

Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi

Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi Journal of Health and Social Welfare Research

Yıl / Year: 2023 Cilt / Volume: 5 Sayı / No: 1

ISSN: 2667-8217

Derginin Sahibi / Owner of the Journal

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Haşim ÇAPAR

Baş Editör / Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Haşim ÇAPAR

Editörler / Editors

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Fadime ÇINAR
Dr. Öğr. Üyesi / Assistant Prof. Dr. Ferhat ÖZBAY
Arş. Gör. Cuma ÇAKMAK / Research Assistant Cuma ÇAKMAK

Alan Editörleri / Field Editors

Uzm. Dr. / Exp. Dr. Askeri TÜRKEN
Dr. Öğr. Üyesi / Assistant Prof. Dr. Mehmet Emin KURT
Dr. Öğr. Üyesi / Assistant Prof. Dr. Ahmet KAR
Dr. Öğr. Üyesi / Assistant Prof. Dr. Murat KONCA
Dr. Öğr. Üyesi / Assistant Prof. Dr. Mesut TELEŞ
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ahmet YILDIZ
Öğr. Gör. / Lecturer İsmail BİÇER
Öğr. Gör. / Lecturer Halil DEMİR
Öğr. Gör. / Lecturer Taner ABİŞ
Öğr. Gör. / Lecturer Bircan KARA

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor

Öğr. Gör. / Lecturer Burcu ÇELİK

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Bekir Sami OĞUZTÜRK
Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim DUYAR
Arkansas Eyalet Üniversitesi
Prof. Dr. Shahrokh Waleck DALPOUR
Maine-Farmington Üniversitesi
Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Adil AKINCI
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Fadime ÇINAR
İstanbul Nişantaşı Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Fatma TEMELLİ
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Haşim
ÇAPAR
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Ferhat
ÖZBAY
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Kazım
SARIÇOBAN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Seham
HENDAWİ
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Alhamzah ALNOOR
Southern Technical University
Dr. İbrahim DAĞLI
Dr. Ceren PEHLİVAN
Öğr. Gör. / Lecturer Serkan AKIN
Kayseri Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Bekir Sami OĞUZTÜRK

Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim DUYAR

Arkansas Eyalet Üniversitesi

Prof. Dr. Shahrokh Waleck DALPOUR

Maine-Farmington Üniversitesi

Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK

Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Adil AKINCI

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Fadime ÇINAR

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Fatma TEMELLİ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi. / Asst. Prof. Dr. Haşim ÇAPAR

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Ferhat ÖZBAY

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Kazım SARIÇOBAN

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Seham HENDAWİ

Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Alhamzah ALNOOR

Southern Technical University

Dr. İbrahim DAĞLI

Dr. Ceren PEHLİVAN

Öğr. Gör. / Lecturer Serkan AKIN

Kayseri Üniversitesi

Dergi Sekreteri / Journal Secretary

Uzm. / Exp. Altan ÖZCAN

Amaç / Aim

Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi (E-ISSN: 2667-8217), 2018 yılında yayın hayatına başlayan uluslararası kör hakemli ve açık erişimli bir e-dergidir. Derginin amacı, Sağlık Yönetimi, Sağlık Ekonomisi, Sağlık Turizmi, Medikal Turizm, Ekonomi, İşletme, Sürdürülebilir Kalkınma, Halk Sağlığı ve Sosyal Refah ile diğer multi disiplinler bilimleri kapsayan tüm alanlarla ilgili bilimsel çabalara öncülük etmek için bilim insanlarının bilgilerini paylaştıkları, alan yazına katkı sağladıkları, özgür bilimsel düşüncelerini bilimin ışığında uluslararası alanda sunabilecekleri bilimsel bir platform oluşturmaktır. Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi, sağlık ve sosyal refah ile ilgili tüm konularda Türkçe veya İngilizce hazırlanmış araştırma makaleleri ve derleme makaleleri kabul etmektedir. Dergi Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanmaktadır.

Journal of Health and Social Welfare Research (E-ISSN: 2667-8217) is an international blind, peer-reviewed and open-access e-journal published in 2018. The aim of the Journal is that scientists share their knowledge and contribute to the literature to lead scientific efforts in all fields, including Health Management, Health Economics, Health Tourism, Medical Tourism, Economy, Business Administration, Sustainable Development, Public Health and Social Welfare and other multidisciplinary sciences. Journal of Health and Social Welfare Research is to create a scientific platform where they can present their free scientific ideas in the light of science internationally. Journal of Health and Social Welfare Research accepts research articles and review articles prepared in Turkish or English on all topics related to health and social welfare. The Journal is published twice a year, in January and July.

Kapsam / Scope

Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi, Sağlık Yönetimi, Sağlık Ekonomisi, Sağlık Turizmi, Medikal Turizm, Ekonomi, İşletme, Sürdürülebilir Kalkınma, Halk Sağlığı ve Sosyal Refah ile diğer multi disiplinler bilimleri kapsayan tüm konularda Türkçe veya İngilizce hazırlanmış makaleleri ve derleme makaleleri kabul etmektedir. Dergiye gönderilen makalelerden değerlendirme ücreti ve başvuru ücreti alınmamaktadır. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmış olmalıdır. Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi yayın etiği konusunda COPE (Committee on Publication Ethics) ve ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) tarafından belirlenen yayın etiği ilke, standart ve tavsiyelerini gözetmektedir. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler Turnitin intihal programından geçirilmektedir. İntihal oranı %20'nin üzerinde olan makaleler değerlendirmeye alınmadan reddedilir. Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi açık erişim politikasını benimsemiş bir e-dergidir. Dergide yayımlanan yazılardaki görüşler derginin görüşleri değildir. Tüm sorumluluk yazarlarına aittir. Yazarlara nakit olarak telif ücreti ödenmemektedir.

Journal of Health and Social Welfare Studies accepts research articles and review articles prepared in Turkish or English on all subjects covering Health Management, Health Economics, Health Tourism, Medical Tourism, Economics, Business Administration, Sustainable Development, Public Health and Social Welfare and other multidisciplinary sciences. Evaluation fees and application fees are not collected from the articles sent to the Journal. Articles submitted for publication in the Journal must be prepared in accordance with the rules of research and publication ethics. The Journal of Health and Social Welfare Research observes the publication ethics principles, standards and recommendations set by COPE (Committee on Publication Ethics) and ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors). The articles submitted for publication in the Journal are passed through the Turnitin plagiarism program. Papers with a more than 20% plagiarism rate are rejected without being evaluated. Journal of Health and Social Welfare Research is an e-journal that has adopted an open access policy. The views in the articles published in the Journal are not the views of the Journal. All responsibility belongs to the authors. No royalties are paid to authors in cash.

Dizgi / Type Setting

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Haşim ÇAPAR

Kapak Tasarım / Cover Design

Grafiker / Graphic Designer Aziz ÇAKMAK

İletişim Adresi / Contact Info

Zübeyde Hanım Mah. 1280. Sok. No: 6, D: 8

Sultangazi, İstanbul / Türkiye

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sarad/contacts>

hsmcpr07@hotmail.com

+90 5348976081

İndeksler / Indexes

Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi aşağıdaki veri tabanları/bibliyografya/indeksler tarafından taranmaktadır:

Journal of Health and Social Welfare Research is indexed in the following data bases/bibliographies/indices:

Hakem Kurulu / Referee Board

- Prof. Dr. Nevzat KAHVECİ
Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Adem KALÇA
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Umut BEYLİK
Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Feyzullah YETGİN
İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Halil ŞENGÜL
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Fatma TEMELLİ
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Kaan SEVİM
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Nurperihan TOSUN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Kazım BAŞ
Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Arzu BULUT
Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Fatma KANTAŞ YILMAZ
Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Melek YAĞCI ÖZEN
Omaniye Korkut Ata Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Kazım SARIÇOBAN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Ayaz Yusuf ALTIN
İğdır Üniversitesi
Dr. Onur UZER
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Ceren PEHLİVAN
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Zeynep EZANOĞLU
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Ahmet ÖZASLAN
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Arş. Gör. / Dr. Ress. Asst. Mehmet Akif ERİŞEN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Gör. / Dr. Lec. Fatih ORHAN
Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Arş. Gör. / Ress. Asst. Şenol DEMİRCİ
Hacettepe Üniversitesi
Arş. Gör. / Ress. Asst. Birol YETİM
Hacettepe Üniversitesi

Hakem kurulu listesi, dergimizin bu sayısında yayınlanan ve yayınlanması uygun bulunmayan makaleleri değerlendiren hakemlerden oluşmaktadır. Hakemlerimize dergimize yapmış oldukları katkıdan dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

This list of Reviewer Board constitutes of the referees that evaluate the articles that are published in this volume of our Journal and the articles that are found to be insufficient to be published. We thank all the referees for their priceless contributions to our Journal.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makalesi / Research Article

Hüseyin KAYABAŞI

Prof. Dr. Murat KASIMOĞLU

Örgütlerin Dijital Olgunluk Düzeyinin Ölçülmesi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması

Measuring the Level of Digital Maturity of Organizations: A Scale Development Study

1-21

Araştırma Makalesi / Research Article

Assoc. Prof. Dr. Rasmiyya ABDULLAYEVA

Doctorate Samir MAHMUDOV

Measurement of the Level of Government Intervention in the Health Insurance System: Cross-Country Comparative Analysis
Sağlık Sigortası Sistemine Devlet Müdahalesinin Seviyesinin Ölçümü: Ülkeler Arası Karşılaştırmalı Analiz

22-35

Araştırma Makalesi / Research Article

Arş Gör. Yasin ÇİLHORUZ

Covid-19 Pandemisinin Çocuklar Üzerindeki Psikolojik Etkilerinin İncelenmesi

Examining the Psychological Effects of the Covid-19 Pandemic on Children

36-53

Araştırma Makalesi / Research Article

Doç. Dr. Ali ARSLANOĞLU

Uzm. Ayşenur YILDIZ ÖLMEZ

Farklılıkların Yönetiminin İş Doyumu Üzerine Etkisinde İnfomal İletişimin Düzenleyici Rolü

Regulatory Role of Informal Communication on the Effect of Management of Diversity on Business Satisfaction

54-72

Araştırma Makalesi / Research Article

Dr. Öğr. Üyesi Hilal AKMAN DÖMBEKÇİ

Dr. Öğr. Üyesi Şerife GÜZEL

Dr. Fatih KILIÇ

Sağlık Hizmetlerinde Dijitalleşme Üzerine İdari Personel Görüşleri: Nitel Bir Araştırma
Opinions of Managerial Personnel on Digitalization in Health Services: A Qualitative Research

73-84

Araştırma Makalesi / Research Article

Doç. Dr. Halil ŞENGÜL

Dr. Öğr. Üyesi Arzu BULUT

Atık Yönetimi ve Sıfır Atık Projesinin Değerlendirilmesi: İstanbul İli Örneği

Waste Management and Evaluation of Zero Waste Project: The Case of Istanbul

85-97

Derleme Makalesi / Review Article

Dr. Ahmet ÖZASLAN

Sürdürülebilir Kalkınma Yolunda Yeşil Büyüme Stratejilerinin Kentlere Yansıması

Green Growth Strategies on The Path to Sustainable Development and Its Reflection to Cities

98-113

Derleme Makalesi / Review Article

Arş. Gör. Furkan ALP

Dr. Öğr. Üyesi Betül AKALIN

Yalın Yönetim Alanında Yürütülen Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi (1996-2022)
BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF GRADUATE THESES ON LEAN MANAGEMENT (1996-2022)

114-125

YAYIN İLKELERİ

1. Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanan uluslararası, çift kör hakemli ücretsiz ve açık erişimli bir e-dergidir.
2. Sağlık ve sosyal refah, Sağlık ekonomisi, Sağlık yönetimi, halk sağlığı, Sağlık turizmi, Sağlık politikaları ve Sağlık kurumları yönetimi alanlarını ilgilendiren tüm konularda hazırlanmış araştırma makaleleri ve derleme makaleler gönderilebilir. Dergide yayımlanan derleme makale sayısı toplam makale sayısının % 25'ini geçemez.
3. Dergiye gönderilen makalelerden değerlendirme ücreti ve başvuru ücreti alınmamaktadır.
4. Dergiye makale gönderen bir yazarın üst üste iki sayıda ve aynı yıl içerisinde birden fazla sayıda makalesi yayımlanamaz. Dolayısıyla dergide yayımlanması için birden fazla makale gönderen yazarlar bu kuralı kabul etmiş sayılmaktadır.
5. Makaleler Türkçe veya İngilizce dillerinde yazılmış olmalıdır.
6. Makaleler web sayfamızdan elde edilebilecek dergi makale şablonu kullanılarak hazırlanmalıdır. Makaleler yazım derginin yazım kurallarına uygun bir şekilde hazırlanarak DergiPark sistemi üzerinden gönderilmelidir. Makaleler ile birlikte tüm yazarlar tarafından imzalanarak hazırlanmış Makale Başvuru Formunun da sisteme yüklenmesi gerekmektedir. Yazarlar; unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, iletişim bilgilerini ve ORCID bilgilerini sisteme eksiksiz bir şekilde eklemelidir. DergiPark sistemi üzerinden makale gönderemeyen yazarlar hsmcpr07@hotmail.com adresine mail atarak teknik destek alabilirler.
7. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmış olmalıdır. Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney ve görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmadan çalışmanın ne zaman yapıldığına bakılmaksızın etik kurul izin belgesi istenmektedir. Yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir. Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Dolayısıyla etik kurul izin belgesi gerektirdiği halde bu belgeyi göndermeyen makaleler değerlendirmeye alınmayacak ve reddedilecektir.
8. Dergiye gönderilen makalelerde araştırmacıların katkı oranı beyanına, varsa destek ve teşekkür beyanına ve çatışma beyanına yer verilmelidir.
9. Dergiye gönderilen bir makale ön kontrol, değerlendirme ve yayın süreci şeklinde üç aşamadan geçmektedir. Yazarlar makaleyi gönderdikten sonra sadece ön kontrol aşamasında DergiPark sistemi üzerinden makaleyi geri çekebilirler. Diğer aşamalarda makalenin yazarlar tarafından geri çekilmesi mümkün değildir. Süreç makalenin kabul edilmesi veya reddedilmesi şeklinde tamamlanmak suretiyle sona erecektir.
10. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler ilk olarak ön kontrol aşamasından geçirilmektedir. Bu aşama, makale gönderildiği tarihten itibaren en geç 30 gün içerisinde tamamlanmaktadır. Bu aşamada makalenin derginin yayım ilkelerine, yazım kurallarına, yayım etiği kurallarına ve bilimsellik şartlarına uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığı kontrol edilmektedir. Yapılan değerlendirme çerçevesinde makalenin hakem değerlendirme sürecine geçebileceği, hakem değerlendirme sürecine geçebilmesi için belirtilen eksikliklerin giderilmesi gerektiği veya hakem değerlendirme sürecine alınması ve yayınlanmasının uygun olmadığı kararı verilebilmektedir. Makaleye ilişkin hakem değerlendirme sürecine geçebilmesi için belirtilen eksikliklerin giderilmesi gerektiği kararı verilirse yazarlar tarafından en geç 30 gün içerisinde bu eksikliklerin tamamlanması gerekmektedir. Aksi durumda makalenin değerlendirme süreci sonlandırılacak ve makale reddedilecektir.
11. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler ön kontrol aşamasında Turnitin intihal programlarından geçirilmektedir. Benzerlik indeksi oranı % 20'den yüksek olan makaleler değerlendirme sürecine alınmadan reddedilmektedir. Makaleye ilişkin intihal değerlendirmesi dergi tarafından yapılacak olup, yazarların herhangi bir intihal raporu göndermesine gerek bulunmamaktadır. Çalışmalarını gönderen yazarlar; makalede hiçbir şekilde intihal yapmadığını, intihalden doğan tüm sorumlulukların kendilerine ait olduğunu, bu konuda derginin hiçbir sorumluluğunun olmadığını beyan etmiş olmalıdır.
12. Ön kontrol aşamasından sonra makaleler değerlendirme aşamasına geçmektedir. Değerlendirme aşamasının başında makaleler editör kurulu veya yayım kurulu tarafından kalitesi, özgünlüğü ve bilime katkısı açısından incelenmekte ve en geç 10 gün içerisinde makalenin hakem değerlendirme sürecinin başlamasına veya hakem değerlendirme sürecine alınmadan reddedilmesine karar verilmektedir.
13. Makalenin hakem değerlendirme süreci başlayabilir kararından sonra ise makale içerik ve biçim açısından incelenmek üzere en az iki hakeme (çift kör hakeme) gönderilmektedir. Makaleyi değerlendiren hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara, makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmemektedir. Makale, hakemlerine gönderildikten sonra makaleleri değerlendirip değerlendiremeyeceği kararını en geç 10 gün

- içerisinde vermeleri, değerlendirmeyi kabul ettikleri takdirde 30 günlük süre içerisinde değerlendirme raporlarını göndermeleri istenmektedir. Verilen sürede geri dönüş yapmayan hakemlere uyarıda bulunularak en fazla iki defa olmak üzere 10'ar günlük ek süre verilmektedir. Hakemin verilen ek sürelerde de geri dönüş yapmaması durumunda makaleye yeni bir hakem atanmaktadır. Hakemler ilk tur değerlendirmesini tamamladıktan sonra ikinci ve üçüncü tur değerlendirmelere ihtiyaç duyarsa yukarıda belirtilen süreler tekrar baştan işlemektedir.
14. Hakemlerden gelen değerlendirme raporları doğrultusunda makalenin yayınlanmasına, yazardan düzeltme istenmesine ya da makalenin reddedilmesine karar verilecektir. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 1 ay içerisinde yapılarak dergimize ulaştırılması gerekmektedir. Aksi durumda makalenin değerlendirme süreci sonlandırılacak ve makale reddedilecektir.
 15. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, editör kurulu makaleyi üçüncü bir hakeme gönderebilir veya hakem raporları çerçevesinde makalenin reddedilmesine karar verebilir. Dolayısıyla dergiye gönderilen bir makalenin yayımlanabilmesi için en az iki ayrı hakemden olumlu görüş alması gerekmektedir.
 16. Değerlendirme aşamasından başarıyla geçen makaleler kabul edilerek yayın süreci aşamasına geçmektedir. Yayın süreci aşamasında makaleler; geliş tarihi, makale türü ve yayın dili dikkate alınarak editör kurulu kararına göre yayın sürecine alınmaktadır. Bu aşamada her ne sebeple olursa olsun makalelerin yayım sürecini öne çekmeye ilişkin yazarların istekleri dikkate alınmamaktadır. Bu anlamda Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi belli bir sayıda yayımlanmak için makale kabul etmemekte, yazarlar istedikleri zaman dergiye makale gönderebilmektedir.
 17. Yayın süreci aşamasında, makalenin yayımlanma sırası geldiğinde dizgi ve mizanpaj işlemleri başlamaktadır. Dizgi ve mizanpaj işlemleri bittikten sonra makale kontrol amaçlı son bir kez yazarlarına gönderilmektedir. Yazardan gelecek geri dönüşten sonra makaleler mizanpaj editörümüzün son kontrolünden geçecek ve makaleye varsa DOI numarası verilerek yayın süreci başlayacaktır. Yazarlar kontrollere ilişkin belirtilen süre içinde geri dönüş yapmadıkları takdirde editör kurulu kararıyla makale bir sonraki sayıya kaydırılacak veya mevcut haliyle yayımlanacaktır.
 18. Dergide yayımlanan makalelerdeki görüşler derginin görüşleri değildir ve tüm sorumluluk yazarlarına aittir. Dergide yayımlanan makalelerin yazarlarına nakit olarak telif ücreti ödenmemektedir.
 19. Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi, Açık Erişim politikasını benimsemiş bir e-dergi olup, Budapeşte Açık Erişim Girişimi (BOAI) tanımına uygun olarak hakem değerlendirmesinden geçmiş bilimsel çalışmaların, internet aracılığıyla; finansal, yasal ve teknik engeller olmaksızın, serbestçe erişilebilir, okunabilir, indirilebilir, kopyalanabilir, dağıtılabılır, basılabilir, taranabilir, tam metinlere bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir olmasını kabul etmektedir. Yazarlar ve telif hakkı sahipleri bütün kullanıcıların ücretsiz olarak erişim olanağına sahip olduğunu kabul ederler. Makaleleri kabul edilen yazarlar telif hakkının korunması ve Creative Commons Attribution License altında bulunan derginin haklarının korunması için çalışmalarında yer alan bilgilerin referans gösterilerek paylaşılmasını kabul etmiş sayılırlar.
 20. Yayın ilkelerine uygun olmayan makalelerin başvuruları kabul edilmeyecektir. Eksiklikleri sonradan tespit edilen makalelerin ise hangi aşamada olduğuna bakılmaksızın değerlendirme süreci sonlandırılacak ve makale reddedilecektir.

YAYIN ETİĞİ

ETİK İLKELER

Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi yayın etiği konusunda COPE (Committee on Publication Ethics) ve ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) tarafından belirlenen yayın etiği ilke, standart ve tavsiyelerini gözetmektedir. Buna göre kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de buna dâhildir. Yayın etiği kapsamında tüm paydaşların özete aşağıdaki etik sorumlulukları taşınması beklenmekte olup, her türlü etik vakası COPE kuralları gereğince değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Yazarların Etik Sorumlulukları:

- Yazarlar dergiye gönderdikleri makaleleri başka bir yerde yayınlamamış ya da yayımlanmak üzere göndermemiş olmalıdır.
- Yazarlar makalelerinde kullandıkları tüm alıntılara kaynak göstermiş olmalıdır.
- Yazarlar makalenin kendi çalışmaları olduğunu, hiçbir şekilde intihal yapmadıklarını, intihalden doğan tüm sorumlulukların kendilerine ait olduğunu, bu konuda derginin hiçbir sorumluluğunun olmadığını beyan etmiş olmalıdır.
- Yazarlar makaleye bilimsel katkı verdiklerini garanti etmeli ve tüm yazarların makale üzerinde eşit sorumluluğa sahip olduğu bilinmelidir.
- Sorumlu yazar makalede adı geçen tüm ortak yazarların yayına ve ortak yazar olarak adlandırılmaya razı olduğunu garanti etmelidir. Çalışmaya önemli katkılar sağlayan tüm kişiler ortak yazar olarak adlandırılmalıdır. Bunun dışındaki kişilere teşekkür kısmında yer verilmelidir.
- Yazarlar gönderdikleri çalışmaları destekleyen kuruluşları, finansal kaynakları veya çıkar çatışmasını beyan etmekte yükümlüdür.
- Yazarlar gerekli görülmesi halinde makalede yer alan veri setlerine ulaşım imkânı sağlamalıdır.
- Yazarlar dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleleri araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlamış olmalıdır. Yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.

Hakemlerin Etik Sorumlulukları:

- Araştırmayı incelemek için yeterli nitelikte olmayan veya makaleyi hızlı bir şekilde değerlendirmesinin imkânsız olacağını bilen seçilmiş herhangi bir hakem, editöre bu durumu bildirmeli ve inceleme sürecinden mazeretini istemelidir.
- Hakemler kendilerine ulaşan makaleleri gizli tutmak ve hakemlik sürecinden elde ettikleri bilgileri kişisel menfaatleri için kullanmamakla yükümlüdürler.
- Hakemler raporlarını veya makale hakkındaki bilgileri başkalarıyla paylaşmamalıdır ve editörün izni olmadan yazarlarla doğrudan iletişim kurmamalıdır.
- Hakemler makaledeki potansiyel etik meseleler konusunda özenli olmalı ve bunları editörün dikkatine sunmalıdır. Buna, değerlendirmedeki makale ile hakemin kişisel bilgi sahibi olduğu herhangi başka bir yayımlanmış çalışma arasındaki özlü benzerlik ve örtüşme dâhildir.
- Hakemlik nesnel bir şekilde yapılmalıdır. Yazarlara dair kişisel eleştirilerde bulunulmamalı, değerlendirmeler yapıcı, dürüst ve kibar olmalıdır.
- Hakemler yazarlarından herhangi biriyle rekabetçi, işbirlikçi veya başka türlü bir ilişki veya bağlantıdan kaynaklanabilecek potansiyel bir çıkar çatışmasına sahip olduğu bir makaleyi değerlendirmeyi kabul etmeden önce editöre danışmalıdır.

Editör Kurulunun Etik Sorumlulukları:

- Dergide hangi makalelerin yayımlanacağına karar vermek editör kurulunun sorumluluğundadır. Yazarların makalelerini değerlendiren editör kurulu; ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, dini inanç, etnik köken, vatandaşlık ya da politik felsefelerinden bağımsız olarak değerlendirme yapmalıdır. Alınacak karar, makalenin doğruluğu, geçerliliği ve önemi ile derginin kapsamının uygunluğuna dayanmalıdır. İftira, telif hakkı ihlali ve intihal ile ilgili mevcut yasal gereklilikler de dikkate alınmalıdır.
- Editör veya herhangi bir editör kurulu üyesi, ilgili yazar, hakemler, potansiyel hakemler, diğer editör danışmanları ve yayıncılardan başka kimseye bir makale hakkında bilgi ifşa etmemelidir.
- Sunulan bir makalede açıklanan yayımlanmamış malzemeler, yazarın açık yazılı izni olmaksızın editörün veya editör kurulunun kendi araştırmalarında kullanılmamalıdır.

YAZIM KURALLARI

1. Makaleler dergi makale şablonu kullanılarak “MS Office Word 2010” veya üzeri bir versiyonda, A4 boyutlarında hazırlanmalıdır. Uzunluğu ise dergi formatında 30 sayfayı geçmemelidir. Sayfa düzeni; Üst: 5 cm, Alt: 2,5 cm, Sol: 2,5 cm ve Sağ: 2,5 cm olmalıdır.
2. Dergi makale şablonunda belirtilen kısımlara yazar bilgileri, makale ek bilgileri ve yazar beyanları dergi kurallarına uygun olarak eklenmelidir.
3. Başlık sayfası ve genişletilmiş özet sayfası hariç olmak üzere makale, 10 punto ve “Times New Roman” karakteri ile tek satır aralığı kullanılarak yazılmalıdır. Yazımda, virgül ve noktalardan sonra bir karakter ara verilmelidir. Paragraflarda başlangıç girintisi kullanılmamalı, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılmalıdır. Paragraflar arasında ilave boş satır bırakılmamalıdır.
4. Makalenin başlık sayfasında; tek satır aralığında ve paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk kullanılarak 11 punto olarak Türkçe ve İngilizce başlık, 9 punto olarak en az 120 en fazla 200 kelimedenden oluşan tek paragraf halinde Türkçe ve İngilizce öz, en az 3 en fazla 5 tane olmak üzere Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler ve en fazla 5 tane olmak üzere JEL (Journal of Economic Literature) sınıflandırma kodları verilmelidir. Dili İngilizce olan makalelerde başlık, öz, anahtar kelimeler ve JEL sınıflandırma kodları, önce İngilizce sonra Türkçe olarak verilmelidir.
5. Makalede, dergi sayfa formatına göre toplamda 1 sayfayı geçmeyecek şekilde minimum 700, maksimum 1200 kelimedenden oluşan genişletilmiş özet bulunmalıdır. Genişletilmiş özet, Türkçe makaleler için İngilizce, İngilizce makaleler için Türkçe hazırlanmalıdır. Genişletilmiş özet; amaç ve kapsam (purpose and scope), yöntem (design/methodology/approach), bulgular (findings) ve sonuç ve tartışma (conclusion and discussion) şeklinde dört alt başlıktan oluşmalıdır. Her alt başlık tek paragraf halinde, 9 punto, tek satır aralığı, paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk kullanılarak ve başlıklar arasında ilave boş satır bırakılmadan yazılmalıdır.
6. Makalede ana başlıklar ve alt başlıklar kalın (bold) ve sola yaslı (girintisiz) olarak **1., 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1.** gibi ondalıklı şekilde numaralandırılmalıdır. Numaralandırmaya “Giriş” başlığından başlanmalı ve “Sonuç” başlığına kadar devam etmelidir. Giriş ve sonuç başlıklarına alt başlık açılmamalıdır. Ana başlıkların bütün harfleri büyük yazılmalı, alt başlıkların ise sadece baş harfleri büyük yazılmalıdır. Ana başlıkların ve alt başlıkların hem öncesinde hem de sonrasında herhangi bir satır boşluğu bırakılmamalıdır. Sadece ana başlıklarda paragraftan önce 12nk paragraftan sonra 6nk boşluk bırakılmalıdır.
7. Makale içindeki tüm tablo ve şekiller metnin uygun yerlerinde sayfaya ortalı olarak gösterilmelidir. Her tablo ve şekle kalın yazı tipinde bir sıra numarası (**Tablo 1., Şekil 2. vb. gibi**) ve normal yazı tipinde bir başlık verilmelidir. Başlık; tablolarda üstte, şekillerde altta, sayfaya ortalı, yalnızca kelimelerin baş harfleri büyük olacak şekilde, 10 punto olarak, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır. Tablo ve şekil içindeki metin Times New Roman karakteri ile 8-9 punto aralığında ve tek satır olmalıdır. Grafik, çizelge, harita, çizim ve fotoğraf gibi tüm görseller şekil olarak nitelendirilmelidir. Tüm tablo ve şekiller yukarıda verilen sayfa düzenine uygun ve kolaylıkla okunacak biçimde olmalıdır. Tablo ve şekillerde açıklama ve kaynaklar tablo ve şeklin altında 8 punto olarak, paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk bırakılarak verilmelidir. Tablo ve şekilden önce ve sonra satır boşluğu bırakılmamalıdır.
8. Makalede denklem, model ve formüller sola yaslı yazılmalı, her biri sıralı bir şekilde numaralandırılmalı ve numaralar parantez içerisinde sağa yaslı yazılmalıdır. Denklem, model ve formüller öncesi ve sonrasında satır boşluğu bırakılmamalıdır.
9. Makalede madde işaretli metinler sola yaslı olarak paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk bırakılarak verilmelidir.
10. Makalede bir kaynaktan doğrudan alınan kelime sayısı 40 kelimenin altında ise alıntı yapılacak ifadeler tırnak içerisinde alınarak ve kaynak gösterilerek metin içerisinde kullanılmalıdır. Alıntı 40 kelimeyi aştığında ise alıntılar normal metinde değil; yeni bir satırda, sol ve sağdan içe 1,25 cm girintili şekilde, italik olarak, paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk bırakılarak ve kaynak gösterilerek yapılmalıdır.
11. Makalede “ek” yapılacaksa eklere, ek başlığı (**Ek 1., Ek 2., vb. gibi**) verilmek suretiyle kaynakçadan sonra yer verilmelidir.
12. Dergiye gönderilen makaleler; referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde **American Psychological Association (APA 6)** stilinde hazırlanmalıdır. Bu bağlamda atıflar metin içerisinde bağlaç yöntemi kullanılarak yapılmalıdır. Açıklama notları ise sayfa altında dipnot şeklinde, iki yana yaslı, 8 punto ve Times New Roman karakteri ile tek satır aralığı kullanılarak ve paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk bırakılarak yazılmalıdır.
13. Metin içerisinde atıflar yazar(lar)ın soyadı ve kaynağın yılı şeklinde yapılmalıdır. Yazar adı yoksa kurum adı yazar yerine kullanılmalıdır.

- Tek yazarlı yayınlarda atıf: (Çapar, 2019).
 - İki yazarlı yayınlarda atıf: (Çapar ve Çınar, 2021).
 - Birden fazla kaynağa atıf: (Çakmak, 2021; Çınar vd., 2021; Çapar ve Çınar, 2021).
 - Kaynağın tamamı için atıf: (Çapar, 2019).
 - Yazar adı olmayan kaynaklar için atıf: (MTI, 2021).
14. Üç, dört ve beş yazarlı çalışmalarda metin içindeki ilk atıfta tüm yazarların soyadları verilir. Diğer atıflarda ise ilk yazarın soyadının yanına vd. ifadesi eklenmelidir. Dergiye gönderilen makale İngilizce ise vd. yerine et al. ifadesi kullanılmalıdır.
- Metin içindeki ilk atıf: (Çapar, Çakmak ve Çilhoroz, 2021).
 - Metin içindeki diğer atıflar: (Çapar vd., 2021).
15. Altı ve daha fazla yazarı olan çalışmalarda atıf yapılırken sadece ilk yazarın soyadı belirtilir.
- Metin içindeki atıf: (Çınar vd., 2017).
16. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belli ise süreli yayınlardakine benzer şekilde atıf yapılmalıdır. İnternette indirilen kaynak için tarih verilmemişse ilgili dosyaya erişim tarihi kaynağın yılı olarak kullanılmalıdır. Eğer atfın yazarı belli değilse parantez içerisinde internet sitesinin kurumu ve erişim yılı yazılmalıdır.
- Yazar adı ve yayın yılı belli olan atıf: (Çapar, 2021).
 - Yazar adı ve yayın yılı belli olmayan atıf: (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021).
17. Bir yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, eserler yılın yanına a, b, c, şeklinde harf verilerek gösterilmelidir.
- (Çapar, 2021a).
 - (Çapar, 2021b).
 - (Çapar, 2021c).
18. Yazarın adı cümle içinde geçiyorsa aşağıdaki gibi atıf yapılmalıdır.
- Çapar'a (2021) göre,...
19. Makalede kullanılan her türlü kaynak kaynakça bölümünde yer almalıdır. Kullanılan kaynaklar nitelik (tez, kitap, makale, rapor vb.) ayrımı yapılmaksızın yazar soyadına göre alfabetik olarak sıraya konulmalıdır. Aynı yazarın eserleri "en eski tarihli" olandan başlanarak kaynakçaya yerleştirilmelidir. Kaynaklar ilk satır sola yaslı, sonraki satırlar 1,25 cm sol içeriden başlatılmalıdır. Bunun için paragraf seçeneğindeki "ilk satır" kısmı "asılı" olarak değiştirilmeli ve değer olarak 1,25 girilmelidir. Kaynakçada dergi adı hariç tüm yayınlarda (makale adı, kitap adı, bölüm adı, tez adı, vb) başlığın ilk harfi büyük, diğerleri ise özel isim veya kısaltma değilse küçük harfle yazılmalıdır. Dergi adında ise her kelimenin ilk harfi büyük olarak yazılmalıdır. Kaynakça aşağıda belirtilen örneklere uygun olarak hazırlanmalıdır.

Kitaplar:

Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Kitabın adı. Basım yeri: Yayınevi.

Çapar, H. (2021). Sağlık Turizminde Öne Çıkan Ülkeler. Ankara: Nobel Yayınları.

Arslanoğlu, A. ve Gemlik H. N. ve Bektemur G. (2019). Sağlık Hizmetleri Dört Boyut. İstanbul: Detay Yayıncılık.

Korkmaz, A., Dulupçu, M. A., Gövdere, B. ve Songur, H. (2013). İnsani ücret. İstanbul: İGİAD Yayınları.

Çeviri Kitaplar:

Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Kitabın adı. Çevirmenin adının baş harfi. Çevirmenin soyadı (Çev.), Basım yeri: Yayınevi.

Drucker, P. (1994). Kapitalist ötesi toplum. B. Çorakçı (Çev.), İstanbul: İnkilap Kitabevi.

Editörlü Kitaplar:

Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Bölümün adı. Editörün adının baş harfi. Editörün soyadı (Ed.), Kitabın adı içinde (Bölümün sayfa aralığı), Basım yeri: Yayınevi.

Okçu, M., Aktel, M. ve Kerman, U. (2007). İki süreci anlamak: Kamu yönetiminde küreselleşme ve Avrupalılaşma. A. Yılmaz ve Y. Bozkurt (Ed.), Küresel esintiler ve yerel etkiler sarmalında Türk kamu yönetimi içinde (43-67), Ankara: Gazi Kitabevi.

Makaleler:

Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Makalenin adı. Derginin adı, Cilt(Sayı), Sayfa aralığı. Varsa Doi numarası.

Çapar, H. (2019). Sağlık Alanında Meslekleşme ve Türkiye'nin Yaşadığı Sorunlar: Yeni Mesleklere Doğru. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(3), 803-816.

Çapar, H., ve Aslan, Ö. (2020). Factors Affecting Destination Choice in Medical Tourism. *International Journal of Travel Medicine and Global Health*, 8(2), 80-88. doi: 10.34172/ijtmgh.2020.13.

Çınar, F., Çapar, H. ve Ekinci, G. (2021). Effect of COVID-19 anxiety on perceived risks and avoidance behaviors. *Annals of Clinical and Analytical Medicine*, 10(4), 1-18.

Tezler:

Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Tez başlığı. Yüksek Lisans Tezi / Doktora Tezi, Kurum Adı, Yayın yeri. Çapar, H. (2018). Destinasyon Seçimini Etkileyen Faktörler: Yabancı Potansiyel Medikal Turistlerin Türkiye Algısını Ölçmeye Yönelik Bir Çalışma. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Sempozyum/Konferanslar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Bildirinin adı., Sempozyum/Konferans Adı, Düzenleyen Kurum, Düzenlenme Tarihi, Düzenlenme Yeri, Sayfa Aralığı.

Çapar, H., Çınar, F. ve Arıcı, H. (2014). Communication Problems with People on the Streets during COVID-19 in terms of Social Well-being. 6. Uluslararası Sağlık Bilimleri ve Yönetimi Kongresi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 20-22 Mayıs 2021, Isparta, 158-169.

Araştırma Raporları:

Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Çalışmanın başlığı (Rapor No. xxx). Yayın yeri: Yayıncı. Pamuk, Ş. (2007). Economic change in twentieth-century Turkey: Is the glass more than half-full? (Working Paper No.41). Paris: The American University of Paris.

İnternet Kaynakları:

Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yayınlanma tarihi / Erişim tarihi). Başlık. Erişim adresi: İnternet Adresi, (Erişim Tarihi).

Bebbington, J. ve Song, E. (2004). The adoption of IFRS in the EU and New Zealand. Erişim adresi: <http://www.europe.canterbury.ac.nz/>, (14.07.2008).

Medikal Turizm Derneği. (2021). COVID-19'un Medikal turizm Üzerindeki Etkileri. Erişim adresi: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33901355/>, (13.06.2021).

PUBLICATION PRINCIPLES

1. Journal of Health and Social Welfare Researches is an international, double-blind, peer-reviewed, free and open access e-journal published twice a year, in January and July.
2. Research articles and compilation articles prepared on all subjects related to the fields of health and social welfare, health economics, health management, public health, health tourism, health policies and health institutions management can be sent. The number of review articles published in the journal cannot exceed 25% of the total number of articles.
3. Evaluation fee and application fee are not collected from the articles sent to the journal.
4. An author sending an article to the journal cannot have two articles in a row or more than once in the same year. Therefore, authors who submit more than one article for publication in the journal are deemed to have accepted this rule.
5. Articles must be written in Turkish or English.
6. Articles should be prepared using the journal article template available on our website. Articles should be prepared in accordance with the writing rules of the journal and sent through the DergiPark system. Along with the articles, the Article Application Form signed by all authors must be uploaded to the system. Writers; should add their titles, institutions they work for, contact information and ORCID information to the system completely. Authors who cannot submit articles through the DergiPark system can receive technical support by sending an e-mail to hsmcpr07@hotmail.com.
7. Articles submitted for publication in the journal must be prepared in accordance with the rules of research and publication ethics. Ethics committee permission is requested from all kinds of research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using survey, interview, focus group work, observation, experiment and interview techniques, regardless of when the study was conducted. Ethics committee approval must be obtained separately for studies conducted and for studies on clinical and experimental humans and animals that require an ethical committee decision, and this approval must be stated and documented in the article. In studies requiring ethics committee permission, information about the permission (name of the committee, date and number) should be included in the method section and also on the first/last page of the article. Therefore, the articles that do not send this document even though the ethics committee requires a permit will not be evaluated and will be rejected.
8. In the articles sent to the journal, the contribution rate statement of the researchers, the support and thank you statement, if any, and the conflict statement should be included.
9. An article sent to the journal goes through three stages as pre-control, evaluation and publication process. After submitting the article, the authors can withdraw the article through the DergiPark system only during the pre-control phase. At other stages, it is not possible for the article to be withdrawn by the authors. The process will end with the acceptance or rejection of the article.
10. The articles submitted for publication in the journal are first pre-checked. This stage is completed within 30 days at the latest from the date of submission of the article. At this stage, it is checked whether the article has been prepared in accordance with the journal's publication principles, spelling rules, publication ethics and scientific conditions. Within the framework of the evaluation, it can be decided that the article can go to the referee evaluation process, that the stated deficiencies should be corrected in order to enter the referee evaluation process, or that it is not appropriate to be included in the referee evaluation process and published. If it is decided that the stated deficiencies should be corrected in order for the article to be passed to the referee evaluation process, these deficiencies must be completed by the authors within 30 days at the latest. Otherwise, the evaluation process of the article will be terminated and the article will be rejected.
11. The articles submitted for publication in the journal are passed through Turnitin plagiarism programs at the pre-control stage. Articles with a similarity index rate higher than 20% are rejected without being included in the evaluation process. The plagiarism evaluation of the article will be made by the journal, and the authors do not need to submit any plagiarism report. Authors submitting their work; declares that he has not plagiarized the article in any way, that all responsibilities arising from plagiarism belong to them, and that the journal has no responsibility in this regard.
12. After the pre-control phase, the articles go to the evaluation phase. At the beginning of the evaluation phase, the articles are examined by the editorial board or the editorial board in terms of quality, originality and contribution to science, and it is decided to start the referee evaluation process or to reject the article within 10 days at the latest.
13. After the decision that the referee evaluation process of the article can begin, the article is sent to at least two referees (double-blind referees) for review in terms of content and format. The authors are not informed about the identities of the referees who evaluated the article, and the referees are not informed about who the article belongs to. After the article is sent to the referees, it is requested that they decide whether to evaluate the articles within 10 days at the latest, and if they

accept the evaluation, they are asked to send the evaluation reports within 30 days. Referees who do not respond within the given time are warned and given an additional 10-day period, at most twice. If the referee does not respond in the additional time given, a new referee is assigned to the article. If the referees need second and third round evaluations after completing the first round evaluation, the above-mentioned times are running again.

14. In line with the evaluation reports from the referees, it will be decided to publish the article, request correction from the author or reject the article. If a correction is requested from the author, the correction must be made within 1 month at the latest and sent to our journal. Otherwise, the evaluation process of the article will be terminated and the article will be rejected.
15. If one of the referee reports is positive and the other is negative, the editorial board may send the article to a third referee or decide to reject the article within the framework of the referee reports. Therefore, in order for an article sent to the journal to be published, it must receive positive opinions from at least two different referees.
16. The articles that pass the evaluation stage successfully are accepted and go to the publication process stage. Articles during the publication process; It is taken into the publication process according to the decision of the editorial board, taking into account the arrival date, article type and publication language. At this stage, the wishes of the authors to bring forward the publication process of the articles, for whatever reason, are not taken into account. In this sense, the Journal of Health and Social Welfare Researches does not accept articles for publication in a certain number, and the authors can send articles to the journal whenever they want.
17. At the stage of the publication process, when it is time for the article to be published, the typesetting and layout processes begin. After the typesetting and layout processes are completed, the article is sent to the authors for the last time for checking. After the feedback from the author, the articles will go through the final control of our layout editor and the publication process will begin by giving the DOI number to the article, if any. If the authors do not respond to the controls within the specified time, the article will be moved to the next issue or published in its current form with the decision of the editorial board.
18. The opinions in the articles published in the journal are not those of the journal and all responsibility belongs to the authors. No cash royalties are paid to the authors of the articles published in the journal.
19. Journal of Health and Social Welfare Researches is an e-journal that has adopted the Open Access policy, and in accordance with the Budapest Open Access Initiative (BOAI), peer-reviewed scientific studies are published online; It accepts that it can be freely accessed, read, downloaded, copied, distributed, printed, scanned, linked to full texts, indexed, transferred as data to the software and used for any legal purpose, without financial, legal and technical barriers. The authors and copyright holders agree that all users have access to it free of charge. Authors whose articles are accepted are deemed to have accepted the sharing of the information in their works by reference in order to protect the copyright and the rights of the journal under the Creative Commons Attribution License.
20. Applications of articles that do not comply with the publication principles will not be accepted. Regardless of the stage at which the deficiencies are detected later, the evaluation process will be terminated and the article will be rejected.

PUBLICATION ETHICS

Journal of Health and Social Welfare Research observes the publication ethics principles, standards and recommendations determined by COPE (Committee on Publication Ethics) and ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors). Accordingly, all articles that do not comply with accepted ethical standards are removed from the publication. This includes articles with possible irregularities and inconsistencies detected after publication. Within the scope of publication ethics, all stakeholders are expected to have the following ethical responsibilities, and all ethical cases will be evaluated in accordance with COPE rules.

Ethical Responsibilities of Authors:

- Authors should not have published the articles they sent to the journal elsewhere or sent them for publication.
- Authors should have cited all citations used in their articles.
- The authors declare that the article is their own work, that they do not plagiarize in any way, that all responsibilities arising from plagiarism belong to them, and that the journal has no responsibility in this regard.
- Authors should ensure that they contribute scientifically to the article and it should be known that all authors have equal responsibility for the article.
- Corresponding author must ensure that all co-authors named in the article consent to publication and to be named as co-authors. All persons who have made significant contributions to the work should be named as co-authors. Other people should be included in the thank you section.
- Authors are responsible for declaring the organizations, financial resources or conflicts of interest that support the work they submit.
- Authors should provide access to the data sets in the article, if deemed necessary.
- Authors must have prepared the articles submitted for publication in the journal in accordance with the rules of research and publication ethics. Ethics committee approval must be obtained separately for studies conducted and for studies on clinical and experimental humans and animals that require an ethical committee decision, and this approval must be stated and documented in the article.

Ethical Responsibilities of Referees:

- Any selected reviewer who is not qualified to review the research or who knows that it will be impossible to evaluate the article quickly should notify the editor of this situation and seek excuses from the review process.
- The referees are obliged to keep the articles they receive confidential and not to use the information they obtained from the refereeing process for their personal benefits.
- Reviewers should not share their reports or information about the article with others and should not communicate directly with the authors without the permission of the editor.
- Reviewers should be mindful of potential ethical issues in the manuscript and bring them to the attention of the editor. This includes substantive similarity and overlap between the review article and any other published work of which the reviewer has personal knowledge.
- Refereeing should be done in an objective manner. Personal criticism of the authors should not be made, evaluations should be constructive, honest and polite.
- Reviewers should consult the editor before agreeing to review a manuscript for which they have a potential conflict of interest, which may arise from a competitive, collaborative, or other relationship or affiliation with any of its authors.

Ethical Responsibilities of the Editorial Board:

- It is the editorial board's responsibility to decide which articles will be published in the journal. The editorial board evaluating the articles of the authors; should evaluate regardless of race, gender, sexual orientation, religious belief, ethnicity, citizenship or political philosophies. The decision to be taken should be based on the accuracy, validity and importance of the article and the appropriateness of the scope of the journal. Current legal requirements regarding libel, copyright infringement, and plagiarism should also be considered.
- The editor or any member of the editorial board should not disclose information about an article to anyone other than the corresponding author, reviewers, potential reviewers, other editorial advisors, and publishers.
- Unpublished material described in a submitted article should not be used in the editor's or editorial board's own research without the express written consent of the author.

SPELLING RULES

1. Articles should be prepared in “MS Office Word 2010” or higher version, in A4 size, using the journal article template. Its length should not exceed 30 pages in journal format. Page layout; Top: 5 cm, Bottom: 2.5 cm, Left 2.5 cm and Right: 2.5 cm.
2. Author information, additional article information and author statements should be added to the sections specified in the journal article template in accordance with journal rules.
3. Except for the title page and the extended summary page, the article should be written in 10 font size, "Times New Roman" and single line spacing. In the text, a character break should be given after commas and periods. Starting indent should not be used in paragraphs, 6 pt space should be left before and after the paragraph. No additional blank lines should be left between paragraphs.
4. On the title page of the article; Title in Turkish and English in 11 points, in a single line spacing and before and after the paragraph using 3 pt space, in 9 points, in a single paragraph consisting of at least 120 and maximum 200 words in Turkish and English, at least 3 and at most 5 in Turkish and English keywords and maximum 5 JEL (Journal of Economic Literature) classification codes should be given. In the articles whose language is English, the title, abstract, keywords and JEL classification codes should be given in English first and then in Turkish.
5. The article should contain an extended summary of minimum 700 and maximum 1200 words, not exceeding 1 page in total, according to the journal page format. Extended abstract should be prepared in English for Turkish articles and in Turkish for English articles (For authors who do not speak Turkish, Turkish extended abstracts for English articles will be prepared by the journal secretariat). Extended summary; it should consist of four subtitles: purpose and scope, method (design/methodology/approach), findings, and conclusion and discussion. Each subheading should be written in a single paragraph, 9 font size, single line spacing, using 3nk space before and after the paragraph, and without leaving any additional blank lines between the headings.
6. The headings and subheadings should be appeared in 10 font size, bold and left justified and also numbered decimally such as **1., 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1.** The numbering should be initiated from the “Introduction” part and should be continued till the “Conclusion” part. No titles for introduction and result part should be used. All the letters in main headings should be capital; only the first letters of the words in the sub-headings should be capital. No spacing should be made before and after the main and sub-headings. Only in the main headings 12nk spacing before the paragraph, and 6nk spacing after the paragraph should be applied.
7. All the tables and figures in the article should be given centered and in their proper places. All the tables and figures should be numbered in bold (**Table 1., Figure 2., etc.**) and given titles in normal fonts. For the Tables, the titles should be given above while it should be given under the Figures. The titles should be centered, should be written in 10 font size, only the initial letters should be capitalized, and 6nk distance must be set before and after the paragraph. The text inside the Tables and Figures should be written in Times New Roman with 8-9 font sizes and with single spacing. All the visuals such as graphs, charts, maps, drawings and photographs should be specified as Figures. All the Tables and Figures should fit the aforementioned rules and should be legible. The sources in Tables and Figures should be given under the Table and Figure with 8 font size and 3nkt distance must be set before and after the paragraph. No blank line should be given before and after the Tables and Figures.
8. The equations, models and formulas in the article should be left justified, all of them should be numbered and the numbers should be written in parentheses and right justified. No blank line should be given before and after the equations, models and formulas.
9. The bulleted texts in the article, should be left justified and 3nk distance must be set before and after the paragraph.
10. If the quotation from a source is less than 40 words, the expressions should be in quotation marks and the study quoted should be cited intext. If the quotation is more than 40 words, the quotation should be given italic and in a new line; 1.25 cm tabbed from left and right, 3nk distance must be set before and after the paragraph and the study quoted should be cited.
11. If the article include any “appendix”, titles (Appendix 1., Appendix 2., etc.) should be given to them and they should be given after the References part.
12. Intext citations, footnotes and reference lists in the papers should be prepared according to **American Psychological Association (APA 6) style**. The intext references should be given with author-date method. The explanations should be given at the button of the page as a footnote, as justified, with 8 font size and Times New Roman, single line spacing and 3nk distance must be set before and after the paragraph

13. Intext citations should include the surname of the author(s) and year of the source respectively. If the papers do not have an author then the name of the institution should be given instead of author's name.
 - Works by a single author: (Çapar, 2019).
 - Works by two authors: (Çapar and Çınar, 2021).
 - Citing more than one source: (Çakmak, 2021; Çınar et al., 2021; Çapar and Çınar, 2021).
 - Citing whole source: (Çapar, 2019).
 - Citing publications without the name of the author: (MTI, 2021).
14. In the first quotation of a study that is prepared by three, four or five authors the surnames of all authors should be given. In the following quotations, only the surname of the first author and et al. should be written.
 - The first citation intext: (Çapar, Çakmak and Çilhoroz, 2021).
 - Other citations intext: (Çapar et al., 2021).
15. For those papers having six or more authors, only the surname of the first author should be mentioned.
 - Intext citations: (Çınar et al., 2017).
16. If the reference is taken from a web site and the author is known, reference should be made like periodic publications. If the date of the downloaded source is not given, access date should be used. If the date of the downloaded source is not given, date of access should be used. Also if no publisher name is available, use the name of website and data of Access.
 - If the author's name and publication year is known: (Çapar, 2021).
 - If the author's name and publication year is not known: (Turkish Statistical Institute, 2021).
17. If you are citing more than one work by the same author in the same year, put the letters a, b, c next to the year.
 - (Çapar, 2021a).
 - (Çapar, 2021b).
 - (Çapar, 2021c).
18. If the name of the author is used in the text, the reference should be given as follows:
 - According to Çapar (2021),.....
19. In the articles, all kind of sources should be included in the References part. All the sources, without discriminating according to the type (thesis, book, article, report etc.), should be sorted alphabetically according to the surname of the authors. The studies of a particular author should be sorted in the References part from the oldest to the newest. Sources should be left justified in the first line, and 1.25 cm tabbed from left in the following lines. For that purpose, in the paragraph preferences "first line" should be adjusted to "hanging" and the value should be adjusted to 1.25 cm. In the References part, the first letter of the name of all publications (article title, book title, chapter title, thesis title etc.) except Journal title should be capital, and the rest of the title should be lower case, if they are not proper name or abbreviation. For the title of a journal, the first letters of all words should be capital. The reference page should be prepared according to example shown below.

Books:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). Name of the book. Place of publication: Publisher.

Çapar, H. (2021). Sağlık Turizminde Öne Çıkan Ülkeler. Ankara: Nobel Yayınları.

Arslandoğlu, A., Gemlik H. N., and Bektemur G. (2019). Sağlık Hizmetleri Dört Boyut. İstanbul: Detay Yayıncılık.

Korkmaz, A., Dulupçu, M. A., Gövdere, B., and Songur, H. (2013). İnsani ücret. İstanbul: İGİAD Yayınları.

Translated Books:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). Name of the book. First letter of the translator. Surname of the translator (Trans.), Place of publication: Publisher.

Drucker, P. (1994). Kapitalist ötesi toplum. B. Çorakçı (Trans.), İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Edited Books:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). Section title. First letter of the editor. Surname of the editor (Ed.), Title of the book in (Pages of the section), Place of publication: Publisher.

Okçu, M., Aktel, M. ve Kerman, U. (2007). İki süreci anlamak: Kamu yönetiminde küreselleşme ve Avrupalılaştırma. A. Yılmaz ve Y. Bozkurt (Ed.), Küresel esintiler ve yerel etkiler sarmalında Türk kamu yönetimi içinde (43-67), Ankara: Gazi Kitabevi.

Articles:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). Title of the article. Journal title, Vol(No), Pages.

Çapar, H. (2019). Sağlık Alanında Meslekleşme ve Türkiye'nin Yaşadığı Sorunlar: Yeni Mesleklere Doğru. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(3), 803-816.

Çapar, H., and Aslan, Ö. (2020). Factors Affecting Destination Choice in Medical Tourism. International Journal

of Travel Medicine and Global Health, 8(2), 80-88. doi: 10.34172/ijtmgh.2020.13.

Çınar, F., Çapar, H., and Ekinci, G. (2021). Effect of COVID-19 anxiety on perceived risks and avoidance behaviors. *Annals of Clinical and Analytical Medicine*, 10(4), 1-18.

Thesis:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). Thesis title. Master's Thesis/ Ph.D. Dissertation, Name of Institution, Place of publication.

Çapar, H. (2018). Destinasyon Seçimini Etkileyen Faktörler: Yabancı Potansiyel Medikal Turistlerin Türkiye Algısını Ölçmeye Yönelik Bir Çalışma. Master thesis, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Symposiums/Congresses:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). Title of the paper. Symposiums/Congresses Name, Organizing institute, Date of organization, Place of organization, Pages.

Çapar, H., Çınar, F., and Arıcı, H. (2014). Communication Problems with People on the Streets during COVID-19 in terms of Social Well-being. 6. Uluslararası Sağlık Bilimleri ve Yönetimi Kongresi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 20-22 Mayıs 2021, Isparta, 158-169.

Research Reports:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). Title of the paper (Report No. xxx). Place of publication: Publisher.

Pamuk, Ş. (2007). Economic change in twentieth-century Turkey: Is the glass more than half-full? (Working Paper No.41). Paris: The American University of Paris.

Internet Sources:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Date of publication / Date of access). Title. Access address: Internet address, (Date of access).

Bebbington, J. and Song, E. (2004). The adoption of IFRS in the EU and New Zealand. Access address: <http://www.europe.canterbury.ac.nz/>, (14.07.2008).

Medikal Turizm Derneği. (2021). COVID-19'un Medikal turizm Üzerindeki Etkileri. Access address: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33901355/>, (13.06.2021).

NOTE: In cases not mentioned here regarding the spelling rules, the points adopted in scientific articles should be taken into consideration.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

ÖRGÜTLERİN DİJİTAL OLGUNLUK DÜZEYİNİN ÖLÇÜLMESİ –BİR ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI*

MEASURING THE LEVEL OF DIGITAL MATURITY OF ORGANIZATIONS – A SCALE DEVELOPMENT STUDY

Hüseyin KAYABAŞI¹
Prof. Dr. Murat KASIMOĞLU²

ÖZ

Bu çalışmanın amacı örgütlerin dijital olgunluk düzeyini ölçmek için bir dijital olgunluk ölçeği geliştirmektir. Makalede dijitalleşme kavramının analizi ile dijital olgunluk ölçeği geliştirme çalışması aktarılmaktadır. Oluşturulan 200 maddelik soru havuzu uzman görüşü ve değerlendirmeler sonucu 40 soru maddesine düşürülmüş ve pilot uygulama 112 kişiyle yapılmıştır. Pilot uygulama sonrası 38 madde ve 6 boyuttan (strateji, örgüt yapısı, örgüt kültürü ve yetenek, çalışanların dijital yetkinlikleri, süreçler ve teknolojik altyapı) oluşan ölçek temel araştırma için 355 katılımcıya yöneltilmiştir. SPSS 26.0 ile normallik dağılımı ve uç değer analizi ile güvenilirlik ve geçerlik analizleri yapılmıştır. Son olarak AMOS 24.0 programında yapısal eşitlik modeli analizi yapılmıştır. Dijital olgunluk ölçeği geliştirme çalışması analizleri pozitif çıkmıştır. Çalışmanın olumlu sonuçlarının literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Teknoloji, Örgüt Yapısı, Dijital Olgunluk Ölçeği

JEL Sınıflandırma Kodları: M10, M14, M19.

ABSTRACT

The aim of this study is to develop a digital maturity scale to measure the digital maturity level of organizations. In the article, the analysis of the concept of digitalization and the development of a digital maturity scale are presented. The pool of 200 items created was reduced to 40 questions as a result of expert opinion and evaluations, and the pilot study was made with 112 people. After the study, the scale consisting of 38 items and 6 dimensions (strategy, organizational structure, organizational culture and talent, digital competencies of employees, processes and technological infrastructure) was directed to 355 participants for the basic research. Reliability and validity analyzes were performed with SPSS 26.0, normality distribution and extreme value analysis. Finally, structural equation model analysis was performed in AMOS 24.0 program. The analyzes of the digital maturity scale development study were positive. It is thought that the positive results of the study will make a significant contribution to the literature.

Keywords: Digitalization, Technology, Organization Structure, Digital Maturity Scale

JEL Classification Codes: M10, M14, M19.

* İstanbul Ticaret Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Doktora (Türkçe) programında yürütülen doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹ İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, huseyinkayabasi@hotmail.com

² İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, mkasimoglu@ticaret.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

Although different studies have been carried out by researchers in our age when digitalization has spread to all areas of life, a scale that can measure the digital maturity of organizations has not been found. The aim of this study is to develop a digital maturity scale that will help evaluate the digital maturity levels of organizations. The scale development study covers company employees operating throughout Istanbul.

Design/methodology/approach:

In order to develop the scale, studies in the field of digitalization were compiled and an item pool with 200 statements was created. After expert opinions and pilot study, the scale consisting of 38 expressions and 6 dimensions (strategies, organizational structure, organizational culture and talent, digital competencies of employees, processes and technological infrastructure) was developed. Basic research survey questions were sent online to a total of 500 company employees in Istanbul. 355 participants contributed to the study by answering the survey questions.

Findings:

The data obtained through the online survey were analyzed using SPSS 26.0 and AMOS package programs. Reliability, validity and confirmatory factor analyzes and structural equation model were used in the evaluation of the data. As a result of the basic research analysis, the reliability values of the scale consisting of 38 items and 6 dimensions were found to be good. Cronbach's alpha value was found to be 0.978. Factor analysis validity values were also very good. In the validity analysis, the Kaiser-Meyer-Olkin Sample Fit Test (KMO) Value was found to be 0.978 Bartlett's Test of Sphericity $\chi^2= 10543.739$ ($p<0.001$). The reliability and validity values of the scale are found to be within acceptable values. Confirmatory factor analysis was performed using the AMOS program and the values for model fit were obtained as follows; CMIN/DF= χ^2/df (Chi-Square Value/Degrees of Freedom) =2.140, CFI (Comparative Fit Index) =0.928, TLI (Tucker-Lewis Index) =0.922, NFI (Normedized Fit Index) =0.874, IFI (Incremental) Fit Index) =0.929, RMSEA (Approximate Root Mean Square Errors) =0.057 and SRMR (Standardized Root Mean Square Errors). According to the results of the analysis, the goodness of fit values of the scale improve as the number of samples increases in the scale development process.

Conclusion and Discussion:

In the study, the concept of digitalization, the factors affecting digitalization, the micro, meso and macro analysis of digitalization and its effects on the management processes of organizations were examined. Since there is no scale to be used to determine the digitalization levels of organizations, it has been tried to create a digital maturity scale. With the analysis and empirical study, a digital maturity scale has been developed that consists of the dimensions that can best measure the level of digital maturity: strategy, organizational structure, organizational culture and talent, digital competencies of employees, processes and technological infrastructure. According to the results of confirmatory factor analysis using reliability, validity and structural equation model, scale values were found to be within acceptable limits. In the study analysis, it was observed that the goodness of fit values of the factors improved as the number of samples increased. The statements in the sub-dimensions that make up the digital maturity scale were carefully prepared and the scale was matured. It presents us that the digital maturity scale, which has positive values in the pilot study and basic research analysis results, will be sufficient to measure the digitalization level of organizations.

The developed digital maturity scale will guide and facilitate researchers and those who want to determine the level of digitalization of their organizations.

1. GİRİŞ

Örgütlerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için dinamik olan dijital yeniliklere uyum sağlamaları gerekmektedir. Dijitalleşme, örgütlerin ürün ve hizmetleri çok daha hızlı, kaliteli sunmalarına ve kaynakları daha verimli ve etkili kullanmalarına yardım ederek ihtiyaçlarını karşılamalarında etkin bir rol oynamaktadır. Örgütlerin maliyetlerini düşürüp yatırımların geri dönüş süresini kısaltan dijitalleşme, örgütlere hem ekonomik hem de teknolojik faydalar sağlamaktadır (Parida, Sjödin, & Reim, 2018, s. 1). Dijital pazarın, teknoloji şirketlerinin ve dijital platformların büyümesinde dijitalleşme önemli bir etkidir (Ilcus, 2018). Strateji, örgüt yapısı, örgüt kültürü ve yetenek, çalışanların dijital yetkinlikleri, süreçler ve teknolojik altyapı vb. alt faktörler tarafından şekillendirilen dijitalleşme, işletme fonksiyonlarını farklı şekillerde etkilemektedir. Mobil teknolojiler, bulut bilişim, büyük veri, nesnelerin interneti, robotik teknoloji, analitik, yapay zekâ, siber güvenlik gibi dijital teknolojiler örgütlerin dijitalleşmesinde önemli araçlardır (Parida, 2018, s. 24), (Bankewitz, Åberg, & Teuchert, 2016, s. 58). Dijital olgunluk, örgütün giderek daha dijital bir ortamda etkin bir şekilde rekabet etmesini sağlamakla ilgilidir (Kane, Palmer, Phillips, Kiron, & Buckley, 2017).

Makalede dijitalleşmenin kavramsal çerçevesinin analizi ve şirketlerin dijital olgunluk düzeyinin ölçülmesi için dijital olgunluk ölçeği geliştirme çalışması hakkında bilgiler aktarılmaktadır. Dijital ölçek geliştirme çalışması sonucunun literatüre önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

2. DİJİTALLEŞMENİN KAVRAMSAL ANALİZİ

Makalenin bu bölümünde dijitalleşme kavramı, dijitalleşmeyi yönlendiren faktörlerin analizi ile farklı açılardan yönetim süreçlerine olan etkileri ele alınmaktadır.

2.1. Dijitalleşmenin Kavramsal Çerçeve Analizi ve Yönetim Süreçlerine Etkileri

Dijitalleşme kavramının tanımı, gelişimi ve dijitalleşme ile birlikte anılan sayısallaştırma (*digitization*) ve dijital dönüşüm (*digital transformation*) kavramları ve dijitalleşmeyi yönlendiren faktörlerin analizi yapılmaktadır.

Dijitalleşme iş modelini dönüştürmek için veri, dijital teknoloji ve işgücünü kapsayan daha geniş bir değişim anlayışının benimsenmesidir. Yönetim bağlamında dijitalleştirme genellikle manuel işlemlerin ve fiziksel nesnelerin dijital sürümlere dönüştürülmesine odaklanmaktadır (Parida, 2018, s. 24), (Bankewitz, Åberg, & Teuchert, 2016, s. 58). Dijital dönüşüm mobil teknolojiler, bulut bilişim, büyük veri, nesnelerin interneti, robotik teknoloji, siber güvenlik ve yapay zekâ gibi dijital teknolojilerin yardımıyla yapılmaktadır (Hoe, 2020, s. 55).

Dijitalleşme kavramının ilk çağdaş kullanımı the North American Review dergisinde (1971) yayınlanan makale ile gerçekleşmiştir (Brennen & Kreiss, 2014). Dijitalleşme ve dijital dönüşüm faaliyetleri örgütlerde 1950'li yıllara kadara uzanmaktadır (Heavin & Power, 2018, s. 39), (İşman, 2020, s. 4), (Savić, 2019, s. 38).

Dijitalleşme, sayısallaştırma ve dijital dönüşüm genellikle birlikte kullanılan ve birbirleriyle karıştırılan kavramlardır. Sayısallaştırma analog verilerin 0'lar ve 1'lerden oluşan dijital veri setlerine dönüştürülmesidir. Brenner ve Kreiss Oxford İngilizce Sözlüğüne dayanarak sayısallaştırmayı bireysel analog verilerin dijital versiyonlarına dönüştürme olarak tanımlamaktadır (Rachinger, Rauter, Müller, Vorraber, & Schirgi, 2019, s. 1143), (Schumacher, Sihm, & Erol, 2016, s. 2). Görüntü, video ve metin gibi fiziksel verilerin dijital ortama aktarılması, bilgilerin depolanması ve kullanıma hazır hale getirilmesi olarak tanımlanabilir.

Dijitalleşme yeni fırsatlar sunan, örgütlerin paydaşlarıyla etkileşimini sağlayan ve iletişim biçimlerini değiştiren dijital teknolojilerin ve verilerin örgütler, sektörler, ülkeler ve bireyler tarafından kullanılmasıdır (Rachinger, Rauter, Müller, Vorraber, & Schirgi, 2019, s. 1143), (Schumacher, Sihm, & Erol, 2016, s. 2).

Dijital Dönüşüm ekonomileri, örgütleri, toplumu sistem düzeyinde yeniden yapılandırmak için kullanılan bir süreçtir (Rachinger, Rauter, Müller, Vorraber, & Schirgi, 2019, s. 1143), (Schumacher, Sihm, & Erol, 2016, s. 2). Dijital dönüşüm, dijital teknolojilerin örgütlerin yapısının değişmesine veya süreçlerin otomasyonuna yol açabileceği değişikliklerle ilgilidir (Hess, Matt, Benlian, & Wiesböck, 2016, s. 124). Dijital dönüşüm, örgütün yapısını, kültürünü, yönetim stratejisini, teknolojik altyapısını ve süreçlerini değiştirmek için mevcut bilgileri kullanmaktır (Savić, 2019, s. 38).

2.2. Dijitalleşmeyi Yönlendiren ve Sürükleyen Faktörlerin Analizi

Örgütlerin dijitalleşmesinde strateji, süreçler, örgüt yapısı ve kültürü, dijital yetkinlikler ve teknolojik altyapısının dijital dönüşüm ile yeniden düzenlenmesi gerekmektedir (Johansson, Roth, & Reim, 2019, s. 3). Dijitalleşmeyi yönlendiren ve sürükleyen faktörler olan mobil teknolojiler, nesnelerin interneti, bulut teknolojisi, büyük veri, analitik, robotik teknoloji, yapay zekâ, sosyal medya ve siber güvenlik konuları kısaca açıklanmaktadır.

Mobil Teknolojiler; Loudon'a göre (2016) farklı şekillerde çok sayıda fırsat ve yenilik sunmaktadır. Örneğin cep telefonu kullanımı ve mobil uygulamaların geliştirilmesiyle örgütlerin günümüzde işleri yürütme biçimleri büyük ölçüde değişmiştir (Rumanyika, Apiola, Tedre, & Mramba, 2019, s. 250). Mobil teknolojilerin yaygınlaşması dünya genelinde örgütlerin mobil cihazların sunduğu verilerin toplanmasında zaman ve kaynak tasarrufu vd. fırsatları keşfetmesine yol açmıştır (Happ, 2019, s. 28).

Nesnelerin İnterneti (IoT); bilgi teknolojilerinde internet ve nesnelerin bağlantısını tanımlamak için kullanılmaktadır. Nesnelerin interneti günümüzde ulaşım, sağlık, kamu ve kişisel yaşam alanlarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bortolini ve arkadaşları IoT' yi, tüm fiziksel sistemleri ortak bir amaç için bağlayan birbirleriyle etkileşen, işbirliği yapan ve her yerde bulunan bir varlık olarak tanımlamıştır (Alcácer & Cruz-Machado, 2019, s. 901). Makineler ve elektronik cihazlardan arabalara etrafımızdaki her şeyin internet üzerinden birbirine bağlanmasına olanak sunan nesnelerin interneti, çağımızın teknolojisi olarak tanımlanabilir.

Bulut Teknolojisi; verilerin bulut içinde barındırılması ve bulunduğu yere veya işletim cihazına bakılmaksızın kullanıcı tarafından erişilebilmesine imkân sunmaktadır (Pise, 2019, s. 27-28). Bulut teknolojisi esnek ve kullanışlı veri aktarımı ve maliyet tasarrufu yöntemleri vb. çeşitli faydalar sunan önemli bir teknoloji ve gelişme trendi olarak kabul edilen yıkıcı bir bilgi teknolojisidir. Bu durum da bulut teknolojisinin tercih edilerek sürekli kullanılmasını sağlamaktadır (Yu, Ray , & Dara , 2017, s. 4341).

Büyük Veri; tipik veri tabanı yönetim sistemlerinin toplama, depolama, kullanma ve analiz etme yeteneklerinin ötesinde olan karmaşık ve büyük miktarda yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve/veya yapılandırılmamış veriyi ifade eden bir kavramdır. Büyük veri, farklı türlerden üretilen büyük miktarda ve birbirine bağlı heterojen nesnelere gelebilir (Paraschiv & Danubianu, 2019, s. 15), (Alcácer & Cruz-Machado, 2019, s. 904), (Grable & Lyon, 2018, s. 17).Büyük veri olarak sınıflandırmak için kullanılacak minimum veri kümesi sınırı yoktur. Faaliyetleri gigabayt veya terabayt veri ile çalışmayı içeren örgütler olduğu bilinirken, Facebook, Instagram, WhatsApp vb. sosyal ağlar petabayt veya exabyte veri toplamakta ve bu verileri işlemektedir (Paraschiv & Danubianu, 2019, s. 16).Büyük veri örgütlerin, şirketlerin ve kurumların yaşamlarına yön veren dijitalleştirilmiş zengin içerikler sunmaktadır (Lukosius & Hyman , 2018, s. 218).

Robotik Teknoloji; Robotik, insanlarla ilgili görevleri yerine getirmek için kullanılan elektromekanik cihazların tasarımına, geliştirilmesine, çalıştırılmasına ve değerlendirilmesine dayanan bilimsel alandır. Robotik, üç parçalı mekanik yapı, sensörler ve verilen görevi tamamlamak için sensörlerden gelen verileri yönetmek için kullanılan bir tür işleme sisteminden oluşur (Lee, B., & M., 2018).Yapay zekâya sahip uyarlanabilir ve esnek robotlar, farklı ürünlerin üretimini kolaylaştırabilir ve sonuç olarak üretim maliyetlerinin azalmasına katkı sunabilir. Bir robot yapay zekânın formlarından biri olarak da görülebilir (Alcácer & Cruz-Machado, 2019, s. 911).

Yapay Zekâ; insanlar gibi çalışan ve tepki veren akıllı makinelerin yaratılmasını vurgulayan bir bilgisayar bilimidir. Yapay zekâya sahip bilgisayarlar konuşma tanıma, öğrenme, planlama ve problem çözme yeteneklerine sahiptir (Techopedia.com, 2020). Yapay zekânın temelleri 1940'laraAmerikan bilim kurgu yazarı Isaac Asimov'un kısa öyküsü Runaround'u yayınladığı zamana kadar uzanabilir (Haenlein & Kaplan, 2019, s. 6).İnsan davranışını taklit etme ve simülasyon yapma potansiyeline sahip yapay zekâ, örgütler ve şirketler tarafından farklı alanlarda kullanılmaktadır. Online büyük veriler pazarlamada yapay zekânın önemini artırmıştır. Yapay zekânın büyük potansiyeli sinir ağları ve kendi kendine öğrenme becerisinden kaynaklanmaktadır. Dijital pazarlamacılar, toplanan verilere dayalı olarak müşterilerin dijital reaksiyonlarını öğrenmektedir (Tchelidze, 2019, s. 74).

Sosyal Medya; bireylerin, örgütlerin, şirketlerin vb. ilgili her kesimin internet sitesi, uygulama ve dijital platformlar aracılığıyla bilgi, ürün/hizmet alışverişinde bulunmasını ve etkileşim kurmalarını sağlayan Instagram, Facebook, Twitter, LinkedIn vb. dijital kaynaklardır. Son yirmi yılda teknoloji ve internetin gelişimiyle birlikte sosyal medya platformlarının hızlı yükselişi, bilgi ve iletişim, tarayıcılar ve arama motorları gibi web teknolojilerini önemli hale getirmiştir (Dijck & Poell, 2013, s. 5). Sosyal medyanın gelişimi, pazarlamacıların dünya çapındaki tüketicilerle iletişim kurma şekillerinde önemli bir paradigma değişikliğine yol açmıştır

(Johnston, Khalil, Le, & Cheng, 2018, s. 43-44). Sosyal medyanın örgütler için vazgeçilmez olan iki avantajı vardır: çalışma süresini azaltıp maliyeti düşürmesi ve yeni gelir fırsatları yaratmasıdır (Sajid, 2016, s. 1-2).

Siber Güvenlik; bilgisayar ve ağ sistemlerinin donanım, yazılım veya bilgileri tehlikeye atabilecek saldırılara karşı korunmasıyla ilgilidir. Bu saldırılar yetkisiz kullanıma izin vererek özel bilgileri sızdırabilir, hasara veya bozulmaya neden olabilir. Siber güvenlik, siber alanda bilgilerin gizliliğinin, bütünlüğünün ve kullanılabilirliğinin korunması olarak tanımlanmaktadır (Wallden & Kashefi, 2019, s. 120), (Schatz, Bashroush, & Wall, 2017, s. 66). Günümüzde bireyler, örgütler, şirketler ve kurumlar siber güvenlik konusunda çok ciddi önlemler almak ve yatırım yapmak durumundadır. Siber varlıkları korumak için teknik altyapının kurulması, çalışanların eğitilerek bilgilendirilmesi, güvenlik açığı ve risklerin tespit edilip önlenmesi, siber güvenliğin yönetilmesi için politikaların belirlenip ilgili kişilere aktarılması gerekmektedir.

2.3. Makro, Mezo ve Mikro Düzeyde Dijitalleşmenin Kavramsal Çerçevesinin Analizi

Dijitalleşme örgütleri, sektörleri ve kurumları farklı şekillerde etkilemektedir. Dijitalleşmenin makro, mezo ve mikro düzeyde etkileri aşağıda analiz edilmektedir.

2.3.1. Makro Düzeyde Dijitalleşmenin Kavramsal Çerçevesinin Analizi

Dijitalleşme global düzeyde ülkeleri, ekonomileri, çevreyi, toplumları, iş hayatını ve ilişkilerini, iletişim biçimlerini ve en önemlisi insanları farklı şekillerde etkilemektedir. Dijital yenilikler küresel olarak iletişimi kolaylaştırmakta ve anlık bilgi aktarımını belirgin şekilde arttırmaktadır (Bhutani & Paliwal, 2015, s. 12-13). Hizmet sağlama sürelerini kısaltan ve şeffaflığı arttıran dijital teknolojiler, örgütler arasında kesintisiz hizmet sağlayarak verimliliği ve hizmet kalitesini iyileştirmektedir (Lindgren, Madsen, Hofmann, & Melina, 2019, s. 427).

Dijitalleşmenin araçları olan tüm teknolojiler ve çözümler ekonomi, çevre ve toplum üzerinde büyüyen ve güçlü bir etkiye sahiptir (Foerster, Marquardt, Golowko, Kompalla, & Hell, 2018, s. 6).Dijital dönüşüm, yeni pazar payları elde etmek, yeni pazarlara girmek, aynı zamanda yeni müşteriler kazanmak ve finansal sonuçlara katkı sunmayanları bırakmak için bir fırsat olarak görülmektedir (Mergel, Noella, & Haug, 2019, s. 2-3).Dijitalleşme birçok yeni fırsatlar sunarak yeni işler yaratmaktadır (Winden & Carvalho, 2017, s. 9).

2.3.2. Mezo Düzeyde Dijitalleşmenin Kavramsal Çerçevesinin Analizi

Son yıllarda dijitalleşme ekonomileri ve ekonomik faaliyetleri değiştirerek yeni endüstrilerin ortaya çıkmasına ve bazı endüstrilerin de yok olmasına neden olmaktadır. Ayrıca sosyal bağlantıları geliştirerek insanların bilgiye erişimini ve bilgiyi yayma yeteneklerini yeniden düzenlemektedir (Khan & Aftab, 2015, s. 145).

Günümüzde örgütlerin çevik ve esnek şekilde hareket ederek yeni fırsatları yakalayabilmeleri için hızla dijital dönüşümlerini tamamlamaları gerekmektedir (Parida, 2018, s. 23).Yoğun veri alışverişi ve tahmine dayalı analitik gibi dijital bilgi ve teknolojilerin çok kullanıldığı bir dijital çağda yaşanılmaktadır. Dijitalleşme süreç otomasyonu ve optimizasyonu, maliyet tasarrufu, hızlı ve kaliteli üretimi sağlayarak ile kârlılığı artırabilmektedir. Büyük veri ve analitik gibi faktörlerden yararlanan örgütler, gelir artışı ve işletme verimliliğinde rakiplerinden daha iyi performans göstermektedir (Parida, Sjödin, & Reim, 2018, s. 1).

2.3.3. Mikro Düzeyde Dijitalleşmenin Kavramsal Çerçevesinin Analizi

Dijital yenilikçi teknolojiler iş süreçlerini, ürünleri, hizmetleri ve iş modellerini önemli ölçüde etkilemektedir. Urbach ve Röglinger'e (2018) göre yenilikçi teknolojiler bireyleri, örgütleri vd. şeyleri yeni yollarla birbirine bağlayarak işbirliği ve otomasyon modellerini mümkün kılmaktadır. Urbach ve Ahlemann'a (2018) göre dijital teknolojilerin dönüşümsel gücünün birleştirilmesiyle iş üzerindeki etkileri daha fazla olacaktır (Urbach, ve diğerleri, 2019, s. 123).İşin türü ve yapılaşma şekli üzerinde dijitalleşmenin etkileri çok fazladır. Dijitalleşme, insan müdahalesi gerektirmeyen, tekrarlayan ve ikincil görevleri bilgisayarlara veya robotlara devretmede etkin rol oynamaktadır ve insanlar bilginin uygulanmasını gerektiren karmaşık problemleri çözme üzerine daha iyi odaklanabilirler (Vuori, Helander, & Okkonen, 2019, s. 238).Örgütler, önemli avantajları olmasına rağmen dijitalleşme sürecini uygulamakta tereddüt etmektedirler. Berghaus (2018), iş sürecinin dijital dönüşümünün farklı zorluklarla ve sorunlarla karşı karşıya olduğunu doğrulamaktadır. Dijitalleşme büyüme, kârlılık, maliyet tasarrufu vb. zorlukları yönetmek ve işleri iyileştirmek için örgütlere fırsatlar sunmaktadır (Basner, 2020, s. 3).Dijitalleşme örgütlerin karşısına aynı zamanda zorluklar, riskler ve olumsuzluklar da çıkarmaktadır. Dijitalleşme yatırımı,

genellikle yüksek maliyetlidir ve yatırımın geri dönüşümü zaman almaktadır (Ruiz-Alba, Guesalaga, Ayestarán, & Mediano, 2020, s. 414).

Dijitalleşme stratejik ortamda hızlı değişikliklere ve karmaşıklığa neden olduğundan örgütlerin iş yapma şeklini önemli ölçüde etkilemektedir. Dijitalleşme, fiyatları, hizmet ve ürün performansını karşılaştırmayı kolaylaştırarak yeni teknolojilerin yüksek derecede şeffaflık yaratması nedeniyle büyük tehditlere yol açabilir. Böylece bilgi tekelinin zayıflamasına ve tam rekabetçi bir ortama olanak sağlamaktadır (Bankewitz, Åberg, & Teuchert, 2016, s. 3-4). Ayrıca dijitalleşme örgütsel yapı, uzmanlar arasındaki ilişki ve çalışanlar ile işverenler arasında yeni ilişkiler kurulmasına yol açmaktadır (Chudaeva, Mantulenko, Zhelev, & Vanickova, 2019, s. 4).

2.4. Makro, Mezo ve Mikro Düzeyde Dijitalleşmenin Kavramsal Çerçevesinin Analizi

Dijitalleşme, örgütler ve yöneticiler için yüksek öncelikli bir yönetim meselesidir. Örgütlerin günümüzde karşılaştığı en büyük zorluklardan birisi, yeni dijital bilgi ve teknolojilerin yönetim süreçlerine entegrasyonudur. Hiçbir örgüt ya da sektör dijitalleşmenin etkilerine karşı kendilerini koruyacak durumda değildir. Dijitalleşmenin etkisiyle tüm iş modelleri yeniden şekillendirilmekte ve sık sık değişmektedir (Hess, Matt, Benlian, & Wiesböck, 2016, s. 123). Dijitalleşme örgütlerin karar verme, planlama, örgütlenme, iletişim, koordinasyon ve denetleme gibi yönetim süreçlerinde değişiklikler yapılmasını zorunlu hale getirmektedir. Yönetim süreçlerinin yürütülmesinde teknolojik yeniliklerin örgütlere kazandırdığı yeni özellikler azımsanmayacak kadar önemlidir. Dijitalleşme, günümüzde yaşamın her alanında olduğu gibi dijital varlıklara sahip örgütler için de en önemli konulardan biri haline gelmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ortaya çıkışından günümüze kadar işgücü piyasaları ve iş süreçleri muazzam bir dönüşüm geçirmektedir. Dijitalleşme hem yöneticilerin hem de çalışanların iş yaşam dengelerini, memnuniyetlerini ve iş yapma şekillerini radikal şekilde değiştirmektedir (Cijan, Jenič, Lamovšek, & Stemberger, 2019, s. 3-4).

Dijitalleşmeye uygun şekilde yapılandırılan örgütler hızla artmaktadır. Geleneksel örgütler hedeflerine ulaşmak için örgüt yapılarını, kültürünü, çalışan profillerini ve dijital stratejilerini yeniden gözden geçirmek zorunda kalmaktadır. Kettunen & Laanti (2017) gelecekteki yeni rekabetçi örgütleri çevik, sürdürülebilir ve temelde yazılım tabanlı olarak görmektedir (Cijan, Jenič, Lamovšek, & Stemberger, 2019, s. 4-5). McKinsey'e göre dijital yolculuğunu iyi planlayan ve yöneten örgütler birçok fayda sağlayabilirler. Bunlar; iş süreci verimliliğini, kalitesini ve tutarlılığını arttırmak, kayıtları dijital sistemlerle entegre etmek, erişilebilirliği arttırmak ve bilgi paylaşımını kolaylaştırmak ve müşteri hizmetlerini iyileştirmek, maliyetleri azaltmak, personel esnekliği sağlamak, iş sürekliliği için daha iyi plan ve müşteri memnuniyeti olarak aktarılabilir (Ilcus, 2018, s. 352-353).

Dijitalleşme örgütsel düzeyde çeşitli sanal ve hiyerarşik olmayan örgüt yapılarının yükselişine aracılık etmektedir (Timonen & Vuori, 2018, s. 5075). Örgütsel yapılar dijitalleşmenin en fazla etkilediği alanlar arasında bulunmaktadır. Yeni örgütler yatay yapı ve çeviklik üzerine kurulurken hiyerarşik örgüt yapıları ortadan kalmaktadır. Dijital teknolojiler, inovasyon sürecini geleneksel yöntemlere göre nispeten basit ve çok daha hızlı hale getirmektedir (Kuusisto, 2017, s. 355-356).

Günümüzde dijitalleşmeyle birlikte örgütler doğrudan veya dolaylı olarak bilgisayar korsanlarının siber saldırılarına açık hale gelmektedir. Örgütler dijital bilgi ve teknolojilerini siber saldırılara karşı korumak için siber güvenlik önlemlerini arttırmak zorunda kalmaktadırlar (Vartolomei & Avasilcai, 2019, s. 5).

3. YÖNTEM

Dijital olgunluk, örgütü giderek artan dijital ortamda etkili bir şekilde rekabet edebilecek şekilde uyarlamakla ilgilidir. Dijital olgunluk paydaşların beklentilerini karşılamak için örgütün stratejisini, yapısını, kültürünü, teknolojik altyapısını ve çalışan yetkinliklerini dijital dünyaya uyumlu hale getirmekten daha çok değişen dijital ortama sürekli ve devam eden bir uyum sürecidir (Kane, Palmer, Phillips, Kiron, & Buckley, 2017, s. 5-6).

Çalışmanın amacı temel unsurları içeren bir dijital olgunluk tanımı yapmak ve dijital olgunluğu ölçmek için bir ölçek geliştirmektir. Dijital olgunluk, dijital dönüşümün temelidir. Dijital olgunluk seviyelerini arttırmak isteyen örgütler, faaliyetlerinin her alanında dijital dönüşümden geçmelidir (Aslanova & Kulichkina, 2020, s. 444).

3.1. Ölçek Geliştirme Süreci

Ölçek geliştirme sürecinde Hinkin (1995) ve Farooq (2016) tarafından önerilen üç aşamalı ölçek geliştirme prosedürü kullanılmıştır. İlk aşama madde havuzunun oluşturulması, ikincisi maddelerin değerlendirilmesi ve

ölçeğin yapılandırılması (uzmanlardan görüş alınması ve pilot uygulama), son aşama ise testlerin yapılması ve ölçeğe son halinin verilmesi (ölçek güvenilirlik ve geçerlik analizlerinin yapılması ve ölçeğe son şeklinin verilmesi) sürecidir (Sultana, 2020, s. 2473). Bu çalışmada, Şekil 1’de belirtilen aşamalar izlenmektedir.

AŞAMA	•YÖNTEM
1. Madde Havuzunun Oluşturulması	• Literatür taraması yapılarak soru (madde) havuzunun oluşturulması
2. Maddelerin Değerlendirilmesi ve Ölçeğin Yapılandırılması	• Uzmanlardan görüş alınması • Pilot uygulama yapılması
3. Testlerin Yapılması ve Ölçeğe Son Halinin Verilmesi	• Güvenirlik ve geçerlik analizlerinin yapılması • Sonuca göre ölçeğin şekillendirilmesi

Şekil 1. Ölçek Geliştirme Aşamaları

Dijital olgunluk ölçeği geliştirmek için daha önce yapılan çalışmalar incelenerek madde havuzu oluşturulmuştur. Madde havuzundaki benzer veya kapsama aykırı ifadeler çıkarılmıştır. Uzman görüşü sonrası ifadelere son şekli verilerek pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA), Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ve Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) ile çalışma analiz edilmiştir. Güvenirlik ve geçerlik analizi sonuçları uygun bulunan dijital olgunluk ölçeği için temel araştırma uygulaması yapılmıştır. Ölçek geliştirme aşamaları sırasıyla açıklanmaktadır.

3.1.1. Madde Havuzunun Oluşturulması

Madde havuzundaki ifadeler araştırılan fenomeni yansıtmalı, örtük değişkenin yapısı ile uyumlu olmalı ve çalışma kapsamının dışına çıkmamalıdır (Devellis, 2017, s. 76-77). Dijital olgunluk ölçeği çalışmasında tümdengelim yöntemi kullanılmıştır. Madde havuzu oluşturulurken çok sayıda madde hazırlanmalıdır. Ölçekte düşünülen madde sayısının üç veya dört katı kadar madde oluşturmak literatürde kabul görmektedir (Özdamar, 2016, s. 46), (Devellis, 2017, s. 80).

Dijital olgunluk ölçeği madde havuzunu oluşturmak için aşağıdaki dijital olgunluk çalışmalarından yararlanılmıştır. Bu çalışmalar; MIT Sloan Management Review and Deloitte University Press tarafından gerçekleştirilen Achieving Digital Maturity (Kane, Palmer, Phillips, Kiron, & Buckley, 2017), The Digital Maturity Model 4.0 Benchmarks: Digital Business Transformation Playbook (VanBoskirk & Gill, 2016), St. Gallen Üniversitesi’nden Prof. Dr. Andrea Back ile Crosswalk AG ile birlikte yapılan Survey for the Digital Maturity & Transformation Check 2016-2017 (Berghaus, 2020), A Digital Maturity Model for Telecommunications Service Providers (Valdez-de-Leon, 2016, s. 19-32), DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens with eight proficiency levels and examples of use DigComp 2.1 (Carretero, Vuorikari, & Punie, 2017). ITU Academy tarafından oluşturulan Digital Skills Assessment Guidebook, ITU Publications, International Telecommunication Union Development Sector isimli rehber (Coward, Wedlake, Teltscher, & Letamo, 2020), Digital Business Towards A Value-Centric Maturity Model Part A-B adlı rapor (Shahiduzzaman, Kowalkiewicz, Barrett, & McNaughton, 2017), The Economist Intelligence Unit ve Riverbed ortaklığı Digital Competency Assessment (Digital Competency Assessment, 2020)madde havuzunun kaynaklarındandır. Dijital yetkinlik boyutu için EUDA Network-European Development Agency tarafından oluşturulan Digital Competence Questionnaire kullanılmıştır (Digital Competence Questionnaire, 2019). Digital Maturity Assessment Tool (DMAT) isimli dijital olgunluk anketinde strateji, kültür, organizasyon, süreçler, teknoloji ve müşteriler ile ortaklar altı boyutta değerlendirilmiştir (Aagaard, 2019). Valcon’un Digital Maturity Assessment isimli dijital olgunluk değerlendirmesi strateji, organizasyon, müşteri, ekosistem, operasyonlar, teknoloji ve inovasyon (Hemmingen, 2020) boyutlarından oluşmaktadır. Digital MaturityScan (Mindig.nl, 2020), Alwiser Digital Transformation Danışmanlık firmasının düzenlediği Dijital Olgunluk Anketi (Alwiser.com, 2020) ve İzmir

Kalkınma Ajansı tarafından geliştirilen Dijital Olgunluk Modeli (dijitalolgunluk.izka.org.tr, 2020) madde havuzunun oluşturulmasında kullanılan kaynaklardandır.

İnceleme sonucu dijital olgunluk ölçeğinin altı boyut (strateji, örgüt yapısı, örgüt kültürü ve yetenek, çalışanların dijital yetkinlikleri, süreçler ve teknolojik altyapı) olarak oluşturulmasına karar verilmiştir. Dijital olgunluk ölçeği ifadeleri literatüre uygun olarak 1-Kesinlikle Katılmıyorum ile 5- Kesinlikle Katılıyorum arasında değişen beşli Likert ölçeği kullanılarak oluşturulmuştur.

3.1.2. Maddelerin Değerlendirilmesi ve Ölçeğin Yapılandırılması

Çalışmanın bu aşamasında madde havuzunun uzman görüşüne sunulması ve pilot uygulama bulunmaktadır.

Uzman Görüşünün Alınması

Madde havuzundaki ifadelerin kapsama uygunluğunu ve faktörleri belirlemek için uzmanlardan görüş alınmaktadır (Gürbüz & Şahin, 2017, s. 193). Maddelerin ölçülmesi istenen konuyu tam ölçebilmesi, bilimsel açıdan doğru olması, dil bilgisi ve imla kurallarına uygun olması ve ölçeğin uygulanacağı hedef kitlenin özelliklerine uygunluğu için uzman görüşünün alınması çok önemli bir aşamadır (Atılğan, Kan, & Aydın, 2017, s. 318).

Ölçek geliştirme için oluşturulan 200 soru maddesinden bazıları benzerliklerinden dolayı elenmiştir ve geriye kalan maddeler içerik geçerliği değerlendirmesi için dijitalleşme alanında çalışan akademisyenlerden oluşan uzmanlara sunulmuştur. Uzmanlardan madde havuzundaki ifadeler ile ilgili fikirlerini “gerekli”, “yararlı/yetersiz” veya “gereksiz” olarak belirtmeleri istenmiş ve gerekli değişiklikleri yapabilmeleri için ifadelerden sonra yeterli boş alan oluşturulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda gerekli değişiklikler yapılmıştır. Uzman görüşleri, danışman ve araştırmacının değerlendirmeleri neticesinde gerekli değişiklikler yapılarak 90 ifadeden oluşan madde havuzundan 50 ifade çıkarılmıştır. Dijital Olgunluk Ölçeği 6 boyut ve 40 ifadeden oluşacak şekilde düzenlenmiştir.

Pilot Uygulama

Ölçek geliştirmenin önemli aşamalarından biri olan pilot uygulama ile ölçek maddelerinin istatistiksel olarak uygunluğunu belirlemek için güvenilirlik ve geçerlik analizleri yapılmaktadır. Güvenirliği ölçmek için yararlanılan istatistiksel analiz yöntemlerinden biri iç tutarlılık güvenilirliği analizidir. Bu analizin amacı, oluşturulan ölçek maddelerinin araştırılan konuyu kavramsal olarak tutarlı şekilde ölçüp ölçemediğinin belirlenmesidir. Maddeleri arasındaki iç tutarlılığı yüksek olan ölçekler güvenilir olarak kabul edilmektedir. Ölçek geliştirmenin başka bir aşaması ise ölçek analizinin sonucunda ulaşılan verilerle faktör analizlerinin yapılmasıdır (Gürbüz & Şahin, 2017, s. 193). Pilot uygulama örneklem büyüklüğü konusunda farklı fikirler bulunmaktadır. Bazı yazarlar araştırma evreninin ortalama %5’lik bölümüne pilot uygulama yapılmasını önerirken (Evcı & Aylar, 2017, s. 395), bazıları ise araştırma evrenini temsil edebilecek 30-50 katılımcıyla pilot uygulamanın yapılabileceğini ifade etmektedirler (Şeker & Gençdoğan, 2014, s. 4-5). Pilot uygulamada maddeler ile ölçeğin uyumu ve oluşturulan ölçeğin iç geçerliği hakkında bilgi edinilmeye çalışılmaktadır (Seçer, 2015, s. 59). Yani bu aşamada maddeler analiz edilip güvenilirlik analizleri gerçekleştirilerek ölçek maddeleri olgunlaştırılmaktadır (Özdamar, 2016, s. 45-54).

Uzman görüşleri doğrultusunda yeniden tasarlanan ölçek kullanılarak temel araştırma öncesi İstanbul’da çalışan 112 kişiden oluşan bir örneklem grubuna pilot uygulama yapılmıştır.

3.1.3. Testlerin Yapılması ve Ölçeğe Son Şeklinin Verilmesi

Pilot uygulama analizlerinde SPSS 26.0 ve AMOS 24.0 programları kullanılmıştır. Verilere normallik testi, mahalanobis mesafesi yöntemi ile uç değer (*outliers*) incelemesi, güvenilirlik ve geçerlik analizleri yapılmıştır. Faktör analizi yapmak için örneklem sayısı yeterli bulunmuştur. Dijital olgunluk ölçeğinin yapı geçerliğini bulmak için temel bileşenler analizi kullanılarak Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. AFA sonucu güvenilirlik değerleri iyi çıkmıştır. Çalışma 6 boyut olarak yapılandırılmış AMOS ile yapısal eşitlik analizi uygulanmıştır.

Normallik Dağılımı Bulguları

Verilerin normal dağılım analizinde Shapiro Wilk testi yapılmış olup, anlamlılık sonuçları $p = 0.000$ olarak normal dağılıma uygun olarak anlamsız bulunmuştur. Ayrıca Çarpıklık-Basıklık (Skewness-Kurtosis) değerleri

incelenmiştir. Değişkenlerin her birinin bu teste göre $p < .05$ olduğu gözlemlenmiştir. Bu testten elde edilen çarpıklık ve basıklık değerleri de Tablo 1'deki gibidir.

Pilot uygulama verilerinde öncelikle kayıp veriler gözden geçirilmiş, kayıp verilerin olduğu anket yanıtlarına rastlanmamıştır. Normallik testi analizinde 3 maddenin incelemesinin yapılması yeterli görülmektedir. Sosyal bilimler çalışmalarında çarpıklık ve basıklık değerlerinin $-1,5$ ile $+1,5$ arasında olması durumunda dağılımın normal olduğu sonucuna varılmaktadır (Tabachnick & Fidell, 2013, s. 952). Normallik testi sonucuna göre verilerin normal dağılım gösterdikleri Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. Normal Dağılım Basıklık ve Çarpıklık Değerleri

	N	Ortalama	Skewness (Çarpıklık)		Kurtosis (Basıklık)	
			İstatistik	Standart Hata	İstatistik	Standart Hata
Çalışanlar dijital teknolojileri kullanırken ortaya çıkan sorunları çözebilir.	110	3.7182	-0.533	0.230	-0.127	0.457
Rekabet gücünü geliştirmek için iş süreçleri dijitalleştirilmiştir.	110	3.8364	-0.700	0.230	-0.369	0.457
Dijitalleşme stratejisi için gerekli kaynaklar ayrılmaktadır.	110	3.7455	-0.617	0.230	-0.725	0.457

Mahalanobis mesafesi yöntemiyle yapılan uç değer analizinde 2 adet anket yanıtı uç değer olmaları nedeniyle veri setinden çıkarılarak önce çoklu doğrusallık analizine ve sonra da güvenilirlik ve geçerlik analizlerine geçilmiştir.

Uygulanan çoklu doğrusallık testi sonucunda VIF (Variance Inflation Faktor) değerleri ve çoklu doğrusallığı teşhis eden Koşul İndeksi (Condition Index) değerleri incelenmiş ve göreceli olarak yüksek bulunan değerlerin normal sınırlara ulaşması için *meancentering* yöntemi uygulanmıştır. Sonuç olarak beklenen değerlere ulaşılmıştır; bu değerler Tablo 2'de görülmektedir. Varyans Enflasyon Faktörü (VIF), değişkenler arasındaki çoklu bağlantı nedeniyle regresyon katsayılarının varyanslarının tahminini ifade eder. Aşırı varyanslar üretildiğinden değişkenlerin ortogonal (doğrusal olmayan) olduğu anlamına gelir (Murray, Nguyen, Lee, Remmenga, & Smith, 2012). VIF her zaman 1'e eşit veya büyüktür. 10'u aşan VIF değerlerinin çoklu bağlantı gösterdiği kabul edilir; ancak 2.5'in üzerindeki daha zayıf modellerdeki VIF değerleri de çoklu bağlantının varlığına işaret edebilir (Field, 2009). En büyük koşul indeksine koşul numarası denmektedir ve 10 ile 30 arasında bir koşul sayısı çoklu bağlantının varlığını gösterir. 30'dan büyük olan bir koşul indeksi çoklu bağlantının çok güçlü olduğunu işaret eder (Kim, 2019, s. 558).

Tablo 2. Çoklu Doğrusallık Teşhis Değerleri

	BEFORE MEANCENTERING		AFTER MEANCENTERING	
	Condition Index	VIF	Condition Index	VIF
Strateji	9.373	3.832	2.064	4.002
Örgüt Yapısı	12.672	5.865	3.992	5.397
Örgüt Kültürü ve Yetenek	16.455	6.092	4.604	6.085
Çalışanların Dijital Yetkinlikleri	18.118	3.863	5.202	4.206
Teknolojik Altyapı	22.710	4.386	6.087	4.003

Güvenirlik Analizi Bulguları

Dijital olgunluk ölçeği güvenilirlik değerlendirilmesinde Cronbach Alfa Değeri kullanılmıştır. 40 maddeden oluşan ölçeğin Cronbach Alfa Değeri 0.980 gibi oldukça yüksek bir değer olarak bulunmuştur. Faktörlerin Cronbach's Alpha Değerleri Strateji 0.958, Örgüt Yapısı 0.956, Örgüt Kültürü ve Yetenek 0.951, Çalışanların Dijital Yetkinlikleri 0.957, Süreçler 0.953 ve Teknolojik Altyapı 0.961 olarak bulunmuştur.

Tablo 3. Ölçek Alt Boyutlarının Ortalama ve Cronbach's Alpha Değerleri

Alt Boyut	Madde Sayısı	N	Ortalama	Cronbach Alfa Değeri
Strateji	7	112	3.8026	0.958
Örgüt Yapısı	6	112	3.8591	0.956
Örgüt Kültürü ve Yetenek	8	112	4.0841	0.951
Çalışanların Dijital Yetkinlikleri	7	112	3.9532	0.957
Süreçler	6	112	3.9424	0.953
Teknolojik Altyapı	6	112	3.8667	0.961

Tablo 4. Dijital Olgunluk Ölçeği Güvenirlik Analizi Sonuçları

	Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyonu	Madde Çıkarıldığında Cronbach Alfa Değeri
Şirketin açık bir dijital iş stratejisi vardır.	0.743	0.980
Şirkette dijital stratejiden sorumlu uzman bir yönetici bulunmaktadır.	0.673	0.980
Şirketin son beş yılda stratejik planlama sürecinde dijitalleşme dikkate alınmıştır.	0.731	0.980
Şirket, dijital girişimlerine daha fazla yatırım yapmayı planlamaktadır.	0.776	0.980
Şirket, dijital stratejik vizyonunu iç ve dış paydaşlarıyla paylaşmaktadır.	0.802	0.980
Dijitalleşme stratejisi için gerekli kaynaklar ayrılmaktadır.	0.812	0.979
Şirket, dijital yenilikleri itici güç olarak görmektedir.	0.552	0.981
Örgüt yapısı, dijital teknolojilere göre yeniden düzenlenmiştir.	0.745	0.980
Teknolojik değişikliklere hızlı şekilde cevap verilmektedir.	0.738	0.980
Örgüt yapısı, dijital iş süreçlerini olumlu yönde desteklemektedir.	0.780	0.980
Şirkette çalışanlar arasında iletişimi teşvik etmek için yeni çalışma biçimleri (Birlikte çalışma, mobil ofis, home ofis vb.) kullanılmaktadır.	0.722	0.980
Dijitalleşmeyi teşvik etmek için kurumsal değişim devam etmektedir.	0.770	0.980
Hızlı ve kolay iletişim kurmak için dijital işbirliği platformları kullanılmaktadır.	0.706	0.980

Dijitalleşme, şirket kültürünün içinde yer almaktadır.	0.826	0.979
Şirket yönetimi, dijital dönüşüme tam destek vermektedir.	0.793	0.980
Çalışanlar, şirketin ve süreçlerin dijital gelişimini desteklemektedir.	0.726	0.980
Dijital yetenekler, yeni çalışanların işe alınmasında önemli seçim kriteridir.	0.763	0.980
Şirkette yenilikçilik kültürü olarak dijital teknolojiler kullanılmaktadır.	0.825	0.979
Dijital teknolojiler, kurumsal iletişimin bir parçasıdır.	0.773	0.980
Yönetim, dijital gelişim kültürünü aktif olarak desteklemektedir.	0.826	0.979
Yöneticiler ve çalışanlar dijital sistemleri günlük iş süreçlerinde kullanmaktadır.	0.727	0.980
Çalışanlar, dijital teknolojiler hakkında bilgi sahibidir.	0.703	0.980
Çalışanlara dijital süreçler hakkında gerekli eğitimler verilmektedir.	0.807	0.979
Şirket çalışanları bulut teknolojisi, nesnelerin interneti, mobil cihazlar, sosyal medya vb. dijital teknolojilerin öneminin farkındadır.	0.718	0.980
Çalışanlar görevlerini yaparken dijital teknolojileri kullanmaktadır.	0.765	0.980
Günlük iş süreçlerinde ortak veri kullanımına dönük prosedürler ve platformlar çalışanlar tarafından kullanılmaktadır.	0.739	0.980
Şirket tanıtımı, ürün ve hizmetlerin pazarlaması için çalışanlar tarafından dijital içerikler kullanılmaktadır.	0.674	0.980
Çalışanlar dijital teknolojileri kullanırken ortaya çıkan sorunları çözebilir.	0.713	0.980
Şirket iş süreçleri dijital dönüşüm hedefleri ile uyumlu hale getirilmiştir.	0.812	0.980
Şirket, dijital teknolojileri iş süreçlerini dönüştürmek için kullanmaktadır.	0.822	0.979
Dijital içerik ve araçlar, şirket iş süreçlerinde kullanılmaktadır.	0.796	0.980
Şirket çalışanları verileri iş süreçlerine nasıl uygulayacaklarını bilmektedir.	0.735	0.980
Rekabet gücünü geliştirmek için iş süreçleri dijitalleştirilmiştir.	0.788	0.980
İş süreçlerinde daha iyi kararlar almak için veriler kullanılmaktadır.	0.756	0.980
Şirket, dijital iş uygulamaları için gerekli teknolojik altyapıya sahiptir.	0.685	0.980
Şirket, teknoloji altyapısını düzenli olarak geliştirmektedir.	0.785	0.980
Şirketin teknoloji altyapısı, kurumsal çevikliği desteklemektedir.	0.774	0.980
Şirketin iş modelini desteklemek için e-ticaret altyapısı mevcuttur.	0.449	0.981
Şirket, dijital veri toplama teknolojilerini kullanmaktadır.	0.708	0.980

Şirket, karar destek sistemleri için teknolojik çözümlere sahiptir.	0.745	0.980
---	-------	-------

Geçerlik Analizi Bulguları

Öncelikle açımlayıcı faktör analizi yapılarak ölçeğin faktör yapısı incelenmiştir. Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Uygunluğu Testi (KMO) Değeri 0.925, Bartlett'in Küresellik Testi $\chi^2= 4760.525$ ($p<0.001$) Tablo 5'te verilmektedir.

Tablo 5. KMO ve Barlett Testi

KMO Örneklem Uygunluğu Testi		0.925
Bartlett'in Küresellik Testi	Ki-Kare	4760.535
	df	780
	Sig.	0.000

Tablo 6. Dijital Olgunluk Ölçeği Faktör Yükleri

Şirketlerin Dijital Olgunluk Düzeyinin Ölçülmesi Ölçeği İfadeleri	Faktör Yükleri
Şirketin açık bir dijital iş stratejisi vardır.	0.749
Şirkette dijital stratejiden sorumlu uzman bir yönetici bulunmaktadır.	0.703
Şirketin son beş yılda stratejik planlama sürecinde dijitalleşme dikkate alınmıştır.	0.824
Şirket, dijital girişimlerine daha fazla yatırım yapmayı planlamaktadır.	0.867
Şirket, dijital stratejik vizyonunu iç ve dış paydaşlarıyla paylaşmaktadır.	0.867
Dijitalleşme stratejisi için gerekli kaynaklar ayrılmaktadır.	0.881
Şirket, dijital yenilikleri itici güç olarak görmektedir.	0.600
Örgüt yapısı, dijital teknolojilere göre yeniden düzenlenmiştir.	0.894
Teknolojik değişikliklere hızlı şekilde cevap verilmektedir.	0.862
Örgüt yapısı, dijital iş süreçlerini olumlu yönde desteklemektedir.	0.807
Şirkette çalışanlar arasında iletişimi teşvik etmek için yeni çalışma biçimleri (Birlikte çalışma, mobil ofis, home ofis vb.) kullanılmaktadır.	0.820
Dijitalleşmeyi teşvik etmek için kurumsal değişim devam etmektedir.	0.844
Hızlı ve kolay iletişim kurmak için dijital işbirliği platformları kullanılmaktadır.	0.766
Dijitalleşme, şirket kültürünün içinde yer almaktadır.	0.853
Şirket yönetimi, dijital dönüşüme tam destek vermektedir.	0.871
Çalışanlar, şirketin ve süreçlerin dijital gelişimini desteklemektedir.	0.816

Dijital yetenekler, yeni çalışanların işe alınmasında önemli seçim kriteridir.	0.827
Şirkette yenilikçilik kültürü olarak dijital teknolojiler kullanılmaktadır.	0.884
Dijital teknolojiler, kurumsal iletişimin bir parçasıdır.	0.867
Yönetim, dijital gelişim kültürünü aktif olarak desteklemektedir.	0.890
Yöneticiler ve çalışanlar dijital sistemleri günlük iş süreçlerinde kullanmaktadır.	0.770
Çalışanlar, dijital teknolojiler hakkında bilgi sahibidir.	0.825
Çalışanlara dijital süreçler hakkında gerekli eğitimler verilmektedir.	0.860
Şirket çalışanları bulut teknolojisi, nesnelerin interneti, mobil cihazlar, sosyal medya vb. dijital teknolojilerin önemini farkındadır.	0.870
Çalışanlar görevlerini yaparken dijital teknolojileri kullanmaktadır.	0.870
Günlük iş süreçlerinde ortak veri kullanımına dönük prosedürler ve platformlar çalışanlar tarafından kullanılmaktadır.	0.878
Şirket tanıtımı, ürün ve hizmetlerin pazarlaması için çalışanlar tarafından dijital içerikler kullanılmaktadır.	0.826
Çalışanlar dijital teknolojileri kullanırken ortaya çıkan sorunları çözebilir.	0.830
Şirket iş süreçleri dijital dönüşüm hedefleri ile uyumlu hale getirilmiştir.	0.848
Şirket, dijital teknolojileri iş süreçlerini dönüştürmek için kullanmaktadır.	0.852
Dijital içerik ve araçlar, şirket iş süreçlerinde kullanılmaktadır.	0.870
Şirket çalışanları verileri iş süreçlerine nasıl uygulayacaklarını bilmektedir.	0.815
Rekabet gücünü geliştirmek için iş süreçleri dijitalleştirilmiştir.	0.874
İş süreçlerinde daha iyi kararlar almak için veriler kullanılmaktadır.	0.831
Şirket, dijital iş uygulamaları için gerekli teknolojik altyapıya sahiptir.	0.795
Şirket, teknoloji altyapısını düzenli olarak geliştirmektedir.	0.897
Şirketin teknoloji altyapısı, kurumsal çevikliği desteklemektedir.	0.807
Şirketin iş modelini desteklemek için e-ticaret altyapısı mevcuttur.	0.556
Şirket, dijital veri toplama teknolojilerini kullanmaktadır.	0.847
Şirket, karar destek sistemleri için teknolojik çözümlere sahiptir.	0.859

ExtractionMethod: Maximum Likelihood.

Açıklanan Toplam Varyans	: 70.64
Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Uygunluğu Testi (KMO)	: 0.925
Bartlett'in Küresellik Testi	: $\chi^2= 4760.535$ (p<0,01)

Tabloda görülmekte olduğu üzere faktörün toplam açıklanan varyansı %70.64 olmuştur ve maddelerin faktör yükleri 0.56 ile 0.89 arasında değişen oldukça yüksek değerler almaktadır. Birinci düzey tek faktörlü model ile gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi en yüksek olasılıklı kestirim (*Maksimum Likelihood*) yöntemiyle yapılmıştır. Analiz sonucunda standartlaştırılmış regresyon katsayısı 0.70 altında olan toplam 2 madde ölçekten çıkarılmıştır. Bu maddelerden biri strateji boyutu altındaki 0.600 faktör yüküne sahip olan “**Şirket, dijital yenilikleri itici güç olarak görmektedir.**”, diğeri teknolojik altyapı boyutundaki 0.556 faktör yüküne sahip “**Şirketin iş modelini desteklemek için e-ticaret altyapısı mevcuttur.**” ifadesidir. Bu düzenleme sonrasında ifade sayısı 38’e düşmüştür. Standartlaştırılmış regresyon katsayıları 0.705 ile 0.867 arasında değişen değerler almıştır.

Yapısal Eşitlik Modeli Analizi

Doğrulayıcı faktör analizi sonrası AMOS programında yapılan yapısal eşitlik modeli analizinde elde edilen uyum iyiliği değerleri CMIN/DF=2.727, CFI=0.756, TLI=0.735, NFI=0.666, IFI=0.759 ve RMSEA=0.126 olarak Tablo 7’de verilmektedir.

Tablo 7. Dijital Olgunluk Ölçeği Model Uyumuna İlişkin Değerler

CMIN/DF= χ^2/df (Ki-Kare Değeri/Serbestlik Derecesi)	2.727
CFI (Karşılaştırmalı Uyum İndeksi)	0.756
GFI (Uyum İyiliği İndeksi)	0.568
TLI (Tucker-Lewis İndeksi)	0.735
NFI (Normlaştırılmış Uyum İndeksi)	0.666
IFI (Artırmalı Uyum İndeksi)	0.759
RMSEA (Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü)	0.126

Veri analizi sonuçlarından görüldüğü üzere pilot uygulama çalışmasındaki örneklem sayısının az olması nedeniyle değerlerin tam olarak kabul edilen değerler aralığında çıkmadığı bilinmektedir. Ancak ölçeklerin geçerlik ve güvenilirlik değerlerinin olması gereken aralıklarda bulunması ve açıklanan bütün ifadelerin faktör yüklerinin, p değerlerinin anlamlı olmaları oluşturulan ölçeğin ilerleyen aşamalarda veri sayısının artırılmasıyla (örn; en az 200, ya da 500 vb.) GFI ve diğer uyum iyiliği değerlerinin kabul edilen aralığa doğru hareket edeceği düşünülmektedir (Wang, Xu, Wang, Tan, & Chen, 2019, s. 14). Ayrıca bulgularda çok yüksek olan χ^2 değerinin örneklem büyüklüğünden en çok etkilenen bir değer olduğu bilinmektedir.

Temel Araştırma

Temel araştırma anket formu 500 katılımcıya sunulmuş ve 355 kişi anketi yanıtlamıştır. Sonuçların analizinde ilk olarak kayıp veriler gözden geçirilmiş ve kayıp veriye rastlanmamıştır. Normal dağılım analizinde Shapiro Wilk Testi’nin sonuçları beklendiği gibi anlamsız çıkmıştır. Ayrıca basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1.5 ile +1.5 arasında olduğu Tablo 8’de görülmektedir.

Tablo 8. Normal Dağılım Analizi - Basıklık ve Çarpıklık Değerleri

Faktörler	Ortalama	Skewness (Çarpıklık)	Kurtosis (Basıklık)
-----------	----------	----------------------	---------------------

		Standart Hata	Ortalama	Standart Hata	Ortalama	Standart Hata
Strateji	3.3249	0.04584	-0.395	0.129	-0.853	0.258
Örgüt Yapısı	3.3371	0.04846	-0.280	0.129	-0.970	0.258
Örgüt Kültürü ve Yetenek	3.4489	0.04841	-0.495	0.129	-0.839	0.258
Çalışanların Dijital Yetkinlikleri	3.3755	0.04593	-0.369	0.129	-0.897	0.258
Süreçler	3.3394	0.05014	-0.307	0.129	-0.999	0.258
Teknolojik Altyapı	3.4130	0.04876	-0.358	0.129	-0.840	0.258

Mahalanobis mesafesi yöntemi ile yapılan uç değer analizinde 2 adet uç değer bulunarak değerlendirmeye alınmamıştır. Bu analizlerden sonra güvenilirlik ve geçerlik analizleri yapılmıştır.

Güvenirlilik Analizi

Ölçek güvenilirlik değerlendirmesinde Cronbach alfa değeri kullanılmıştır. 6 boyut ve 38 maddeden oluşan ölçeğin Cronbach alfa değeri 0.978 gibi oldukça yüksek bir değer almıştır. Boyutların Cronbach's Alpha Değerleri ise Strateji 0.961, Örgüt Yapısı 0.957, Örgüt Kültürü ve Yetenek 0.954, Çalışanların Dijital Yetkinlikleri 0.958, Süreçler 0.956 ve Teknolojik Altyapı 0.959 olarak belirlenmiştir.

Tablo 9. Faktör Boyutları Arası Korelasyon Matrisi

Ölçek Boyutları	Strateji	Örgüt Yapısı	Örgüt Kültürü ve Yetenek	Çalışanların Dijital Yetkinlikleri	Süreçler	Teknolojik Altyapı
Strateji	1.000					
Örgüt Yapısı	0.839	1.000				
Örgüt Kültürü ve Yetenek	0.820	0.870	1.000			
Çalışanların Dijital Yetkinlikleri	0.749	0.795	0.853	1.000		
Süreçler	0.766	0.801	0.860	0.884	1.000	
Teknolojik Altyapı	0.784	0.806	0.825	0.805	0.821	1.000

Korelasyon iki ya da daha fazla sayıda değişken arasındaki ilişki derecesini belirlemek için kullanılır. Değişkenlerin aldıkları değerlere göre ilişkinin derecesi ortaya çıkarılmaktadır. Gürbüz ve Şahin'e (2017) göre korelasyon katsayısı 'r' ile gösterilir ve -1 ile +1 arasında değerler alır. Bu katsayı değerleri 0 – 0.30 arası zayıf, 0.30 – 0.70 arası orta ve 0.70 – 1 arasında alınan değerler kuvvetli olarak yorumlanmaktadır (Gürbüz & Şahin, 2017, s. 259-260). Boyutlar arasındaki ilişkiyi incelemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Tablo 9'da bulunan verilere göre faktörler arası ilişki değerleri 0.749 ila 0.884 arasında bulunduğu için değişkenler arasında pozitif yönlü kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle aynı ölçekle daha farklı veri setlerinin de incelenmesinin ölçek geliştirme çalışmasına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Geçerlik Analizi

Uygulama geçerliği ölçümünde SPSS ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Geçerlik analizi sonucuna göre KMO Değeri 0.978 ve Bartlett'in Küresellik Testi $\chi^2= 10543.739$ ($p<0.001$) olarak bulunmuştur. Tablo 10'da KMO ve Bartlett Testi sonuçları verilmektedir.

Tablo 10. KMO ve Bartlett Testi

KMO Örnekleme Yeterlilik Ölçüsü		0.978
Bartlett'in Küresellik Testi	Yaklaşık. Ki-Kare	10543.739
	df	703
	Sig.	0.000

Ayrt edici geçerlik değerleri tespit edilmiş olup; CR (Critical Ratio), AVE (Average Variance Extracted) ve MSV (Maximum Shared Variance) değerleri elde edilmiştir. Bu doğrultuda değerler $MSV < AVE$ olması gerekirken $AVE < MSV$ olarak sonuçlanmıştır. Değerler Tablo 11'de görülmektedir. Bu nedenle ölçeğin ayırt edici geçerliğinin farklı veri setleri üzerinde de çalışılarak test edilmesi gerekmektedir.

Tablo11. Ayırt Edici Geçerlik Değerleri

	CR	AVE	MSV
Süreçler	0.837	0.632	0.885
Strateji	0.845	0.577	0.920
Örgüt Kültürü ve Yetenek	0.821	0.563	0.892
Örgüt Yapısı	0.883	0.556	0.994
Teknolojik Altyapı	0.845	0.524	0.994
Çalışanların Dijital Yetkinlikleri	0.891	0.541	0.958

Temel araştırmaya AMOS programında yapısal eşitlik modeli analizi yapılmıştır. Analiz sonucu model uyum iyiliği değerlerinin çok iyi olduğu görülmektedir. Byrne'a göre 30'dan fazla madde sayısı olan ve örneklem sayısı 250'nin üzerinde olan ölçek çalışmalarında $GFI > 0.90$, $CFI > 0.90$, $NFI - TLI > 0.80$ ve $RMSEA < 0.07$ ayrıca $CMIN/DF < 5$ olması uyum iyiliği değerleri için kabul edilebilir bulunmaktadır (Yaşlıoğlu, 2017, s. 77). Model Uyumuna İlişkin Değerler Tablo 12'de verilmektedir.

Tablo 12. Dijital Olgunluk Ölçeği Model Uyumuna İlişkin Değerler

$CMIN/DF = \chi^2/df$ (Ki-Kare Değeri/Serbestlik Derecesi)	2.140
CFI (Karşılaştırmalı Uyum İndeksi)	0.928
TLI (Tucker-Lewis İndeksi) 0,97	0.922
NFI (Normlaştırılmış Uyum İndeksi)	0.874
IFI (Artırmalı Uyum İndeksi)	0.929
RMSEA (Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü)	0.057
SRMR (Standartlaştırılmış Ortalama Hataların Karekökü)	0.0351

Dijital olgunluk ölçeği model uyumuna ilişkin değerler şöyledir; $CMIN/DF = \chi^2/df = 2.140$, $CFI = 0.928$, $TLI = 0.922$, $NFI = 0.874$, $IFI = 0.929$, $RMSEA = 0.057$ ve $SRMR = 0.0351$ olduğu görülmektedir.

Çalışmanın Etik Durumu

Bu çalışma için İstanbul Ticaret Üniversitesi Etik Kurul'undan gerekli etik kurul onayı alınmıştır (Etik Kurul Karar Numarası: 7-1). Ayrıca çalışmaya katılanlardan bilgilendirilmiş onay formu alınmıştır. Çalışma boyunca hiç bir etik ihlal yapılmamıştır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada dijitalleşme kavramı, tarihsel gelişimi, dijitalleşmeyi yönlendiren ve sürükleyen faktörlerin neler olduğu ayrıca dijitalleşmenin mikro, mezo ve makro açıdan analizi ile örgütlerin yönetim süreçlerine etkileri incelenmektedir. Örgütlerin dijitalleşme seviyelerini değerlendirebilmek için bu alanda yapılan geçerlik ve güvenilirlik analizlerinden geçmiş herhangi bir ölçeğe rastlanmadığından dijital olgunluk ölçeği geliştirmeye karar verilmiştir. Bu amaçla örgütlerin dijital olgunluk düzeyini ölçmek için dijitalleşme alanında daha önce gerçekleştirilen araştırma ve uygulamalar incelenmiştir. Yapılan incelemelerde dijital olgunluk düzeyinin en iyi ölçülebilecek boyutların strateji, örgüt yapısı, örgüt kültürü ve yetenek, çalışanların dijital yetkinlikleri, süreçler ve teknolojik altyapı boyutları olacağı kararına varılmıştır. Dijitalleşme alanındaki araştırma ve uygulamalardan yararlanılarak 200 ifadeden oluşan bir madde havuzu oluşturulmuştur. Üç aşamalı ölçek geliştirme süreci dikkate alınarak altı boyut ve 40 ifadeden oluşan bir ölçek geliştirilmiştir. 112 kişinin katıldığı pilot uygulama analizleri sonucu ölçek 38 madde ve 6 boyut olarak yapılandırılmıştır. Asıl uygulama 500 kişiye iletilmiş ve 355 kişi anketi doldürmüştür. Ölçek geliştirme geçerlik analizi sonucu KMO Değeri 0.978 ve Bartlett'in Küresellik Testi $\chi^2=10543.739$ ($p<0.001$) olarak çıkmıştır. Yapısal eşitlik modeli ile doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre ölçeğin uyum iyiliği değerleri kabul edilebilir sınırlar içinde çıkmıştır. Analiz sonuçlarına göre dijital olgunluk ölçeği 6 boyut ve 38 madde olarak doğrulanmıştır. Pilot ve temel araştırma uygulama sonuçlarının analizlerine göre örneklem sayısı arttıkça faktörlerin uyum iyiliği değerleri iyileşmektedir. Dijitalleşmenin alt boyutlarındaki ifadeler özenle hazırlanıp boyuta uygun ifadeler ölçekte yerini almıştır. Analiz sonuçlarına göre ölçek boyutlarının örgütlerin dijitalleşme düzeyini ölçmek için yeterli olacağı bilgilerine ulaşılmıştır.

Örgütlerin dijitalleşme düzeyinin ölçülmesinde önemli bir yere sahip olacağı düşünülen dijital olgunluk ölçeği bu alanda çalışan araştırmacılara yol gösterecektir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Makaleye yazarlar eşit derecede katkı yapmıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Makale için herhangi bir destek alınmamıştır. Teşekkür beyanı yoktur.

Çatışma Beyanı: Yazarlar, makalenin yaratacağı dolaylı veya dolaysız herhangi mali çıkar veya bağlantıları, ilgili yazarlara, ilişkili kuruluşlara, kişisel ilişkilere ya da doğrudan akademik rekabete yönelik ilgili ticari kaynaklar veya diğer finansman kaynakları dâhil olmak üzere yanlılık sorunu doğurabilecek hiç bir durum yaşamamış ve bununla ilgili bir çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Aagaard, A. (2019, Ekim 15). *Digital Business Development*. Ekim 15, 2020 tarihinde Digital Business Development: <https://dbd.au.dk/dmat/> adresinden alındı
- Alcácer, V., & Cruz-Machado, V. (2019, 6 1). Scanning the Industry 4.0: A Literature Review on Technologies for Manufacturing Systems. *Engineering Science and Technology, an International Journal*, 22(3), 899–919.
- Alwiser.com*. (2020, Kasım 13). Kasım 13, 2020 tarihinde Alwiser Digital Transformation: <https://alwiser.com/dijitalolgunluk/> adresinden alındı
- Aslanova, I. V., & Kulichkina, A. I. (2020). Digital Maturity: Definition and Model. *Advances in Economics, Business and Management Research*, 138, 443-449.
- Atılğan, H., Kan, A., & Aydın, B. (2017). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme* (10. Baskı b.). (H. Atılğan, Dü.) Ankara: Anı Yayıncılık.

- Bankewitz, M., Åberg, C., & Teuchert, C. (2016). Digitalization and Boards of Directors: A New Era of Corporate Governance? *Business and Management Research*, 5(2), 58-69.
- Basner, B. (2020). The Degree of Digitalization. *Proceedings of the Multidisciplinary Academic Conference.*, (s. 1-6). Prague.
- Berghaus, S. (2020, Kasım 10). Sabine Berghaus. https://sabineberghaus.com:https://sabineberghaus.files.wordpress.com/2018/05/digital-maturity-check_en.pdf adresinden alındı
- Bhutani, S., & Paliwal, Y. (2015). Digitalization: A Step towards Sustainable Development. *OIDA International Journal of Sustainable Development*, 11-24.
- Brennen, S., & Kreiss, D. (2014, September 8). *Digitalization and Digitization*. Ekim 23, 2019 tarihinde Culture Digitally: <http://culturedigitally.org/2014/09/digitalization-and-digitization/> adresinden alındı
- Carretero, S., Vuorikari, R., & Punie, Y. (2017). *DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens with eight proficiency levels and examples of use*. Joint Research Centre (European Commission). Kasım 10, 2020 tarihinde <https://apo.org.au/node/221736> adresinden alındı
- Chudaeva, A. A., Mantulenko, V. V., Zhelev, P., & Vanickova, R. (2019). Impact of Digitalization on the Industrial Enterprises Activities. *SHS Web of Conferences*, 62, s. 1-5. doi:<https://doi.org/10.1051/shsconf/20196203003>
- Cijan, A., Jenič, L., Lamovšek, A., & Stemberger, J. (2019, Mayıs). How Digitalization Changes The Workplace. *Dynamic Relationships Management Journal*, 8(1). doi:10.17708/DRMJ.2019.v08n01a01 adresinden alındı
- Coward, C., Wedlake, S., Teltscher, S., & Letamo, H. (2020). *Digital Skills Assessment*. Geneva: ITUPublications.
- Devellis, R. F. (2017). *Ölçek Geliştirme - Kuram ve Uygulamalar* (3. Baskı b.). (T. Totan, Çev.) Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Digital Competence Questionnaire*. (2019, Ekim 04). Ekim 04, 2019 tarihinde EUDA Network European Development Agency: <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSd4xelwUjrqbjmSFESTwnI1Pp8ZdP6dULg9HZY6uinz7-7G0w/viewform?fbclid=IwAR1nHxi8MfK3foMT2P1NitArhY0ANAWdmc9izYTxDMDNvvA3PqlyF7euBQIs> adresinden alındı
- Digital Competency Assessment*. (2020, Kasım 05). Kasım 05, 2020 tarihinde The Riverbed Network and Application Performance Platform: <https://www.riverbed.com/dm/survey/digital-competency-assessment.html> adresinden alındı
- Dijck, J., & Poell, T. (2013). Understanding Social Media Logic. *Media and Communication*, 1(1), 2-14.
- dijitalolgunluk.izka.org.tr*. (2020, Kasım 15). İzmir Kalkınma Ajansı: <http://dijitalolgunluk.izka.org.tr/test/Depth1.php> adresinden alındı
- Evcı, N., & Aylar, F. (2017, Mart). Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Doğrulayıcı Faktör Analizinin Kullanımı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(10), 389-412.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS* (Third Edition b.). London: Sage Publications Ltd.
- Foerster, U., Marquardt, K., Golowko, N., Kompalla, A., & Hell, C. R. (2018). Digital Transformation and its Implications on Organizational Behavior. *IBIMA Publishing Journal of EU Research in Business*, 1-14.
- Grable, J. E., & Lyon, A. C. (2018). An Introduction to Big Data. *Economics & Investment Management*, 72(5), 17-20.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (Dördüncü Baskı b.). Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar.
- Haenlein, M., & Kaplan, A. (2019). A Brief History of Artificial Intelligence: On the Past, Present, and Future of Artificial. *California Management Review*, 61(4), 5-14.
- Happ, A. (2019, February 1). MOBILE Technology. *China Business Review*, 28-42.

- Heavin, C., & Power, D. J. (2018). Challenges for digital transformation – towards a conceptual decision support guide for managers. *Journal of Decision Systems*, 27(1), 38–45.
- Hemmingsen, G. (2020, Ekim 15). *Valcon.com*. Valcon.com: <https://valcon.com/digital-maturity/> adresinden alındı
- Hess, T., Matt, C., Benlian, A., & Wiesböck, F. (2016). Options for Formulating a Digital Transformation Strategy. *MIS Quarterly Executive*, 15(2), 123-139.
- Hoe, S. L. (2020). Digitalization in Practice: The Fifth Discipline Advantage. *The Learning Organization*, 27(1), 54-64.
- Ilcus, M. A. (2018, October). Impact of Digitalization in Business World. *Review of International Comparative Management*, 19(4), 350-358.
- İşman, A. (2020, Ocak 02). *Bilgisayar ve Eğitim*. Ocak 02, 2020 tarihinde Dergipark: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/115511> adresinden alındı
- Johansson, N., Roth, E., & Reim, W. (2019, 7 1). Smart and Sustainable eMaintenance: Capabilities for Digitalization of Maintenance. *Sustainability (Switzerland)*, 11(13).
- Johnston, W. J., Khalil, S., Le, A. N., & Cheng, J. M.-S. (2018). Behavioral Implications of International Social Media Advertising: An Investigation of Intervening and Contingency Factors. *Journal of International Marketing*, 26(2), 43–61.
- Kane, G. C., Palmer, D., Phillips, A. N., Kiron, D., & Buckley, N. (2017). *Achieving Digital Maturity - Adapting Your Company to a Changing World*. 2017 Digital Business Report, MIT SMR and Deloitte. Aralık 30, 2019 tarihinde <https://sloanreview.mit.edu/projects/achieving-digital-maturity/> adresinden alındı
- Khan, S., & Aftab, M. (2015). Digitization And Its Impact On Economy. *International Journal of Digital Library Services*, 2, 138-149.
- Kim, J. H. (2019). *Multicollinearity and misleading statistical results*. (Cilt 72). Daegu, Korea: Korean Journal of Anesthesiology. doi:<https://doi.org/10.4097/kja.19087>
- Kuusisto, M. (2017). Organizational Effects Of Digitalization: A Literature Review. *International Journal Of Organization Theory And Behavior*, 20(3), 341-362.
- Lee, M., B., A., & M., A. (2018). *Robotics*. Nisan 28, 2020 tarihinde Salem Press Encyclopedia of Science: <http://ezproxy.ticaret.edu.tr:2071/login.aspx?direct=true&db=ers&AN=89250574&site=eds-live> adresinden alındı
- Lindgren, I., Madsen, C. Ø., Hofmann, S., & Melina, U. (2019). Close encounters of the digital kind: A research agenda for the digitalization of public services. *Government Information Quarterly*, 426-437.
- Lukosius, V., & Hyman, M. R. (2018). Marketing Theory And Big Data. *The Journal of Developing Areas*, 53(4), 217-228.
- Mergel, I., Noella, E., & Haug, N. (2019, October). Defining digital transformation: Results from expert interviews. *Government Information Quarterly*, 36(4), 1-16.
- Mindig.nl*. (2020, Kasım 12). Kasım 12, 2020 tarihinde Mindig managing digital complexity: <https://mindig.nl/scan/> adresinden alındı
- Murray, L., Nguyen, H., Lee, Y.-F., Remmenga, M. D., & Smith, D. W. (2012). Variance Inflation Factors in Regression Models with Dummy Variables. *Conference on Applied Statistics in Agriculture*. (s. 160-177). Kansas State University Libraries. doi:<https://doi.org/10.4148/2475-7772.1034>
- Özdamar, K. (2016). *Eğitim Sağlık ve Davranış Bilimlerinde Ölçek ve Test Geliştirme Yapısal Eşitlik Modellemesi*. Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Paraschiv, A. M., & Danubianu, M. (2019, October). BIG DATA - Present Opportunities and Challenges. *BRAIN – Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 10(2), 15-21.

- Parida, V. (2018). Digitalization. J. Frishammar, & Å. Ericson içinde, *Addressing Societal Challenges* (s. 23-38). Lulea University of Technology.
- Parida, V., Sjödin, D., & Reim, W. (2018). Reviewing Literature on Digitalization, Business Model Innovation, and Sustainable Industry: Past Achievements and Future Promises. *MDPI Sustainability*, 11(391), 1-18. doi:<https://doi.org/10.3390/su11020391>
- Pise, V. H. (2019). Cloud Computing - Recent Trends in Information Technology. *ANWESH: International Journal of Management & Information Technology*, 4(1), 27-29.
- Rachinger, M., Rauter, R., Müller, C., Vorraber, W., & Schirgi, E. (2019). Digitalization and its influence on business model innovation. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 1143-1160.
- Ruiz-Alba, J. L., Guesalaga, R., Ayestarán, R., & Mediano, J. M. (2020). Interfunctional Coordination: The Role of Digitalization. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 35(3), 404-419.
- Rumanyika, J., Apiola, M., Tedre, M., & Mramba, N. (2019). Mobile Technology Usage for Street Traders' Market Search in Dodoma--Urban Tanzania: An Exploratory Study. *African Journal of Information Systems*, 11(4), 249-278.
- Sajid, S. (2016). Social Media and Its Role in Marketing. *Business and Economics Journal*, 7(1), 1-2. doi:<http://dx.doi.org/10.4172/2151-6219.1000203>
- Savić, D. (2019). From Digitization, Through Digitalization, to Digital Transformation. *Online Searcher*, 43(1), 36-39.
- Schatz, D., Bashroush, R., & Wall, J. (2017). Towards a More Representative Definition of Cyber Security. *Journal of Digital Forensics, Security and Law*, 12(2), 53-74.
- Schumacher, A., Sihn, W., & Erol, S. (2016). Automation, digitization and digitalization and their implications for manufacturing processes. *Innovation and Sustainability 2016*. Bucharest: International scientific Conference Bucharest. Ekim 22, 2019 tarihinde https://www.researchgate.net/profile/Andreas_Schumacher4/publication/318877006_Automation_digitization_and_digitalization_and_their_implications_for_manufacturing_processes/links/5982ed4daca272a370f5a2e4/Automation-digitization-and-digitalization-and-their-adresinden-alindi
- Seçer, İ. (2015). *SPSS ve LIREL ile Pratik Veri Analizi Analiz Raporlaştırma* (2. Baskı b.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Shahiduzzaman, M., Kowalkiewicz, M., Barrett, R., & McNaughton, M. (2017). *Digital Business Towards A Value-Centric Maturity Model Part A-B*. Brisbane Qld: QUT PwC Chair in Digital Economy.
- Sultana, A. (2020). Multidimensionality of job performance: An empirical assessment through scale development. *Ilkogretim Online - Elementary Education Online*, 19(4), 2467-2483. Kasım 20, 2020 tarihinde <http://ezproxy.ticaret.edu.tr:2071/login.aspx?direct=true&db=uvt&AN=361705&site=eds-live> adresinden alındı
- Şeker, H., & Gençdoğan, B. (2014). *Psikolojide ve Eğitimde Ölçme Aracı Geliştirme* (2. Basım b.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6. b.). Boston: Pearson.
- Tchelidze, L. (2019). Potential and Skill Requirements of Artificial Intelligence in Digital Marketing. *Quality - Access to Success*, 20(3), 73-78.
- Techopedia.com. (2020, Şubat 04). *What Does Artificial Intelligence Mean?* Techopedia: <https://www.techopedia.com/definition/190/artificial-intelligence-ai> adresinden alındı
- Timonen, H., & Vuori, J. (2018). Visibility of Work: How Digitalization Changes the Workplace. *Proceedings of the 51st Hawaii International Conference on System Sciences*, (s. 5075-5084). Hawaii.

- Urbach, N., Ahlemann, F., Böhmman, T., Drews, P., Brenner, W., Schaudel, F., & Schütte, R. (2019). The Impact of Digitalization on the IT Department. *Business & Information Systems Engineering*, 61(1), 123-131.
- Valdez-de-Leon, O. (2016). A Digital Maturity Model for Telecommunications Service Providers. *Technology Innovation Management Review*, 6(8), 19-32.
- VanBoskirk, S., & Gill, M. (2016). *The Digital Maturity Model 4.0: Measure Your Maturity And Develop A Digital Transformation Plan*. Cambridge, USA: Forrester Research. Kasım 10, 2020 tarihinde <https://forrester.nitro-digital.com/pdf/Forrester-s%20Digital%20Maturity%20Model%204.0.pdf> adresinden alındı
- Vartolomei, V. C., & Avasilcai, S. (2019). Challenges of digitalization process in different industries. Before and after. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*. 568, s. 1-5. IOP Publishing Ltd. Ocak 09, 2020 tarihinde <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/568/1/012086/pdf> adresinden alındı
- Vuori, V., Helander, N., & Okkonen, J. (2019). Digitalization in knowledge work: the dream of enhanced performance. *Cognition, Technology & Work*, 21(2), 237–252.
- Wallden, P., & Kashefi, E. (2019, April). Cyber Security in the Quantum Era. *Communications of the AC*, 62(4), 120-129.
- Wang, K., Xu, Y., Wang, C., Tan, M., & Chen, P.-y. (2019, December 18). A Corrected Goodness-of-Fit Index (CGFI) for Model Evaluation in Structural Equation Modeling. *Structural Equation Modeling A Multidisciplinary Journal*, 1-15.
- Winden, W., & Carvalho, L. (2017). How digitalization changes cities – innovation for the urban economy of tomorrow. *Cities and digitalization*, (s. 1-26). Witten.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması. *Istanbul University Journal of the School of Business*, 46(Özel Sayı), 74-85.
- Yu, Y., Ray, Q. C., & Dara, S. (2017). Cloud computing and its impact on service level: a multi-agent simulation model. *International Journal of Production Research*, 55(15), 4341-4353.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

MEASUREMENT OF THE LEVEL OF GOVERNMENT INTERVENTION IN THE HEALTH INSURANCE SYSTEM: CROSS-COUNTRY COMPARATIVE ANALYSIS

SAĞLIK SİGORTASI SİSTEMİNE DEVLET MÜDAHALESİNİN SEVİYESİNİN ÖLÇÜMÜ: ÜLKELER ARASI KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

Assoc. Prof. Dr. Rasmıyya ABDULLAYEVA¹

Doctorate Samir MAHMUDOV²

ABSTRACT

The important goal of economic development is to strengthen social protection in modern times. One of the main components of social protection is the provision of health care of the population. World experience shows that health insurance (especially compulsory) plays an important role in the protection of the health care of the population. Thus, in countries with a high level of health insurance, the health of the population is more reliably protected, and there is an opportunity to expand the scope of treatment and prevention.

The development of the health system, including health insurance, depends on the level of government intervention in this field. The research shows that the more government interferes in the health system, the better health care for the population.

So far, the need for government intervention in the health insurance system has been the subject of research by various scientists, but no research has been conducted to measure the level of intervention. Is it possible to measure the level of government intervention in the health insurance system? The authors have tried to create a methodology that allows for measuring the level of government intervention in the health insurance system. This methodology is called the Index of Intervention of Health Insurance System (IIHIS). By calculating IIHIS, the authors determine the government intervention level in Health Insurance System. Measurement of the level of government intervention in the Health Insurance System allows for evaluating the social consequences of the implemented reforms. IIHIS has been calculated on the basis of 4 indicators – Coverage of compulsory health insurance, Coverage of private health insurance, Health insurance tariffs, and Value-Added Tax (VAT) on medications. At the initial stage, IIHIS has been calculated for 31 countries. Among 31 countries, there are developed, emerging, and post-socialist countries. According to IIHIS, the most dirigist (leftness) countries are Slovenia, and Israel. According to the IIHIS, the most liberal (rightness) countries are Azerbaijan, USA.

The authors want to measure the level of government intervention in the health insurance system and to determine the position of Azerbaijan health insurance system. The authors have performed correlation, analytical-statistical, and cross-country analyses. The level of government intervention in the health insurance system has been measured in 31 countries.

Keywords: Government, intervention, health insurance, health insurance intervention index.

JEL Classification Codes: I13, I14, I15.

ÖZ

Ekonomik kalkınmanın önemli amacı, günümüzde sosyal güvenciyi sağlamaktır. Sosyal güvencenin ana bileşenlerinden biri, nüfusun sağlık durumunun iyileştirilmesidir. Dünya deneyimi, sağlık sigortasının (özellikle zorunlu) nüfusun sağlık durumunun iyileştirilmesinde önemli bir rolünün olduğunu göstermektedir. Böylece, yüksek oranda sağlık sigortasına sahip ülkelerde, nüfusun sağlığı daha güvenilir bir şekilde korunur, tedavi ve önleme kapsamını genişletme fırsatı oluşur.

Sağlık sigortası da dahil olmak üzere sağlık sisteminin gelişimi, devletin bu alana müdahale oranına bağlıdır. Araştırmalar, hükümetin sağlık sistemine ne kadar çok müdahale ederse, nüfusun sağlık durumunun o kadar iyi olduğunu gösteriyor.

¹ Ministry of Science and Education Republic of Azerbaijan, Institute of Economics, Head of the Department of Socio-Economic Problems of Inclusive Social Development, resmiyyesabir@gmail.com

² Ministry of Science and Education Republic of Azerbaijan, Institute of Economics, smmahmudov@mail.ru

Ekonomik kalkınmanın önemli hedefi, modern zamanlarda sosyal korumayı güçlendirmektir. Sosyal korumanın ana bileşenlerinden biri, nüfusun sağlık hizmetlerinin sağlanmasıdır. Dünya deneyimi, sağlık sigortasının (özellikle zorunlu) nüfusun sağlık hizmetlerinin korunmasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Böylece, yüksek düzeyde sağlık sigortasına sahip ülkelerde, nüfusun sağlığı daha güvenilir bir şekilde korunur ve tedavi ve önleme kapsamını genişletme fırsatı doğar.

Sağlık sigortası da dâhil olmak üzere sağlık sisteminin gelişimi, bu alandaki devlet müdahalesinin düzeyine bağlıdır. Araştırmalar gösteriyor ki, hükümet sağlık sistemine ne kadar çok müdahale ederse, halk için o kadar iyi sağlık hizmeti veriliyor. Şimdiye kadar sağlık sigortası sistemine devlet müdahalesinin gerekliliği çeşitli bilim adamlarının araştırma konusu olmuş ancak müdahalenin düzeyini ölçmek için herhangi bir araştırma yapılmamıştır. Sağlık sigortası sistemine devlet müdahalesinin düzeyini ölçmek mümkün müdür? Yazarlar, sağlık sigortası sistemindeki devlet müdahalesinin düzeyini ölçmeye izin veren bir metodoloji oluşturmaya çalıştılar. Bu metodolojiye Sağlık Sigortası Sistemine Müdahale Endeksi (IIHIS) denir. Yazarlar, IIHIS'i hesaplayarak, Sağlık Sigortası Sistemindeki devlet müdahale düzeyini belirlemektedir. Sağlık Sigortası Sistemine devlet müdahalesinin seviyesinin ölçülmesi, uygulanan reformların sosyal sonuçlarının değerlendirilmesine olanak tanır. IIHIS, zorunlu sağlık sigortası kapsamı, özel sağlık sigortası kapsamı, sağlık sigortası tarifeleri ve ilaçlarda Katma Değer Vergisi (KDV) olmak üzere 4 gösterge üzerinden hesaplanmıştır. İlk aşamada 31 ülke için IIHIS hesaplanmıştır. 31 ülke arasında gelişmiş, gelişmekte olan ve sosyalizm sonrası ülkeler var. IIHIS'e göre en dirigist (solcu) ülkeler Slovenya ve İsrail. İHIS'e göre en liberal (halkı) ülkeler Azerbaycan, ABD.

Yazarlar, sağlık sigortası sistemine devlet müdahalesinin seviyesini ölçmek ve Azerbaycan'ın sağlık sigortası sisteminin konumunu belirlemek istiyor. Yazarlar korelasyon, analitik-istatistiksel ve ülkeler arası analizler gerçekleştirdiler. Sağlık sigortası sistemine devlet müdahalesinin düzeyi 31 ülkede ölçülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Devlet, müdahale, sağlık sigortası, sağlık sigortası sistemine müdahale endeksi.

JEL Sınıflandırma Kodları: I13, I14, I15.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amaç ve Kapsam:

Günümüzde ekonomik kalkınmanın önemli hedefi, nüfusun sosyal güvencesini artırmaktır. Sosyal güvencenin temel bileşenlerinden biri halk sağlığı hizmetlerini yeterli oranda sağlamaktır. İnsan Hakları Bildirgesi'nin 25. Maddesi, her insanın sağlık durumunun güvenceye alınması üzerinde durmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Tüzüğünde belirtildiği gibi herkesin ırk, din, siyasi görüş ve sosyoekonomik durumu ne olursa olsun, en yüksek sağlık standartlarına sahip olma hakkı vardır.

Sağlık sisteminin bazı amaçları vardır. "Sağlık sistemlerinin amacı, eşitlik ve sosyal adaletle nüfusun sağlığını iyileştirmektir. Her ülkenin sağlık sistemi gelişimi, adil bir mali katkı mekanizması sağlamalıdır" (WHO, 2003). Genel olarak, sağlık sistemi, ülkenin tüm vatandaşlarına, ihtiyaç duyulduğunda, herhangi bir mekan ve koşulda gerekli sayıda kaliteli tıbbi hizmeti sunabiliyorsa etkili kabul edilir (Baku Research Institute, 2022).

Dünya deneyimi, sağlık sisteminin finansmanının, nüfusun sağlığının korunmasında kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Sağlık hizmetlerini finanse etmenin ve yönetmenin en etkili yollarından biri sağlık sigortası (özellikle zorunlu) almaktır. Böylece, sağlık sigortasının üst oranda olduğu ülkelerde, nüfusun sağlığı daha güvenilir bir şekilde korunur ve tedavi, önleme kapsamını genişletmek için mükemmel bir fırsat vardır.

Sağlık sigortası, özellikle düşük gelirli gruplar olmak üzere nüfusun sosyal güvencesinin sağlanmasında birincil bir role meydan okumanın yanı sıra, sağlık alanındaki kayıt dışı ödemelerin ortadan kaldırılmasına da yol açmaktadır. Uzmanlar, sağlık sigortası sisteminin en açık amaçlarının sağlık sektörü finansmanının şeffaflığını ve hesap verebilirliğini geliştirmek olduğunu düşünmektedir (Balabanova & Coker, 2008).

Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında kurulan sağlık sigortası, tipik olarak kademeli bir gelişme sürecini içermiş ve şimdiki ilerleyici biçimini almıştır. Bu model şu anda dünyadaki çoğu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede başarıyla uygulanmaktadır.

Sosyoekonomik değişiklikler, sağlık sigortası sisteminde derhal iyileştirmeler yapılmasını gerekli kılmaktadır. Sağlık sigortası sisteminin gelişmesiyle birlikte, nüfusun sağlık hizmetlerinin korunmasına hizmet eder.

Sağlık sigortası sisteminin gelişimi, devletin bu alandaki müdahale oranına bağlıdır. Araştırmalar, hükümet bu sisteme ne kadar çok müdahale ederse, nüfusun sağlığının o kadar iyi olduğunu gösteriyor.

Yöntem:

Yazarlar korelasyon, analitik-istatistiksel ve ülkeler arası karşılaştırmalı analizler yapmışlardır.

Bulgular:

Sağlık sigortası sistemine devlet müdahalesinin oranı 31 ülkede hesaplanmıştır.

Sonuç ve Tartışma:

Araştırmalar, sağlık sisteminin daha fazla devlet tarafından yönetildiği ülkelerde sağlık hizmetlerinin daha iyi olduğunu göstermektedir. Sağlık sigortası sistemine devlet müdahalesi ile sağlık durumu arasında sıkı bir bağlantı vardır. Mevcut durumda, Azerbaycan dahil birçok ülkede zorunlu sağlık sigortası sistemine devlet müdahalesi oranının artırılması gerekmektedir.

1. STATEMENT OF THE PROBLEM

The important goal of economic development in the modern age efficiently is to enhance the social protection of the population. One of the core components of social protection obtains the sufficient protection of public health care. Article 25 of the Declaration of Human Rights emphasizes the protection of the health care of every human being. As stated in the Statute of the World Health Organization (WHO), everyone has the right to the highest standards of health, regardless of race, religion, political views, and socioeconomic status.

There are some objectives of the health system. “The objective of the health systems is to improve the health of the population with equity and social justice. Health system development of each country must ensure a fair financial contribution mechanism” (WHO, 2003). In general, the health system is considered effective if it is able to provide all citizens of the country with the necessary number of quality medical services when needed in any space and condition (Baku Research Institute, 2022).

Health system financing fulfils a critical role in preserving the health of the population. One of the most effective ways to finance and manage health care obtain health insurance (especially compulsory). Thus, in countries with a superior level of health insurance, the health of the population is more reliably protected, and there is an excellent opportunity to expand the scope of treatment and prevention.

In addition to challenging a primary role in strengthening the social protection of the population, especially its low-income groups, health insurance leads to the elimination of unofficial payments in eliminates unofficial payments in the health field the health insurance system are to improve transparency and accountability of health sector financing (Balabanova & Coker, 2008).

Founded in the late nineteenth century, health insurance has typically involved a gradual process of development and has taken its present progressive form. This model is now being successfully applied in most developed and developing countries around the world.

Socioeconomic changes promptly make it necessary to make improvements in the health insurance system. It, along with the development of the health insurance system, serves to preserve the health care of the population.

The development of the health insurance system depends on the level of government intervention in this area. Research shows that the more the government intervenes in this system, the better the health of the population.

2. LITERATURE REVIEW

In recent years, numerous studies have been conducted on health reforms, the health insurance model, the benefits of health insurance, and government intervention in this field. A number of studies have been conducted in recent years to assess health reforms (Brown and others, 2003; Lakeh, and others, 2015; Allen, 2009; Si and others, 2017; Bahadori and others, 2015; Sturmberg and others, 2010; Farell and others, 2007). Also related to the government regulation (including liberalization) of the health system (Hoof and others, 2007; Gill and others, 2016; Auerbach and others, 2003; Cremer and Pestieau, 2003) on payment methods in the health system and others have conducted research. In most of these researches, the idea that the health system is more government-regulated is more or less justified.

However, the health system is not effectively managed in all cases. In the most cases it depends more on the political and economic ideology of governments and the mentality of the population. According to Fattore and Tediosi (Fattore and Tediosi, 2013), “good government management of the health system is one of the key conditions for effective universal health care”.

The main way of the effective management of the health system is financing. Financing of the health system is connected with government intervention. The government implements the financing by different ways. Some scientists (Mueller and Morgan, 2017; Grittner, 2013; Schieber, and others, 2006, 21; Ozen, 2021), etc. have analyzed the ways of financing of the health care system. In the studies, it is shown that the share of the state must be more than the population.

“Compulsory health insurance is one of the principal methods of health financing” (Carrin & James, 2005). In Denmark, Sweden and the United Kingdom, central, regional or local governments financed 80% or more of all

health spending. In Germany, Japan, France, and the Slovak Republic more than 75% of all health expenditure was paid for through compulsory health insurance (OECD, 2017).

Compulsory health insurance has some advantages. T.H.Tulchinsky, E.A. Varavikova (Tulchinsky & Varavikova, 2014), Fjoralba Memia (Memia, 2015), and other scientists have researched the advantages of compulsory health insurance.

Compulsory health insurance reduces out-of-pocket costs. One study, which compared the out-of-pocket health payments for all health services of insured vs uninsured groups, found that health insurance decreased out-of-pocket expenses between 16% and 18%, with a more substantial decrease for lower-income residents” (Nguyen, and others, 2012). It also reduces the level of poverty, raises the quality of medical services, maintains transparency, strengthens social protection, makes health services accessible for everyone, prevents diseases, etc.

Some scientists have analyzed the impacts of compulsory health insurance on poverty Shaoguo Zhai, Shuiping Yuan, and Quanfang Dong (Zhai and others, 2021). The researchers conducted by them prove that the impact of health insurance on poverty alleviation is greater for men, older adults aged between 60 to 69, and households in economically poorer area than their counterparts.

Compulsory health insurance reduces the social burden of the state. The government may provide contributions for those who otherwise would not be able to pay, such as unemployed people and low-income informal economy workers. We also think compulsory health insurance reduces the level of the informal economy too.

Private health insurance has an important role in the social protection of the population and reduces the social burden of the state. The states may encourage the private sector in order to cover employees with private health insurance.

3. METHODOLOGY

The necessity of government intervention in the health insurance system has been studied by various scientists, but no research has been conducted to measure the level of intervention. The current study has firstly attempted to measure the level of government intervention in the health insurance system.

Quantitative assessment of the health insurance system based on various classifications is an important condition in terms of optimizing health insurance coverage (Mahmudov, 2018). It is very important to measure the level of government intervention in the health insurance system. Experience shows, that the state can strengthen the social protection of the population by directly and indirectly intervening in the health insurance sector (by stimulating the establishment and development of the private health insurance system).

We have called the Index of Intervention of Health Insurance System (IIHIS). The methodology has been developed in accordance with the methodology of the Index of Leftness (Rightness) of the Economy (Muzaffarli, 2014).

At the initial stage, IIHIS is calculated on the basis of 4 indicators (Coverage of compulsory health insurance, Coverage of private health insurance, Compulsory health insurance tariffs, Value-Added Tax (VAT) on medications. The aim consists of measuring the level of government intervention in the health insurance system. IIHIS varies in the range 0-1: "0" - indicates "absolute liberal" of the health insurance system (no government interference in the health insurance system), "1" – “absolute dirigiste” (complete government intervention in the health insurance system).

Indicators are indexed by the formula $(V_i - V_{min}) / (V_{max} - V_{min})$.

V_i – the indicator of the sample country

V_{min} - the minimum indicator of the selected countries

V_{max} – the maximum indicator of the selected countries

Correlation, analytical-statistical, and cross-country analyses have been conducted in the article, including the level of government intervention in the health insurance system in 31 countries.

Ethical Status of the Research

Since secondary data were used in this article, approval from the ethics committee was not required. All ethical rules were followed throughout the article.

4. RESULTS AND THEIR INTERPRETATION

Some developed countries, including developing countries, the vast majority of the population is covered by compulsory insurance. For example, in countries such as Canada, The United Kingdom, Japan, Italy, Finland, and Switzerland, 100% of the population is covered by compulsory health insurance (Chart 1).

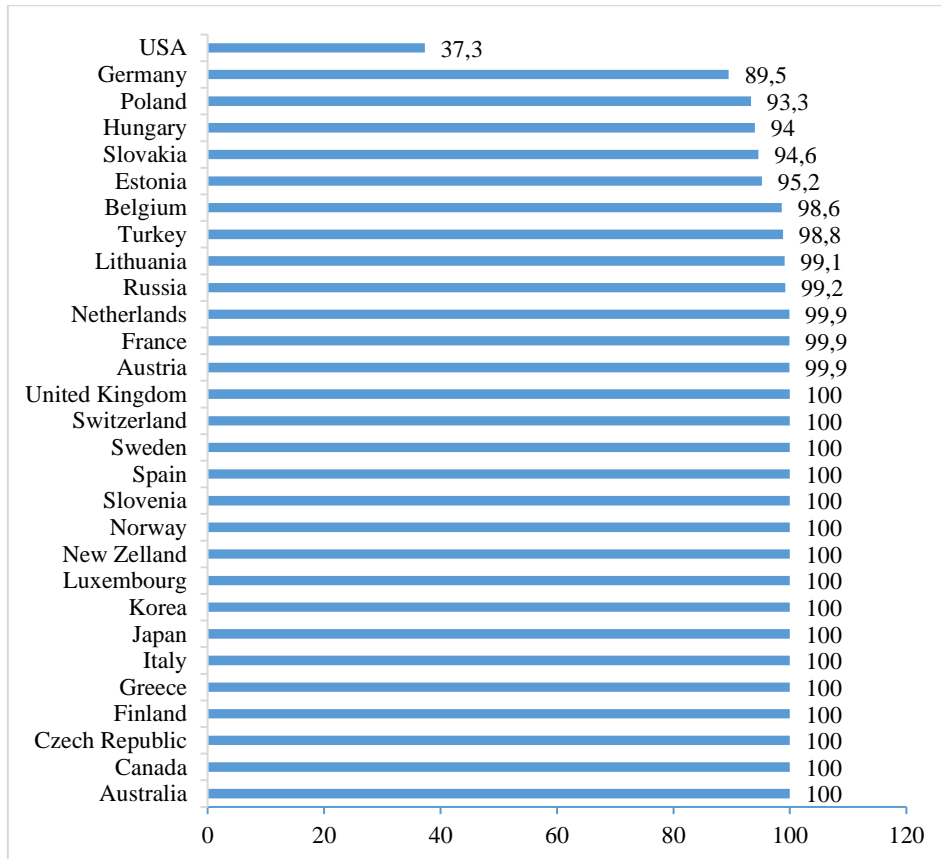

Figure 1. Coverage of compulsory health insurance, 2020, (%)

Source: (OECD (a), 2021).

The coverage of compulsory health insurance is 100% in the Czech Republic, 99.2% in Russia, and 99.1% in Lithuania.

One of the indicators which determines the level of government intervention in the health insurance system is Coverage of private health insurance. The level of coverage of private health insurance is high in most countries (Table 1).

Table 1. Coverage of private health insurance

№	Country	Coverage rate	№	Country	Coverage rate
1.	Belgium	98	17.	Finland	22.6
2.	France	95	18.	Latvia	20.2
3.	Slovenia	86.1	19.	Greece	15.3
4.	Israel	84.1	20.	Spain	15.3
5.	Netherlands	83.7	21.	United Kingdom	10.3
6.	Korea	70.8	22.	Mexico	9.9
7.	Canada	68	23.	Turkey	9
8.	USA	62	24.	Russia	6.7

9.	Australia	53	25.	Lithuania	2.7
10.	Ireland	46.2	26.	Iceland	0.4
11.	Austria	37.9	27.	Czech Republic	0
12.	Germany	35.4	28.	Hungary	0
13.	Denmark	33.4	29.	Poland	0
14.	Switzerland	29	30.	Slovakia	0
15.	Portugal	28.1	31.	Azerbaijan	1.5
16.	New Zealand	27.7	32.	Average	35

Source: (OECD (a), 2021).

The level of coverage of private health insurance is 98% in Belgium, 95% in France, and 62% in the USA.

In our mind VAT on medications is also a very important indicator from point of view of social protection.

Table 2. VAT on medications

№	Country	VAT, %	№	Country	VAT, %
1.	Australia	10	17.	Lithuania	5
2.	Austria	10	18.	Mexico	16
3.	Belgium	6	19.	Netherlands	6
4.	Canada	5	20.	New Zealand	15
5.	Czech Republic	10	21.	Poland	8
6.	Denmark	25	22.	Portugal	6
7.	Finland	10	23.	Russia	10
8.	France	2.1	24.	Slovakia	10
9.	Germany	19	25.	Slovenia	9.5
10.	Greece	6	26.	Spain	4
11.	Hungary	5	27.	Switzerland	2.5
12.	Iceland	24	28.	Turkey	8
13.	Ireland	23	29.	United Kingdom	0
14.	Israel	17	30.	USA	4.8
15.	Korea	10	31.	Azerbaijan	18
16.	Latvia	12	32.	Average	10.22

Source: (EFPIA, 2018).

In some countries VAT on medication is less than on other goods. VAT on medication is 0% in the United Kingdom, 4 % in Spain, and 4.8% in the USA.

Table 3. Compulsory health insurance tariffs

№	Country	CHIT, %	№	Country	CHIT, %
1.	Australia	2.00	17.	Lithuania	3.60
2.	Austria	7.65	18.	Mexico	0.95
3.	Belgium	3.50	19.	Netherlands	9.65
4.	Canada	4.26	20.	New Zealand	0.00
5.	Czech Republic	2.30	21.	Poland	2.45
6.	Denmark	0.00	22.	Portugal	34.75
7.	Finland	2.39	23.	Russia	2.90
8.	France	13.30	24.	Slovakia	2.80
9.	Germany	15.80	25.	Slovenia	12.92
10.	Greece	4.95	26.	Spain	36.25
11.	Hungary	3.00	27.	Switzerland	0.45
12.	Iceland	0.00	28.	Turkey	2.00
13.	Ireland	0.00	29.	United Kingdom	7.00
14.	Israel	0.15	30.	USA	2.90
15.	Korea	7.66	31.	Azerbaijan	4.00
16.	Latvia	0.00	32.	Average	6.12

Source: (ISSA (a, b, c), 2019; PapayaGlobal (a, b), 2022; Gov.UK, 2022; Medicare Wages, 2021; Spanish Employee Benefits, 2022; ExpatFocus, 2022).

The following table shows the results of IIHIS which, are calculated based on the indicators of Coverage of compulsory health insurance, Coverage of private health insurance, Compulsory health insurance tariffs, and VAT on medications.

According to IIHIS, Azerbaijan is the most right-wing country (0.140). The most right-wing country after Azerbaijan is the United States (0.320) (Table 4).

Table 4. IIHIS (2020)

№	Country	IIHIS	№	Country	IIHIS
1.	Australia	0.583	17.	Latvia	0.520
2.	Austria	0.580	18.	Lithuania	0.453
3.	Azerbaijan	0.140	19.	Mexico	0.421
4.	Belgium	0.648	20.	Netherlands	0.655
5.	Canada	0.591	21.	New Zealand	0.555
6.	Czech Republic	0.478	22.	Poland	0.439
7.	Denmark	0.633	23.	Portugal	0.670
8.	Finland	0.524	24.	Russia	0.491
9.	France	0.670	25.	Slovakia	0.459
10.	Germany	0.634	26.	Slovenia	0.700
11.	Greece	0.495	27.	Spain	0.639
12.	Hungary	0.424	28.	Switzerland	0.477
13.	Iceland	0.559	29.	Turkey	0.477
14.	Ireland	0.646	30.	United Kingdom	0.456
15.	Israel	0.682	31.	USA	0.320
16.	Korea	0.647	32.	Average	0.538

Source: (OECD(b), 2021).

The reason for being the rightest of Azerbaijan is the low level of coverage with compulsory insurance in our country. The level of government intervention in this system must be increased. Our conclusion is confirmed by the reforms carried out by the government in Azerbaijan. Thus, in 2020, it was planned to gradually introduce a compulsory health insurance mechanism throughout the country. However, due to the COVID-19 pandemic, this process was not completed. However, the will of the government on this issue led to the completion of this process in 2021. Thus, the model of compulsory medical insurance in Azerbaijan was completed in April 2021. It is true, that the model of compulsory health insurance is new in Azerbaijan and is accompanied by a number of problems. However, over time, these problems are expected to be resolved and a more sophisticated model will be formed.

The most dirigist countries are Slovenia (0.700), and Israel (0.682). Portugal (0.670), Belgium (0.648), and Korea (0.647) are located on the left pole.

The relative center index of the image (0.538) is greater than the geometric center index (0.500). This means that in the countries under study, the health insurance system is more inclined to the left than to the right (Figure 2).

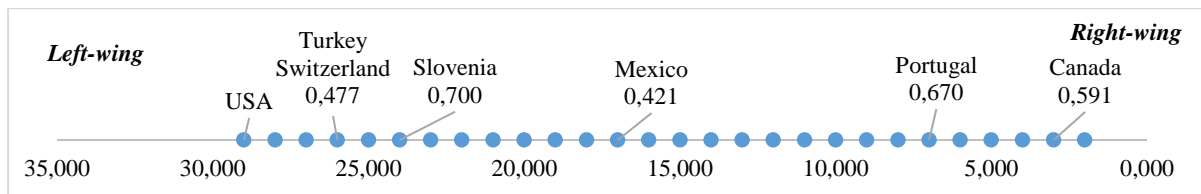

Figure 2. Scale of IIHIS

Source: (All the credits belong to the author, 31 countries, 2020).

As health insurance is linked to the social protection of the population and requires more government intervention. That's why more of countries are to be on the left pole.

4.1. The dependency between government intervention and the health of the population

The first results prove that there is a serious dependency between government intervention (including government spending) and health care indicators. In countries where the government interferes heavily in the health care

system, including compulsory health insurance systems, health indicators are much better. In the current situation of the compulsory health insurance system, it is necessary to increase the degree of government intervention in the compulsory health insurance system in a number of countries, including Azerbaijan.

Comparing the health indicators of different countries, it is possible to see the connection between government intervention in this area and health indicators. Government intervention is primarily through financing. The following table shows the health indicators of the member countries of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), including Azerbaijan (Table 5).

Table 5. Health indicators of OECD countries and Azerbaijan

No	Countries	Public health expenditure, %	Personal payment, %	Compulsory health insurance and other, %	Per capita health expenditure, \$	Life expectancy at birth	Maternal mortality per 100, 000 people	Infant mortality per 1, 000 people
	1	2	3	4	5	6	7	8
1	Azerbaijan	21	77,5	1,5	420	75	14,4	9,5
2	Australia	66	19,72	14,28	5827	82	6	3
3	Austria	76	15,6	8,4	5427	81	4	3
4	Belgium	76	19,68	4,32	5093	80	7	4
5	Canada	70	15	15	5718	81	7	5
6	Chile	47	31,8	21,2	1204	80	23	7
7	Czech Republic	83	15,98	1,02	1367	78	4	3
8	Denmark	85	13,05	1,95	6270	80	7	3
9	Estonia	78	18,7	3,3	1072	76	9	3
10	Finland	75	18,75	6,25	4449	81	3	2
11	Fence	78	7,26	14,74	4864	82	9	4
12	Germany	77	12,88	10,12	5006	81	6	3
13	Greece	70	26,1	3,9	2146	81	3	4
14	Hungary	64	27,36	8,64	1056	75	16	5
15	Iceland	80	18,6	1,4	4126	83	4	2
16	Ireland	68	16,64	15,36	4233	81	8	3
17	Israel	59	26,24	14,76	2601	82	5	3
18	Italy	78	18,04	3,96	3155	82	4	3
19	Japan	82	14,4	3,6	3966	83	6	2
20	South Korea	53	37,13	9,87	1880	81	12	3
21	Luxemburg	84	10,56	5,44	7980	72	10	2
22	Mexico	52	44,16	3,84	664	77	41	13
23	The Netherlands	80	8,4	11,6	6145	81	7	3
24	New Zealand	83	10,71	6,29	4063	81	12	5
25	Norway	86	13,44	0,56	9715	81	5	2
26	Poland	70	22,5	7,5	895	77	3	5
27	Portugal	65	26,25	8,75	2037	80	10	3
28	Slovakia	70	22,2	7,8	1454	76	6	6
29	Slovenia	72	12,04	15,96	2085	80	9	2
30	Spain	70	23,1	6,9	2581	82	5	4
31	Sweden	82	15,84	2,16	5680	82	4	2
32	Switzerland	66	25,84	8,16	9276	83	5	4
33	Turkey	77	15,18	7,82	608	75	18	17
34	UK	84	8,96	7,04	3598	81	9	4
35	USA	47	11,66	41,34	9146	79	14	6
36	<i>Average indicator</i>	<i>72,1</i>	<i>19</i>	<i>8,9</i>	<i>3982</i>	<i>80</i>	<i>8,9</i>	<i>4,2</i>

Source: (The World Bank, 2020).

As can be seen from the table, our country in 2020 lags behind the average of OECD countries in all respects. Relevant indicators of the World Bank for Azerbaijan show the life expectancy at birth – is 70.9, infant mortality – is 27.9 per 1 000 live births, and maternal mortality – is 25 per 100, 000 live births.

In the corresponding year, public health expenditures in Azerbaijan accounted for 21% of total health expenditures, which is about 3.4 times lower than the average. Personal payments account for 77.5% of the total funding of the health care system in Azerbaijan, which is a high figure. This figure is about 4 times higher than the average. Cash payments in health care increase poverty and have a serious negative impact on the health of the population.

Studies show that, in general, there is a close link between health expenditures and health indicators. The chart below shows the relationship between per capita health expenditures in Azerbaijan and life expectancy at birth (Figure 4).

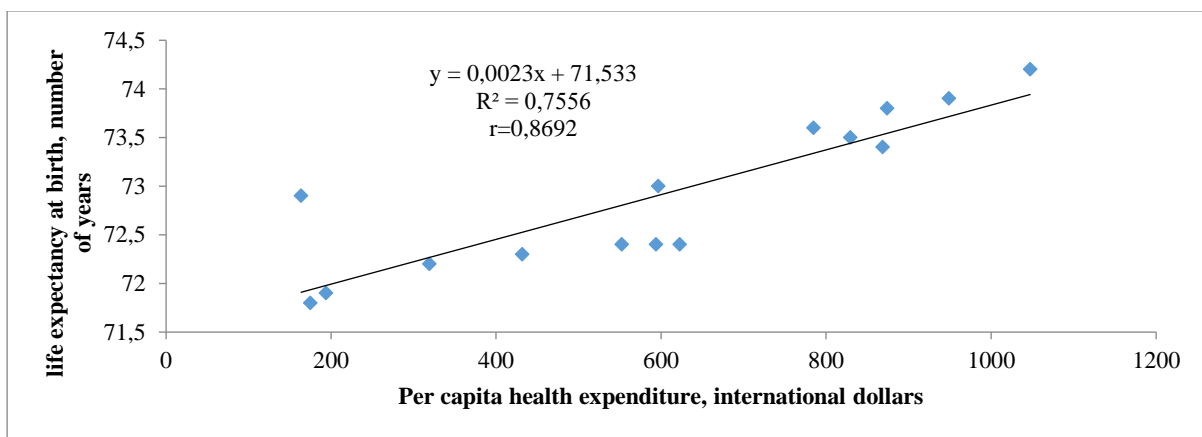

Figure 4. Correlation between per capita health expenditures in Azerbaijan and life expectancy at birth (2000-2019)

Source: (The World Bank, 2020).

Figure 4 shows that there is a significant correlation ($R=0.8692$) between per capita health expenditures and life expectancy at birth. That is, as spending on health increases, accordingly does the life expectancy at birth, which characterizes the health care system. In addition, there is a negative correlation ($R = -0.97$) between health expenditures and infant mortality per 1, 000 live births. This shows that the increase in health expenditures has reduced the number of infant deaths (Figure 6).

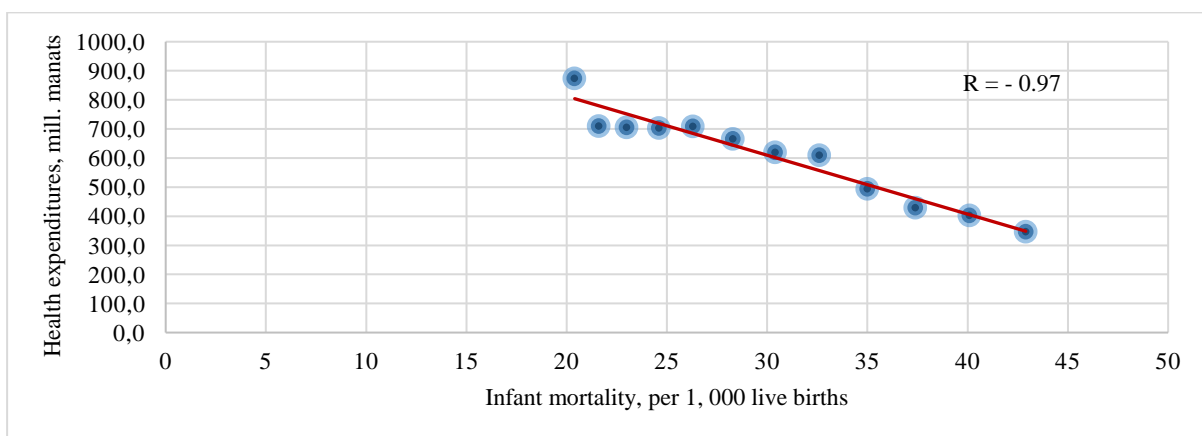

Figure 5. Correlation between health expenditures and infant mortality per 1, 000 live births in Azerbaijan (2008-2019)

Source: (<https://data.unicef.org/country/aze/>, and www.state.gov.az).

The studies prove that there is a high correlation ($R = -0.78$) between health expenditures and maternal mortality per 1,000,000 live births (Figure 6).

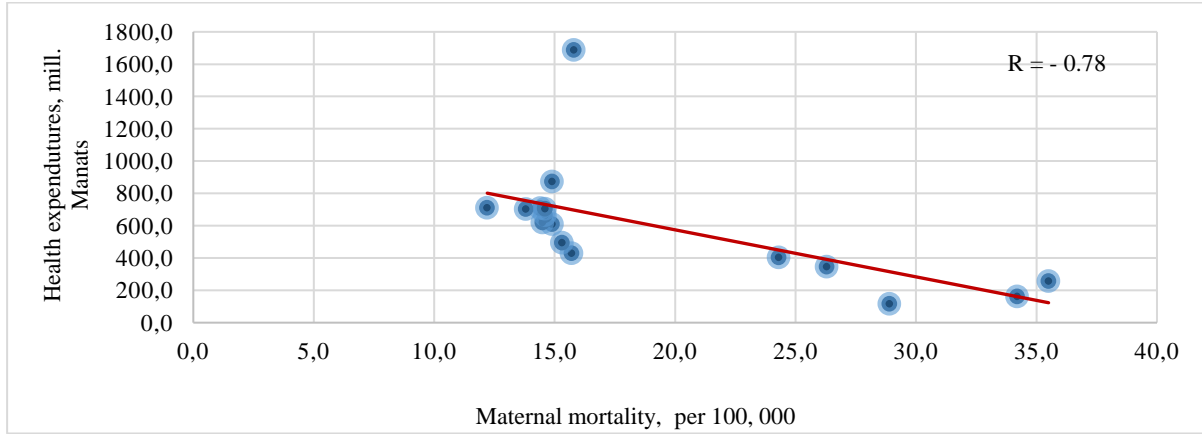

Figure 6. Correlation between health expenditures and maternal mortality per 1,000,000 live births in Azerbaijan (2008-2019)

Source: (UNICEF, 2020 and SSCRA, 2020).

The share of voluntary health insurance in health care financing in Azerbaijan is 1.5%. Maternal mortality per 100,000 live births in Azerbaijan is 1.6 times higher than the average (2.8 times according to international indicators), infant mortality is 2.3 times (6.6 times according to international indicators), life expectancy at birth is 5 years (9 years according to international indicators) is low.

Table 5 demonstrates, the smaller the role of the government in health care financing, the lower the health indicators. For example, countries such as Azerbaijan, Chile, South Korea, Mexico, and the United States have lower than average rates.

It should be noted that among the OECD countries, the United States is at the forefront of per capita health expenditure (2.3 times higher), but the low role of the state in health financing affects its health indicators. It is no coincidence that in the current year, the United States is below the average for all components in this list of health indicators. This is due to the fact that the United States has voluntary health insurance, which plays a key role in health care financing, which is inaccessible to the poor and needy. That is why most of the population in the United States does not have compulsory health insurance and they are far from health care.

Studies show that it is necessary to have at least 60% of the state's burden on health financing. It is no coincidence that in countries where the burden on the state is less than 60%, at least one health indicator is below average. In addition, the Czech Republic, which lags 6.7 times behind the United States in terms of per capita health care expenditures, and Estonia, which lags behind 8.5 times, have higher health rates than the United States. It should be noted that in each of these countries, the state's share in health financing is more than 60%.

According to our research, for the optimal financing of health care in our country, the burden of the state should be 60%. In our country, voluntary health insurance plays a role of about 1% of health financing. It can be concluded that the burden of personal expenses on health care should be 39%. This amount is about 1466.5 mln. manats.

Increasing the burden of the government on health care costs plays an important role in improving health indicators. The state should choose the model of compulsory health insurance in such a way that it has a larger share in the financing of health care. Only then can health services be accessible to all. Thus, it is possible to achieve improvement of health indicators in the country.

5. CONCLUSION

Research has shown that health care is better in countries where the health system is more state governed. There is a close link between government intervention in the health insurance system and health care indicators. In the

current situation, it is necessary to increase the level of government intervention in the compulsory health insurance system in a number of countries, including Azerbaijan.

DECLARATION OF THE AUTHORS

Declaration of Contribution Rate: The first author is responsible for the determination of the method, analysis and the reporting of the findings while the second author is responsible for the literature review and data collection. The first author contributes 60% while the second author contributes 40%.

Declaration of Support and Thanksgiving: No support is taken from any institution or organization.

Declaration of Conflict: There is no potential conflict of interest in the study.

REFERENCES

- Abdullayeva, R., Muradov, A., Kuliyeva, A., Mahmudov, S. (2020). The state regulation of the health care system: Cross-country comparative analysis, 57-67. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Leyla-Mehdiyeva-3/publication/347488425_Book_of_Proceedings_esdBaku2020_Vol3_Online/links/5fddd63192851c13fe9d3721/Book-of-Proceedings-esdBaku2020-Vol3-Online.pdf#page=68
- Allen, P. (2009). Restructuring the NHS again: Supply side reform in recent English healthcare policy. I. Lapsley (ed.), *Financial Accountability and Management*. London: Wiley. Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1468-0408.2009.00483.x>
- ANAS, Institute of Economics. (2016). Index of leftness (rightness) of economy. Retrieved from <http://economics.com.az/en/index.php/2016.html>
- Auerbach, L., Donner, A., Peters, D., Townson, H. and Yalnizyan, A. (2003). *Funding Hospital Infrastructure: Why P3s don't work, and what will*. Ottawa: Canadian Centre for Policy Alternatives. Retrieved from <http://www.ontariohealthcoalition.ca/wp-content/uploads/FULL-REPORT-November-2003.pdf>
- Bahadori, M., Ravangard, R., Alimohammadzadeh, K. and Hosseini, S.M. (2015). Plan and road map for health reform in Iran. R. Horton (ed.), *BMJ*. London: BMJ printing group. Retrieved from <https://www.bmj.com/content/351/bmj.h4407>
- Baku Research Institute. (2022). Application of the compulsory health insurance: visible and invisible aspects of the process. Retrieved from <https://snip.ly/5hs6fa>
- Balabanova, D. & Coker, R. (2008). Russia and Former USSR, Health Systems of. In *International Encyclopedia of Public Health*, 627-637. doi: <https://doi.org/10.1016/B978-012373960-5.00316-6>
- Brown, M.M., Brown, G.C., Sharma, S. and Landy, J. (2003). Healthcare economic analyses and value-based medicine. J. Gittinger (ed.), *Survey of Ophthalmology*. Plymouth: Elsevier. Retrieved from [https://www.surveyophthalmol.com/article/S0039-6257\(02\)00457-5/fulltext](https://www.surveyophthalmol.com/article/S0039-6257(02)00457-5/fulltext)
- Carrin, G. & James, C. (2005). *Social health insurance: key factors affecting the transition towards universal coverage*. Geneva: International Social Security Review (WHO). Retrieved from <https://doi.org/10.1111/j.1468-246X.2005.00209.x>
- Cremer, H. & Pestieau, P. (2003). Social Insurance Competition between Bismarck and Beveridge. N.B. Snow (ed.), *Journal of Urban Economics*. London: Elsevier. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0094119003000421>
- EFPIA. (2018). VAT rates applicable to medicines. Retrieved from <https://www.efpia.eu/publications/data-center/the-pharma-industry-in-figures-economy/vat-rates/>
- ExpatFocus. (2022). How does the state health insurance system work? Retrieved from: <https://www.expatfocus.com/latvia/health/health-insurance-latvia>
- Farell, D., Henke, P. and Mango, P. (2007). *Universal principles for healthcare reform*. London: The Mckinsey Quarterly. Retrieved from

http://fcollege.nankai.edu.cn/_upload/article/e5/f8/711920d14fcbb0fb77708edbe1cc/6e32fbeb-a907-4250-bfba-7627aff71b34.pdf

- Fattore, G. & Tediosi F. (2013). The Importance of values in shaping how health systems governance and management can support universal health coverage. M. Drummond (ed.), Value in health. Barcelona: Elsevier. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1098301512041599>
- Gill, M.A. & García, J.M.B. (2016). The healthcare system in Spain: from decentralization to economic current crisis. Sociology and Anthropology. San Jose: Horizon Research Publishing. Retrieved from <http://www.hrpub.org/download/20160430/SA2-19604973.pdf>
- Gov.UK. (2022). National Insurance rates and categories. Retrieved from: <https://www.gov.uk/national-insurance-rates-letters>
- Grittner, A.M. (2013). Results-based financing amanda melina grittner evidence from performance-based financing in the health sector. Retrieved from <https://www.oecd.org/dac/peer-reviews/Results-based-financing.pdf>
- Hoof, F.V., Kok, I. and Joost, V. (2007). Liberalisation of healthcare in the Netherlands: The case of mental healthcare. N. Talley (ed.), Euro health. London: London School of Economics and Political Science. Retrieved from http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0006/80439/Eurohealth_14_4.pdf
- ISSA (a). (2019). Social Security Programs Throughout the World: Asia and the Pacific, 2018. Retrieved from: <https://www.ssa.gov/policy/docs/prodesc/ssptw/2018-2019/asia/ssptw18asia.pdf>
- ISSA (b). (2019). Social Security Programs Throughout the World: The Americas, 2019. Retrieved from: <https://www.ssa.gov/policy/docs/prodesc/ssptw/2018-2019/americas/ssptw19americas.pdf>
- ISSA (c). (2019). Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2018. Retrieved from: <https://www.ssa.gov/policy/docs/prodesc/ssptw/2018-2019/europe/ssptw18europe.pdf>
- Lakeh, M.M. & Moghaddam, A.V. (2015). Health sector evolution plan in iran; equity and sustainability concerns. A.K. Mahani (ed.), International Journal of Health Policy and Management. Kerman: Kerman University of Medical Sciences. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4594102/>
- Mahmudov, S.M. (2018). Measuring government intervention in the health insurance system. ANAS News, Economic series, 4, 89-99.
- Medicare Wages. (2021). Julia Kagan. Retrieved from: <https://www.investopedia.com/terms/m/medicarewages.asp>
- Memia, F. (2015). The benefits of mandatory health insurance. The institutional approach in Albania. Tirana: European Journal of Social Sciences Education and Research 2(1), 55-61. Retrieved from https://revistia.com/files/articles/ejsr_v2_i1_15/Fjoralba.pdf
- Mueller, M. & D. Morgan (2017). New insights into health financing: first results of the international data collection under the system of health accounts 2011 framework. Health policy, 121(7), 764–769.
- Muzaffarli, N. (2014). The social dimension of the economy is in the right and left systems. Retrived from [http://economics.com.az/images/fotos/sag-solluq/N.Muzaffarli_Iqtisadiyyatin_Salliqi\(Sollugu\).pdf](http://economics.com.az/images/fotos/sag-solluq/N.Muzaffarli_Iqtisadiyyatin_Salliqi(Sollugu).pdf)
- Nguyen, K.T., Khuat, O.T.H., Ma, S., Pham, D.C., Khuat, G.T.H. and Ruger, J.P. (2012). Impact of health insurance on health care treatment and cost in Vietnam: a health capability approach to financial protection. AmJ Public Health, 102(8),1450–1461. Retrieved from doi: 10.2105/AJPH.2011.300618
- OECD (2017). Financing of health care. in Health at a Glance 2017: OECD Indicators, Paris: OECD Publishing, Retrieved from https://doi.org/10.1787/health_glance-2017-46-en
- OECD (a). (2020). Social Protection. Retrieved from https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=HEALTH_PROT
- OECD (b). (2020). Social Protection: Total public and primary private health insurance. Retrieved from <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=30137>

- Ozen, E. (2021). Otomatik Katılım Algisi, Finansal Bilgi ve Finansal Davranışın Bireysel Emeklilik Sistemi Talebine Etkisi (The Effect of Auto-Enrollment Perception Financial Knowledge and Financial Behavior on the Demand for the Individual Pension System), *Journal of Research in Economics, Politics & Finance*, 6(3), 912-927. DOI: 10.30784/epfad.1019921
- PapayaGlobal (a). (2022). CountryPedia. Retrieved from: <https://www.papayaglobal.com/countrypedia/>
- PapayaGlobal (b). (2022). Canada – Quebec Payroll and Benefits Guide. Retrieved from: <https://www.papayaglobal.com/countrypedia/country/canada-quebec/>
- Schieber, G., Baeza, C., Kress, D. and Maier, M. (2006). Financing health systems in the 21st century. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK11772/>
- Si, Y., Zhou, Z., Su, M., Ma, M., Xu, Y and Heitner, J. (2017). Catastrophic healthcare expenditure and its inequality for households with hypertension: evidence from the rural areas of Shaanxi Province in China. E. Shadmi (ed.), *International Journal for Equity in Health*. Israel: Wiley. Retrieved from <https://equityhealthj.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12939-016-0506-6>
- Spanish Employee Benefits. (2022). What are the Employee Benefits in Spain? Retrieved from: <https://www.bradfordjacobs.com/countries/spain-employee-benefits/>
- SSCRA. (2020). Health, Social Protection, Sport. Retrieved from https://www.stat.gov.az/source/healthcare/en/001_1_1en.xls
- Sturmberg, J.P., O'Halloran, D.M. and Martin, C.M. (2010). People at the centre of complex adaptive health systems reform. N. Talley (ed.), *The Medical Journal of Australia*. Sydney: MJA. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/20955127>
- The World Bank. (2020). Life expectancy at birth, total (years) – Azerbaijan. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?locations=AZ>
- Tulchinsky, T.H. & Varavikova, E.A. (2014). Expanding the concept of public health. Retrieved from doi: 10.1016/B978-0-12-415766-8.00002-1
- UNICEF. (2020). Child health. Retrieved from <https://data.unicef.org/country/aze/>
- WHO. (2003). Social Health Insurance. Retrieved from <https://snip.ly/exzjab>
- Zhai, S. Yuan, S. and Dong, Q. (2021). The impact of health insurance on poverty among rural older adults: an evidence from nine counties of western China. Retrieved from <https://equityhealthj.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12939-021-01379-5>

ARAŞTIRMA MAKALESİ / ORIGINAL ARTICLE

COVID-19 PANDEMİSİNİN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ PSİKOLOJİK ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

EXAMINING THE PSYCHOLOGICAL EFFECTS OF THE COVID-19 PANDEMIC ON CHILDREN

Arş. Gör. Yasin ÇİLHORUZ¹

ÖZ

Dünya genelinde çok sayıda ölüme ve olumsuz sağlık sonuçlarına neden olan COVID-19, çocuklar dâhil olmak üzere her yaş grubundaki kişileri etkilemiştir. Çocuklar, COVID-19 Pandemisinin yıkıcı nitelikteki psikolojik etkilerinden uzak kalamamıştır. Özellikle, yüksek düzeyde ebeveyn stresinin yanı sıra korkular, belirsizlikler, günlük rutinlerinde önemli değişiklikler, fiziksel ve sosyal izolasyona maruz kaldıkları için psikolojik olarak problemler yaşamaktadırlar. Bu çalışmada COVID-19 pandemisinin çocuklar üzerindeki psikolojik etkilerini ortaya koyan makalelerin incelenmesi amaçlanmıştır. Web of Science veri tabanı yoluyla ulaşılan verilerle gerçekleştirilen doküman analizi sonucunda en fazla makalenin 2021 yılında yayımlandığı, çoğu makalenin nicel araştırma türünde olduğu ve en fazla makalenin *Frontiers in Psychology* dergisinde yayımlandığı belirlenmiştir. Çocukların COVID-19 sürecinde yaşadıkları psikolojik etkilerin neler olduğunun belirlenmesi onların duygularını ve tepkilerini anlamak, bu pandemi sırasında ihtiyaçlarını doğru bir şekilde ele almak için çok önemlidir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Çocuklar, Psikolojik etkiler, Web of Science.

JEL Sınıflandırma Kodları: I10, I19.

ABSTRACT

Caused by many deaths and adverse health outcomes worldwide, COVID-19 has affected people of all age groups, including children. Children have not been able to stay away from the devastating psychological effects of the COVID-19 pandemic. In particular, they have experienced psychological problems because they are exposed to high levels of parental stress, as well as fears, uncertainties, significant changes in their daily routines, and physical and social isolation. In this study, it was aimed to examine the articles that reveal the psychological effects of the COVID-19 pandemic on children. As a result of the document analysis carried out with the data reached through the Web of Science database, it was determined that the most articles were published in 2021, most of the articles were in the quantitative research type, and the most articles were published in the journal *Frontiers in Psychology*. Identifying the psychological effects that children experience during the COVID-19 process is crucial to understanding their emotions and reactions, and to properly addressing their needs during this pandemic.

Keywords: COVID-19, Children, Psychological effects, Web of Science.

JEL Classification Codes: I10, I19.

¹ Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, yasin.cilhoroz@hacettepe.edu.tr.

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

The new coronavirus disease (COVID-19), which started in December 2019 in Wuhan, China, was declared a pandemic by the World Health Organization (WHO) on March 11, 2020. Following the 1918 flu pandemic, which affected approximately one third of the world's population and killed 50 million people, COVID-19 affected 213 countries and regions worldwide with 15 million cases and 5.4 million deaths as of January 13, 2022. To prevent the transmission of COVID-19 and reduce its burden on health systems, many countries have made unprecedented efforts by introducing "social distancing". As a result, many schools were closed and switched to home-based distance education models. Although the number of children affected by the disease is small and most affected children show only mild symptoms, it is clear that the disease and control measures negatively affect the psychological health and well-being of children. Therefore, children could not stay out of this pandemic. At the same time, they have been the most vulnerable group of society to the severe effects of the pandemic, as they have been forced to stay at home for long periods of time due to curfews and school closures, had minimal interaction with their peers and reduced opportunities for socialization. All of these negatively affected children's mental health and well-being, leading to a wide variety of psychological problems such as anxiety, stress, depression and sleep difficulties. Although there are many studies revealing the negative effects of the COVID-19 pandemic on children health there is a need for studies in which these studies are systematically compiled and made more useful in order to provide a general perspective for users. In this context, within the scope of this study, articles that reveal the psychological effects of the COVID-19 pandemic on children will be examined in depth. The aim of this descriptive study was to examine in depth the articles published and reveal the psychological effects of the COVID-19 pandemic on children.

Design/methodology/approach:

Criterion sampling method, which is one of the purposive sampling methods, was used in this study, as it is a matter of examining all situations that meet certain criteria previously determined and comprehensively understanding all studies that comply with these criteria. In accordance with the purpose of the study, related articles were reached by using Web of Science (WoS). A total of 146 publications scanned in SCI-E, SSCI, AHCI and ESCI citation indexes were reached as a result of the search with the relevant keywords. This number of publications was determined as 52 after the inclusion and exclusion criteria specified in the search strategy of the research. As a result, 52 research articles were subjected to document analysis in accordance with the purpose of the study.

Findings:

According to findings, it was found that the majority (78.8%) of the articles dealing with the psychological effects of the COVID-19 pandemic on children were published in 2021, and the highest citation was in 2020 with 71.0%, approximately 89% of the articles were carried out using the quantitative research type and approximately 2% using the experimental research type, the most frequently used data collection method was the questionnaire with 50, the least frequently (1) data collection method was preferred secondary, the journals in which were published most frequently were *Frontiers in Psychology* and *International Journal of Environmental Research and Public Health*, it was observed that children experienced more anxiety, depression, stress and various behavioral disorders. COVID-19, which first emerged in December 2019 and has affected millions of people worldwide, is a major public health issue that is rapidly advancing.

Conclusion and Discussion:

Beyond the health crisis, there have also been significant negative economic, social and psychological consequences of COVID-19. In order to reduce the negative effects of COVID-19 and limit its spread, countries have implemented quarantine, closure of schools etc. variety of control measures. As a result, families had to stay at home with their children. According to this study, it is stated that it is extremely important to talk to children about the pandemic in a developmentally appropriate way. This is especially true if children are suffering from COVID-19. In the context of quarantine measures, social isolation and physical distancing, face-to-face therapy is not practical or safe. Therefore, it is important to consider alternative methods when offering treatment. There is ample evidence that computer-assisted (online) cognitive behavioral therapy practices are effective in child, youth, and adult populations. In the absence of online applications for children and youth, it may be promising to adapt existing online programs to specifically address health concerns related to COVID-19. Necessary applications will need to contain substantial content about health threats such as anxiety, depression, stress, etc for COVID-19 and children. This will need to acknowledge the ongoing uncertainty about COVID-19 and focus on tackling that uncertainty, as well as include uncertainty about how long disease containment measures will be implemented and how they will be lifted. Content and techniques, including practical exercises, will consider physical distancing and disease control measures. It can also help with specific recommendations on how to seek social support and maintain social contact within these limitations. The results of this study, which was carried out to examine the articles published on the psychological effects of the COVID-19 pandemic on children, should be evaluated and planned new studies considering the situations that the examined articles belong to a certain date range. Different results may occur if searching is performed on different dates and the examined articles were searched only in the Web of Science database using certain keywords. New studies can be carried out by using different databases and a more detailed keyword group.

1. GİRİŞ

Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde başlayan ve koronavirüsün (SARS-COV-2) neden olduğu koronavirüs hastalığı (COVID-19), 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir. Dünya nüfusunun yaklaşık üçte birini etkileyen ve 50 milyon kişinin ölümüne neden olan 1918 yılı grip pandemisini takip eden COVID-19, 13 Ocak 2022 itibariyle 15 milyon vaka ve 5,4 Milyon ölümlerle dünya genelinde 213 ülke ve bölgeyi etkilemiştir (World Health Organization [WHO], 2022).

COVID-19 pandemisinden korunmak ve sağlık sistemleri üzerindeki yükünü azaltmak için çoğu ülke "sosyal mesafe" uygulamasını başlatarak benzeri görülmemiş çabalar göstermiştir. Bunun sonucunda birçok okul kapatılarak (Dalton vd., 2020; Lancker ve Parolin, 2020) ev tabanlı uzaktan eğitim modellerine geçiş yapılmıştır (Golberstein vd., 2020). Pandemiden etkilenen çocukların sayısı az olsa ve etkilenen çocukların çoğu sadece hafif semptomlar gösterse de hastalık ve kontrol önlemlerinin çocukların psikolojik sağlığını ve esenliğini olumsuz etkilediği açıktır (Imran vd., 2020). Dolayısıyla çocuklar bu pandeminin dışında kalamamıştır. Aynı zamanda sokağa çıkma yasağı ve okulların kapanması nedeniyle uzun süreler boyunca evde kalmaya zorlandıklarından, akranlarıyla minimum etkileşime sahip oldukları ve sosyalleşme fırsatlarını azalttığı için pandeminin şiddetli etkilerine karşı toplumun en savunmasız kesimi olmuştur. Tüm bunlar çocukların ruh sağlığını ve refahını olumsuz etkileyerek çocuklarda kaygı, stres, depresyon ve uyku güçlükleri gibi çok çeşitli psikolojik sorunlara yol açmıştır (Yeasmin vd., 2020).

Çocuklar için okullar, sadece eğitim ortamı sağlamada değil, aynı zamanda öğretmenlerle iletişim kurma ve psikolojik danışmanlık alma fırsatı sunmada da önemli bir rol oynamaktadır (Brazendale vd., 2017). Ayrıca, yapılan bazı çalışmalar, çocukların okul dışında olduklarında (örneğin hafta sonları ve yaz tatili), fiziksel olarak daha az aktif olduklarını, çok daha uzun ekrana bakma sürelerine, düzensiz uyku programlarına ve daha az sağlıklı diyetlere sahip olduklarını, bunun da aşırı kiloya ve kardiyo-solunum performansında azalmaya yol açtığını göstermektedir (Brazendale vd., 2017; Wang vd., 2019). Bir diğer çalışmada, COVID-19 pandemisi nedeniyle ABD'li çocuklar arasında ruh sağlığı sorunlarının oldukça yüksek seyretmeye devam ettiği ifade edilmiştir. COVID-19 pandemisinde ev karantinası nedeniyle 3-17 yaş arasındaki 4,4 milyon çocuğa anksiyete teşhisi ve 1,9 milyon çocuğa depresyon teşhisi konduğu belirtilmiştir (Yeasmin vd., 2020). Anksiyete ve depresif belirtiler, COVID-19 pandemisi sırasında toplumlar için yaygın psikolojik sorunlar olmuştur (Vindegaard ve Benros, 2020). Savunmasız bir nüfus olarak çocuklar, kaygı ve depresyon semptomlarına nispeten daha yatkındır ve COVID-19 pandemisi çocuklar arasında kısa ve uzun vadeli kaygı ve depresyona yol açmaktadır. Uzun süreli kaygı ve depresyon, çocukların artan olumsuz ruh sağlığı düzeyleriyle ilişkilendirilerek korku, stres, uykusuzluk gibi belirtilerle sonuçlanmaktadır (Son vd., 2020). Ayrıca, enfeksiyon korkusu, memnuniyetsizlik ve can sıkıntısı, bilgi eksikliği, evde kişisel alan eksikliği ve ailenin mali kaybı gibi pandemik stres kaynaklarının çocukların psikolojik sağlığı üzerinde daha da sıkıntılı ve kalıcı etkileri olabileceği düşünülmektedir (Brooks vd., 2020).

Her ne kadar COVID-19 pandemisinin çocuk sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koyan çok sayıda çalışma olsa da (Davico vd., 2021; Tee vd., 2020; Saurabh ve Ranjan, 2020; Morgül vd., 2020; Francisco vd., 2020) bu çalışmaların sistematik olarak derlenip kullanıcılar için genel bir bakış açısı sağlamak adına daha faydalı hale getirildiği çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışma kapsamında COVID-19 pandemisinin çocuklar üzerindeki psikolojik etkilerini ortaya koyan makaleler derinlemesine incelenecektir.

2. YÖNTEM

Betimsel nitelikte olan bu çalışmanın amacı, 01.01.2020-13.01.2022 tarihleri arasında yayımlanan ve COVID-19 pandemisinin çocuklar üzerindeki psikolojik etkilerini ortaya koyan makalelerin derinlemesine incelenmesidir.

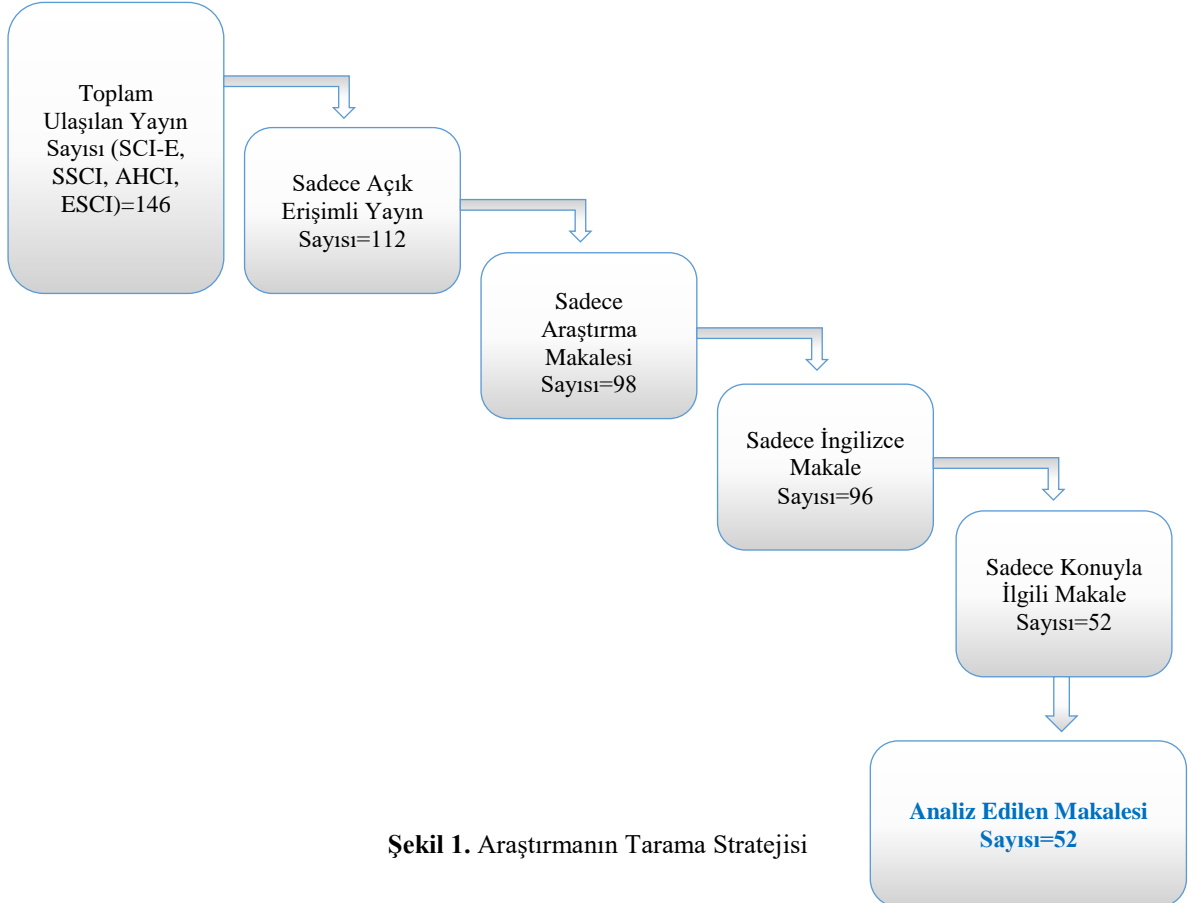
Daha önce belirlenmiş belirli kriterleri karşılayan bütün durumları inceleme ve bu kriterlere uygun olan tüm çalışmaları kapsamlı bir şekilde anlama söz konusu olduğu için bu çalışmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Suri, 2011).

Çalışmanın amacına uygun olarak dünya genelinde en çok yararlanılan akademik veri tabanlarından olan Web of Science (WoS) kullanılarak ilgili makalelere erişim sağlanmıştır. 13.01.2022 tarihinde "COVID-19" AND "CHILD" AND "CHILDREN" AND "PSYCHOLOGICAL" AND "IMPACT" AND "EFFECT" anahtar kelimeleri kullanılarak gerçekleştirilen taramada ilgili kelimelerin başlıkta, özetinde ve anahtar kelimelerde yer alacak şekilde bulunmasını sağlamak için "TOPIC" sekmesi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen

tarama stratejisine ilişkin bir model Şekil 1’de sunulmuştur. Ayrıca, çalışmadaki dahil etme ve hariç tutma kriterlerine ilişkin bir tablo (Tablo 1) da aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1. Taramada Kullanılan Dâhil Etme ve Hariç Tutma Kriterleri

Kriterler		n
Dahil etme	Sadece açık erişim	112
	Sadece araştırma makalesi	98
	Sadece İngilizce makale	96
	Sadece konuyla ilgili makale	52
Hariç tutma	Açık erişim olmayan	34
	Diğer yayın türleri (derleme, editöre mektup, bildiri vb.)	14
	Diğer diller (İspanyolca, Almanca, Fransızca vb.)	2
	Konu dışı makale	44

Şekil 1. Araştırmanın Tarama Stratejisi

Şekil 1’de görüldüğü üzere, ilgili anahtar kelimelerle yapılan tarama sonucunda SCI-E, SSCI, AHCI ve ESCI atıf indekslerinde taranan toplam 146 yayına ulaşılmıştır. Bu yayın sayısı araştırmanın tarama stratejisinde belirtilen dahil etme ve hariç tutma kriterlerinden sonra 52 olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak, 52 araştırma makalesi çalışmanın amacına uygun olarak doküman analizine tabi tutulmuştur.

Doküman analizi, yazılı halde olan hem basılı hem de elektronik (bilgisayar tabanlı ve internet üzerinden iletilen) dokümanları gözden geçirmek veya değerlendirmek için sistematik bir prosedürdür. Nitel araştırmalardaki diğer analitik yöntemler gibi, doküman analizi de anlam çıkarmak, anlayış kazanmak ve ampirik bilgiyi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Corbin ve Strauss, 2008).

Doküman analizinin özelliklerinden dolayı bu çalışmanın amacına ve verilerine uygun olduğuna karar verilerek analiz yöntemi olarak doküman analizi seçilmiştir. Analiz sürecinde Microsoft Excel programından faydalanılmıştır.

Araştırmanın Etik Durumu

Bu araştırmanın verileri hazır olan veri platformlarından alındığından etik kurul onayına gerek kalmamıştır. Çalışmanın verilerinin toplanması ve raporlanması sırasında hiçbir etik ihlalinde bulunulmamıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde doküman analizi sonucunda ulaşılan bulgulara yer yer verilmiştir. Yıllar itibariyle yayımlanan çalışmalar ve bunlara yapılan atıflara ilişkin bilgiler Tablo 2’de sunulmaktadır. Tablo 2’ye göre, COVID-19 pandemisinin çocuklar üzerindeki psikolojik etkilerini ele alan makalelerin çoğunluğunun (%78,8) 2021 yılında yayımlandığı ve en fazla atfın %71,0 ile 2020 yılında yapılan çalışmalara ait olduğu bulunmuştur.

Tablo 2. COVID-19 Pandemisinin Çocuklar Üzerindeki Psikolojik Etkileri Konulu Makalelerin ve Bunlara Yapılan Atıfların Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Makale		Atıf	
	n	%	n	%
2020	11	21,2	774	82,9
2021	41	78,8	160	17,1
Toplam	52	100,0	934	100,0

COVID-19 pandemisinin çocuklar üzerindeki psikolojik etkilerini ele alan makalelerde kullanılan araştırma türleri Tablo 3’te yer almaktadır. Buna göre, ilgili konuda yapılan makalelerin yaklaşık %89’unun nicel araştırma türü ve yaklaşık %2’sinin ise deneysel araştırma türü kullanılarak gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.

Tablo 3. COVID-19 Pandemisinin Çocuklar Üzerindeki Psikolojik Etkileri Konulu Makalelerde Kullanılan Araştırma Türleri

Araştırma Türü	n	%
Nicel	46	88,5
Nitel	3	5,8
Karma	2	3,8
Deneysel	1	1,9
Toplam	52	100,0

Bu çalışmada kullanılan veri toplama yöntemlerine ilişkin bulgular Tablo 4’te belirtilmiştir. Tablo 4’e göre, en sık kullanılan veri toplama yöntemi 50 ile anket olmuştur. En az sıklıkla (1) ikincil veri toplama yöntemi tercih edilmiştir.

Tablo 4. COVID-19 Pandemisinin Çocuklar Üzerindeki Psikolojik Etkileri Konulu Makalelerde Kullanılan Veri Toplama Yöntemleri

Veri Toplama Yöntemi	n	%
Anket	50	92,6
Derinlemesine Görüşme	3	5,6
İkincil	1	1,8
Toplam*	54	100,0

* Karma araştırma yöntemi kullanılan çalışmalar hem anket hem de derinlemesine görüşmeler kısmına eklendiği için toplam sayı 54 olmuştur.

COVID-19 pandemisinin çocuklar üzerindeki psikolojik etkilerini ele alan makalelerin en sık yayımlandığı dergilerin listesi Tablo 5’te sunulmuştur. Tablo 5’e göre, ilgili makalelerin en sık yayımlandığı dergiler 5 ile Frontiers in Psychology ve International Journal of Environmental Research and Public Health dergileridir.

Tablo 5. COVID-19 Pandemisinin Çocuklar Üzerindeki Psikolojik Etkileri Konulu Makalelerin En Sık Yayımlandığı 5 Dergi

Dergiler	n	%
Frontiers in Psychology	5	9,6
International Journal of Environmental Research and Public Health	5	9,6
Journal of Affective Disorders	4	7,7
Frontiers in Psychiatry	3	5,8
Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health	2	3,8

Tablo 6, COVID-19 pandemisinin çocuklar üzerindeki psikolojik etkileri konulu makalelerde en sık kullanılan anahtar kelimeleri göstermektedir. Buna göre, toplam 267 anahtar kelimedenden COVID-19 (43) ve mental health (14) en sık kullanılan anahtar kelimeler olarak bulunmuştur.

Tablo 6. COVID-19 Pandemisinin Çocuklar Üzerindeki Psikolojik Etkileri Konulu Makalelerde En Sık Kullanılan 5 Anahtar Kelime

Anahtar Kelimeler	n	%
COVID-19	43	16,1
Mental health	14	5,2
Adolescent	13	4,9

Children	11	4,1
Psychological	10	3,7

COVID-19 pandemisinin çocuklar üzerindeki psikolojik etkileri konulu makalelerin yazar sayıları Tablo 7’de yer almaktadır. Buna göre, makalelerin çoğunluğunun (%17,3) 7 yazarlı olarak yayımlandığı bulunmuştur.

Tablo 7. COVID-19 Pandemisinin Çocuklar Üzerindeki Psikolojik Etkileri Konulu Makalelerin Yazar Sayıları

Yazar Sayısı	n	%
2	1	1,9
3	8	15,4
4	6	11,6
5	4	7,7
6	8	15,4
7	9	17,3
8	5	9,6
9	3	5,8
10	3	5,8
11	2	3,8
20	1	1,9
23	1	1,9
25	1	1,9
Toplam	52	100,0

COVID-19 pandemisinin çocuklar üzerindeki psikolojik etkileri konulu makalelerde en sık adı geçen ilişkili konular Tablo 8’de yer almaktadır. Buna göre, çocuk-aile adaptasyonu ve kapanma konuları 9’ar kez ile en sık kullanılan konulardır.

Tablo 8. COVID-19 Pandemisinin Çocuklar Üzerindeki Psikolojik Etkileri Konulu Makalelerde En Sık İşlenen 5 İlişkili Konu

İlişkili Konular	n	%
Çocuk- aile adaptasyonu	9	17,3
Kapanma	9	17,3
Davranışsal ve duygusal yönler	8	15,4

Psikososyal özellikler	3	5,8
Medya kullanımı	3	5,8

COVID-19 pandemisinin çocuklar üzerindeki psikolojik etkileri konulu makalelerin temel bulguları Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. COVID-19 Pandemisinin Çocuklar Üzerindeki Psikolojik Etkileri Konulu Makalelerin Temel Bulguları

No	Makale Bilgisi	Temel Bulgular
1	AboKresha vd. (2021)	Çocukların çoğu (%88,7) psikolojik agresiflik sergilemiştir.
2	Ghanamah ve Eghbaria-Ghanamah (2021)	Çocukların %45’i daha önce sahip olmadığı korkularını dile getirmiştir. Ayrıca, çoğunda artan sinirlilik, sürekli ruh hali değişimleri olmuştur.
3	Davico vd. (2021)	Çocukların %33,2’si ciddi psikolojik sorunlar yaşamıştır.
4	Zainudeen vd. (2021)	Çocukların sırasıyla %28,5, %31,4 ve %13,3’ünde kaygı, depresyon ve stres gelişmiştir.
5	Giannotti vd. (2021)	Çocukların dışsallaştırılması artmıştır.
6	Yeasmin vd. (2020)	Çocukların %7,2’si ciddi psikolojik rahatsızlıklar yaşamıştır. Bunlar arasında, kaygı, depresyon ve uyku bozuklukları vardır.
7	Arnsten vd. (2021)	Çocuklarda ve ailelerinde nörobiyolojik, psikolojik ve davranışsal bozukluklar meydana gelmiştir.
8	Marchetti vd. (2020)	Çocuklarda kapanma nedeniyle hiperaktivite bozukluğu meydana gelmiştir.
9	Cusinato vd. (2020)	Çocuklarda psikolojik uyumsuzluklar olmuştur.
10	O’Sullivan vd. (2021)	Çocuklar ve ergenler, sosyal izolasyon, depresyon, kaygı ve uyumsuz davranışlarda artış gibi olumsuz ruh sağlığı etkileri yaşamıştır.
11	Bailey vd. (2021)	Çocukların dışsallaştırılması artmıştır.
12	Cao vd. (2021)	Çocukların sırasıyla %35,2 ve %38’inde depresyon ve anksiyete görülmüştür.
13	Crescentini vd. (2020)	Çocuklarda depresyon, kaygı vb. içselleştirme sorunları yaşanmıştır.
14	Tang vd. (2021)	Çocuklarda kaygı, stres ve depresyon gelişmiştir.
15	Alves vd. (2021)	Çocuklarda kaygı seviyesi artış göstermiştir.
16	Gilsbach vd. (2021)	Mental sorunları olan çocuklarda psikolojik yük daha fazla olmuştur.

- 17 Larsen vd. (2021) Çocuklarda depresyon, kaygı, arkadaşlarını kaybetme korkusu ve virüse yakalanma korkusu gelişmiştir.
- 18 Wong vd. (2021) Çocuklara yönelik şiddet artış göstermiştir.
- 19 Soriano-Ferrer vd. (2021) Çocuklarda kaygı, stres ve depresyon gelişmiştir.
- 20 Sciberras vd. (2020) Çocuklarda mutsuz/depresif ruh hali ve yalnızlık artış göstermiştir.
- 21 Francisco vd. (2020) Çocuklar psikolojik ve davranışsal bozukluklar göstermiştir.
- 22 Khan vd. (2021) Çocukların %70,4'ü fiziksel zarar korkusu ve %36,3'ü kaygı semptomları göstermiştir.
- 23 Saddik vd. (2021) Çocukların %59,8'inde kaygı artışı olmuştur.
- 24 Schnaiderman vd. (2021) Çocukların daha çok sıkıldığı (%76.8), daha sinirli olduğu (%59.2), daha isteksiz olduğu (%56.9) ve daha sinirli olduğu (%54.7) gözlenmiştir.
- 25 Robertson vd. (2021) Çocuklarda içselleştirme sorunları yaşanmıştır.
- 26 Poppe vd. (2021) Çocuklarda psikolojik, sosyal ve fiziksel sorunlar meydana gelmiştir.
- 27 Petrocchi vd. (2020) Çocuklar aile üyelerinin yaşadığı sıkıntılardan olumsuz etkilenmiştir.
- 28 De Young vd. (2021) Çocuklarda çeşitli psikolojik sorunlar gelişmiştir.
- 29 Almhzai vd. (2021) Çocuklarda kaygı, üzüntü, az uyuma, kararsızlık ve sinirlilik hali gelişmiştir.
- 30 Letourneau vd. (2021) Çocukların hem günlük hayat aktiviteleri hem de psikolojik refahları olumsuz etkilenmiştir.
- 31 Werling vd. (2021) Çocuklarda aşırı medya kullanımına bağlı olarak psikopatolojik rahatsızlıklar meydana gelmiştir.
- 32 Sayed vd. (2021) Çocukların %13'ünde potansiyel travma sonrası stres bozukluğu görülmüştür.
- 33 Liu vd. (2021) Çocuklarda depresyon meydana gelmiştir.
- 34 Genova vd. (2021) Özellikle otizmlili çocuklarda daha fazla psikolojik bozukluk görülmüştür.
- 35 Gonzalez-Domenech vd. (2021) Çocuklarda mental bozukluklar meydana gelmiştir.
- 36 Napier-Raman (2021) Çocuklar stres ve şiddet yaşamıştır.

37	Malboeuf-Hurtubise vd. (2021)	Çocuklarda dikkatsizlik artıp ve hiperaktivite azalmıştır.
38	Raffagnato vd. (2021)	Davranış bozukluğu olan çocuklar daha fazla psikolojik sorun yaşamıştır.
39	Colizzi vd. (2020)	Çocukların %41,5'i davranışsal bozukluk göstermiştir.
40	Chen vd. (2021)	Çocuklarda aşırı medya kullanımına bağlı olarak psikopatolojik rahatsızlıklar meydana gelmiştir.
41	Tse vd. (2021)	Çocuklar aile üyelerinin yaşadığı sıkıntılardan olumsuz etkilenmiştir.
42	Corbett vd. (2021)	Çocuklarda stres ve kaygı artışı olmuştur.
43	Spinelli vd. (2020)	Karantina nedeniyle çocuklarda davranışsal ve duygusal bozukluklar meydana gelmiştir.
44	Collaço vd. (2021)	Çocuklar aile üyelerinin yaşadığı sıkıntılardan olumsuz etkilenmiştir.
45	Liu vd. (2021)	Çocuklarda uyku bozuklukları artış göstermiştir.
46	Augusti vd. (2021)	Çocuklar psikolojik, fiziksel ve cinsel şiddete maruz kalmıştır.
47	Racine vd. (2021)	Çocukların %25,2'si depresyon ve %20,5'i kaygı geliştirmiştir.
48	Gutiérrez vd. (2021)	Çocuklarda uyku kalitesi azalmış, sinirlilik artmış, duygusal kontrol ve geleceğe dair umut azalmıştır.
49	Duan vd. (2020)	Çocuklarda depresif bozukluklar ve kaygı artışı olmuştur.
50	Wang vd. (2021)	Çocukların %1,96'sı çok ciddi anormal davranışlar sergilemiştir.
51	Dondi vd. (2021)	Çocukların %80,2'sinin gergin ve sinirli olduğu bulunmuştur.
52	Conti vd. (2020)	Çocuklarda kaygı ve fiziksel sorunlar artış göstermiştir.

Tablo 9'a göre, çeşitli ülke ve örneklemeler üzerinde gerçekleştirilen çalışmalar değerlendirildiğinde çocukların daha çok kaygı, depresyon, stres ve çeşitli davranış bozuklukları yaşadığı görülmüştür.

Bu çalışmalarda ortaya koyulan problemlere yönelik sunulan öneriler arasında çocuk-aile iletişiminin daha ileri seviyeye çıkarılması, eğitim öğretim alanında ve çocukların gelişim aşamalarında alternatif dijital teknolojilerden olabildiğince yararlanılması vb. öne çıkmaktadır.

4. TARTIŞMA

İlk olarak Aralık 2019'da ortaya çıkan ve dünya çapında milyonlarca kişiyi etkileyen COVID-19, hızla ilerleyen büyük bir halk sağlığı sorunudur. Sağlık krizinin ötesinde, COVID-19'un önemli olumsuz ekonomik, sosyal ve psikolojik sonuçları da meydana gelmiştir. COVID-19'un olumsuz etkilerini azaltmak ve yayılmasını sınırlamak için ülkeler, okulların kapatılması da dahil olmak üzere, karantina vb. değişken kontrol önlemleri uygulamıştır. Bunun sonucunda, aileler çocuklarıyla birlikte eve kapanmak durumunda kalmıştır. Bu koşullar olumsuz psikolojik etkiler meydana getirmiş ve çocukları ilerideki yaşamları üzerinde olası olumsuz sonuçlarıyla artan şekilde olumsuz psikolojik etkiler riskine maruz bırakmıştır (AboKresha vd., 2021).

Bu çalışmada, COVID-19 pandemisinin çocuklar üzerindeki psikolojik etkileri konusunda yayımlanan makaleler doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, en fazla makalenin 2021 yılında yayımlandığı, çoğu makalenin nicel araştırma türünde olduğu, çoğu makalede anket yoluyla verilerin toplandığı, en fazla makalenin *Frontiers in Psychology* dergisinde yayımlandığı belirlenmiştir. Ayrıca bu makalelerde, COVID-19 anahtar kelimesinin en sık kullanıldığı, çocuk-aile adaptasyonu konusunun en ilişkili konu olduğu ve daha çok 7 yazarlı çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Son olarak, makalelerde en sık ortaya çıkan bulgu ise çocuklarda kaygı, depresyon, stres ve çeşitli davranış bozukluklarının meydana gelmesi olmuştur.

Son iki yılda, özellikle 2021 yılından itibaren çocukların COVID-19 nedeniyle yaşadıkları psikolojik rahatsızlıkları konu alan çok sayıda makale yayımlanmıştır (Tang vd., 2021; Alves vd., 2021; Gilsbach vd., 2021; Larsen vd., 2021; Wong vd., 2021). Bu yayım trendinin COVID-19 sürecine bağlı olarak artarak devam edeceği düşünülmektedir. Bunun nedeni, birtakım travmatik olayların bazı psikolojik etkilerin birden ortaya çıkmayıp ilerleyen yıllarda görünür hale gelebileceği endişesidir (Sprang ve Silman, 2013). Yeni gelişmeler yaşandıkça bunların bilimsel olarak araştırılıp sonuçlarının paylaşılması mümkün olabilecektir.

COVID-19'un çocuklar üzerindeki etkileriyle ilgili birtakım risk faktörleri de mevcuttur. Bunlar arasında yaş, cinsiyet, ailenin ekonomik durumu, yaşanılan yer bulunmaktadır. Çocukların yaşı ilerledikçe daha fazla psikolojik sorun yaşadıkları, kız çocukların COVID-19'dan daha fazla olumsuz etkilendikleri, ekonomik olarak daha kötü durumda olan ailelerdeki çocukların daha fazla psikolojik sorun yaşadıkları ve virüse daha fazla maruz kalman bölgelerdeki çocukların daha çok olumsuz etkilendiklerini ortaya koyan çalışmalar olsa da (Xie vd., 2020; Oosterhoff vd., 2020; Rosen vd., 2020; Jiao vd., 2020) de bu durumun genellenebilmesi için daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulduğu da açıktır.

Çocuk ve gençlerin psikolojisi, aile sisteminden belirgin şekilde etkilenmiş ve aile etkileşimleri pandemiden dolayı derinden sarsılmıştır. Çocuklarının ruh sağlığıyla ilgili belirli endişeler yaşamamanın, ailelerin depresyon, kaygı veya diğer psikolojik sıkıntı türlerine yakalanma riskini artırdığını ifade edilmektedir (Bitsika vd., 2016). Bu durum ortaya çıkan olumsuz psikolojik durumların çocuklara da yansımaya neden olmaktadır. Çünkü çocuklar stresin yayılmasına karşı daha duyarlı olabilmektedirler. Öyle ki, COVID-19 sürecinde ebeveynler, çocuklarının streslerini azaltmak, duygularını yönetmelerine ve kendi deneyimlerini anlamlandırmalarına yardımcı olmak için çok önemli bir rol oynamaktadır. Uzun süreli evde kapalı kalma ile aile ortamı, bazı çocukların psikolojisi için önemli bir risk faktörü haline gelmektedir. Bazı ebeveynler, aynı anda kendi ekonomik, duygusal ve sosyal kayıplarını yaşarken, çocuklarının eğitimini ve faaliyetlerini çok az dış destekle denetlemenin yeni stresleriyle boğuşur hale gelmiştir Bununla birlikte, stres azaltmak için yeterince duygusal ve fiziksel kaynaklara sahip bir ebeveyn gerektirmektedir. Ebeveynlerin giderek artan bir şekilde kendi moral bozucu kayıplarını (örneğin, işlerini kaybetme, sevdiklerinin ölümü, kendi zihinsel sağlıklarının kötüleşmesi ve madde kullanımı) yaşamalarıyla birlikte, çocuklarının streslerini azaltma yetenekleri kaçınılmaz olarak zamanla azalmakta ve bu pandeminin daha travmatik hale gelme riskini artırarak çocuklar üzerinde kalıcı hasarlar bırakabilmektedir. Çocukların psikolojisi bakımından, aile içi şiddet endişelerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Endişe verici bir şekilde, çocuklara yönelik şiddet raporları azalmış olsa da beklenti, çocukların aslında kötü muamele görmüş olabileceğidir (Courtney vd., 2020). Ayrıca, okul yerine evde olmak gibi rutin değişikliklerin bir sonucu olarak çocukların yaşayabileceği stres, aileleri ile nasıl etkileşime geçtiklerine kadar yayılabilmektedir (Conti vd., 2020). Sokağa çıkma yasağı sırasında yürütülen bir çalışmada hem zihinsel engelli çocuklara hem de yetişkinlere bakanların, çocuk-aile ilişkisini olumsuz etkileyebilecek düzeyde kaygı ve depresyon sergilediği belirlenmiştir (Willner vd., 2020).

Dünya genelinde ülkeler, virüsün bulaşmasını azaltmak için okulların kapatılmasını tercih etmiştir. Ancak, bu önlemin etkinliğinin tam olarak kesin olmadığı belirtilmektedir. Okulların kapanması, dünyanın her yerindeki

çocuklar için öğrenme sürecindeki kısıtlamalardan başlayarak önemli zorluklar meydana getirmektedir. Ayrıca, daha yoksul hanelerin bazı okullar tarafından çevrimiçi öğrenmeyi sürdürmek için sağlanan bilgisayar veya internet erişimi gibi sınırlı kaynaklara sahip olabileceğinden, yüksek ve düşük gelirli ailelerin çocukları arasındaki büyüyen uçurumu daha da büyütme riski taşındığı düşünülmektedir. Ayrıca, bu çocukların bir kısmı, yeterli beslenme için okul yemeklerine veya yeterli hijyen için yıkanma tesislerine ihtiyaç duymaktadır. Okulların kapanmasından özellikle etkilenen diğer hassas gruplar arasında, özel eğitim ihtiyaçları ve engelleri olan çocuklar bulunmaktadır. Bu çocukların tıbbi randevularını ve terapi seanslarını kaçırmaları, onların temel becerilerinin gelişmesinde ve ilerlemesinde aksamaya yol açabilme riski taşımaktadır. Tüm bunlar çocukların günlük hayatta daha fazla stres, kaygı ve depresyon yaşamalarının önünü açarak çocukları COVID-19'un olumsuz psikolojik etkilerine daha yatkın hale getirmektedir (Marina vd., 2021).

Pandemiler sırasında kaygı nedenleri arasında enfeksiyon korkusu, hayal kırıklığı, can sıkıntısı, aile üyeleri ve arkadaşlarla etkileşim eksikliği, artan aile içi şiddet, istismar ve çocuk ihmali ve şiddeti, okulların kapanması ve fiziksel eğitimin azalması sayılabilir (Lee, 2020; Brooks vd., 2020). Olağandışı ve ani rutin bozulmalarla dünya çapında bir pandemi ile karşı karşıya kalmak, çocukların dayanıklılık ve baş etme mekanizmaları için bir zorluk teşkil etmektedir. Ayrıca, çocukların ruh sağlığının gözden kaçırılma ve öncelik verilmeme riski altında olduğu görülmektedir (Danese vd., 2020). Pandemi sırasında karantinaya alınan ve karantinaya alınmayan çocuklar üzerinde yapılan bir çalışmada, karantinaya alınan çocuklarda travma sonrası stres bozuklukları ortalama puanlarının dört kat daha yüksek olduğu bulunmuştur (Sprang ve Silman, 2013). Ancak, bu eşi görülmemiş pandemi koşullarının çocukların ruh sağlığı üzerindeki uzun vadeli etkileri henüz belirlenmemiştir. Bu koşullara yönelik uygulamaya koyulan önlemler uygulanırken olası psikolojik maliyetler de dikkate alınmalıdır (Marina vd., 2021). Benzer nedenlerle COVID-19 pandemisinde çocuklar ve ailelerinde yoğun stres ve depresyon semptomları da artış göstermiştir. Özellikle ebeveynlerin yaşadıkları ekonomik, sosyal ve psikolojik zorluklar karşısında çocuklarını ihmal etme korkusu nedeniyle bu durumu çocuklarına yansıttıkları belirlenmiştir. Dolayısıyla, çocuklarda da stres ve depresyon gelişimi meydana gelmiştir (Yue vd., 2020).

5. SONUÇ

COVID-19'un tüm bahsedilen olumsuz psikolojik etkilerinin azaltılması için birtakım öneriler geliştirilmiştir. Bunlardan ilki, çocuklar ve aileleri için aslında bir fırsat bulunmaktadır. Genellikle günün büyük bir bölümünü ailelerinden ayrı geçiren birçok çocuk ve genç, artık neredeyse tüm zamanlarını onlarla geçirmektedir. Bu nedenle ebeveynler, çocuklarını kontrol etme ve onlara yardım etme fırsatlarını artırmıştır. Daha önce görülmeyen kaygı, stres ve depresyon belirtileri daha belirgin hale gelebilmekte ve yardım alma davranışı ortaya çıkabilmektedir. Ebeveynler ayrıca çocuklarının ruh halini ve davranışlarını kasıtlı olarak izleyebilmekte, anksiyete ve depresyon belirtilerini gözlemlemek için daha fazla duyarlılığa sahip olabilmektedirler. Bu durum, tüm ailenin ruh sağlığı üzerinde olumlu bir etkisi olabilecek gelişmiş aile bağlılığı için bir fırsat sunmaktadır (Courtney vd., 2020).

Diğer bir öneriyi Dalton ve diğerleri (2020) getirmektedir. Bu çalışmaya göre, pandemi hakkında çocuklarla gelişimsel olarak uygun bir şekilde konuşmanın son derece önemli olduğunu belirtilmektedir. Bu, özellikle çocuklar COVID-19 ile ilgili sıkıntı yaşamaları durumunda geçerlidir. Karantina önlemleri, sosyal izolasyon ve fiziksel mesafe bağlamında yüz yüze terapi pratik veya güvenli değildir. Bu nedenle tedavi sunarken alternatif yöntemleri düşünmek önemlidir. Bilgisayar destekli (çevrimiçi) bilişsel davranışsal terapi uygulamalarının çocuk, genç ve yetişkin popülasyonlarında etkili olduğunu gösteren çok sayıda kanıt bulunmaktadır (Grist vd., 2018; Hollis vd., 2017; Newby vd., 2020; Thew, 2020; Vigerland vd., 2016).

Çocuklar ve gençler için çevrimiçi uygulamaların yokluğunda, mevcut çevrimiçi programlarını, özellikle COVID-19 ile ilgili sağlık endişelerini ele almak için uyarlamak umut verici olabilecektir. Gerekli uyarlamaların, COVID-19 hakkında ve çocuklar ve gençlere yönelik kaygı, depresyon, stres vb. sağlık tehditleri hakkında önemli içerikler içermesi gerekecektir. Bunun, COVID-19 hakkında devam eden belirsizliği kabul etmesi ve bu belirsizlikle başa çıkmaya odaklanmanın yanı sıra pandemi sınırlama önlemlerinin ne kadar süreyle uygulanacağı ve bunların nasıl kaldırılacağı konusundaki belirsizliği de içermesi gerekecektir. Pratik egzersizler de dahil olmak üzere içerik ve tekniklerin fiziksel mesafeyi ve hastalık kontrol önlemlerini dikkate alacaktır. Bu sınırlamalar dahilinde sosyal desteğin nasıl aranacağı ve sosyal temasın nasıl sürdürüleceği konusunda özel önerilerle de yardımcı olabilecektir (Haig-Ferguson vd., 2021).

Bu çalışmanın bulguları, ilgili konuda yayımlanmış makaleler üzerinden değerlendirilmiştir. Makaleler nicelik ve diğer çeşitli yönlerden incelenmiştir. Makalelerin en fazla 2021 yılında yayımlandığı ve daha çok nicel araştırma

türünde olduğu dikkat çekicidir. Ayrıca, makalelerin temel bulgularının çocukların yaşadıkları kaygı, stres ve depresyon vb. psikolojik sorunları ortaya koyması bakımından bu çalışma önemlidir.

COVID-19 pandemisinin çocuklar üzerindeki psikolojik etkileri konusunda yayımlanan makaleleri incelemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmanın sonuçları aşağıda belirtilen durumlar dikkate alınarak değerlendirilmelidir:

- İncelenen makaleler belirli bir tarih aralığına aittir. Farklı tarihlerde tarama yapılırsa farklı sonuçlar ortaya çıkabilir.
- İncelenen makaleler belirli anahtar kelimeler kullanılarak sadece Web of Science veri tabanında taranmıştır. Farklı veri tabanları ve daha detaylı anahtar kelime grubu kullanılarak yeni çalışmalar yapılabilir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Bu çalışmaya yazar tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Herhangi bir kurum veya kuruluştan çalışma için destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- AboKresha, S. A., Abdelkreem, E., & Ali, R. A. E. (2021). Impact of COVID-19 pandemic and related isolation measures on violence against children in Egypt. *Journal of the Egyptian Public Health Association*, 96(1), 1-10.
- Almhizai, R. A., Almogren, S. H., Altwijery, N. A., Alanazi, B. A., Al Dera, N. M., Alzahrani, S. S., & Alabdulkarim, S. M. (2021). Impact of COVID-19 on Children's and Adolescent's Mental Health in Saudi Arabia. *Cureus*, 13(11).
- Alves, J. M., Yunker, A. G., DeFendis, A., Xiang, A. H., & Page, K. A. (2021). BMI status and associations between affect, physical activity and anxiety among US children during COVID-19. *Pediatric Obesity*, e12786.
- Arnsten, A. F. T., Condon, E. M., Dettmer, A. M., Gee, D. G., Lee, K. S., Mayes, L. C., Stover, C. S., & Tseng, W.-L. (2021). The prefrontal cortex in a pandemic: Restoring functions with system-, family-, and individual-focused interventions. *American Psychologist*, 76(5), 729–743. <https://doi.org/10.1037/amp0000823>.
- Atkinson, P. A. & Coffey, A. (1997). Analysing documentary realities. In D. Silverman (Ed.), *Qualitative research: Theory, method and practice*, London: Sage, 45–62.
- Augusti, E. M., Sætren, S. S., & Hafstad, G. S. (2021). Violence and abuse experiences and associated risk factors during the COVID-19 outbreak in a population-based sample of Norwegian adolescents. *Child Abuse & Neglect*, 105156.
- Bitsika, V., Sharpley, C. F., Andronicos, N. M., & Agnew, L. L. (2016). Prevalence, structure and correlates of anxiety-depression in boys with an autism spectrum disorder. *Research in developmental disabilities*, 49, 302-311.
- Brazendale, K., Beets, M. W., Weaver, R. G., Pate, R. R., Turner-mcgrievy, G. M., Kaczynski, A. T., Chandler, J. L., Bohnert, A., & Hippel, P. T. Von. (2017). Understanding differences between summer vs . school obesogenic behaviors of children : the structured days hypothesis. 1–14. <https://doi.org/10.1186/s12966-017-0555-2>.
- Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it : Rapid review of the evidence. *The Lancet*, 395(10227), 912–920. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460-8).

- Cao, Y., Huang, L., Si, T., Wang, N. Q., Qu, M., & Zhang, X. Y. (2021). The role of only-child status in the psychological impact of COVID-19 on mental health of Chinese adolescents. *Journal of Affective Disorders*, 282, 316-321.
- Chen, I. H., Chen, C. Y., Pakpour, A. H., Griffiths, M. D., Lin, C. Y., Li, X. D., & Tsang, H. W. (2021). Problematic internet-related behaviors mediate the associations between levels of internet engagement and distress among schoolchildren during COVID-19 lockdown: A longitudinal structural equation modeling study. *Journal of Behavioral Addictions*, 10(1), 135-148.
- Colizzi, M., Sironi, E., Antonini, F., Ciceri, M. L., Bovo, C., & Zocante, L. (2020). Psychosocial and behavioral impact of COVID-19 in autism spectrum disorder: an online parent survey. *Brain sciences*, 10(6), 341.
- Collaço, N., Legg, J., Day, M., Culliford, D., Champion, A., West, C., & Darlington, A. S. (2021). COVID-19: Impact, experiences and support needs of children and young adults with Cystic Fibrosis and parents. *Pediatric Pulmonology*. 56:2845–2853.
- Conti, E., Sgandurra, G., De Nicola, G., Biagioni, T., Boldrini, S., Bonaventura, E., ... & Battini, R. (2020). Behavioural and emotional changes during covid-19 lockdown in an italian paediatric population with neurologic and psychiatric disorders. *Brain Sciences*, 10(12), 918.
- Corbett, B. A., Muscatello, R. A., Klemencic, M. E., & Schwartzman, J. M. (2021). The impact of COVID-19 on stress, anxiety, and coping in youth with and without autism and their parents. *Autism Research*, 14:1496–1511.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory. Thousand Oaks: Sage.
- Courtney, D., Watson, P., Battaglia, M., Mulsant, B. H., & Szatmari, P. (2020). COVID-19 impacts on child and youth anxiety and depression: challenges and opportunities. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 65(10), 688-691.
- Cusinato, M., Iannatone, S., Spoto, A., Poli, M., Moretti, C., Gatta, M., & Miscioscia, M. (2020). Stress, resilience, and well-being in Italian children and their parents during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(22), 8297.
- Dalton, L., Rapa, E., & Stein, A. (2020). Mental health considerations for children quarantined because of COVID-19 4642(20), 347–349. [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(20\)30096-1](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30096-1).
- Danese A, Smith P, Chitsabesan P, Dubicka B. Child and adolescent mental health amidst emergencies and disasters. *Br J Psychiatry*. 2020;216:159-62
- Davico, C., Ghiggia, A., Marcotulli, D., Ricci, F., Amianto, F., & Vitiello, B. (2021). Psychological impact of the COVID-19 pandemic on adults and their children in Italy. *Frontiers in psychiatry*, 12, 239.
- De Young, A. C., Vasileva, M., Boruszak-Kiziukiewicz, J., Demipence Seçinti, D., Christie, H., Egberts, M. R., ... & COVID-19 Unmasked Global Collaboration. (2021). COVID-19 Unmasked Global Collaboration Protocol: longitudinal cohort study examining mental health of young children and caregivers during the pandemic. *European Journal of Psychotraumatology*, 12(1), 1940760.
- Dondi, A., Fetta, A., Lenzi, J., Morigi, F., Candela, E., Rocca, A., ... & Lanari, M. (2021). Sleep disorders reveal distress among children and adolescents during the Covid-19 first wave: results of a large web-based Italian survey. *Italian journal of pediatrics*, 47(1), 1-10.
- Duan, L., Shao, X., Wang, Y., Huang, Y., Miao, J., Yang, X., & Zhu, G. (2020). An investigation of mental health status of children and adolescents in china during the outbreak of COVID-19. *Journal of affective disorders*, 275, 112-118.
- Francisco, R., Pedro, M., Delvecchio, E., Espada, J. P., Morales, A., Mazzeschi, C., & Orgilés, M. (2020). Psychological symptoms and behavioral changes in children and adolescents during the early phase of COVID-19 quarantine in three European countries. *Frontiers in Psychiatry*, 11, 1329.

- Genova, H. M., Arora, A., & Botticello, A. L. (2021). Effects of School Closures Resulting From COVID-19 in Autistic and Neurotypical Children. In *Frontiers in Education* (pp. 9-9).
- Ghanamah, R., & Eghbaria-Ghanamah, H. (2021). Impact of COVID-19 Pandemic on Behavioral and Emotional Aspects and Daily Routines of Arab Israeli Children. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(6), 2946.
- Giannotti, M., Mazzoni, N., Bentenuto, A., Venuti, P., & de Falco, S. (2021). Family adjustment to COVID-19 lockdown in Italy: Parental stress, coparenting, and child externalizing behavior. *Family Process*.
- Gilsbach, S., Herpertz-Dahlmann, B., & Konrad, K. (2021). Psychological Impact of the COVID-19 Pandemic on Children and Adolescents With and Without Mental Disorders. *Frontiers in public health*, 9.
- Golberstein, E., Wen, H., & Pilgrim, H. (2020). Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) and Mental Health for Children and Adolescents. *JAMA Pediatrics*. <https://doi.org/10.1002/heh.3885>.
- Gonzalez-Domenech, P., Romero-Béjar, J. L., Gutierrez-Rojas, L., Jimenez-Fernandez, S., & Diaz-Atienza, F. (2021). Behavioural Difficulties in Children and Adolescents with Mental Disorders under Extreme Situations. *Journal of Clinical Medicine*, 10(21), 4876.
- Grist, R., Croker, A., Denne, M., & Stallard, P. (2018). Technology delivered interventions for depression and anxiety in children and adolescents: a systematic review and meta-analysis. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 22, 147–171. doi: 10.1007/s10567-018-0271-8
- Gutiérrez, Y. I. E., Núñez, D. N. A., Padilla-López, L. A., León, I. A. G., Galindo-Aldana, G., & González, C. T. (2021). COVID-19 voluntary social isolation and its effects in sociofamily and children's behavior. *Salud mental*, 43(6), 263-271.
- Haig-Ferguson, A., Cooper, K., Cartwright, E., Loades, M. E., & Daniels, J. (2021). Practitioner review: Health anxiety in children and young people in the context of the COVID-19 pandemic. *Behavioural and cognitive psychotherapy*, 49(2), 129-143.
- Hollis, C., Falconer, C. J., Martin, J. L., Whittington, C., Stockton, S., Glazebrook, C., & Davies, E. B. (2017). Annual research review: digital health interventions for children and young people with mental health problems – a systematic and meta-review. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 58, 474–503.
- Imran, N., Zeshan, M., & Pervaiz, Z. (2020). Mental health considerations for children & adolescents in COVID-19 Pandemic. *Pakistan journal of medical sciences*, 36(COVID19-S4), S67.
- Jiao, W. Y., Wang, L. N., Liu, J., Fang, S. F., Jiao, F. Y., Pettoello-Mantovani, M., & Somekh, E. (2020). Behavioral and emotional disorders in children during the COVID-19 epidemic. *The Journal of pediatrics*, 221, 264.
- Khan, Y. S., Khan, A. W., Ahmed, I. A. N., Hammoudeh, S., Salim, H., AbuKhattab, M., ... & Alabdulla, M. (2021). Prevalence of elevated anxiety symptoms among children in quarantine with COVID-19 infection in the State of Qatar: A cross-sectional study. *Scandinavian Journal of Child and Adolescent Psychiatry and Psychology*, 9, 187.
- Lancker, W. V., & Parolin, Z. (2020). Comment COVID-19, school closures, and child poverty :A social crisis in the making. *The Lancet Public Health*, 2019(20), 2019–2020. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(20\)30084-0](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(20)30084-0).
- Larsen, L., Helland, M. S., & Holt, T. (2021). The impact of school closure and social isolation on children in vulnerable families during COVID-19: a focus on children's reactions. *European child & adolescent psychiatry*, 1-11.
- Lee J. Mental health effects of school closures during COVID-19. *Lancet Child Adolesc Heal*. 2020;4:421.
- Letourneau, N., McDonald, S., MacKay, L. J., Bell, R. C., Hetherington, E., Deane, A. J., ... & Tough, S. C. (2021). Cross-Sectional Study Protocol for the COVID-19 Impact Survey of Mothers and Their 7–11 Year Old Children in Alberta, Canada. *Frontiers in Psychiatry*, 12.

- Liu, K., Yang, Y., Li, M., Li, S., Sun, K., & Zhao, Y. (2021). Parents' and adolescents' perceptions of parental involvement and their relationships with depression among Chinese middle school students during the COVID-19 pandemic. *Children and youth services review, 129*, 106190.
- Liu, Z., Tang, H., Jin, Q., Wang, G., Yang, Z., Chen, H., ... & Owens, J. (2021). Sleep of preschoolers during the coronavirus disease 2019 (COVID-19) outbreak. *Journal of sleep research, 30*(1), e13142.
- Malboeuf-Hurtubise, C., Léger-Goodes, T., Mageau, G. A., Taylor, G., Herba, C. M., Chadi, N., & Lefrançois, D. (2021). Online art therapy in elementary schools during COVID-19: results from a randomized cluster pilot and feasibility study and impact on mental health. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health, 15*(1), 1-11.
- Marchetti, D., Fontanesi, L., Di Giandomenico, S., Mazza, C., Roma, P., & Verrocchio, M. C. (2020). The effect of parent psychological distress on child hyperactivity/inattention during the COVID-19 lockdown: testing the mediation of parent verbal hostility and child emotional symptoms. *Frontiers in psychology, 11*, 3417.
- Morgül, E., Kallitsoglou, A., & Essau, C. A. E. (2020). Psychological effects of the COVID-19 lockdown on children and families in the UK. *Revista de Psicología Clínica con Niños y Adolescentes, 7*(3), 42-48.
- Napier-Raman, S., Rattani, A., Qaiyum, Y., Bose, V., Seth, R., & Raman, S. (2021). Impact of COVID-19 on the lives of vulnerable young people in New Delhi, India: a mixed method study. *BMJ Paediatrics Open, 5*(1).
- Newby, J. M., Smith, J., Uppal, S., Mason, E., Mahoney, A. E. J., & Andrews, G. (2018). Internet-based cognitive behavioral therapy versus psychoeducation control for illness anxiety disorder and somatic symptom disorder: a randomized controlled trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 86*, 89–98. doi: 10.1037/ccp0000248.
- O'Sullivan, K., Clark, S., McGrane, A., Rock, N., Burke, L., Boyle, N., ... & Marshall, K. (2021). A qualitative study of child and adolescent mental health during the COVID-19 pandemic in Ireland. *International journal of environmental research and public health, 18*(3), 1062.
- Oosterhoff, B., Palmer, C. A., Wilson, J., & Shook, N. (2020). Adolescents' motivations to engage in social distancing during the COVID-19 pandemic: associations with mental and social health. *Journal of Adolescent Health, 67*(2), 179-185.
- Petrocchi, S., Levante, A., Bianco, F., Castelli, I., & Lecciso, F. (2020). Maternal distress/coping and children's adaptive behaviors during the COVID-19 lockdown: mediation through children's emotional experience. *Frontiers in public health, 8*.
- Poppe, M., Aguiar, B., Sousa, R., & Oom, P. (2021). The Impact of the COVID-19 Pandemic on Children's Health in Portugal: The Parental Perspective. *Acta Médica Portuguesa, 34*(5), 355-361.
- Racine, N., McArthur, B. A., Cooke, J. E., Eirich, R., Zhu, J., & Madigan, S. (2021). Global prevalence of depressive and anxiety symptoms in children and adolescents during COVID-19: a meta-analysis. *JAMA pediatrics, 175*(11), 1142-1150.
- Raffagnato, A., Iannatone, S., Tascini, B., Venchiarutti, M., Broggio, A., Zanato, S., ... & Gatta, M. (2021). The COVID-19 Pandemic: A Longitudinal Study on the Emotional-Behavioral Sequelae for Children and Adolescents with Neuropsychiatric Disorders and Their Families. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(18), 9880.
- Robertson, E. L., Piscitello, J., Schmidt, E., Mallar, C., Davidson, B., & Natale, R. (2021). Longitudinal transactional relationships between caregiver and child mental health during the COVID-19 global pandemic. *Child and adolescent psychiatry and mental health, 15*(1), 1-14.
- Rosen, Z., Weinberger-Litman, S. L., Rosenzweig, C., Rosmarin, D. H., Muennig, P., Carmody, E. R., ... & Litman, L. (2020). Anxiety and distress among the first community quarantined in the US due to COVID-19: Psychological implications for the unfolding crisis.

- Saddik, B., Hussein, A., Albanna, A., Elbarazi, I., Al-Shujairi, A., Temsah, M. H., ... & Halwani, R. (2021). The psychological impact of the COVID-19 pandemic on adults and children in the United Arab Emirates: a nationwide cross-sectional study. *BMC psychiatry*, 21(1), 1-18.
- Saurabh, K., & Ranjan, S. (2020). Compliance and psychological impact of quarantine in children and adolescents due to Covid-19 pandemic. *The Indian Journal of Pediatrics*, 87, 532-536.
- Sayed, M. H., Hegazi, M. A., El-Baz, M. S., Alahmadi, T. S., Zubairi, N. A., Altuwiriqi, M. A., ... & Almurashi, S. H. (2021). COVID-19 related posttraumatic stress disorder in children and adolescents in Saudi Arabia. *PloS one*, 16(8), e0255440.
- Schnaiderman, D., Bailac, M., Borak, L., Comar, H., Eisner, A., Ferrari, A., ... & Garibotti, G. (2021). Psychological impact of COVID-19 lockdown in children and adolescents from San Carlos de Bariloche, Argentina: Parents' perspective. *Arch Argent Pediatr*, 119(3), 170-176.
- Sciberras, E., Patel, P., Stokes, M. A., Coghill, D., Middeldorp, C. M., Bellgrove, M. A., ... & Westrupp, E. (2020). Physical health, media use, and mental health in children and adolescents with ADHD during the COVID-19 pandemic in australia. *Journal of attention disorders*, 1087054720978549.
- Son C, Hegde S, Smith A, Wang X, Sasangohar F. Effects of COVID-19 on college students' mental health in the United States: interview survey study. *J Med Internet Res*. (2020) 22:e21279. doi: 10.2196/21279.
- Soriano-Ferrer, M., Morte-Soriano, M. R., Begeny, J., & Piedra-Martínez, E. (2021). Psychoeducational Challenges in Spanish Children With Dyslexia and Their Parents' Stress During the COVID-19 Pandemic. *Frontiers in Psychology*, 12, 2005.
- Spinelli, M., Lionetti, F., Pastore, M., & Fasolo, M. (2020). Parents' stress and children's psychological problems in families facing the COVID-19 outbreak in Italy. *Frontiers in psychology*, 11, 1713.
- Sprang, G., & Silman, M. (2013). Posttraumatic stress disorder in parents and youth after health-related disasters. *Disaster medicine and public health preparedness*, 7(1), 105-110.
- Tang, S., Xiang, M., Cheung, T., & Xiang, Y. T. (2021). Mental health and its correlates among children and adolescents during COVID-19 school closure: The importance of parent-child discussion. *Journal of affective disorders*, 279, 353-360.
- Tee, M. L., Tee, C. A., Anlacan, J. P., Aligam, K. J. G., Reyes, P. W. C., Kuruchittham, V., & Ho, R. C. (2020). Psychological impact of COVID-19 pandemic in the Philippines. *Journal of affective disorders*, 277, 379-391.
- Thew, G. (2020). IAPT and the internet: the current and future role of therapist-guided internet interventions within routine care settings. *The Cognitive Behaviour Therapist*, 13. doi: 10.1017/S1754470X20000033.
- Tse, Y., Darlington, A. S. E., Tyerman, K., Wallace, D., Pankhurst, T., Chantziara, S., ... & Nagra, A. (2021). COVID-19: experiences of lockdown and support needs in children and young adults with kidney conditions. *Pediatric Nephrology*, 1-14.
- Vigerland, S., Lenhard, F., Bonnert, M., Lalouni, M., Hedman, E., Ahlen, J., ... & Ljótsson, B. (2016). Internet-delivered cognitive behavior therapy for children and adolescents: a systematic review and meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 50, 1-10.
- Vindegaard N, Benros ME. COVID-19 pandemic and mental health consequences: systematic review of the current evidence. *Brain Behav Immun*. (2020) 89:531-42. doi: 10.1016/j.bbi.2020.05.048
- Wang, G., Zhang, J., Lam, S. P., Li, S. X., Jiang, Y., Sun, W., Chan, N. Y., Kong, A. P. S., Zhang, Y., Li, S., Li, A. M., Jiang, F., Shen, X., & Wing, Y. K. (2019). Ten-Year Secular Trends in Sleep/Wake Patterns in Shanghai and Hong Kong School-Aged Children: A Tale of Two Cities. *Journal of Clinical Sleep Medicine*, 15(10), 1495-1502. <https://doi.org/10.5664/jcsm.7984>.
- Wang, J., Wang, Y., Lin, H., Chen, X., Wang, H., Liang, H., ... & Fu, C. (2021). Mental health problems among school-aged children after school reopening: a cross-sectional study during the COVID-19 post-pandemic in East China. *Frontiers in psychology*, 5168.

- Werling, A. M., Walitza, S., Grünblatt, E., & Drechsler, R. (2021). Media use before, during and after COVID-19 lockdown according to parents in a clinically referred sample in child and adolescent psychiatry: Results of an online survey in Switzerland. *Comprehensive psychiatry*, *109*, 152260.
- WHO (World Health Organization). (2022). Coronavirus disease (COVID-2019) situation report. Erişim yeri: <https://www.who.int/publications/m/item/weekly-epidemiological-update-on-covid-19---11-january-2022>. Erişim tarihi: 13.01.2022.
- Willner, P., Rose, J., Stenfert Kroese, B., Murphy, G. H., Langdon, P. E., Clifford, C., ... & Cooper, V. (2020). Effect of the COVID-19 pandemic on the mental health of carers of people with intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, *33*(6), 1523-1533.
- Wong, J. Y. H., Wai, A. K. C., Wang, M. P., Lee, J. J., Li, M., Kwok, J. Y. Y., ... & Choi, A. W. M. (2021). Impact of CoViD-19 on child maltreatment: income instability and parenting issues. *International journal of environmental research and public health*, *18*(4), 1501.
- Xie, X., Xue, Q., Zhou, Y., Zhu, K., Liu, Q., Zhang, J., & Song, R. (2020). Mental health status among children in home confinement during the coronavirus disease 2019 outbreak in Hubei Province, China. *JAMA pediatrics*, *174*(9), 898-900.
- Yeasmin, S., Banik, R., Hossain, S., Hossain, M. N., Mahumud, R., Salma, N., & Hossain, M. M. (2020). Impact of COVID-19 pandemic on the mental health of children in Bangladesh: A cross-sectional study. *Children and youth services review*, *117*, 105277.
- Yue, J., Zang, X., Le, Y., & An, Y. (2020). Anxiety, depression and PTSD among children and their parent during 2019 novel coronavirus disease (COVID-19) outbreak in China. *Current Psychology*, 1-8.
- Zainudeen, Z. T., Abd Hamid, I. J., Azizuddin, M. N. A., Bakar, F. F. A., Sany, S., Zolkepli, I. A., & Mangantig, E. (2021). Psychosocial impact of COVID-19 pandemic on Malaysian families: a cross-sectional study. *BMJ open*, *11*(8), e050523.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

FARKLILIKLARIN YÖNETİMİNİN İŞ DOYUMU ÜZERİNE ETKİSİNDE İNFORMAL İLETİŞİMİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ*

REGULATORY ROLE OF INFORMAL COMMUNICATION ON THE EFFECT OF MANAGEMENT OF DIVERSITY ON BUSSINES SATISFACTION

Doç. Dr. Ali ARSLANOĞLU¹
Uzm. Ayşenur YILDIZ ÖLMEZ²

ÖZ

Hassas bir sektör olan sağlık sektöründe çalışanların yeterli düzeyde tatmin olması ve olumlu yansımaları işlerine yansıtılmaları beklenmektedir. Bu sebeple kurumda formal veya informal iletişimler içerisinde iş doyumları etkilenmektedir. Bu doğrultuda çalışmada verilerin toplanmasında Balay ve Sağlam'ın (2004) geliştirdiği 28 maddelik Farklılık Yönetimi Ölçeği, Weiss ve arkadaşları tarafından geliştirilen minnesota iş doyum ölçeği ve Uğurlu'nun (2014) geliştirdiği informal iletişim ölçeği kullanılmıştır. Ölçeklere yapılan güvenilirlik analizi sonuçlarına göre farklılık ölçeğinin Cronbach Alpha değeri 0,952; iş doyum ölçeğinin Cronbach Alpha değeri 0,937; informal iletişim ölçeğinin Cronbach Alpha değeri 0,928 çok yüksek derecede güvenilir bulunmuştur. Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde 169'unun (%53,1) kadın, 83'ünün (%26,1) 46 ve üzeri yaş aralığında olduğu, 207'sinin (%65,1) evli, 112'sinin (%35,2) lisans mezunu, 100'ünün (%31,4) 19-26 yıl arası hizmet süresine sahip olduğu ve 125'inin (%39,3) ise 4001-5000 TL arası mevcut gelirinin olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda farklılıkların yönetimi ile iş doyum arasında, farklılıkların yönetimi ile informal iletişim arasında ve iş doyum ile informal iletişim arasında istatistiksel açıdan anlamlı, pozitif yönde ve orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Farklılıkların yönetiminin iş doyum ve informal iletişim üzerine olan etkisini ölçmek ve informal iletişimin iş doyum üzerine etkisini ölçmek için yapılan regresyon analizi sonuçlarına istinaden modeller istatistiksel açıdan anlamlı çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Farklılık Yönetimi, İnfomal İletişim, İş Doyumu

JEL Sınıflandırma Kodları: D23, I10, I12.

ABSTRACT

Employees in the health sector, which is a sensitive sector, are expected to be sufficiently satisfied and reflect positive reflections on their work. For this reason, their job satisfaction is affected when they are in formal or informal communications in the institution. Accordingly, the 28-item Diversity Management Scale developed by Balay and Sağlam (2004), the Minnesota job satisfaction scale developed by Weiss et al., and the informal communication scale developed by Uğurlu (2014) were used to collect data in this study. According to the results of the reliability analysis performed on the scales, the Cronbach Alpha value of the difference scale was 0.952; the Cronbach Alpha value of the job satisfaction scale was 0.937; The Cronbach Alpha value of the informal communication scale was found to be 0.928, very reliable. When the socio-demographic characteristics of the participants were examined, 169 (53.1%) were female, 83 (26.1%) were in the age range of 46 and over, 207

* Bu çalışma Ali ARSLANOĞLU danışmanlığında Ayşenur YILDIZ ÖLMEZ tarafından hazırlanan ve 22.01.2022 tarihinde savunulan "Farklılıkların Yönetiminin İş Doyumu Üzerine Etkisinde İnfomal İletişimin Düzenleyici Rolü" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹ Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, aliarslanoglu18@gmail.com

² Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Yönetimi ABD, ayseyildiz95@gmail.com

(65.1%) were married, 112 (35.2%) it was determined that had a bachelor's degree, 100 (31.4%) had a service period of 19-26 years, and 125 (39.3%) had a current income of 4001-5000 TL. As a result of the research, a statistically significant, positive and moderate relationship was found between diversity management and job satisfaction, between diversity management and informal communication, and between job satisfaction and informal communication. The models were statistically significant based on the results of the regression analysis performed to measure the effect of diversity management on job satisfaction and informal communication and to measure the effect of informal communication on job satisfaction.

Keywords: Diversity Management, Informal Communication, Job Satisfaction

JEL Classification Codes: R11, O53, E13, O47.

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

It is a study that needs to be addressed because it is not possible for individuals working in health institutions not only to be a part of the system but also to be human and to continue their work by leaving it during the day. In the health sector, which is a sensitive sector, it is expected that the employees will be satisfied at a sufficient level so that they reflect positive reflections on their work. For this reason, job satisfaction is affected even when being managed, working, and in formal or informal communications in the institution. The aim of the study is to determine the diversity management, job satisfaction and informal communication levels of all personnel working in a training and research hospital located in Istanbul and to examine the moderator role of informal communication in the effect of employees' perceptions of diversity management on job satisfaction.

Design/methodology/approach:

The universe of the study consists of all health personnel working in a training and research hospital in Istanbul. In the research, it was aimed to reach the whole universe (N=1500). Three different scales were used to collect data in the study. A questionnaire and three scales were used to determine the socio-demographic characteristics of the participants in the survey. The data were collected from the participants who voluntarily participated in the study by questionnaire method. Data were analyzed using descriptive and inferential statistical techniques in SPSS 23.0V program. Frequency, percentile, Cronbach's Alpha, T-test, Anova test, Correlation analysis, Regression tests were applied in SPSS program. According to the results of the one-way analysis of variance, the Post Hoc test was used to determine which groups the difference originated from. The confidence interval of the data is 95% (p=0.05). In this direction, the 28-item Diversity Management Scale developed by Balay and Sağlam (2004), the Minnesota job satisfaction scale developed by Weiss et al., and the informal communication scale developed by Uğurlu (2014) were used to collect the data in the study.

Findings:

According to the results of the reliability analysis performed on the scales, the Cronbach Alpha value of the awareness scale was 0.952; the Cronbach Alpha value of the job satisfaction scale was 0.937; The Cronbach Alpha value of the informal communication scale was found to be 0.928, very reliable. When the socio-demographic characteristics of the participants were examined, 169 (S,1) were female, 83 (&,1) were in the age range of 46 and over, 207 (m,1) were married, 112 (5.2) were undergraduates. It has been determined that 100 (1.4) of them have 19-26 years of service and 125 (9.3) of them have income between 4001-5000 TL. In the study, the level of management of differences of the participants was found to be moderate with 3.3301 ± 0.64534 . In the study, the level of job satisfaction of the participants was found to be high with 3.4643 ± 0.67718 . In the study, the participants' informal communication levels were found to be 3.6867 ± 0.53798 at a high level. There is a statistically significant, positive and moderate relationship between diversity management and job satisfaction ($r=0.529$; $p<0.00$). There is a statistically significant, positive and moderate relationship between diversity management and informal communication ($r=0.560$; $p<0.00$). There is a statistically significant, positive and moderate relationship between job satisfaction and informal communication ($r=0.454$; $p<0.00$).

Conclusion and Discussion:

In the correlation analysis, it was found that between the management of differences and job satisfaction, between the management of differences and informal communication and between job satisfaction and informal communication statistically significant, positive and moderate correlation was found. Regression analysis to measure the effect of diversity management on job satisfaction and informal communication and to measure the effect of informal communication on job satisfaction according to the results, the models were statistically significant.

1. GİRİŞ

Farklılık kavramı, organizasyonlarda mevcut insanların kimliklerinin, tecrübelerinin, dini inanışlarının, yaş, medeni durum, ırk, etnik köken, cinsiyet, fiziksel kabiliyet, öğrenim durumu, aile ve sosyal, siyasal ve ekonomik durum gibi kişisel özelliklerin bir sentezidir. Farklılık bir kişiyi diğerinden ayırt eden özellikler bütünüdür de denilebilir. Bu anlamda farklı grupların yönetimi de farklı çabalar getirebilir.

Özellikle organizasyonların nitelikli insan gücünü elde tutma çabasının giderek artması, çalışanların işten memnuniyetinin yüksek olması gerekliliğini gündün güne artırmıştır. Bu noktada iş doyumunu kavramı literatürde önemli husus olarak göze çarpmaktadır. İş doyumunu literatürde yapılan en eski tanımlamaya göre çalışanın yaptığı işten memnun olması olarak tanımlanmıştır. Bu sağlanırken çalışma ortamının çevresel koşulların ve psikolojik koşulların tüm koşulların çalışanların memnun edecek şekilde olması gerekmektedir. Bu koşulların sağlanmasında iletişimin rolü oldukça önemlidir.

Literatür incelendiğinde iletişim, resmi veya resmi olmayan iletişim olarak sınıflandırılmaktadır. İnfomal iletişim plansız ve programsız bir şekilde kendiliğinden oluşan bir iletişim şeklidir. Sosyal birliklerin hedeflerinin hayata geçmesinde infomal destekçi konumdadır. Formal ve infomal iletişim özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır. İnfomal iletişim grupsal etkileşim ile ilişkilidir. Formal yollarla verilemeyen mesajlar infomal yollarla örgütsel ve grup etkileşimini etkiler. Her ne kadar organizasyonlar için formal iletişim kanalları uygun görülüp infomal iletişim reddedilse de infomal iletişim kendiliğinden olduğundan reddedilmesi gereken değil yönetilmesi gereken bir süreçtir. Literatürde infomal iletişimin etkili yönetilmesiyle olumlu sonuçlar vermesi mümkündür.

Bu doğrultuda bu çalışma ile farklılıkların yönetiminin iş doyumunu üzerine etkisinde infomal iletişimin düzenleyici rolü incelenecektir.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Farklılıkların Yönetimi

Farklılık, “Herhangi bir grup, topluluk veya organizasyon içerisindeki insanların farklı kimlik, coğrafi ve etnik köken, arka plan, tecrübe, inanç, değer yargıları, yaş, cinsiyet, demografik yapı, iş tecrübesi, fiziksel uygunluk, eğitim seviyesi, aile durumu, kişilik, yaşam tarzı, eğilimleri ve benzerliklerinin bir karışımıdır” (Memduhoğlu, 2008). Türk Dil Kurumu Sözlüğü (TDK)’ne göre; farklı olma durumu, farklılık, başkalık, ayrımlılık biçimlerinde açıklanmaktadır. Felsefe tanımıyla farklılık; “Doğal, toplumsal ve bilince dayanan her olay ve olguyu bütün ötekilerden ayıran özellik” şeklinde belirtilmektedir (<http://sozluk.gov.tr>). Farklılıklar, “Örgütün amaçlarına ulaşması için hayata geçirilen, farklılıklar ve benzerliklerle vasıflandırılabilir ortak bir karışım” veya bireylerin veya çalışanların benzerlikler ve farklılıkları barındırdıkları özellikler, süreçler, sistemler ve organizasyonun yanıtlamak durumunda olduğu global şartlardaki çeşitliliği içeren bir karışım, mozaik, şeklinde tanımlamak mümkündür (Hubbard, 2004). İş yaşamı ön planda tutularak oluşturulan bazı tanımlarda; “İnsanlar arasındaki işe kabul edilme, iş performansı, iş doyumunu ya da örgütteki ilerleme gibi kararlar üzerinde etki edebilecek farklar” ön plana çıkmaktadır (Hays-Thomas, 2004).

Tanımlar yaş, cinsiyet, engel durumu, dini görüş, eğitim ve fiziki görünüm vb. boyutlarla dar olarak nitelendirilmiştir. Geniş tanımlarda ise, bireylerin görünen ve görünmeyen özellikleri birlikte değerlendirilir. İnsanları diğer insanlardan ayıran ve farklılaştıran biyolojik, fiziksel, çevresel ve kültürel farklılıklar vardır. Bütün bu farklılıklar, insanların “farklılıklar yelpazesini” oluşturmaktadır (Ünalp, 2007). Hubbard farklılıkları dört kategoride incelemiştir, bunlar: davranışsal farklılıklar, yapısal farklılıklar, işgücü farklılıkları ve faaliyet farklılıklarıdır (Hubbard, 2004). Farklılığı iki ayrı grup olarak ele alan başka bir araştırma grupları yüzeysel ve derin farklılıklar şeklinde nitelendirmiştir. Yüzeysel farklılıklar, ırk, cinsiyet, demografik farklılıkları yani görünen farkları yansıtır. Derin farklılıklar ise düşünce ve tutumlardaki farklılaşmaları içerir (Ünalp, 2007). Salomon ve Schork (2003), farklılığı iç, dış ve örgütsel boyutlar şeklinde üç boyutta işlemişlerdir.

Örgütte çalışanlar arası uyum olmasının önemli faydaları bulunmaktadır. Özellikle cinsiyet, ırk, etnik köken ve milliyet görüş noktasından gün geçtikçe farklılaşan örgütlerdeki bu farklılıkların etkin yönetilmesi örgüt açısından olumlu sonuçlar doğuracaktır. Doğru yönetilebilen farklılıklar, örgütlerde ortak kararların oluşturulmasını ve farklı stildeki tüketicilere ulaşılması gibi olası faydalar sağlamaktadır (Çakmak, 2015).

Farklılıkların etkin yönetimi, çalışanların farklılıklarını engel olarak düşünmeyerek iş görmelerini ve bütün yeteneklerini kullanmaları gibi sonuçlara ulaşmayı sağlayacaktır (Şahin, 2015). Örgütteki farklılıkların yönetimi, üretken bir işgücü oluşturmaya, çalışanların değerlilik hislerinin olumlu yönde etkilenmesine, en iyi yeteneği dışa vurmalarına yardımcı olmaktadır (İlme, 2017). Başka bir görüşe göre ise farklılıkların yönetimi anlayış ve hoşgörünün mevcut olduğu bir örgüt ortamı var etme, iş birliğini ve iletişimi iyileştirme gibi faydalar oluşturmaktadır (Kochan vd., 2003).

Organizasyondaki çalışanların bireysel farklılıkları bilgi, becerileri değerlendirilip hem kurum hem çalışan yararına olacak şekilde değer yaratılmasıyla organizasyon açısından avantajlarının ortaya çıkması beklenebilmektedir. İşletmeler ulaşılacak faydaları değerlendirdiğinde farklılıkları yönetmek için yardımcı süreçlerden yararlanma ve tüm çalışanlar tarafından benimsenmeyi sağlayarak kurum için kültür haline getirmeleri olumlu sonuçlar yaratacaktır. Bunun için de uzun bir süre ve kararlılık gerekmektedir. Bu sebeple işletmelerin yatırımı yapmaktan kaçınmalarını gerektiği düşünülmektedir. Organizasyon içindeki personel değişiklikleri iç-dış çevresel değişiklikler, dinamik yapıda olan farklılık yönetimi sürecini doğrudan etkilemektedir. Farklılık yönetiminin organizasyonlara sağladığı faydalar olarak; Maliyetleri azaltma; Eleman seçme ve yerleştirme; Rekabet ve pazar avantajı; Yaratıcı fikirler; Örgütsel esneklik kazandırma, sıralanabilir (Bergen ve Peteraf, 2002).

2.2.İnformal İletişim

İletişim, kökenine bakılacak olursa; İngilizcede “communication” kavramı Latincedeki “communicato” kelimesi ile karşılık bulur. Latince bölüşmek anlamına gelen ‘communis’ kelimesinden türetilmiştir. TDK’de iletişim; “Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yöntemle diğerlerine aktarılması, bildirişim, haberleşme, komünikasyon.” olarak ifade edilmektedir (Güney, 2011; TDK, 2022).

Örgütsel iletişim, örgütün belirlemiş olduğu hedeflere ulaşmak için yapılan planlama, motivasyon ve denetim işlevlerinin gerçekleştirilmek amacıyla örgüt içinde ve dışında yapılan bilgi alışverişidir. Bir başka tanımda da örgütsel iletişim, bir örgütte var olan amaçlara göre bireylerin hareketlerini eşgüdümlemek sembollerin iletimi ve mesajı alan kaynağında yorumu olarak belirtilmektedir (Atak, 2005). Örgütsel iletişim formal ve informal olarak ikiye ayrılmaktadır.

Formal iletişim, bir örgütte daha önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde sürdürülen iletişim şekli olarak görülmektedir. Formal iletişim, yönergeler, düzenlemeler ve performansla ilgili bilgilerden oluşmakta olup, resmi yazılar, raporlar, personel toplantıları da formal iletişim türlerinden kabul edilmektedir (Tengilimoğlu ve Öztürk, 2004).

Formal iletişimin olumlu yönleri olarak: Organizasyonun otoriter yapısını korumak, Formal iletişimin araçları ile bir örgütün nasıl işleyeceğinin çalışanlara aktarılabilmesi, Formal iletişim kanallarıyla gönderilen mesajların örgütte çalışan bireyler tarafından kolayca uygulamaya konulması ve Formal iletişimdeki mesajların genellikle örgüt içindeki herkese iletilmesi sayılabilir (Gürüz ve Özdemir Yaylacı, 2004).

Formal iletişimin olumsuz yönleriyse: Formal iletişim ile gönderilen mesajın tüm bireylere ulaştırılması çok fazla zaman alabilir, Formal iletişimde örgüt içinde çalışan bireyler kendilerini rahat hissedemediklerinde sosyal bir ortam oluşamayabilir, Formal iletişimde hiyerarşik bir düzen olması bilgi akışına izin vermeyebilir ve bu nedenle bazen çok önemli olan bir problemden yöneticiler haberdar olmaması sayılabilir (Gürüz ve Özdemir Yaylacı, 2004).

Formal iletişim genellikle hiyerarşik yapılarda, karşılaşılan yeni durumlarda çözüm üretme konusunda başarısız kalabilmektedir. Problemlerle sürekli karşı karşıya kalan örgütlerdeki çalışanların (Koçel, 2001); informal iletişimi kullanarak problemlerin çözümü için harekete geçtikleri görülmektedir (Sabău ve Bibu, 2012).

“İnformal iletişim, örgüt üyelerinin ilişkileri sonucu kendiliğinden oluşan iletişim şeklidir. Formal iletişim bir örgütün iskelet sistemini oluştururken, informal iletişim süreci bir örgütün merkezi sinir sistemini oluşturur. Çalışanların informal gruplar oluştururken bilgi paylaşımında bulunmaları, grup içi sohbetlere dahil olmaları informal iletişim kanalının belli başlılarıdır” (Eroğlu, 2005).

İnformal iletişimle örgüt içindeki çalışanların çay ve kahve aralarında birbirleriyle fikir alışverişlerinde buldukları ve örgüt içinde yaşanan problemlere çözüm bulmak amacıyla tartışma ortamı oluşturduklarını belirtmektedir (Kraut ve diğ., 1990; Akkırman, 2004). Kurum içi sohbetler, laf taşıyıcılar, söylenti ağı ve şakalar, informal iletişim kanallarıdır (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2008; Uzman, 1996).

İnformal iletişimin örgüt normlarının olumlu özellikleri olmasına rağmen (Ergen, 2011) bazen de örgütün amaçlarına ulaşmasında çeşitli sorunlar oluşturabilmekte ve formal iletişimin etkisini ortadan kaldırmaktadır (Bektaş ve Erdem, 2015). Formal ve informal iletişimin bir örgütte doğru bir şekilde ve miktarda kullanılması yani kısaca dengede olması, örgütsel amaçlara ulaşmada kolaylık sağlamaktadır (Ahsan ve Panday, 2013). Bu nedenle örgütlerdeki yöneticilerin formal iletişime çok ağırlık vererek informal iletişimi ihmal etmesi ya da tam tersi durumlar yerine, informal iletişimi örgütün amaçlarına ulaşmak için etkili bir şekilde kullanması gerekmektedir. Bir örgütte, informal iletişimin örgütün amaçlarını gerçekleştirmede yardımcı olması veya zarar vermesindeki en önemli neden yöneticilerin tutumları olduğunu da belirtmek gerekir. Eğer yöneticiler örgüt içerisinde oluşan problemleri örgütteki çalışanlarla açık bir iletişim ile paylaşıp onların da fikirlerine önem veriyorsa informal iletişimin olumsuz sonuçları azalabilmektedir (Eroğlu, 2005).

İnformal iletişim doğru yönetildiğinde örgüte ve çalışanlara olumlu yönde katkılarda bulunabilmektedir. Bunlar: Örgütlerde bilginin hızlı bir şekilde yayılması; Kurum içindeki dayanışmayı arttırması; Hızlı karar alma sürecine yardımcı olması; Örgütteki stres düzeyini düşürebilmesi; Örgütlerde yaşanan problemlerin sebeplerin ortaya çıkarılması; Çalışanlara arasında koordinasyon sağlayarak, çalışanların karşılıklı öğrenmelerine olumlu etkide bulunması; Takım çalışmalarına yardımcı olarak verimliliği arttırabilmesi; Samimiyet, duygusal yakınlık ve karşılıklı iyilik gibi informal iletişimle yakın bağları olan kavramların örgütlerin amaçlarına ulaşmasında yardımcı olması; Çalışanlar arasındaki güveni ve bağlılığı arttırması; Sosyal etkileşimi arttırarak örgütlerdeki belirsizliği azaltması; Örgütlerde çalışan bireylerin aralarındaki ilişkileri güçlendirmesi ve çalışanlar arasında ortak bir fikir birliği oluşturması; Çalışanların duygularını rahat bir şekilde ifade edebilmeleri, aidiyet duygusu sağlayabilir veya geliştirebilir ve gizli bilgileri tartışabilmeleri ve yöneticilerin bu yöntemle, formal iletişim kanalları aracılığıyla ulaşamadıkları bilgilere ulaşabilmeleri; Formal iletişimi tamamlaması; Örgüt çalışanlarının moralini yükseltmesi ve örgütte birlik ruhunun gelişmesini sağlayarak, örgüte olan bağlılığı arttırması; İnfomal iletişim süreci iyi kullanılması sonucunda yöneticiler için etken bir yönetim yöntemi olabilmesi; İsteklerin, şikâyetlerin ya da önerilerin hiyerarşide üst kademelere iletilmesinde, aşağıdan yukarıya doğru iletişimin etken bir aracı olması; Örgütün iç ve dış çevresindeki olası değişikliklerden öncesinden/zamanında haberdar olarak önemli kararların zamanında alınmasını sağlaması; Mesajlarının akış hızı yüksek olması; Yöneticilere önemli ipuçları vermesi; Formal sistemin taşımadığı mesajları taşıması; Güvensizlik ve belirsizlik içindeki çalışanların bu kanallardan gelen mesajlara daha fazla inanmaları; Örgüt kültürünü güçlendirici bir rol oynayabilmesi; Mesajların akış yönü kestirilememesi; Asılsız dedikoduları yayabilmesi ihtimali yanında örgütlerle ilgili doğruları da yayabilmesi; Yönetim tarafından kontrol edilemez fakat etkilenebilmesi; Grup dayanışmasını kuvvetlendirmesi; Çalışanların moralini yükseltme, kurum içinde sosyalleşmeyi sağlama; Çeşitlilik ve farklılık katarak morali arttırması hatta bazı rutin işler bile dayanılır hale getirmesi; Çalışanların kendi aralarındaki şakalaşmalarla mesai saatlerini daha çekilir bir duruma getirilebilmesi; Yöneticilerin çalışanlarını informal ziyaretleri ile çalışanlar yönetime ulaştırmak istedikleri dilek, şikâyet ya da önerilerini yönetim kademelerine iletme imkânı bulabilmeleridir (Gizir, 2007; Lurey ve Raisinghani, 2001; Dicle, 1974; Erol ve Akyüz, 2015; Bulduk vd., 2016; Izgar, 2000; Bingöl, 1997; Koustelios, 2001; Barutçugil, 2004).

İnformal iletişimin olumlu yönlerinin yanında doğru yönetilemediğinde veya dikkate alınmadığında, dedikodu, söylenti, laf taşıma gibi durumların aşırıya kaçması ve önlemler alınmaması sonucu olumsuzluklar meydana gelebilmektedir. Bu olumsuzluklar: Kurum içerisindeki dedikoduları arttırması nedeniyle örgütteki stres düzeyinin ve güvensizliğin artması; Dedikodu, söylenti gibi sözel ifadelerle kişilerin birbirlerine yönelik uyguladıkları olumsuz ve yıkıcı davranışların olması; Çalışanların strese girerek, iş performanslarında düşüş yaşayabilmeleri; Zaman zaman işlerin aksaması; Çalışanların moral düzeylerinin düşmesi, üstelik yenilikler karşısında olumsuz tutumlar takınmaları; Söylentiler bir kişiden diğerine iletilirken, insanın duygusal anlayışına ve çıkarlarına göre veya eklemeler ve çıkarmalar yapılması sonucu değişikliğe uğrayabilmesi, böylece gerçek olmayan mesajlar çalışanlar arasında kaygı ve huzursuzluk yaratabilmeleri; Değişim ve gelişim amaçlı uğraşılara karşı, kendi çıkarlarını korumak için biçimsel olmayan grupların geliştirdiği söylentiler direnişe yol açabilmeleri; Çalışanların örgütle bağlı ve yöneticilere güvenini zayıflatabilmeleri; Yöneticilerle kurulan dostluk ilişkileri örgütlerde kuralların ve yöneticilerin dikkate alınmamasına, kontrolün zayıflamasına ve işlerin yolunda gitmemesine neden olabilmesi; İnfomal grupların bazen birlik ve beraberlik ruhunu geliştirirken bazen de amacından uzaklaşarak çalışanların örgütlerde zamanlarını boşa harcamalarına neden olması; İnfomal sanal iletişim kanallarının olması gerekenden fazla kullanan çalışanların, diğer çalışanlardan mesai saatlerini gereksiz sohbetlerle geçirdikleri görüşü sebebiyle tepki alabilmeleri; Kurumda hemşerilik, siyasi görüş, dini inanç, sendikacılık gibi sosyo-kültürel veya demografik benzerliklere dayanan gruplaşmaların, çözülmesi güç çatışma riskini taşıması; Seviyesiz sohbetler ve

şakalar örgüt çalışanlarının morallerini düşürerek diğer çalışanlar hakkında olumsuz düşüncelere ve onlara karşı tavırlara sebep olabilmektedir (Denton, 1991; Oshagbemi, 2003; Eğinli, 2009).

İnformal iletişim yollarının kapanması yerine bu yollarla formal iletişimde aşılabilen problemler aşılabilir, eksikler tamamlanabilir, yaratıcı fikirler ortaya çıkabilir. Bu sebeple informal iletişimi organizasyon lehine kullanmak hem kurum açısından hem yönetici-çalışan ilişkisi açısından daha verimli olacaktır (Tietjen, ve Myers, 1998). Çalışanların informal iletişim ağına katılan yönetici, kontrol baskısını hissettirmeden bunu yapabilirse organizasyon içindeki dedikodu ve söylentileri az çok anlayabilir, sohbet ortamı oluştuğunda dilek ve şikayetleri ele alabilir ve bunları yönetim bazında pozitif sonuçlar doğurması üzerine değerlendirmeye alabilir (Eğinli, 2009).

2.3. İş Doymu

İş doymu, bireylerin işlerine karşı geliştirdikleri davranışlardan oluşmaktadır. İhtiyaçların giderilmesini içeren bir kavramdır (Kuzulugil, 2012). Eren'e göre, "*İş doymu çalışma yaşamı sonucu elde edilen maddi çıkar, iş görenin birlikte çalışmaktan hoşnut olduğu iş arkadaşları, bir eser, ürün ve hizmet meydana getirmenin sağladığı mutluluktur*". İş doymuna etki eden etmenler ve bunların nihayetinde oluşan denge, eşitlik, iyilik kavramları iş doymunu meydana getirmektedir. Eğer birey, işini bu kavramlarla kendisi ve başkaları için tutarlı bulursa, kendisi ve başkaları için doyum sağlayıcı bulacaktır. Eğer işini denge ve eşitlik kavramlarıyla eş değerli algılamazsa doyumсуzлuk meydana gelecektir. Doyum sağlama hissi bireyin istekleri ve işin özelliklerinin birbirine uyum sağlamasıyla ortaya çıkmaktadır (Öztürk ve Özata, 2013).

İş doymu kurumsallaşma ve kurum kültürünün çalışanlar tarafından kabul edilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Doyum olmaması durumunda çalışanın işine yabancılaşma, işten ayrılma, kurum içi çatışma, iş kazaları gibi kavramlarla yönetim çok sık karşı karşıya kalacaktır. İş doymu gerçekleşmediğinde personel devir hızında belirgin bir artış olacaktır. Bu durum özel sektörde daha fazla meydana gelmektedir. Kamu kurumlarında devlet güvencesi olması çalışanların iş doymunu gerçekleştirme bile işten ayrılma niyetlerini baskılamaktadır (Oshagbemi, 2003). İş doymunu etkileyene farklı faktörler bulunmaktadır.

İş doymunu etkileyen kişisel faktörler: Cinsiyet, yaş, eğitim, çevre gibi faktörler sayılabilir. Bireyin tutumları, davranışları, kararları, yaş ve yaşam döneminin etkisiyle oluşmaktadır (Lawler III ve Porter, 1967; Davis, 1982; Luthans ve Thomas, 1989; Oshagbemi, 2000). Cinsiyet de iş doymunu en çok etkileyen faktörlerdendir. Cinsiyet, işe, işyerine, çalışma ortamına karşı değerlendirmelerde farklı bakış açıları barındırmaktadır. Kadınlarda iş doymu düzeyinin düşmesinde "işte kadın olma" düşüncesi ile oluşan gelişim engellemelerinin etkisi olduğu açıklanmaktadır. Aynı zamanda kadınların evlerine ve ailelerine karşı sahip olduğu sorumluluklar da çatışma ortamının oluşmasına ve iş doyumсуzлuğuna sebep olan etkenlerden biridir (Feldman ve Arnold, 1985; Garcia-Bernal vd., 2005). İş doymunu etkileyen faktörlerden biri de öğrenim düzeyidir. Yükseköğrenim düzeyine sahip çalışanların genel iş doyumlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak çalışanlar öğrenim düzeylerine uygun pozisyonlarda çalıştırılmaz, yetkinliklerini etkin kullanabilecekleri şekilde yetkilendirilmez ve hak ettiklerini düşündükleri ücretleri almazlar ise öğrenim düzeylerinin yüksekliği beklentileri de yükselttiği için ters etki yaratarak iş doyumсуzлuğuna sebep olabilmektedir, bunun tersi olarak da işletmenin, eğitiminin sağladığı yetkinlikten fazla iş beklentisi olduğu çalışan da yeterli olamama stresi sonucu doyumсуzлuğuna yaşayabilir (Locke, 1976; Yoon ve Jaebeom, 2003). İşyerinde geçirilen zamanda eğer karşılığında ödüllendirme var ise çalışanın doyum düzeyini arttırmaktadır. Böylece gönüllü olarak uzun süreli çalışmaların ortaya çıkması mümkün olmaktadır (Yoon ve Jaebeom, 2003).

İş doymunu etkileyen örgütsel faktörler: Çalışanların da iş doymunu tanımlanırken çalışma ortamına, yapılan işe yönelik faktörlerin etkisiyle oluşan, değişen tutumları olmaktadır. Ücret, iş doymunu en çok etkileyen faktörlerdendir. Çalışan açısından yalnızca maddi bir kazanım olarak algılanmamakta olup, işyerine yaptıkları katkının emeğin karşılığı olarak görmektedirler. Özellikle eşdeğer konumlarda çalışanların ücret karşılaştırmaları sonucu ücretlerindeki farklılıklarını fark etmeleri durumunda iş doymunu olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir (Schoderberk vd., 1991). Çalışma ortamı fiziksel olarak iş görmeyi zorlaştırıcı etkiye sahip olduğunda iş doymununun düştüğü görülmüştür. Buna örnek olarak çalışma ortamının aşırı gürültülü, çok sıcak, çok soğuk olması verilebilir. Çalışma hayatında çalışanlar arasındaki hiyerarşik ilişkilerde üstün astı karşı sergilemiş olduğu davranışları, çalışan açısından doyum sağlanmasında önemli bir faktördür. Hiyerarşi de üst pozisyonda olan çalışanın alt pozisyonlara karşı eşitlikçi, adaletli olması iş doymunu arttırıcı durumlardan sayılabilir. Aynı işletmede uzun süre mesleki yıllarını geçirmiş olan çalışanlarda iş doymu düzeyi yüksek olarak gözlemlenmiştir.

Buna ek olarak büyük işletmelerde arkadaşlık ilişkilerinin gelişemiyor olması da iş doyumsuzluğu yaratan durumlardandır (Erdoğan, 1983).

Yapılan çalışmalar sonucunda örgütsel bağlılığın belirleyicisi ve çıktısı kabul edilen iş doyumu, organizasyonlarda karşılaşılan nitelikli insan gücünün elde tutulmasına yönelik problemlerden olan devamsızlık ve çalışanların yüksek devir hızı gibi sorunların azaltılmasına yardımcı olmakta ve performans üzerine olumlu yönde dolaylı olarak etkide bulunmaktadır. İş doyumu çalışan bireyin iş verimliliğinin artırılmasına da yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla iş doyumu organizasyonlar için yönetsel kavramların tümüyle olumlu yönde ilişkilidir hatta bu kavramların başında gelmektedir (Lawler III ve Porter, 1967; Davis, 1982; Feldman ve Arnold, 1985; Locke, 1976; Yoon ve Jaebeom, 2003). Çalıştığı organizasyonda iş doyumunu elde etmiş çalışanların performanslarının arttığı ve daha kaliteli hizmet sunduğu, örgütsel bağlılık noktasında içinde buldukları organizasyona daha fazla bağlılık hissettiği belirtilmiştir (Schoderberk vd., 1991; Erdoğan, 1983). Bu hususlar çerçevesinde çalışanların iş doyumunun yüksek olmasının sağlanması aynı zamanda çalışanların organizasyonlarına pozitif duygular beslemesini de beraberinde getirecektir. Bu sayede moral motivasyonu yüksek olan çalışanlar ortak yönde geliştirilen amaçları gerçekleştirmede istekli olacaklardır. İş doyumunun yüksek olması verimliliği artırırken organizasyonda işgücü devir oranının düşmesini de sağlayacaktır. Bu sayede organizasyon nitelikli insan gücünü elinde tutacaktır. Bu durum organizasyonlar için rekabet etme gücünü elde tutmasını sağlarken yeniliklere kolayca adapte olunmasını sağlayacaktır. Bireysel olarak doyuma ulaşan iş gören yaptığı işi sevecek ve ondan talep edilen beklentileri karşılamak için takım arkadaşları ile ahenk içerisinde çalışacaktır (Sertçe, 2003).

İş doyumsuzluğunun organizasyonlar ve çalışanlar açısından ciddi olumsuz sonuçları vardır. Bu durumlar bireyi organizasyondan uzaklaştırırken organizasyonu da iş sonuçları açısından zora sokan hususlardır. Doyumsuzluk yaşayan çalışan, işe olan devam durumunda isteksizlik yaşar, işi bırakmaya kadar gidebilecek bu olumsuzluklar dışında organizasyonun koyduğu kurallar ve disiplin kurallarına uymada sorun yaşar hatta bunu ileriye götürüp sabotaja bile kalkabilir. Bu durum organizasyon ile çalışan ilişkilerinin bozulmasına neden olarak organizasyonun maddi zarar görmesine neden olur. Çalışanların yerine getirdikleri görevlerden elde etmeyi bekledikleri faydayı alamamalarından dolayı doyum noktasında sıkıntı yaşadıkları gözlemlenebilir. Dolayısıyla çalışanların performanslarında ve örgütsel bağlılıklarında düşme gözlemlenebilir. Bir organizasyonda şartların bozulduğunun ispatı niteliğindeki en önemli unsur iş doyumunda yaşanan düşmedir. İş doyumsuzluğu organizasyonlarda genel işleyişi olumsuz yönde etkilemekte ve bireylerin ve organizasyonun psikolojik yapısını negatif olarak etkilemektedir. Bu durum organizasyonun düzeninin bozulmasına ve nitelikli iş gücünün kaybına sebebiyet vermektedir (Sertçe, 2003).

Diğer sektörlerde de olduğu gibi sağlık sektöründe de iş doyumu işletme ve çalışanları açısından büyük önem teşkil etmektedir. Ancak girdisi ve çıktısının insan olması sebebiyle sağlık sektörü kendine has bir şekilde çalışanlarına çok daha fazla önem vermeli ve iş doyumlarını sağlamaya yönelik çalışmalar yapmalıdır (Garcia-Bernal vd., 2005). Sağlık alanında sıkça karşılaşılan malpraktis davaları ve sağlık çalışanlarına yönelik sözel ve fiziksel şiddet davaları da çalışanların yapmış oldukları işten aldığı doyum düşürmektedir. İş doyumu olmayan veya düşük olan sağlık personeli tıbbi hata yapmaya daha meyillidir. Bu durum çalışanın yaşamını tamamiyle derinden etkilemektedir. İnsan odaklı ve yoğun emek gerektiren sağlık sektörü dikkatsizliğe hoşgörülle yaklaşamayacak bir yapıya sahiptir (Telman ve Ünsal, 2004).

3.GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışmanın amacı, İstanbul'da konuşlu bir eğitim ve araştırma hastanesinde çalışan tüm personelin farklılık yönetimi, iş doyumu ve informal iletişim düzeylerinin belirlenmesi ve çalışanların farklılık yönetimi algılarının iş doyumu üzerine etkisinde informal iletişimin düzenleyici rolünü incelemektir.

Çalışmanın evrenini İstanbul ilinde bir eğitim ve araştırma hastanesinde görevli tüm sağlık personeli oluşturmaktadır. Araştırmada tüm evrene ulaşılması hedeflenmiştir (N=1500). Ancak evreni yaklaşık 1500 olan çalışmada görevlendirme, izin istiharat, araştırmaya katılmada isteksiz olma gibi sebeplerden 1050 personele ulaşılammış, toplanan anketlerden 52'sinin geçersiz ve uygunsuz olduğu değerlendirilmiş ve toplam 318 katılımcının verileri değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Çalışmada verilerin toplanması için üç ayrı ölçekten faydalanılmıştır. Ankette katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin tespit edilmesi için bir soru formu ve üç ölçek kullanılmıştır.

Veriler toplanmadan önce Sağlık Bilimleri Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı'ndan araştırmanın etik kurallara uygunluğuna dair rapor alınmıştır. Araştırmanın yürütüleceği eğitim araştırma hastanesinde çalışan sağlık hizmetlerinde görevli personelden 450'sine anket dağıtılmıştır. Dağıtılan bu anketlerden 370 adet anket geri dönmüş, bunlardan 318 adedi analize dahil edilebilmiştir.

Veriler çalışmaya gönüllü olarak katılan katılımcılardan anket yöntemiyle toplanmıştır. Veriler SPSS 23.0V programında tanımlayıcı ve çıkarımsal istatistiksel teknikler kullanılarak analiz edilmiştir. SPSS programında frekans, yüzdeler, Cronbach's Alpha, T-tesisi, ANOVA testi, Korelasyon analizi, Regresyon testleri uygulanarak değerlendirilmiştir. Yapılan tek yönlü varyans analizi sonucuna göre farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığının tespit edilmesi için Post Hoc testi kullanılmıştır. Verilerin güven aralığı %95 ($p=0,05$)'dir.

Araştırmanın İstanbul'da konuşlu bir kamu eğitim araştırma hastanesinde çalışan personel üzerine uygulandığından bu durum çalışmanın sınırlılığı olarak kabul edilebilir.

3.1.Araştırmanın Ölçekleri

Çalışmanın verilerinin toplanmasında Balay ve Sağlam'ın 2004 yılında geliştirdiği 28 maddelik Farklılık Yönetimi Ölçeği, 1967 yılında Weiss ve arkadaşları tarafından geliştirilen Minnesota İş Doyumu Ölçeği ve Uğurlu'nun 2014 yılında geliştirdiği İnfomal İletişim Ölçeği kullanılmıştır. Farklılıkların Yönetimi Ölçeği, Bireysel Tutum ve Davranışlar, Örgütsel Değerler ve Normlar ve Yönetimsel Uygulamalar ve Politikalar olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Balay ve Sağlam'ın çalışmasında üç faktörlü olarak saptanan ölçeğin her bir alt faktörü için güvenilirliğin bir göstergesi olarak alfa iç tutarlık katsayısı ve bu çerçevede madde toplam korelasyonları hesaplanmıştır. Birinci faktör için hesaplanan alfa katsayısının .77, aynı katsayının ikinci faktör için .83, üçüncü faktör için ise, .95 olduğu saptanmıştır.

İş Doyumu verilerine ulaşabilmek için Minnesota İş Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Yapılan veri analizine göre güvenilirliğin 0,83 ve geçerliliğin 0,80 olduğu bulunmuştur.

İnfomal iletişim ölçeği Uğurlu tarafından 2014 yılında geliştirilmiştir. Ölçek hiç katılmıyorum (1) ile tamamen katılıyorum (5) arasında devam eden 5 Likert tipinde 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .89 olarak bulunmuştur.

3.2.Araştırmanın Hipotezleri

H₁: Farklılıkların yönetiminin iş doyumunu üzerinde etkisi vardır.

H₂: Farklılıkların yönetimi algısında sosyodemografik özelliklere göre farklılık vardır.

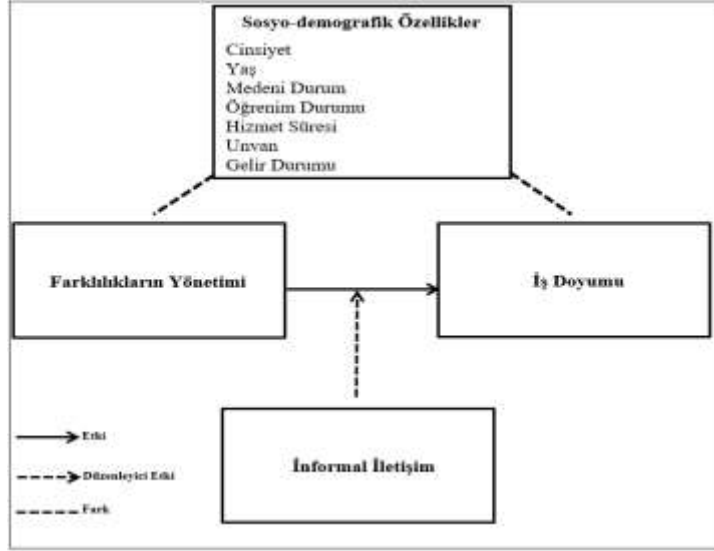
H₃: Farklılıkların yönetiminin iş doyumunu üzerine etkisinde infomal iletişimin düzenleyici rolü vardır.

H₄: İnfomal iletişimin iş doyumunu üzerinde etkisi vardır.

H₅: Farklılıkların yönetiminin infomal iletişim üzerinde etkisi vardır.

3.3.Araştırmanın Modeli

Çalışmada farklılıkların yönetiminin iş doyumunu etkilediği, bu etkilemede infomal iletişimin düzenleyici rolünün bulunduğunu açıklayan Şekil 1'deki gibi teorik bir model geliştirilmiştir.

Şekil 1: Araştırmanın modeli

3.4. Araştırmanın Etik Durumu

Bu çalışma için, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Etik Kurulundan 19/113 sayılı ve 11.10.2019 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Ölçeklerin Güvenirlilik ve Geçerlilik Analizleri

Çalışmanın bu bölümünde araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlikleri analiz edilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliğini belirlemek için iç tutarlılık analizi yapılmıştır. Araştırması yapılan ve 318 kişiye uygulanan ölçeğin toplam 72 ifadesine Cronbach Alpha güvenilirlik testi uygulanmıştır. Sonuç olarak farkındalık ölçeğinin değeri 0,952; iş doyumu ölçeğinin değeri 0,937; infomal iletişim ölçeğinin değeri 0,928 ve genel ölçeğin değeri ise 0,965 bulunmuştur. Bu sonuçlara göre araştırma ölçeğinin güvenilir olduğu söylenebilir.

4.2. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre dağılımları Tablo 1'de görülmektedir. Katılımcıların %53,1'i kadındır. Katılımcıların yaş dağılımları incelendiğinde, %48,4'ü 41 ve üzeri yaşta olduğu bulunmuştur. Katılımcıların medeni durumları incelendiğinde, %65,1'inin evli olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %35,2'sinin lisans mezunu düzeyinde öğrenim durumuna sahiptirler. Katılımcıların hizmet sürelerine bakıldığında, %31,4'ünün 19-26 yıl arası hizmet süresine sahiptir. Katılımcıların unvanlarına bakıldığında, %28,3'ünün hemşire oldukları görülmüştür. Katılımcıların gelir durumları incelendiğinde, %39,3'ünün 4001-5000 TL arası gelir durumuna sahip olduğu bulunmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Yönelik Bulgular

Değişkenler		Frekans	Yüzde	Değişkenler		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	169	53,1	Hizmet Süresi	2 yıldan az	53	16,7
	Erkek	149	46,9		3-10 yıl arası	43	13,5
Medeni	Evli	207	65,1		11-18 yıl arası	56	17,6
	Bekar	111	34,9		19-26 yıl arası	100	31,4
Yaş	≥ 25 yaş	47	14,8		≥27 yıl	66	20,8
	26-30 yaş	34	10,7	Unvan	Hekim	32	10,1
	31-35 yaş	41	12,9		Hemşire	90	28,3
	36-40 yaş	42	13,2		İdari Hizmet	30	9,4
	41-45 yaş	71	22,3		Memur	35	11,0
	≥46 yaş	83	26,1		Sağlık Memuru	33	10,4

Öğrenim Durumu	Lise	23	7,2	Gelir Durumu	Teknisyen	68	21,4
	Önlisans	52	16,4		VHKİ	30	9,4
	Lisans	112	35,2		≥4000	46	14,5
	Yüksek Lisans	97	30,5		4001-5000	125	39,3
	Doktora	34	10,7		5001-6000	57	17,9
				≥6001	90	28,3	

4.3. Katılımcıların Sosyo Demografik Özelliklerine Göre Fark Analizi Sonuçları

Katılımcıların cinsiyetlerine göre farklılıkların yönetimi, iş doyumu ve informal iletişim arasında farklılık olup olmadığı bağımsız örneklerde t testi ile analiz edilmiş, Tablo 2’de görüldüğü üzere farklılıkların yönetimi, iş doyumu ve informal iletişim düzeylerinde katılımcıların kadın veya erkek olmasının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 2. Cinsiyete Göre Fark Analiz Sonuçları

	Cinsiyet	n	Ortalama	Std.Sapma	t	P
Farklılıkların Yönetimi	Kadın	169	3,3497	,65036	,578	,564
	Erkek	149	3,3078	,64107		
İş Doyumu	Kadın	169	3,4293	,69839	-,982	,327
	Erkek	149	3,5040	,65235		
İnformel İletişim	Kadın	169	3,7110	,52495	,859	,391
	Erkek	149	3,6591	,55286		

Katılımcıların medeni durumlarına göre farklılıkların yönetimi, iş doyumu ve informal iletişim arasında farklılık olup olmadığı bağımsız örneklerde t testi ile analiz edilmiş, Tablo 3’te görüldüğü üzere katılımcıların evli veya bekâr olması farklılıkların yönetimi ve informal iletişim açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturmazken ($p>0,05$), iş doyumu üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Tablo 3. Medeni Duruma Göre Fark Analiz Sonuçları

	Medeni Durum	n	Ortalama	Std.Sapma	t	P
Farklılıkların Yönetimi	Evli	207	3,3690	,64876	1,473	,142
	Bekar	111	3,2574	,63544		
İş Doyumu	Evli	207	3,5215	,69146	2,117	,035
	Bekar	111	3,3577	,63915		
İnformel İletişim	Evli	207	3,7015	,55099	,668	,504
	Bekar	111	3,6592	,51414		

Katılımcıların yaş gruplarına göre farklılıkların yönetimi, iş doyumu ve informal iletişim arasında farklılık olup olmadığı tek yönlü varyans analizi (One Way Anova) kullanılarak analiz edilmiş, Tablo 4’de görüldüğü üzere farklılıkların yönetiminin yaş gruplarına göre istatistiksel açıdan farklılık göstermediği tespit edilmiş ($p>0,05$); iş doyumu ve informal iletişimin yaş gruplarına göre istatistiksel açıdan farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0,05$). Ortaya çıkan bu farkın hangi yaş gruplarından kaynaklandığının tespit edilmesi için yapılan Post Hoc testi sonucuna göre farklılığın iş doyumu için 31-35 yaş grubu ile 40-45 yaş grubu katılımcılardan kaynaklandığı, informal iletişim için 21-25 yaş grubu ile 40-45 yaş grubu katılımcılardan ve 31-35 yaş grubu ile 40-45 yaş grubu katılımcılardan kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Tablo 4. Yaş Gruplarına Göre Fark Analiz Sonuçları

	Yaş Grubu	n	Ortalama	Std.Sapma	F	P	Post Hoc
Farklılıkların Yönetimi	21-25 yaş	47	3,2492	,74538	,834	,526	-
	26-30 yaş	34	3,4191	,48845			

	31-35 yaş	41	3,2230	,58808			
	36-40 yaş	42	3,4524	,65407			
	40-45 yaş	71	3,3526	,67011			
	46 yaş ve üzeri	83	3,3111	,64432			
İş Doyumu	21-25 yaş	47	3,3809	,80606	3,079	,010	3<5
	26-30 yaş	34	3,3794	,49941			
	31-35 yaş	41	3,2329	,61812			
	36-40 yaş	42	3,4012	,57631			
	40-45 yaş	71	3,6965	,77944			
	46 yaş ve üzeri	83	3,4940	,59456			
İnformal İletişim	21-25 yaş	47	3,5559	,46147	3,276	,007	1<5 3<5
	26-30 yaş	34	3,8358	,57167			
	31-35 yaş	41	3,5325	,49525			
	36-40 yaş	42	3,7688	,65586			
	40-45 yaş	71	3,8245	,50360			
	46 yaş ve üzeri	83	3,6165	,51072			
1= 21-25; 2= 26-30 yaş; 3= 31-35 yaş; 4= 36-40 yaş; 5=40-45 yaş, 6=46 yaş ve üzeri							

Katılımcıların öğrenim durumlarına göre farklılıkların yönetimi, iş doyumu ve informal iletişim arasında farklılık olup olmadığı tek yönlü varyans analizi (One Way Anova) kullanılarak analiz edilmiş, Tablo 5'te görüldüğü üzere farklılıkların yönetimi, iş doyumu ve informal iletişimin katılımcıların öğrenim durumlarına göre istatistiksel açıdan farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0,05$). Ortaya çıkan bu farkın hangi gruplardan kaynaklandığının tespit edilmesi için yapılan Post Hoc testi sonucuna göre farklılığın farklılıkların yönetimi için lisans öğrenim düzeyi ile lise ve yüksek lisans öğrenim düzeyindeki katılımcılardan kaynaklandığı; iş doyumu için lise öğrenim düzeyi ile önlisans, lisans, yüksek lisans ve doktora öğrenim düzeyindeki katılımcılardan kaynaklandığı; informal iletişim için ise önlisans öğrenim düzeyi ile lise, lisans ve yüksek lisans öğrenim düzeyindeki katılımcılardan kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Tablo 5: Öğrenim Durumuna Göre Fark Analiz Sonuçları

	Öğrenim Durumu	n	Ortalama	Std.Sapma	F	P	Post Hoc
Farklılıkların Yönetimi	Lise	23	3,6429	,00000	7,658	,000	1>3 4>3
	Önlisans	52	3,2507	,75690			
	Lisans	112	3,1097	,68535			
	Yüksek Lisans	97	3,5173	,53388			
	Doktora	34	3,4317	,59120			
İş Doyumu	Lise	23	4,5500	,00000	20,604	,000	1>2 1>3 1>4 1>5
	Önlisans	52	3,2635	,95610			
	Lisans	112	3,3719	,61530			
	Yüksek Lisans	97	3,4314	,47906			
	Doktora	34	3,4353	,36484			
İnformal İletişim	Lise	23	3,9167	,00000	4,808	,001	2<1 2<3 2<4
	Önlisans	52	3,4559	,48510			
	Lisans	112	3,7094	,65491			
	Yüksek Lisans	97	3,7736	,46116			
	Doktora	34	3,5613	,44063			
1=Lise; 2= Önlisans; 3= Lisans; 4= Yüksek Lisans; 5=Doktora							

Katılımcıların unvanlarına göre farklılıkların yönetimi, iş doyumu ve informal iletişim arasında farklılık olup olmadığı tek yönlü varyans analizi (One Way Anova) kullanılarak analiz edilmiş, Tablo 6'da görüldüğü üzere

farklılıkların yönetimi katılımcıların unvanlarına göre farklılık göstermezken ($p>0,05$); iş doyumu ve informal iletişimin katılımcıların unvanlarına göre istatistiksel açıdan farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0,05$). Ortaya çıkan bu farkın hangi gruplardan kaynaklandığının tespit edilmesi için yapılan Post Hoc testi sonucuna göre farklılığın memur unvanına sahip katılımcılar ile hemşire, sağlık memuru ve teknisyen unvanına sahip katılımcılardan kaynaklandığı; informal iletişim için ise hekim unvanına sahip katılımcılar ile hemşire, VHKİ unvanına sahip katılımcılardan kaynaklandığı; sağlık memuru unvanına sahip katılımcılar ile hemşire, VHKİ unvanına sahip katılımcılardan kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Tablo 6. Unvanlara Göre Fark Analiz Sonuçları

	Unvan	n	Ortalama	Std.Sapma	F	P	Post Hoc
Farklılıkların Yönetimi	Hekim	32	3,4230	,60888	,877	,512	-
	Hemşire	90	3,4270	,62779			
	İdari hizmet	30	3,2690	,56623			
	Memur	35	3,3418	,49527			
	Sağ.Memuru	33	3,3041	,64879			
	Teknisyen	68	3,2222	,77456			
	VHKİ	30	3,2607	,64198			
İş Doymu	Hekim	32	3,4438	,37476	5,144	,000	4>2 4>5 4>6
	Hemşire	90	3,3900	,56485			
	İdari hizmet	30	3,6217	,57230			
	Memur	35	3,8657	,72292			
	Sağ.Memuru	33	3,3045	,53508			
	Teknisyen	68	3,2515	,86525			
	VHKİ	30	3,7417	,66709			
İnformal İletişim	Hekim	32	3,5365	,44257	5,750	,000	1<2 1<7 6<2 6<7
	Hemşire	90	3,8569	,51745			
	İdari hizmet	30	3,6278	,47657			
	Memur	35	3,6226	,37212			
	Sağ.memuru	33	3,6364	,49348			
	Teknisyen	68	3,4835	,63453			
	VHKİ	30	3,9861	,47775			

1=Hekim; 2= Hemşire; 3=İdari Hizmet; 4= Memur; 5=Sağ.Memuru, 6=Teknisyen, 7=VHKİ

4.4.Farklılıkların Yönetimi, İş Doymu ve İnformal İletişim Arasındaki İlişki

Araştırma içinde yer alan farklılıkların yönetimi, iş doyumu ve informal iletişim arasındaki ilişkiyi analiz etmek için korelasyon analizi yapılmış sonuçları Tablo 7’de verilmiştir. Tablo 7 incelendiğinde, farklılıkların yönetimi ile iş doyumu ($r=0,529$; $p<0,00$) arasında istatistiksel açıdan anlamlı, pozitif yönde ve orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Farklılıkların yönetimi ile informal iletişim ($r=0,560$; $p<0,00$) arasında istatistiksel açıdan anlamlı, pozitif yönde ve orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. İş doyumu ile informal iletişim ($r=0,454$; $p<0,00$) arasında istatistiksel açıdan anlamlı, pozitif yönde ve orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 7. Farklılıkların Yönetimi, İş Doymu ve İnformal İletişim Arasındaki İlişki

	Farklılıkların Yönetimi	İş Doymu	İnformal İletişim
Farklılıkların Yönetimi	1		
İş Doymu	,529*	1	

İnformal İletişim	,560*	,454*	1
--------------------------	-------	-------	---

*Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

4.5.Farklılıkların Yönetimi, İş Doymu ve İnformal İletişimin Regresyon Analizi

4.5.1.Farklılıkların Yönetiminin İş Doymu Üzerine Etkisi

Çalışmada korelasyon analizi yapıldıktan sonra, farklılıkların yönetiminin iş doymu üzerine olan etkisini ölçmek için regresyon analizi yapılmıştır. Tablo 8’de görüldüğü üzere model istatistiksel açıdan anlamlı çıkmıştır ($F=122,857$; $p=0,000$). Modelde iş doymu bağımlı değişken, farklılıkların yönetimi bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Modele göre, farklılıkların yönetiminin ($\beta= 0,529$) iş doymu üzerinde pozitif yönde ve anlamlı etkisi bulunmaktadır ($T=11,084$, $p<0,001$). Modelde farklılıkların yönetimi, toplam varyansın %28’ini açıklamaktadır. Bu bulgulara göre farklılıkların yönetimindeki artışın iş doymunu da artıracığı söylenebilir.

Tablo 8. Farklılıkların yönetiminin iş doymu üzerine etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	T	p	
		B	Std.Hata	β			
İş Doymu	Sabit	1,615	0,17		9,508	0,000	
	Farklılıkların Yönetimi	0,555	0,05	0,529	11,084	0,000	
R	0,529	R²	0,28	F	122,857	p	0,000

4.5.2.Farklılıkların Yönetiminin İnformal İletişim Üzerine Etkisi

Çalışmada korelasyon analizi yapıldıktan sonra, farklılıkların yönetiminin informal iletişim üzerine olan etkisini ölçmek için regresyon analizi yapılmıştır. Tablo 9’da görüldüğü üzere model istatistiksel açıdan anlamlı çıkmıştır ($F= 144,716$; $p=0,000$). Modelde informal iletişim bağımlı değişken, farklılıkların yönetimi bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Modele göre, farklılıkların yönetiminin ($\beta= 0,560$) informal iletişim üzerinde pozitif yönde ve anlamlı etkisi bulunmaktadır ($T=12,030$, $p<0,001$). Modelde farklılıkların yönetimi, toplam varyansın %31’ini açıklamaktadır. Bu bulgulara göre farklılıkların yönetimindeki artışın informal iletişimi de artıracığı söylenebilir.

Tablo 9. Farklılıkların Yönetiminin İnformal İletişim Üzerine Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	T	p	
		B	Std.Hata	β			
İnformal İletişim	Sabit	2,131	0,132		16,176	0,000	
	Farklılıkların Yönetimi	0,467	0,039	0,560	12,030	0,000	
R	0,560	R²	0,314	F	144,716	p	0,000

4.5.3.İnformal İletişimin İş Doymu Üzerine Etkisi

Çalışmada İnformal iletişimin iş doymu üzerine olan etkisini ölçmek için regresyon analizi yapılmıştır. Tablo 15’te görüldüğü üzere model istatistiksel açıdan anlamlı çıkmıştır ($F= 81,836$; $p=0,000$). Modelde informal iletişim bağımlı değişken, farklılıkların yönetimi bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Modele göre, farklılıkların yönetiminin ($\beta= 0,454$) informal iletişim üzerinde pozitif yönde ve anlamlı etkisi bulunmaktadır ($T=9,046$, $p<0,001$). Modelde farklılıkların yönetimi, toplam varyansın %21’ini açıklamaktadır. Bu bulgulara göre informal iletişimdeki artışın iş doymunu da artıracığı söylenebilir.

Tablo 10. İnformal İletişimin İş Doymu Üzerine Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	T	p
		B	Std.Hata	β		
İş Doymu	Sabit	1,36	0,235		5,782	0,000
	İnformal İletişim	0,571	0,063	0,454	9,046	0,000

R	0,454	R²	0,206	F	81,836	p	0,000
----------	-------	----------------------	-------	----------	--------	----------	-------

4.5.4.Farklılıkların Yönetimi ve İş Doymu Üzerine Etkisinde İnfomal İletişimin Düzenleyici Etki Sonuçları

Farklılıkların yönetiminin iş doymu üzerine etkisini ve bu etkide infomal iletişimin düzenleyici (moderatör) rolünü belirlemeye yönelik olan bu araştırmada, hipotezleri test etmek maksadıyla hiyerarşik regresyon analizleri yapılmıştır. Hipotezleri sınamak için yapılan hiyerarşik regresyon analizinde farklılıkların yönetimi bağımsız değişken, iş doymu bağımlı değişken ve infomal iletişim düzenleyici (moderatör) değişken olarak modele dâhil edilmiştir (Tablo 11). Farklılıkların yönetimi ve infomal iletişim modele dâhil edilirken merkezileştirilmiştir (Coşkun vd., 2005).

Tablo 11. İnfomal İletişimin Düzenleyici Etki Sonuçları

Değişken	B	Std.Hata	β	T	P	Tolerance	VIF
Sabit	3,489	,034		102,658	,000		
Farklılıkların Yönetimi	,274	,038	,405	7,218	,000	,685	1,460
İnfomal İletişim	,124	,041	,183	2,981	,003	,575	1,740
Moderatör	-,044	,023	-,098	-1,883	,061	,796	1,257

N=318, R=0,569, R²=0,324, Düzel R²=0,317, F=50,058, p<0,001, Durbin-Watson=0,499

Tablo 11 incelendiğinde Düzenleyici (moderatör) değişken, bağımsız değişkenle bağımlı değişken arasındaki ilişkinin gücünü ve yönünü etkileyen bir değişkendir. Son aşamada çoklu regresyon analizi sonuçlarına infomal iletişimin düzenleyici etkisi incelenmiştir. Analiz sonunda infomal iletişimin, farklılıkların yönetimi ile iş doymu arasındaki ilişkide düzenleyici etkiye sahip olmadığı görülmüştür (B =-,044, Beta=-,098 p>,05).

5.TARTIŞMA

Katılımcıların medeni durumları incelendiğinde evli olanların bekarlara göre daha fazla iş doymuna sahip oldukları bulunmuştur. Bu durum kültürel olarak özellikle Türk toplumunda maddi beklentilerin karşılanması ile düzenli bir hayata geçiş adına evlenip aile kurma anlayışıyla kültürel açıdan uyumaktadır. Kısaca iş ve maddi yönden doymu yüksek olanların evli olması bu anlayışı desteklemektedir. Medeni durum, farklılık yönetimi ve infomal iletişim açısından ise anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Yapılan çalışmalarda medeni durum değişkeninin infomal iletişim üzerinde bir etkisinin olmadığı bulunmuştur (Şahan, 2017; Kabay, 2017; Erdoğan vd., 2018). Bu da bizim çalışmamız ile uyumludur.

Farklılık yönetimi, infomal iletişim ve iş doymu cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Başka çalışmalarda da aynı şekilde infomal iletişim düzeyinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur (Ay, 2016; Şahan, 2017). Bu da bizim çalışmamız ile uyumludur. Başka bir çalışmada ise erkekler ile kadınlar arasında anlamlı fark bulunmamıştır (Erdoğan vd., 2018).

Yaş grupları üzerinde yapılan farklılık analizi sonucunda iş doymu için yaşı 40-45 olanların doym düzeyinin 31-35 yaş aralığına göre yüksek olduğu bulunmuştur. Bu durum özellikle yaşın artması ile birlikte işe olan alışkanlık, maddi açıdan maaşın diğer gruba nazaran yüksek olması, kendi içerisinde hiyerarşik bir yapıda olan sağlık sektör çalışanlarının yaşı büyük olanın mesleki kıdeminin de büyük olacağı anlayışı ile doğru orantılı olarak değerlendirilmiştir. Çelen ve diğerleri (2004)'nin çalışmasında da insanların yaşlarının artmasıyla iş doymu düzeylerinin yükseldiği görülmektedir. Bu da bizim çalışmamız ile uyumludur.

Mevcut çalışmada 40-45 yaş grubunun infomal iletişim algılarının 21-25 yaş grubu ve 31-35 yaş grubuna göre yüksek olması 40-45 yaş grubunun diğer gruplara nazaran infomal iletişimi sıklıkla kullandığı söylenebilir. İnfomal iletişim sıklığının bu yaş grubunda fazla olmasının sebebi olarak eski alışkanlıklar, özellikle günümüzde teknoloji aracılığıyla yoğun olarak yürütülen formal iletişim kurmada zorlanma örnek olarak verilebilir. Yapılan çalışmalarda infomal iletişimde yaş gruplarına göre anlamlı farklılık olduğu bulunmuştur (Şahan, 2017; Erdoğan vd., 2018). Bu da bizim çalışmamız ile uyumludur.

Katılımcıların öğrenim durumları incelendiğinde özellikle iş doymunda lise düzeyinde öğrenim durumuna sahip katılımcıların diğer grupların tamamına karşı yüksek bir doym düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Bu durum özellikle lise mezunu olan çalışanların diğer gruplara nazaran daha düşük öğrenim durumuna sahip olunmasına ve dolayısıyla diğer çalışanlara nazaran daha az gelir durumuna sahip olmasını da göstermektedir. Bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda iş doymununun öğrenim durumu ve maaş gibi hususlardan ziyade daha farklı

etkenlerden de etkilendiği söylenebilir. Ancak öğrenim durumuyla iş imkanının paralel olduğu bir çalışma ortamı sağlanabilseydi iş doyumunun öğrenim durumu arttıkça artması beklenebilirdi. Aynı zamanda düşük öğrenim durumuyla iş bulabilmiş olma ve işsizlik durumunun oluşması durumunda yeni bir işe girebilme imkânı düşük olabilen lise mezunlarında iş doyumunu sebebi farklı bir işe yönelememeden kaynaklı mecburi memnuniyet kaynaklı olduğu da ileri sürülebilir. Bu sebeple de lise mezunlarının daha düşük beklentide olduklarından daha yüksek doyum sağladıkları sonucu çıkarılabilir. Claudio (2007)'ya göre de çalışanların almış oldukları eğitime karşılık verilen ücret düzeyinin yetersiz olduğu algısı iş doyumunu azaltıcı faktör olarak bulunmuştur. Bu da bizim çalışmamız ile uyumludur.

Katılımcıların unvanları incelendiğinde sağlık memurlarının hemşirelere teknisyenlere ve VHKİ'lere nazaran daha yüksek bir iş doyumuna sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre iş doyumunun maaş gibi maddi faktörlerden değil yönetsel ve organizasyonel faktörlerden daha fazla etkilendiğini göstermektedir.

Farklılık yönetimi ve iş doyumunu arasında pozitif ve orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Güler ve diğerleri (2020) tarafından yapılan çalışmada da çalışanların farklılıkların yönetimi uygulamalarına dair algıları ile iş tatminleri arasında pozitif ve güçlü ilişki bulunmuştur. Bu da bizim çalışmamız ile uyumludur. Farklılık yönetiminin arttıkça iş tatmininin de artacağı tahmin edilmektedir.

Ekşi ve diğerlerinin (2016) yaptığı çalışmada informal ilişki biçimlerinin bireylerin çalıştıkları kurumlardaki yönetimlerinin farklılıkların yönetimi becerilerine ilişkin algılarını olumlu ve anlamlı yönde etkiledikleri görülmektedir.

Çalışmamızda informal iletişimin iş doyumunu etkilediği bulunmuştur. İçil Tuncer ve Tuncer (2015) tarafından yapılan çalışmada da örgüt içi iletişimin, iletişim araçlarının kalitesi, ast ve üst ilişkisi, yatay ve informal iletişimden oluşan tüm boyutları ile iş tatminini etkilediği bulunmuştur. Bu da bizim çalışmamız ile uyumludur.

Çalışmanın kısıtlılığı olarak bir kamu eğitim araştırma hastanesinde yapılmış olması, evrenin tamamına ulaşılamamış olması, örneklemedeki katılımcıların çalışmaya katılırken cevapları dürüst bir şekilde vermiş olup olmama özgürlüklerinin mevcut olması ifade edilebilir. Araştırma yapılan kurumun büyük bir işletme olduğu göz önüne alındığında ise farklı illerde, özel-kamu gibi birçok seçeneğin de dahil olduğu bir çalışmada da sonuçların benzer çıkabileceği düşünülmektedir.

6.SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Çalışmada farklılıkların yönetiminin iş doyumunu ve informal iletişim üzerinde ve informal iletişimin iş doyumunu üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada çıkan bu sonuç literatürde özellikle informal iletişimin yasaklanmasından ziyade yönetilmesinin olumlu yönde etki sağlayacağını gösterir niteliktedir.

Medeni durum değişkeni, yaş değişkeni, öğrenim durumu değişkeni ve meslek değişkeni iş doyumunu etkilemektedir. Cinsiyet değişkeni ise iş doyumunu etkilememektedir. Öğrenim durumu farklılık yönetimini etkilemektedir. Medeni durum değişkeni, meslek değişkeni, yaş değişkeni ve cinsiyet değişkeni farklılık yönetimini etkilememektedir. Yaş değişkeni, öğrenim durumu değişkeni ve meslek değişkeni informal iletişimi etkilemektedir. Medeni durum değişkeni ve Cinsiyet değişkeni ise İnfomal iletişimi etkilememektedir.

Bu çalışma ile elde edilen sonuçlara yönelik olarak; yönetsel faaliyetlerin planlanması ve uygulanması aşamalarında farklılıkların yönetilmesi ve iş doyumunu gibi hususların göz önünde bulundurulması organizasyonlara ciddi avantajlar sağlayacaktır. Özellikle nitelikli insan gücünün elde tutulması, örgütsel bağlılığın sağlanması ve çalışanların motivasyonları için bu kavramlar önem arz etmektedir. Çalışmanın bu anlamda sağlık sektörü özelinde tüm sektörler için yöneticilere yol göstermesi önerilmektedir.

Literatür incelendiğinde organizasyonlarda olması gereken iletişim metodunun formal iletişim olduğu ve ancak buna rağmen informal iletişimin de önüne geçilemeyeceği görülmüştür. Çalışmamızda informal iletişimin reddedilmeyip varlığı kabul edilerek olumlu şekilde yönetilmesi ile yönetsel olarak organizasyonlara olumlu yönde katkılar sağlayacağı görülmüştür. Bu sebeple bu tarz çalışmaların farklı sektörlerde ve farklı ölçüm araçları ile çalışılması çalışmanın bir diğer önerisi olarak değerlendirilmiştir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Tüm yazarlar makaleye eşit katkı yapmışlardır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Makaleye ilişkin herhangi bir destek yoktur.

Çatışma Beyanı: Yazarlar, makalenin yaratacağı dolaylı veya dolaysız herhangi mali çıkar veya bağlantıları, ilgili yazarlara, ilişkili kuruluşlara, kişisel ilişkilere ya da doğrudan akademik rekabete yönelik ilgili ticari kaynaklar veya diğer finansman kaynakları dâhil olmak üzere yanlılık sorunu doğurabilecek hiçbir problemin olmadığını bildirmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahsan, A.K. ve Panday, P.K. (2013). Problems of coordination in field administration in Bangladesh: Does informal communication matter? *International Journal of Public Administration*, 36, 588-599.
- Akkirman, A.D. (2004). *Sanal işyerinde örgütsel davranış*. Aktüel.
- Atak, M. (2005). Örgütlerde Resmi Olmayan İletişimin Yeri ve Önemi. *Journal of Aeronautics and Space Technologies*, 2, 59-67.
- Ay, D. (2016). *Öğretmenlerin Kişilerarası Öz Yeterlilikleri ve İnfomal İletişimleri: Bir Karma Yöntem Çalışması (Tokat İli Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Barutçugil, İ. (2004). *Stratejik insan kaynakları yönetimi*. Kariyer yayınları.
- Bektaş, M. ve Erdem, R. (2015). Örgütlerde informal iletişim süreci: Kavramsal bir çerçeve. *AKÜ İİBF Dergisi*, 17, 125-139.
- Bergen, M. ve Peteraf, M.A. (2002). Competitor identification and competitor analysis: A broad-based managerial approach. *Managerial and decision economics*, 23, 157-169.
- Bingöl, D. (1997). *Personel Yönetimi*. (3.Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık
- Bulduk, S., Özel, İ. ve Dinçer, Y. (2016). Informal communication in healthcare (gossip and rumour): nurses' attitudes. *Athens Journal of Health*, 3, 23-29.
- Claudio, G. (2007). Job satisfaction of italian nurses: an exploratory study. *Journal of Nursing Management*, 15, 303-312.
- Coşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S., Yıldırım, E. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (SPSS Uygulamalı)*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Çakmak, Y. (2015). *Örgüt Kültürü ve Kültürel Farklılık Yönetimi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: T.C. Beykent Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelen, Ü., Piyal, B., Karaodul, B. ve Demir, M. (2004). Ankara Onkoloji Eğitim Hastanesinde Çalışanların İş Doyumu. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 3, 297-331.
- Davis K. (1982). *Human Behavior at Work*. New Delhi: Tata McGraw Hill Publications.
- Denton, D. K. (1991). *Horizontal Management: Beyond Total Customer Satisfaction*. Lexington books.
- Dicle, Ü. (1974). *Bir yönetim aracı olarak örgütsel haberleşme*. Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, Ankara.
- Eğimli, A.T. (2009). Çalışanlarda iş doyumunu: kamu ve özel sektör çalışanlarının iş doyumuna yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23, 3.
- Ekşi, H., Aksak, M. ve Yaman, N. (2016). Öğretmenlerin okul yönetiminin farklılıkları yönetme becerilerine ilişkin algılarının kişisel anlam profilleri ve kurum içindeki informal ilişkileri açısından incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 44, 48.
- Erdoğan, İ. (1983). *İşletmelerde Kişi Değerlemede Psikoteknik*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi.
- Erdoğan, M., Kırılmaz, H. ve Arslanoğlu, A. (2018). Enformel iletişimin etik iklim algısı üzerine etkisi: Bir kamu hastanesi örneği. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 5, 109-118.
- Ergen, E. (2011). Turning the informal communication network of an organization into a knowledge tool through communities of practice. City College, *International Faculty of The University of Sheffield, Thessaloniki, Greece*, 1-13.
- Eroğlu, E. (2005). Müşteri memnuniyeti ölçüm modeli. *İÜ İşletme Fakültesi İşletme Dergisi*, 34, 7-25.
- Erol, Y. ve Akyüz, M. (2015). Dünyanın en eski medyası: dedikodunun örgüt düzeyindeki işlevleri ve algılanışı: Sağlık örgütlerinde bir alan araştırması. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 7.
- Feldman, D.C., Arnold, H.J. (1985). *Managing individual and group behavior in organizations*. McGraw-Hill Book Company

- Garcia-Bernal, J., Gargallo-Castel A., Marzo-Navarro M. ve Rivera- Torres P. (2005). Job Satisfaction: Empirical Evidence of Gender Differences. *Women In Management Review*, 20, 286.
- Gizir, S. (2007). Üniversitelerde Örgüt Kültürü ve Örgüt-İçi İletişim Üzerine Bir Derleme Çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 50, 247-268.
- Güney, S. (2011). *Örgütsel Davranış*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım Sözlüğü Siyasal Kitabevi.
- Güler, M.E., Saraç, T. ve Almadağ O. (2020). Çalışanların farklılıkların yönetimi ile ilgili algılarının iş tatminine etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 24, 2405.
- Gürüz, D. ve Özdemir Yaylacı, G. (2004), *İletişimci Gözüyle İnsan Kaynakları Yönetimi*, İstanbul: MediaCat Kitapları.
- Hays-Thomas, R. (2004). Why Now? The Contemporary Focus on Managing Diversity. *The Psychology and Management of Workplace Diversity*. USA: Blackwell Publishing.
- Hubbard, E.E. (2004). *The Manager's Pocket Guide to Diversity Management*. Amherst, Massachusetts: HRD Press; 27-28.
- Izgar, H. (2000). Okul yöneticilerinin tükenmişlik düzeyleri (burnout), nedenleri ve bazı etken faktörlere göre incelenmesi: Orta Anadolu Örneği. *Selçuk Üniversitesi*.
- İçil Tuncer, A. ve Tuncer, M.U. (2015). Örgüt içi iletişimde iş tatmini etkileyen boyutların analizi: çok uluslu ve ulusal ölçekli örgütler üzerinden karşılaştırmalı bir değerlendirme. *Journal of Yasar University*, 38, 6496.
- İlme, F.G. (2017). *İnsan Kaynakları Yönetimi Birimlerinde Çalışanların Farklılık Yönetimi Algısı: Bir Banka Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kabay, B. (2017). *Örgütlerde İnfomal Grupları Oluşturan Faktörlerin Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kochan, T., Bezrukova, K., Ely, R., Jackson, S., Joshi, A., Jehn, K., ve Thomas, D. (2003). The effects of diversity on business performance: Report of the diversity research network. *Human Resource Management, Published in Cooperation with the School of Business Administration, The University of Michigan and in alliance with the Society of Human Resources Management*, 42, 3-21.
- Koçel, T. (2011). *İşletme Yöneticiliği*. (13. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Koustelios, A.D. (2001). Personal characteristics and job satisfaction of Greek teachers. *International journal of educational management*, 15, 354-358.
- Kraut, R.E., Fish, R.S., Root, R.W. ve Chalfonte, B.L. (1990). Informal communication in organizations: Form, function, and technology. *In Human reactions to technology: Claremont symposium on applied social psychology*, 145-199.
- Kuzulugil, Ş. (2012). Kamu hastaneleri çalışanlarında iş tatminini etkileyen faktörlerin incelenmesine yönelik bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 41, 1.
- Lawler III, E.E., Porter, L.W. (1967). The Effect of Performance on Job Satisfaction. *Industrial Relations*, 7, 20-28.
- Locke, E.A. (1976). The Nature and Causes of Job Satisfaction. Chicago. *The Handbook of Industrial and Organizational Psychology, IL: Rand McNally*, 1297-1349.
- Lurey, J.S. ve Raisinghani, M.S. (2001). An empirical study of best practices in virtual teams. *Information & Management*, 38, 523-544.
- Luthans, F. ve Thomas, L.T. (1989). The relationship between age and job satisfaction: curvilinear results from an empirical study—a research note. *Personnel Review*, 18, 23-26.
- Memduhoğlu, H.B. (2008). *Ulusal, Küresel ve Örgütsel Bağlamda Farklılıkları Yönetme*, Siirt: Pegem Akademi.
- Oshagbemi, T. (2000). Gender differences in the job satisfaction of university teachers. *Women in Management review*, 15, 331-343.
- Oshagbemi, T. (2003). Personal correlates of job satisfaction: empirical evidence from UK universities. *International journal of social economics*, 30, 1210-1232.
- Öztürk, Y. E. ve Özata M. (2013) Hemşirelerde örgütsel vatandaşlık davranışı ile tıbbi hataya eğilim arasındaki ilişkinin araştırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18, 365-381.
- Sabău, M.R. ve Bibu, N.A. (2012). Management Communication: A Case Study Of İnterpersonel Manager-Subordinates Communication At Three High Schools From Bihor. *Revista de Management Comparat Internațional*, 13, 248-256.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. (2008). *Örgütsel Psikoloji*. (4. Baskı). Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.

- Salamon, F. M. & Schork, M. J. (2003). Turn Diversity to Your Advantage, *Research-Technology Management*, 46, 37-44
- Schoderberk, P.P., Cosier, R.A. ve Aplin, J.C. (1991). *Management*. Harcourt Brace Jovanovich Publishers, USA.
- Sertçe, S. (2003). *Kamu Kuruluşlarında Yöneticilerin İş Doyumu Üzerine Araştırma İzmir Emniyet Teşkilatı Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahan, S. (2017). *Spor Genel Müdürlüğü ve Bağımsız Spor Federasyonlarında Çalışan Personelin Algıladığı Yönetim Tarzlarının İnfomal İletişim Kanallarına Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Şahin, E.K. (2015). *İlköğretim Kurumlarında Farklılıkların Yönetimine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Telman, N. ve Ünsal, P. (2004). *Çalışan Memnuniyeti*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Tengilimoğlu, D. ve Öztürk, Y. (2004). *Halkla İlişkiler ve İletişim. İşletmelerde Halkla İlişkiler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. AŞ; 53-58.
- Tietjen, M.A. ve Myers, R.M. (1998). Motivation and job satisfaction. *Management decision*, 36, 226-231.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. <http://sozluk.gov.tr>. Erişim 15.06.2019.
- Uzcan, G. (1996). *İşletmelerde Bir Yönetim Aracı Olarak Örgütsel İletişimin Etkin Kullanılmasıyla Yönetimin Başarısına Sağlayabileceği Faydalar ve İlgili Öneriler*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Ünalp, A.T. (2007). *Küresel İşletmeler ve Küresel İşletmelerde Farklılıkların Yönetiminde Kültürel Farklılıkların Önemi*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yoon, M.H. ve Jaebeom, S. (2003). Organizational Citizenship Behaviours and Service Quality As External Effectiveness of Contact Employees. *Journal of Business Research*, 56, 597- 611.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

SAĞLIK HİZMETLERİNDE DİJİTALLEŞME ÜZERİNE İDARİ PERSONEL GÖRÜŞLERİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA*

OPINIONS OF MANAGERIAL PERSONNEL ON DIGITALIZATION IN HEALTH SERVICES: A QUALITATIVE RESEARCH

Dr. Öğr. Üyesi Hilal AKMAN DÖMBEKÇİ¹

Dr. Öğr. Üyesi Şerife GÜZEL²

Dr. Fatih KILIÇ³

ÖZ

Teknolojik gelişmelerle birlikte yaşam her geçen gün değişmektedir. Bu gelişmeler sağlık kurumlarında hem yönetimsel hem de klinik süreçlerde etkisini göstermektedir. Araştırma kapsamında hızlı değişimlere sebep olan dijitalleşmenin sağlık kurumlarındaki etkisini anlamak ve çalışanların bu konudaki düşüncelerinin tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırmada nitel yöntemden ve görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. 9 katılımcı ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılardan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilen veriler Nvivo for Windows (2020) nitel veri analiz programı ile analiz edilmiştir. Analiz sonrası 4 ana tema ve 8 alt tema elde edilmiştir. Araştırma sonucunda sağlık hizmetlerinde dijitalleşmenin küresel çağın bir gerekliliği olduğu; ekonomi ve zaman tasarrufu ile hataların azalması yönünde olumlu etkilerinin bulunduğu; veri güvenliğinin sağlanması, hataların telafi edilmesinde zorluk, personelin dijital sistemlere adaptasyon problemleri, teknik aksaklıklar ve birden çok dijital sistem üzerinde çalışılması gibi zayıf yönlerinin bulunduğu ve gelecekte sağlıkta dijitalleşmenin gelişeceğine inanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Hizmetleri, Dijitalleşme, Teknoloji.

JEL Sınıflandırma Kodları: I1211, I13, I15, I18

ABSTRACT

With technological developments, life is changing day by day. These developments show their effects in both administrative and clinical processes in health institutions. Within the scope of the research, it is aimed to understand the effect of digitalization, which causes rapid changes, in health institutions and to determine the thoughts of the employees on this subject. Qualitative method and interview technique were used in the research. Face-to-face interviews were held with 9 participants. The data obtained from the participants through the semi-structured interview form were analyzed with the Nvivo for Windows (2020) qualitative data analysis program. After the analysis, 4 main themes and 8 sub-themes were obtained. As a result of the research, it was stated that digitalization in health services is a necessity of the global age; it has positive effects on economy, saving time and reducing errors; It has been determined that there are weaknesses such as ensuring data security, difficulty in compensating for errors, adaptation problems of personnel to digital systems, technical problems and working on more than one digital system, and it is believed that digitalization in health will develop in the future.

Keywords: Health Services, Digitization, Technology.

JEL Classification Codes: I1211, I13, I15, I18.

* Bu çalışma 01.12.2022 tarihinde 1. Uluslararası Sağlık Bilimleri Kongresi'nde sunulan ve tam metni bildiriler kitabında yayınlanmayan "Sağlık Hizmetlerinde Dijitalleşme Üzerine İdari Personel Görüşleri: Nitel Bir Araştırma" başlıklı bildirden hazırlanmıştır.

¹ Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, akmnhl@gmail.com

² Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, serife_eren.89@hotmail.com

³ Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, fthklc2510@gmail.com

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

With technological developments, life is changing day by day. These developments show their effects in both administrative and clinical processes in health institutions. Health institutions are extremely comprehensive and complex institutions by their nature. Therefore, there are some advantages and disadvantages brought by digitalization to health institutions. Due to the innovation of the process, digitalization in health institutions is among the issues that attract attention. When the health systems of developed countries are examined, it is seen that technological applications such as e-Health, tele-medicine, mobile health, digital hospitals and robotic surgery are included in health services. Due to the globalizing world, it is known that there is digitalization in health services in our country as well. Within the scope of the research, it is aimed to understand the effect of digitalization, which causes rapid changes, in health institutions and to determine the thoughts of the employees on this subject.

Design/methodology/approach:

Qualitative method was used in the research. Studies that make use of qualitative data collection and analysis are called qualitative research. In this context, the data of the study were obtained by interview method. Participants were determined by the purposeful and criterion sampling method. The interviews, which agreed to participate in the research, were carried out in the offices of the participants when they stated that they were available. 9 administrative personnel working in the provincial health directorate formed the participants of the research. Interviews continued until data saturation was reached. A semi-structured interview form was used during the interviews in order to establish and control the standard. In addition, audio recordings were made with the knowledge and consent of the participants. Then, the audio recordings were listened to and transcribed. Codings were made on the written texts and themes were created. The names and personal information of the participants are kept confidential in the research text. The obtained data were analyzed in thematic design with the Nvivo for Windows (2020) qualitative data analysis program. The findings are presented descriptively. In terms of reliability, the original statements of the participants are included in the text.

Findings:

3 of the participants of the study are civil servants, 2 health officers, 1 permanent worker, 1 nurse, 1 medical secretary and 1 midwife. 5 of the participants are female and 4 are male. The ages of the participants vary between 29 and 54. 3 of the participants have a master's degree, 5 have a bachelor's degree and 1 have an associate degree level. The years of working in the sector of the participants vary between 10 and 29. In the analysis of the research data, 83 coding was done. These codes are integrated in 4 main themes and 8 sub-themes. The main themes were determined as "digitalization process", "digitalization strengths", "digitalization weaknesses" and "digitalization future". It was mentioned by the participants that the digitalization process in health is an international necessity and the positive aspects of the process. In addition, it was stated that health personnel were trained in the digitalization process. Strengths of digitization; It is divided into sub-themes such as digital recording, economy, reduction of errors, processing speed and time saving. The weaknesses of digitalization are; It was determined by the sub-themes of difficulty in adaptation, presence of more than one digital system, difficulty in compensating for errors, data security problem and technical problems. Regarding the future of digitalization, it is expected that health-related business and transactions will be carried out through a single digital system by increasing data security.

Conclusion and Discussion:

As a result of the research, it was stated that digitalization in health services is a necessity of the global age; it has positive effects on economy, saving time and reducing errors; It has been determined that there are weaknesses such as ensuring data security, difficulty in compensating for errors, adaptation problems of personnel to digital systems, technical problems and working on more than one digital system, and it is believed that digitalization in health will develop in the future. Finally, in order to effectively realize digitalization in health institutions, first of all, the technology infrastructure should be developed and then the applications should be implemented. In addition, before moving to digitalization practices in health institutions, the opinions and suggestions of health professionals should be emphasized. After starting the application, feedback is required. It is thought that this study, which includes the opinions of its employees, will create ideas for future studies and activities.

1. GİRİŞ

Teknolojik gelişmelerle birlikte yaşam her geçen gün değişmektedir. Bu ilerlemelerle beraber meydana gelen dijital gelişmeler sağlık kurumlarında hem yönetsel hem de klinik alanda etkisini göstermektedir (Akalın ve Veranyurt, 2020). Dijitalleşme sürecinin uygulanabilirliğini artırmak için sürecin ortaya çıkardığı değişikliklerin süreçteki bütün paydaşlar tarafından anlaşılabilir ve benimsenmesi gerekmektedir (Callender vd., 2015). Dolayısıyla bu çalışmada idari personeller açısından durumun değerlendirilmesi yapılmıştır.

Gelişmiş ülkelerin sağlık sistemleri incelendiğinde, sağlık hizmetlerinde e-Sağlık, tele-tıp, mobil sağlık, dijital hastaneler ve robotik cerrahi gibi teknolojik uygulamalara yer verildiği görülmektedir (Kılınç, 2018). *E-Sağlık*, sağlık hizmetlerinin sunumunda bütünsel olarak elektronik ortama geçilmesidir. Kısaca veri saklanması, tanı ve tedavilerin yürütülmesi ve sonuç değerlendirilmesinin de web tabanlı olarak gerçekleştirilmesidir (Toygar, 2018). *Tele-tıp*, sağlık kuruluşlarına ya da sağlık hizmeti sunucularına ulaşamayan kişilerin sağlık hizmetlerine erişimlerinin iletişim teknolojileri aracılığıyla yapılması olarak değerlendirilmektedir (Güzel, 2021). Burada modern teknoloji araçları olan internet, bilgisayar ve cep telefonları bireylerin hem iletişim kurması hem de bilgi alışverişinde bulunması için önem taşımaktadır (Ventola, 2014). *Mobil sağlık*, Dünya Sağlık Örgütü tarafından sağlık uygulamalarının mobil telefonlar, kişisel dijital asistanlar ve hasta takip araçları vb. teknolojilerle desteklenmesi olarak ifade edilmektedir (Perez, Diaz ve Coronado, 2013). Mobil Sağlık eğitim ve öğretim, bakım sonrasında destek, hastalık ve salgın gözetimi, hasta izleme, sağlık bilgi sistemleri, acil tıbbi yanıt sistemleri, mobil öğrenme, sağlık finansmanı gibi uygulamalar ile dikkat çekmektedir (Korkmaz ve Aslanoğlu, 2018). *Dijital hastaneler*, olumsuzlukları en aza indirmenin üzerinde durmaktadır. Çünkü sağlık hizmetlerinde meydana gelen en küçük olumsuzluklar bile insan hayatının sonlanmasına sebep olabilmektedir. Kısaca dijital hastane, tıbbi cihazların gelişmiş teknolojik sistemlerle birbiriyle uyumlu şekilde çalışarak verimlilik ve kaliteyi artırmayı amaçlayan, hasta güvenliği üzerinde titizlikle duran bir sistem olarak değerlendirilmektedir (Netherlands, 2009). *Robotik cerrahi*, gelişen teknoloji sayesinde sağlık hizmetlerinde birçok işin robotlar aracılığıyla yapılabilmesidir (Kılınç, 2017). Günümüzde çok sayıda cerrahi dalında yapılan ameliyatlarda robotik cerrahiden yararlanılmaktadır (Alcan vd., 2019).

Sağlık kurumları yapısı gereği son derece kapsamlı ve karmaşık durumdadır. Bu yapısının da etkisiyle sağlık kurumlarında dijitalleşmeyle birlikte meydana gelen gelişmeler bazı avantaj ve dezavantajlar sağlamaktadır. Bunlardan bir kısmına araştırmada yer verilmektedir. Öncelikle dijitalleşmenin, karmaşık yapıdaki sağlık kurumlarının işlemleri kolaylaştırmak için önemli katkılarına olacağı düşünülmektedir (Tüfekçi, Yorulmaz ve Cansever, 2017: 147). Teknoloji ile birlikte gelen gelişmeler sağlık kurumlarındaki tedavi süreçlerinin iyileştirilmesi, hastalarla iletişimin artması, yönetim sürecinin iyileştirilmesi gibi olumlu durumlar meydana getirmektedir (Akalın ve Veranyurt, 2020). Hastanelerin dijitalleşmesi ile sağlık profesyonellerinin hastalarla olan iletişimlerini yanında kendi aralarındaki de bilgi alışverişi kalitesi de artmaktadır (Gagnon vd., 2016). Veriler sisteme kaydedildiği için yer ve zaman kısıtlaması olmadan bilgilere ulaşılmakta ve acil durumlarda hızlı karar vermeye imkan sağlamaktadır (Wager vd., 2017: 79). Verilen avantajlar yanında bazı dezavantajlar da söz konusudur. Bunlardan ilki bilgisayar ortamında saklanan hasta verilerinin kaybolabileceği endişesidir (Tüfekçi, Yorulmaz ve Cansever, 2017). Bu doğrultuda, internet üzerinden yapılacak olası bir saldırıda dijital ortamdaki hasta kayıtlarının ne kadar güvende olduğu konusu endişe yaratmaktadır (Dwivedi vd., 2015). Teknolojiye geçiş ile birlikte yaşanabileceği düşünülen iş kaybı, bilgi eksikliği, uyum sorunu endişe nedeniyle dijitalleşmeye bir direnç oluşabilmektedir (Callender vd., 2015). Hastanelerdeki dijitalleşme uygulamalarına başlamadan önce sağlık profesyonellerinin görüşlerine ve önerilerine yer verilmemesi ve uygulamaya başladıktan sonra çalışanlardan geri bildirim alınmaması oryantasyonu olumsuz etkilemektedir (Samadbeik vd., 2017).

2. YÖNTEM

Bu araştırma nitel yöntem ile tasarlanmıştır. Nitel araştırmalarda nesnelere niteliğinin değerlendirilmesi için kelimeler, resimler ve tasvirler kullanılır (Berg ve Lune, 2015).

Bu çalışma fenomenolojik desen ile yürütülmüştür. Fenomenolojik desen birkaç kişinin bir fenomen (kavram, olgu, olay, vb.) ilgili deneyimlerinin ortak anlamına odaklanır (Creswell, 2018). Bu çalışmada katılımcıların sağlık alanında dijitalleşme hakkındaki düşüncelerine başvurulmuştur.

2.1. Araştırmanın katılımcıları

Araştırmanın katılımcıları amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme metoduyla belirlenmiştir. Ölçüt örneklemede temel anlayış, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan durumlar ya da kişiler üzerinde çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışma için belirlenen ölçütler katılımcıların en az 10 yıldır sağlık sektöründe çalışmış ve çalışmanın gerçekleştirildiği sürede Konya İl Sağlık Müdürlüğü'nde görev yapıyor olmalarıdır. Bu ölçütü sağlayan ve katılımcı olmayı kabul eden 9 katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar tarafından verilerin tekrar etmeye başladığı fark edildiğinde veri doygunluğuna erişildiği düşüncesiyle görüşmeler sonlandırılmıştır.

2.2. Verilerin toplanması

Araştırmanın verileri yüz yüze görüşme tekniği ile elde edilmiştir. Görüşme nitel araştırmalarda çokça tercih edilen bir veri toplama tekniğidir. Görüşmeler yarı yapılandırılmış bir görüşme formu üzerinden yürütülmüştür. Yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmacıya yol gösterici nitelikte olup aynı zamanda soru ekleme sonda soru sorma, katılımcı tarafından öncesinde açıklanmış bir duruma yönelik sorunun tekrar sorulmaması gibi esneklikler sağlar (Punch, 2005). Görüşme formu araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Görüşme formunda yer alan sorular katılımcıların; sağlık alanında dijitalleşmeye geçiş süreci, dijitalleşmenin avantajları-dezavantajları ve dijitalleşmenin geleceği konusunda fikirlerini edinmeye yönelik olarak oluşturulmuştur. Görüşmeler için katılımcılardan randevu alınmıştır. Görüşmeler katılımcıların kendi ofislerinde gerçekleştirilmiştir. Kendilerine bilgilendirilmiş gönüllü onam formları sunulmuştur. Katılımcılardan onay alınarak görüşmelerin ses kayıtları alınmıştır. Her bir görüşme ortalama 33 dakika sürmüştür. Ses kayıtları daha sonra bilgisayar üzerinde yazıya geçirilmiş ve teyit edilmiştir.

2.3. Verilerin analizi

Verilerin analizi Nvivo for Windows (2020) nitel veri analizi programı üzerinden gerçekleştirilmiştir (Nvivo for Windows, 2020). Bu programda görüşme metinleri üzerinde önce kodlamalar yapılmış, daha sonra benzer kodlar bir araya getirilerek temalar oluşturulmuştur. Bu temalar bulgular başlığı altında betimlenerek açıklanmıştır.

2.4. Araştırma etiği

Bu araştırma için Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulundan 2022/1188 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

3. BULGULAR

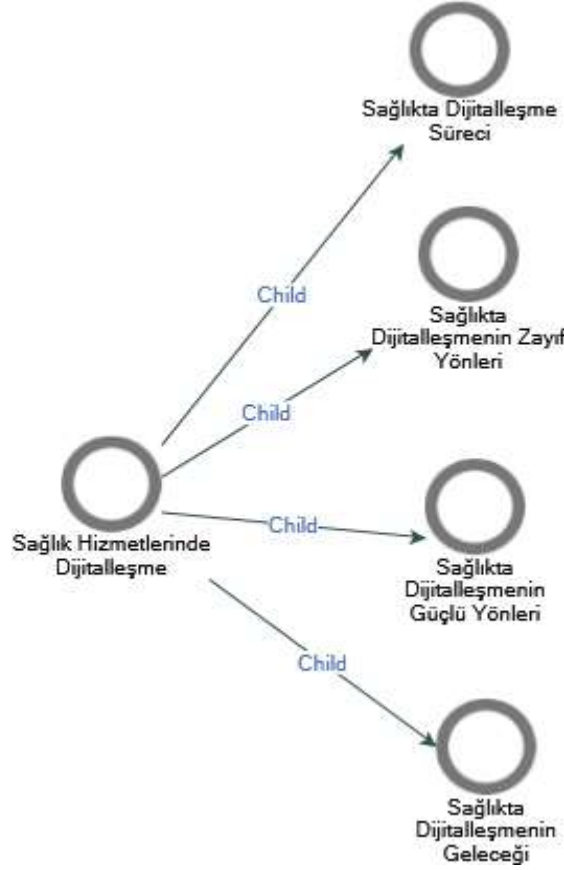
Bu bölümde araştırma bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Temel Bilgiler

No	Katılımcının Unvanı	Cinsiyeti	Yaşı	Öğrenim Durumu	Sağlık Sektöründe Çalışma Yılı
1	Sağlık Memuru	Erkek	29	Lisans	10
2	Memur	Erkek	40	Yüksek Lisans	11
3	Memur	Kadın	32	Yüksek Lisans	10
4	Sürekli İşçi	Kadın	30	Ön Lisans	10
5	Hemşire	Erkek	46	Lisans	20
6	Tıbbi Sekreter	Erkek	33	Lisans	11
7	Memur	Erkek	54	Yüksek Lisans	29
8	Sağlık Memuru	Kadın	46	Lisans	21
9	Ebe	Kadın	45	Lisans	26

Tablo 1'de görüldüğü üzere katılımcıların 3'ü memur, 2'si sağlık memuru, 1'i sürekli işçi, 1'i hemşire, 1'i tıbbi sekreter ve 1'i de ebe unvanına sahiptir. Katılımcıların 5'i kadın, 4'ü erkektir. Katılımcıların yaşları 29 ile 54 arasında değişkenlik göstermektedir. Katılımcıların 3'ü yüksek lisans, 5'i lisans ve 1'i önlisans düzeyinde öğrenim durumuna sahiptir. Katılımcıların sektörde çalışma yılları ise 10 ile 29 arasında değişmektedir.

Araştırma verilerinin analizinde toplam 83 kodlama yapılmıştır. Bu kodlardan 4 Ana tema 10 alt tema elde edilmiştir. Temalara ilişkin görsel olarak proje haritalarına aşağıda yer verilmiştir. Sağlık hizmetlerinde dijitalleşme; sağlıkta dijitalleşme süreci, sağlıkta dijitalleşmenin zayıf yönleri, sağlıkta dijitalleşmenin güçlü yönleri ve sağlıkta dijitalleşmenin geleceği olarak 4 ana tema kapsamında ele alınmıştır.

Şekil 1. Sağlık Hizmetlerinde Dijitalleşme Ana Temasına İlişkin Nvivo Project Map Görüntüsü

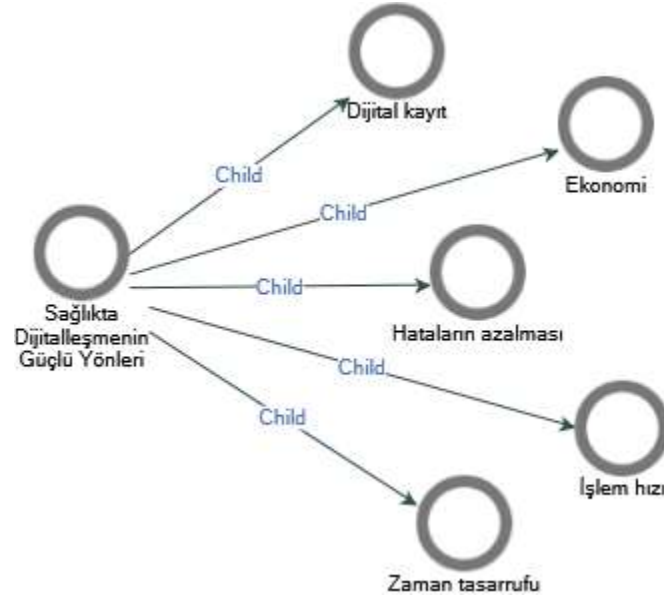
3.1. Sağlıkta dijitalleşme süreci

Katılımcılardan 5'i sağlıkta dijitalleşme süreci ana teması kapsamında değerlendirilen ifadelerle sahiptir. Katılımcılar tarafından genel olarak sağlıkta dijitalleşme sürecinin uluslararası bir gereklilik olduğuna ve sürecin olumlu yönlerine değinilmiştir. Ayrıca dijitalleşme sürecinde sağlık personellerine eğitim verildiği belirtilmiştir. Bu temaya ilişkin bazı katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“Sağlık sektöründe görev yapan personel işlemleri ve mali işlemler için ÇKYS ve EBYS sistemlerini kullanmaktayız” (K1). “Bakanlık tarafından illerde çalışan personele yüz yüze eğitimler verilerek dijital sağlık sistemlerine geçiş hızlandırılmıştır. İllerdeki personel aracılığı ile hastane personeli eğitilmiştir” (K2). “Hizmet alan ve hizmet verenler açısından daha verimli hale gelmiş oldu. Bununla birlikte faaliyetler ihtiyaca yönelik yapılandırıldı. Çalışanlar için dijital sağlık sistemi çok önemli bir konumdadır” (K4). “Bu süreçte gerçekleştirilen faaliyetler ihtiyaca yönelik yapılandırıldığı söylenebilir. Dünya genelindeki tüm sağlık hizmetlerini kapsayacak dijital teknolojilere entegre sağlık paradigmasının gelişme aşamasındadır ve gelişimi hız kazanmıştır” (K7). “Bilgi sistemlerinin birbirleriyle bütün olarak çalıştığı, her türlü cihazın bilgi yönetim sistemine ağlar ile veri gönderebildiği, çalışanların ve hastaların yetkisi ile bu sistemdeki verilere sağlık kurumundan veya uzaktan erişebilmesi hepimiz açısından bir kolaylık sağlamıştır. Tabii bu sistemler doğru kullanıldığı takdirde bize fayda sağlar” (K9).

3.2. Sağlıkta dijitalleşmenin güçlü yönleri

Sağlıkta dijitalleşmenin güçlü yönleri ana teması; dijital kayıt, ekonomi, hataların azalması, işlem hızı ve zaman tasarrufu şeklinde beş alt temaya ayrılmıştır. Toplam 38 kodlama bu ana temada değerlendirilmiştir.

Şekil 2. Sağlıkta Dijitalleşmenin Güçlü Yönleri Temasına İlişkin Nvivo Project Map Görüntüsü

3.2.1. Dijital kayıt

Katılımcı ifadelerine göre dijital kayıt, verilerin doğru ve eksiksiz kaydedilmesini sağlamaktadır. Dijital verilerin değiştirilebilir ve düzenlenebilir olması avantajdır. Aynı zamanda dijital kayıtların kağıt üzerindeki verileri gibi yıpranma durumu söz konusu değildir. Bu alt temaya dair katılımcı ifadesi şu şekildedir: “Hastaya ve süreçlere dair her türlü veri ve bilginin doğru ve eksiksiz olarak kayıt altına alınması, işlenmesi ile ilgili öncelikler sağlanmıştır...Bilgiler dijital ortamda olduğu için değiştirilebilir ve kağıt üzerinde olmadığı için yıpranma payı yoktur. Yenilenip ve tekrardan yazılma şansımız vardır” (K8).

3.2.2. Ekonomi

Bu alt temada değerlendirilen katılımcı ifadelerine göre sağlıkta dijitalleşme ekonomik tasarruf sağlar. Öncelikle kırtasiye malzeme kullanımını azaltır. Ayrıca iş gücüne ve mekana duyulan ihtiyacı azalttığı için ekonomik tasarruf sağlar. Bu konuda katılımcıların özgün ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“Kırtasiye, zaman ve diğer materyallerin israfının önüne geçmiştir” (K1). “Dijital sağlık sistemleri bürokrasiyi hızlandırarak zaman ve kırtasiye malzemesi israfını azaltmaktadır...İşlemlerin hızlanması ve maliyetlerin düşmesini kısaca avantajları olarak söyleyebilirim (K2). “Zaman ve kırtasiye malzemeleri israfı açısından etkilerinin olumlu olduğunu düşünüyorum” (K3). “Tabi ki daha çok olumlu etkisi olduğunu düşünüyorum. İsrif, iş gücü, zaman tasarrufu, bilgiye hızlı ve kolay erişim gibi birçok konuda bize fayda sağlıyor. Buna bağlı olarak kullanılan fiziki materyallerde tasarrufa geçilmiş oldu. Bunu sağlık ekonomisi açısından büyük bir fayda olarak görebiliriz” (K4). “İsrif, zamandan kazanma, hızlı erişim ve iş gücü bakımından bize tasarruf sağladığı ortadadır. Olumlu etkilerinin artarak devam edeceğini düşünüyorum... Hız, mesafe, alan (bina) ve ekonomik anlamda avantajları bulunmaktadır” (K5). “Dijital sağlık sistemlerinin ilk etkisi zaman tasarrufu ve kırtasiye masraflarını minimize etmesi...” (K6). “Dijital sağlık sistemleri kırtasiye masrafı, zaman israfı, insan gücü ve diğer israfların önüne geçmiştir. En çok da kağıt kullanımının en aza inmesi avantajlı yönüdür” (K7). “Dijital sağlık sistemlerinin ekonomiye katkısı ilk olarak kağıt israfını

azaltmaya yönelik olmuştur. Daha sonra ise bilgilerin dijital ortamda daha fazla kalmasını sağlamıştır. Bu da dosya ve belgelerin somut olarak yer kaplamasının önüne geçmiştir...Sağlık sistemlerinin dijitalleşmesi ile birlikte israfın önüne geçilmekte...” (K8). “...kağıt ve zaman israfını ortadan kaldırdığımı söyleyebilirim” (K9).

3.2.3. Hataların azalması

Hataların azalması alt temasında 4 katılımcı ifadesi değerlendirilmiştir. Katılımcı ifadelerine göre hataların azalması sağlıkta dijitalleşmenin güçlü bir yönüdür. Bu temaya ilişkin katılımcı ifadeleri şu şekildedir: “En az hata ile en hızlı şekilde...” (K1). “Sistem kullanıcılarının bilgi ve yetenek düzeyi artırılarak daha az hata ile işlemler hızlandırılabilir. Bir de sistemlerin tek bir uygulama üzerinden ulaşılması bizim işimizi daha da kolaylaştırabilir diye düşünüyorum” (K2). “...işlemlerin en az hata ile en hızlı bir şekilde sonuca ulaşması avantajıdır” (K7). “İnsan kaynaklı hata oranlarının azalması...” (K9).

3.2.4. İşlem hızı

Katılımcılar tarafından belirtildiği üzere sağlıkta dijitalleşmenin güçlü yönlerinden biri işlemlerin hız kazanmış olmasıdır. Dijitalleşme sayesinde sağlık hizmetlerindeki iş ve işlemler hızlanmıştır. Hem kurum içi hem de kurum dışında kazanılan işlem hızı sayesinde operasyonel verimliliğin arttığı ve bazı tahlil, tetkik işlemlerinde mükerrerliğin önüne geçildiği belirtilmiştir. Bu alt temada ele alınan katılımcı ifadeleri aşağıdaki gibidir.

“...bilgiye hızlı ve kolay erişim gibi birçok konuda bize fayda sağlıyor...Kurum içi ve kurumlar arası hızlı ve aktif iletişim sağlandı” (K4). “İsraf, zamandan kazanma, hızlı erişim ve iş gücü bakımından bize tasarruf sağladığı ortadadır. Olumlu etkilerinin artarak devam edeceğini düşünüyorum...Hız, mesafe, alan (bina) ve ekonomik anlamda avantajları bulunmaktadır...En güçlü yönü her zaman ve daima geliştirilebilir olmasıdır. Arşiv, istatistik, mesafe ve hız alanında (bilgiye hızlı erişim) analog sistemlerle kıyaslanamaz” (K5). “...ikinci olarak, tahlil ve tetkikte mükerreri önlemesi ve son olarak, hizmete ulaşılabilirlik ile sunum kolaylığı sağlamıştır” (K6). “...işlemlerin en az hata ile en hızlı bir şekilde sonuca ulaşması avantajıdır...Kişisel bilgileri kolay erişim sağlıyoruz” (K7). “...Çağdaş tıp teknolojilerini kullanıp hastaya ilişkin her türlü veriye ulaşmanın kolaylığını sağlamaktadır...sanal ağlar üzerinde veri paylaşımı daha hızlı ve kısa sürede olduğu için işlerin daha az zamanda yapılmasını sağlar. Gelişen teknoloji ile bu durum daha da geliştirilebilir (K8). “İnsan kaynaklı hata oranlarının azalması ve iş ve işlemler için bekleme sürelerinin kısalması ile sağlık hizmetlerinde verimliliğin artması beklenmektedir. Mesela dış kuruma bir evrak göndermek yazı ile çok zamanımızı almaktadır. Ama EBYS ile bunu kolaylıkla halledebiliyoruz” (K9).

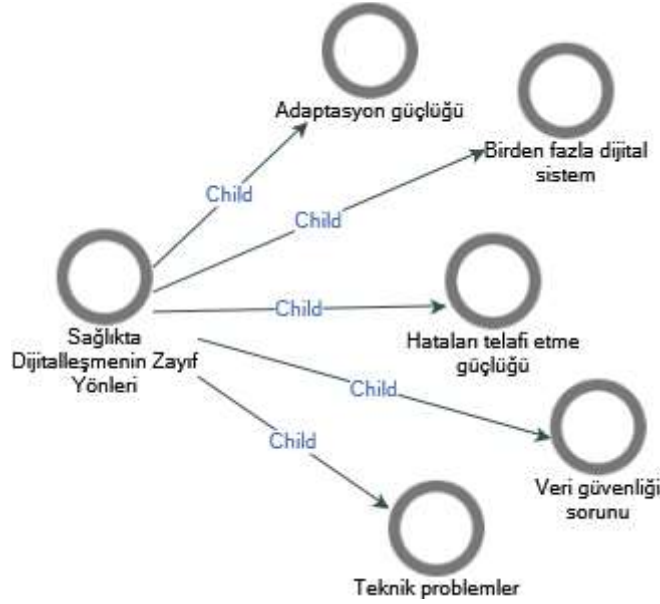
3.2.5. Zaman tasarrufu

Zaman tasarrufu alt teması kapsamında değerlendirilen katılımcı ifadelerine göre sağlık hizmetlerinde dijitalleşme büyük ölçüde zamandan tasarruf sağlamaktadır. Zaman tasarrufu kırtasiye malzeme israfının önüne geçilmesi, iş ve işlemlerin hızlanması ve bürokrasinin azalması ile de bağlantılıdır. Bu konuda katılımcıların özgün ifadeleri şu şekildedir:

“Kırtasiye, zaman ve diğer materyallerin israfının önüne geçmiştir...En az hata ile en hızlı şekilde” (K1). “Dijital sağlık sistemleri bürokrasiyi hızlandırarak zaman ve kırtasiye malzemesi israfını azaltmaktadır...İşlemlerin hızlanması ve maliyetlerin düşmesini kısaca avantajları olarak söyleyebilirim” (K2). “Zaman ve kırtasiye malzemeleri israfı açısından etkilerinin olumlu olduğunu düşünüyorum...Bireyin tüm sağlık bilgilerinin tek bir yerden hızlıca bulunması ve kolay ulaşılması tek elden muayenesini kolaylaştırır” (K3). “Tabi ki daha çok olumlu etkisi olduğunu düşünüyorum. İsraf, iş gücü, zaman tasarrufu, bilgiye hızlı ve kolay erişim gibi birçok konuda bize fayda sağlıyor (K4). “İsraf, zamandan kazanma, hızlı erişim ve iş gücü bakımından bize tasarruf sağladığı ortadadır. Olumlu etkilerinin artarak devam edeceğini düşünüyorum” (K5). “Dijital sağlık sistemlerinin ilk etkisi zaman tasarrufu ve kırtasiye masraflarını minimize etmesi... (K6). “Dijital sağlık sistemleri kırtasiye masrafı, zaman israfı, insan gücü ve diğer israfların önüne geçmiştir. En çok da kağıt kullanımının en aza inmesi avantajlı yönüdür” (K7). “...kağıt ve zaman israfını ortadan kaldırdığımı söyleyebilirim” (K9).

3.3. Sağlıkta dijitalleşmenin zayıf yönleri

Sağlıkta dijitalleşmenin zayıf yönleri ana teması; adaptasyon güçlüğü, birden fazla dijital sistem bulunması, hataları telafi etme güçlüğü, veri güvenliği sorunu ve teknik problemler şeklinde beş alt temaya ayrılmıştır. Toplam 30 kodlama bu ana tema kapsamında ele alınmıştır.

Şekil 2. Sağlıkta Dijitalleşmenin Zayıf Yönleri Temasına İlişkin Nvivo Project Map Görüntüsü

3.3.1. Adaptasyon güçlüğü

Katılımcılardan bazıları tarafından sağlık hizmetlerinde dijitalleşmeye geçiş sürecinde sağlık çalışanlarının adaptasyon güçlüğü çektiği belirtilmiştir. Geçiş sürecinde yaşanan zorluklar sebebiyle işlerin aksayabildiği belirtilmiştir. Bu konuda katılımcı ifadeleri şöyledir: “Sistem kullanıcılarının bilgi ve yetenek düzeyi artırılabilir” (K7). “Yeni bir sisteme geçiş yapılırken insanların yeni bir bilgiyle karşılaştıklarında sistemi öğrenmek için belli bir süre zorluk çekebiliyorlar. Bu durum da işlerin aksamasına neden olabiliyor. Aynı zamanda çalışan için psikolojik olarak sıkıntılı bir süreçtir” (K8).

3.3.2. Birden fazla dijital sistem

Bu alt temada ele alınan katılımcı ifadelerine göre sağlık hizmetlerinde birden fazla dijital sistemin aynı anda kullanılması zayıf bir yöndür. Katılımcılar tarafından birden fazla dijital sistemin iş ve işlemler üzerinde zaman kaybı ve aynı işlemlerin tekrar edilmesi gibi olumsuz sonuçları bulunduğu belirtilmiştir. Bu alt temaya ilişkin katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Birden fazla kullanılan programların birleştirilmesi veya entegre edilmesi gerekmektedir. İstenilen bilgi ve belgeye daha hızlı ulaşmamız da geliştirilebilirse çok daha iyi olur” (K1). “Kullanıcı olarak birden fazla sistem değil de tek bir sistem ile işlem yapmak veya sistemler arasında bilgi aktarımı yapılabilir olmasını bekliyorum” (K3). “...sağlık sektöründeki bütün kurumların tek bir veri giriş sistemi üzerinden iletişim kuramamasına bağlı olarak bilgi kopukluğu ve gereksiz tekrar edilen tetkik istemini söyleyebilirim” (K4). “Diğer bir dezavantajı ise sistemlerin tek bir sistem üzerinden değil de ayrı ayrı olması bizi erişim açısından biraz zorlayabiliyor...sistemlerin ayrı ayrı uygulamada değil de tek bir sistemde olması bizim için daha iyi olacaktır. Bu konuda geliştirilebileceğine inanıyorum” (K6). “Uygulamalar tek bir sistem altında kontrolü sağlanabilir. Böylece bilgiye daha hızlı ulaşılabilir ve daha hızlı sonuçlar elde edilebilir” (K7).

3.3.3. Hataları telafi etme gücü

Sağlıkta dijitalleşmenin zayıf yönleri ana temasının alt temalarından biri de hataları telafi etme gücüdür. Katılımcılar tarafından dijital ortamda yapılan hataların telafisinin zor olduğu belirtilmiştir. Ayrıca dijitalleşme ile işlem hızı arttığı için hata yapma riskinin de arttığı belirtilmiştir. Vurgulanan bir diğer nokta ise dijital sağlık sistemlerinde yapılan basit bir hatanın zincir şeklinde büyük bir soruna dönüşebileceğidir. Bu alt temada değerlendirilen katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Sehven yapılan veya hatalı yapılan işlemlerde geriye dönmek ve telafi etmek bazen bizim için zor olabiliyor” (K1). “İşlem hızı arttığı için hata yapma riski artabilmektedir” (K2). “Riskli yönlerine ise, dijital sistem üzerinde yapılan basit bir hatanın bile zincir şeklinde büyük bir soruna ulaşabilecek olması riskli yönüdür” (K4). “Ne kadar dikkatli çalışsak da gözden kaçan hatalı durumlarımız olabiliyor. Hatalı yapılan işlemlerde geriye dönmek ve telafi etmek çok da kolay olmuyor” (K7).

3.3.4. Teknik problemler

Katılımcılardan bazıları sağlıkta dijitalleşmenin zayıf yönlerinden teknik problemler alt temasına ilişkin fikir beyan etmiştir. Katılımcılar dijital ortamda gerçekleştirilen işlemler sırasında sistemin çökmesi, bilgilere virüs bulaşması ve sistemin güncelleme gerektirmesi gibi teknik problemlerle karşılaşabildiklerini belirtmiştir. Bu temada ele alınan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Dijital ortamda bilgileri ulaştırırken veya alırken virüs ve benzeri sorunlar ortaya çıkabiliyor. İşimiz aksayabiliyor” (K1)... Bir de bilgilere virüsün kolaylıkla bulaşması söz konusudur. Bu da işin aksamasına sebeplerden biridir...Sistemin sürekli çökmesi ve güncellemelerin mesai saatlerinde yapılmasını zayıf yönü olarak söyleyebiliriz” (K3). “...Bilgilerin dijital ortamda olması ve onların virüs bazen de bilgilere dışardan müdahale ve çalınması söz konusu olabilir” (K8). “Sistem çökmesi sonucunda belgenin kaybolması söz konusu olabiliyor ve bazen de sistemden kaynaklı teknik sorunlar ortaya çıkabiliyor” (K9).

3.3.5. Veri güvenliği sorunu

Katılımcılardan 9'u sağlık hizmetlerinde dijitalleşmenin zayıf yönlerinde veri güvenliği sorunu alt temasına ilişkin görüş beyan etmiştir. Bu konuda görüş bildiren katılımcı ifadelerine göre dijital sistemlerde yer alan bilgilerin kaybolma, silinme, virüs bulaşması, kötü niyetli ve yetkisiz kişilerin eline geçmesi gibi zayıf ve riskli yönleri bulunmaktadır. Bu alt temaya ilişkin katılımcı ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“Verilerin dijital ortamlarda kaybolması veya kötü niyetli kişilerin eline geçebilme zayıf ve riskli yönleri söylenebilir” (K1). “Yetkisiz kişilerce sistemlerin kullanımı sonucu güvenlik zafiyeti doğabilir” (K2). “Dijital sağlık sistemlerinin bize kolaylık ve israf açısından faydaları oldukça büyük fakat günümüzün sorunu olan dijital bilgi hırsızlığı sebebiyle kişinin bilgilerine art niyetli insanların eline geçmesi kolaylaştı diye düşünüyorum... Riskli yönüne de güvenlik duvarının kötü niyetli kişiler tarafından aşılmasını söyleyebiliriz” (K3). “Dijital sağlık sistemlerinin avantajları çok fakat dezavantajlarını da görmezden gelemeyiz. Kişi bilgilerine ulaşım, daha kolay ve engelsiz ulaşılabilir hale geldi. Bu da kişilerin hak ihlaline sebep olabilecek olumsuz bir duruma yol açmaktadır” (K4). Güvenlik ve dijital gelişmelere paralel ilerleme konularında dezavantajlarıdır. Dijital sağlık sistemleri ile kişi bilgilerine erişim kolaylaştığı için art niyetli kişiler tarafından bilgilerin ele geçirilme ve yayılması durumu söz konusu olabilir...Verilerin dijital ortamda kaybolması ve art niyetli işlerin eline geçmesi riskli taraftır” (K5). “Dijitalleşme sağlık sistemlerinde olumlu etki yapmış olmakla beraber mahremiyet (kişisel bilgi), güvenlik açığı gibi riskleri de beraberinde getirmiştir. Buna biz çalışanlar olarak çok dikkat ediyor ve titizlikle işimizi yapmaya çalışıyoruz. Ve böylelikle riskleri en aza indirmeye çalışıyoruz...Avantajları ve kattığı faydalar yanında dezavantajları da gelmektedir. Kişisel verilerin güvenliğinin sağlanmasında zorluklar yaşanabilir...Kişisel sağlık bilgilerine kolay erişim elbette güzel ve bize fayda sağlıyor fakat bilgilere bir şifre ile kolay ulaşılabilmesi güvenlik açığını da beraberinde getiriyor” (K6). “Kişisel bilgilere kolay erişim sağlıyoruz. Evet bu bizim için çok güzel fakat kötü niyetli kişilerin eline de geçebilir. Olayın bu yönünü de göz ardı edemeyiz. Biz çalışanlar da bu durumu en aza indirmeye, kişisel bilgileri korumaya

çalışıyoruz. Bunun sorumluluğu da biz çalışanlardadır” (K7). “...bilgilerin dijital ortamda olması ve onların virüs bazen de bilgilere dışardan müdahale ve çalınması söz konusu olabilir” (K8). “Bilgi ve verilere kolay erişim olduğundan verilerin yayılması kolaydır. Bu bir yandan riskli bir durumdur...Güvenlik sorunu ve alt yapısı biraz daha geliştirilebilir” (K9).

3.4.Sağlıkta dijitalleşmenin geleceği

Sağlıkta dijitalleşmenin geleceği ana temasına ilişkin 10 kodlama yapılmıştır. Bu alt temaya ilişkin katılımcı ifadelerine göre sağlık hizmetlerinde dijitalleşme artarak devam edecektir. Bu konuda katılımcıların öneri ve beklentileri arasında gelecekte birden fazla dijital sistem yerine tek bir sistemin kullanılması ve güvenlik zaafiyetinin en aza indirilmesi yer almaktadır. Bu ana temada değerlendirilen katılımcıların özgün ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“Dijitalleşme durmayacak, her geçen gün daha da ileriye gidecektir. Personelin gerekli eğitimler alarak bu sistemlere ayak uydurmaları ve yeniliğe açık olmaları gerekiyor” (K1). “Kullanıcı dostu sistemlerle daha hızlı ve güvenli işlem yapılabilir. Bu konuda son kullanıcılardan geri bildirim alınarak yerli yazılımlarla sorunların çözülmesi önem arz etmektedir. Sağlıkta ve teknolojiye ilerleme durmadan devam edecektir” (K2). “Daha hızlı bir sistem ve daha çok bilgiye ulaşmayı bir dijital sağlık sistemi kullanıcısı olarak umut ediyorum...Kullanıcı olarak birden fazla sistem değil de tek bir sistem ile işlem yapmak veya sistemler arasında bilgi aktarımı yapılabilir olmasını bekliyorum. Sadece kamu hastaneleri olarak değil tüm ülke genelinde özel, üniversite ve devlet hastaneleri arasında da hasta bilgilerine ulaşılabilen e- nabız gibi daha kapsamlı bir sistem olmalıdır” (K3). “Tüm hizmet kollarında olduğu gibi sağlık hizmetlerinde de dijitalleşme süreci her gün iyileştirilerek asıl talebin ne olduğu üzerinde daha çok çalışılarak geliştirilebilir. İletişim ağını tüm sağlık kurumları düşünülerek oluşturulsa önemini hiçbir zaman yitirmeyecek olan sağlık alanı gelişmeleri geleceğini sağlam temellere oturtmuş olur” (K4). “Yapay zeka entegrasyonları ile hasta ve sağlık profesyonellerinin işlemleri kolaylaşmaya ve hata oranında azalmaya devam edecektir. Gün geçtikçe bu sistemlerin daha da gelişeceğini düşünüyorum” (K5). “Hem hasta ve yakınları açısından hem de sağlık profesyonellerinin hizmeti sağlamada işinin kolaylaşması dijitalleşmenin önemini gösteriyor. Fakat doğru bilgiye ulaşılması açısından sağlık dijitalleşmesinin alacağı daha çok yol var. Sağlık okuryazarlığının artırılması, bilgi kirliliği ve yanlış tedavi uygulamalarının önünün kesilmesi gerekir” (K6). “Dijitalleşme bugün hayatın her alanına ulaşmıştır ve toplumlarda tıbbi hizmetleri, sunum ve tüketme şekillerini değiştirmiştir. Değiştirmeye de devam edecektir...Mevcut uygulamaların faydası artacak, maliyetleri azaltacak ve süreçteki hataları minimize edecek, belki de tamamen ortadan kaldıracaktır” (K7). “Teknoloji geliştikçe beklentiler değişmekte ve daha fazlası istenmektedir. Bundan dolayı dijital kurumların sayısının her geçen gün daha da artacağını söyleyebilirim. Eldeki teknolojilerin daha fazla geleceği ve yeni yöntem ve uygulamaların kolaylık sağlayacağını ifade edebiliriz” (K8). “Dijitalleşme bugün hayatın her alanına ulaşmıştır ve toplumlarda tıbbi hizmetleri sunum ve tüketme şekillerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Değiştirmeye de devam edecektir” (K9).

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırma verilerinin analizi sonucu 4 ana tema ve 10 alt tema elde edilmiştir. Ana temalar; “sağlıkta dijitalleşme süreci”, “sağlıkta dijitalleşmenin zayıf yönleri”, “sağlıkta dijitalleşmenin güçlü yönleri” ve “sağlıkta dijitalleşmenin geleceği” şeklindedir. Araştırma sonucunda sağlık hizmetlerinde dijitalleşmenin küreselliğin bir getirisi olduğu tespit edilmiştir. Sağlıkta dijitalleşme sürecinin genel olarak olumlu değerlendirildiği ve sağlık personellerine dijital sistemler hakkında eğitim verilerek sürecin desteklendiği görülmüştür. Sağlık hizmetlerinde dijitalleşme; dijital kayıt, kırtasiye malzemesi, zaman, işgücü ve emek tasarrufu sağlaması ile iş ve işlemlere hız kazandırması sebebiyle olumlu değerlendirilmiştir. Akalın ve Veranyurt (2020) tarafından yapılan çalışmada teknolojik gelişmelerle birlikte sağlık kurumlarındaki tedavi süreçlerinin iyileştirilmesi, hastalarla iletişimin artması, yönetim sürecinin iyileştirilmesi gibi olumlu durumlar meydana geldiği ifade edilmektedir (Akalın ve Veranyurt, 2020: 132). Karahanna ve diğ., (2019) tarafından hastalardeki dijitalleşmenin rakiplere üstünlük sağlamak için çok önemli bir etkiye sahip olduğu belirtilmektedir (Karahanna vd., 2019).

Öte yandan sağlık hizmetlerinde dijitalleşmenin bazı dezavantajları bulunduğu tespit edilmiştir. Sağlık personellerinin dijital sağlık sistemlerine adaptasyonu konusunda zorlanması, birden fazla dijital sağlık sisteminin aynı anda kullanılmasıyla entegrasyon problemleri yaşanması, sistemler üzerinde yapılan hataların telafisinin zor olması, virüs, güncelleme ya da sistemin çökmesi gibi teknik problemler sebebiyle sağlık hizmetlerinin aksaması ve dijital ortamda sağlık verilerinin güvenliği gibi zayıf yönleri bulunduğu görülmüştür. Gelecekte ise sağlık hizmetlerinde dijitalleşmenin gelişeceği tahmin edilmektedir. Dijital sağlık sistemlerinin veri güvenliği konusunda etkin çalışmalar yapılması ve tek bir dijital sağlık sistemi üzerinden hizmetlerin sürdürülmesi geleceğe dair beklentiler arasında yer almaktadır. Tüfekçi, Yorulmaz ve Cansever (2017) tarafından yapılan çalışmada da bilgisayar ortamında saklanan hasta verilerinin kaybolabileceği endişesinden bahsedilmektedir (Tüfekçi, Yorulmaz ve Cansever, 2017: 148). Callender ve diğ., (2015) tarafından teknolojiye geçiş ile birlikte yaşanabileceği düşünülen iş kaybı, bilgi eksikliği, uyum sorunu endişe yaşandığı ve dijitalleşmeye karşı bir direncin oluştuğu ifade edilmektedir (Callender vd., 2015: 135).

Son olarak sağlık kuruluşlarında dijitalleşmenin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi için öncelikle teknoloji alt yapısının geliştirilip sonrasında uygulamaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bunun yanında sağlık kurumlarında dijitalleşme uygulamalarına geçilmeden önce sağlık profesyonellerinin görüş ve önerileri üzerinde önemle durulmalıdır. Uygulamaya başladıktan sonra ise geri bildirim alınması gerekmektedir. Çalışanlarını görüşlerini içeren bu çalışmanın bundan sonra yapılacak çalışmalar ve faaliyetler fikir oluşturacağı düşünülmektedir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Akalin, B. ve Veranyurt, Ü. (2020). Sağlıkta Dijitalleşme ve Yapay Zekâ. SDÜ Sağlık Yönetimi Dergisi, 2(2), 128-137.
- Alcan, A. O., Soyer, Ö., Van Giersbergen, M. Y., Solak, M., ve Yoltay, H. E. (2019). Hemşirelerin Robotik Cerrahi Konusundaki Görüşlerinin İncelenmesi. Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 5(1), 5-9.
- Berg, B. L., & Lune, H. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Callender, C., Marshall, B., Cardon, P.W., and Patel, N. (2015). Obstacles to The Adoption of Cloud Computing: Best Practices in Technology and Communication. Issues in Information Systems, 16 (2), 133-139.
- Creswell, J. W. (2018). Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni. Ankara: Siyasal kitabevi.
- Dwivedi, Y.K., Wastell, D., Laumer, S., Henriksen, H.Z., Myers, M.D., Bunker, D., and Srivastava, S.C. (2015). Research on Information Systems Failures and Successes: Status Update and Future Directions. Information Systems Frontiers, 17 (1), 143-157. doi: 10.007/s10796-014-9500-y.
- Gagnon, M.P., Simonyan, D., Ghandour, E.K., Godin, G., Labrecque, M., Ouimet, M., and Rousseau, M. (2016). Factors Influencing Electronic Health Record Adoption by Physicians: A Multi Level Analysis. International Journal of Information Management, 36 (3), 258-270. doi: 10.1016/j.ijinfomgt.2015.12.002.
- Güzel, Ş. (2020). Sağlık Kurumlarında Dijitalleşme, Ş. Güzel ve H. Akman Dömbekci (Ed.) Sağlık Yönetiminde Güncel Konu ve Konular içinde(19-34), Ankara: Berikan Yayınevi.
- Karahanna, E., Chen, A., Liu, Q.B. and Serrano, C. (2019). Capitalizing On Health Information Technology To Enable Digital Advantage In U.S. Hospitals, MIS Quarterly 43(1), 113-140, DOI: 10.25300/MISQ/2019/12743
- Kılıç, T. (2017). E-Sağlık, İyi Uygulama Örneği; Hollanda. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 6(3), 203-217.

- Kılıç, T. (2018). Tele Ophthalmology, A Best Practices Case In Netherlands, The Journal, 11(61), 903-907.
- Kopmaz, B., ve Arslanoğlu, A. (2018). Mobil Sağlık ve Akıllı Sağlık Uygulamaları. Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 5(4), 251-255.
- Netherlands, M. (2009) The Digital Hospital of Tomorrow: The Time Has Come Today. Erişim adresi:https://h41368.www4.hp.com/h41111/rfg_formprocessor/digital_hospital/uk/en/pdf/DH-IDC-PAPER-HI216948.pdf, (05.11.2022).
- Nvivo for Windows (2020). Nvivo Nitel Veri Analiz Programı, Erişim adresi:<https://www.nvivoturkiye.com/>, (12.10.2022).
- Perez M. B., Diaz T. I. and Coronado L. M., (2013). Mobile Health Applications For The Most Prevalent Conditions By The World Health Organization: Review and Analysis, Journal of Medical Internet Research, 15-6, e120. doi: 10.2196/jmir.2600.
- Punch, K. F. (2005). Sosyal Araştırmalara Giriş. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Samadbeik, M., Shahrokhi, N., Sareman, M., Garavand, A., and Birjandi, M. (2017). Information Processing in Nursing Information Systems: An Evaluation Study From a Developing Country. Iranian Journal Of Nursing And Midwifery Research, 22(5), 377-82. doi: 10.4103/ijnmr.IJNMR_201_16.
- Toygaz, Ş. A. (2018). E-sağlık Uygulamaları. Yasama Dergisi, (37), 101-123.
- Tüfekci, N., Yorulmaz, R., ve Cansever, İ. H. (2017). Dijital Hastane. Journal of Current Researches on Health Sector, 7(2), 143-156.
- Ventola, C.L. (2014). Mobile Devices and Apps for Health Care Professionals: Uses and Benefits. Pharmacy and Therapeutics, 39(5), 356-364. PMID: 24883008.
- Wager, K. A., Lee, F. W., and Glaser, J. P. (2017). Health Care Information Systems: A Practical Approach for Health Care Management. New York: Willey.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınevi.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

ATIK YÖNETİMİ VE SIFIR ATIK PROJESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: İSTANBUL İLİ ÖRNEĞİ

WASTE MANAGEMENT AND EVALUATION OF ZERO WASTE PROJECT: THE CASE OF İSTANBUL

Dr. Öğr. Üyesi Arzu BULUT¹

Doç. Dr. Halil ŞENGÜL²

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, İstanbul'da ikamet eden bireylerin atık yönetimi ve sıfır atık projesine yönelik algı düzeylerini incelemektir. Bu çalışma kesitsel ve tanımlayıcı tasarımda bir araştırmadır. Araştırmanın evrenini, İstanbul'da ikamet eden 18 yaş ve üzeri bireyler olup, örneklem büyüklüğü, yaşları 18 ile 66 arasında değişen 161 erkek ve 229 kadın olmak üzere 384 kişiden oluşmaktadır. Anketler, kolayda örnekleme yöntemine göre seçilen katılımcılara Google formlar ve yüz yüze görüşme yoluyla ulaştırılmıştır. Tüm istatistiksel analizlerde IBM SPSS paket programı kullanılmıştır. Medeni durum ile Atık Yönetimi ve Sıfır Atık Projesi Ölçeği toplam ($p<0,05$), sıfır atık projesi algısı ($p<0,05$) ve çevresel gözlemler ($p<0,05$) puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. ANOVA testi sonuçlarına göre, katılımcıların yaş grupları ile çevresel gözlemler ($p<0,01$), sıfır atık proje algısı ($p<0,05$) ve kamu hizmeti yeterliliği ($p<0,05$) puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Katılımcıların eğitim durumu ile çevresel gözlemler ve kamu hizmeti yeterliliği puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0,01$). Bu çalışmada bireylerin atık yönetimi ve sıfır atık projesine yönelik algı düzeyleri sosyo demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Atık yönetimindeki aksaklıkların azaltılması, toplumun bilinçlendirilmesi ve farkındalığın artırılması ile sağlanabilir. Sonuç olarak, her yaşta ve eğitim seviyesinden bireyin atık konusunda bilinçlendirilmesi elzemdir.

Anahtar Kelimeler: Atık Yönetimi, Sıfır Atık Projesi, Katı Atık, Çevre Sağlığı, İstanbul

JEL Sınıflandırma Kodları: Q53, Q56, I18.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the perception levels of individuals residing in Istanbul toward waste management and zero-waste project. This study is research in cross-sectional and descriptive design. The population of the study consists of individuals aged 18 and over residing in Istanbul, and the sample size consists of 384 individuals, 161 males and 229 females, with ages ranging from 18 to 66. The questionnaires were delivered to the participants selected according to the convenience sampling method via Google forms and a face-to-face interview. All statistical analyses used the IBM SPSS package program. Marital status with Waste Management and Zero Waste Project Scale total ($p<0.05$), zero waste project perception ($p<0.05$), and environmental observations ($p<0.05$) statistically significant difference was found between mean scores. According to the ANOVA test results, age groups of the participants and environmental observations ($p<0.01$), zero waste project perception ($p<0.05$), and public service adequacy ($p<0.05$) statistically significant difference was found between mean scores. A statistically significant difference was found between the educational status of the participants, environmental observations, and public service adequacy mean scores ($p<0.01$). In this study, the perception levels of individuals towards waste management and zero-waste project differ according to their sociodemographic characteristics. Reducing the disruptions in waste management can be achieved by raising society's awareness and increasing awareness. As a result, it is essential to raise the awareness of individuals of all ages and education levels about waste.

Keywords: Waste Management, Zero Waste Project, Solid Waste, Environmental Health, Istanbul

JEL Classification Codes: Q53, Q56, I18.

¹ Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, abulut@bandirma.edu.tr

² İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, halil.sengul@izu.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

The aim of this study is to examine the perception levels of individuals residing in Istanbul toward waste management and zero-waste project. The importance of the research is to understand the importance of waste management and the zero-waste project and to put forward suggestions for improving their awareness of protecting human and environmental health. The exponential increase in human population, coupled with rapid industrialization and urbanization, has triggered massive waste generation. In addition, changes in human activities, lifestyles, and consumption patterns have increased solid waste generation rates. Waste has been a consequence of human existence since the beginning of civilization. Waste generation is one of the key elements of human activity. Urbanization is one of the main reasons for the increase in waste production. Waste is a symbol of the inefficiency of any modern society and a representation of misallocated resources. Zero waste is the design and management of products and processes to systematically prevent and eliminate material waste and conserve and recover all resources. In waste management, it is possible to reduce and control waste at the source with the right awareness and practices. For this reason, it is essential for society to have sufficient knowledge and to increase their sensibility to waste management.

Design/methodology/approach:

This study is research in cross-sectional and descriptive design. In the study, the Personal Information Form prepared by the researcher and the Waste Management and Zero Waste Project Scale developed by Gül (2020) and used in the master's thesis were data collection tools. The scale is five items Likert-type scale consisting of twenty-four items and six sub-dimensions. Before the research, permission and ethics committee approval were obtained from the author who developed the scale via e-mail. The research population consisted of individuals aged 18 and over residing in Istanbul. Due to the large size of the universe and the impossibility of reaching all of them, sampling was used. The convenience sampling method was preferred in the selection of the study group. The convenience sampling method was chosen as the least costly and easiest method to implement, considering the size of the population and time and cost constraints in the research. The number of individuals included in the research sample was calculated as at least 384 with a 5% margin of error by using the sampling formula in cases where the number of universes is known. The sample size of our study consisted of a total of 384 people, 161 males and 229 females, with ages ranging from 18 to 66. Research data were collected from 01 March to 30 April 2022. The questionnaire was delivered to the participants via Google forms and face-to-face. All statistical analyses used the IBM SPSS package program. Since the normality assumption of the study variables was met, t-test and ANOVA tests, which are among the parametric test statistics, were used in the data analysis. The results were evaluated at the 95% confidence interval at the $\alpha=0.05$ significance level.

Findings:

When the general information about the participants' personal characteristics in the study is examined, the average age of the participants is 35.16 (SD = 10.9), with ages ranging from 18 to 66. In the study, 41.9% (n= 161) of the participants were male, 58.1% (n=229) were female, 40.4% (n=155) were married, while 59.6% (n =223) was determined to be single. It was determined that participants 61.7% (n= 237) were undergraduate degrees, and 66.4% (n= 255) with income ranging from 5001 to 10000 TL. When the findings of the descriptive statistics of the participants were examined, independent samples t-test results showed that gender did not have a significant effect on the total and sub-dimensions mean scores of the Waste Management and Zero Waste Project Scale ($p>0.05$). Marital status and Waste Management and Zero Waste Project Scale total ($p<0.05$), zero waste project perception ($p<0.05$), and environmental observations ($p<0.05$) statistically significant difference was found between mean scores. According to the ANOVA test results, age groups of the participants and environmental observations ($p<0.01$), zero waste project perception ($p<0.05$), and public service adequacy ($p<0.05$) statistically significant difference was found between mean scores. A statistically significant difference was found between the educational status of the participants, environmental observations, and public service adequacy mean scores ($p<0.01$).

Conclusion and Discussion:

Waste, which has many types, is an issue that concerns the environment and public health. It is essential to adopt environmentally friendly attitudes in solving waste problems that cause environmental issues. In this study, the perception levels of individuals towards waste management and zero-waste project differ according to their socio-demographic characteristics. Elimination or minimization of the problems in waste management can be achieved by raising society's awareness and increasing awareness. It is seen that training and awareness studies should be carried out that can appeal to all segments, especially on the importance of waste management, the harm of wastes to the environment and human health, reduction, separation, disposal, and recycling of wastes at the source. On the other hand, it is necessary to carry out activities that can change behavior in society, provide individuals with sustainable consumption habits, and take responsibility for individuals of all ages and education levels in the community. In this regard, local governments, policymakers, decision-makers, non-governmental organizations, and universities have essential duties.

1. GİRİŞ

İnsan nüfusunun katlanarak artması, hızlı sanayileşme ve kentleşme ile birleştiğinde muazzam boyutlarda atık üretimini tetiklemiştir. Atık üretimi, insan faaliyetinin temel unsurlarından biridir. İnsan faaliyetlerinde, yaşam tarzlarında ve tüketim kalıplarındaki değişiklikler, katı atık üretim oranlarında artışa neden olmuştur. Bu durum atık yönetiminin aslında tüm dünyanın gündemine oturmasına neden olmuş ve atıklar artık yönetilmesi gereken önemli bir çevre sorunu olarak görülmeye başlanmıştır. Dünya nüfusunda bu hızlı artışa bağlı olarak 2050 yılında nüfusun 9 milyar olması beklenmektedir. Bu durum küresel yenilenemeyen kaynakların, aşırı kullanımı sonucunda tükenmesine neden olacaktır. Doğal sınırlı kaynakların kentsel nüfus tarafından sürekli olarak tüketilmesi, belirsiz bir geleceğe yol açmaktadır. Bu nedenle, üretim aşamasında atık üretiminin azaltılması, malzeme verimliliği ve atıkların kaynağında geri kazanımına dayalı stratejik atık yönetim süreçlerinin oluşturulması alınması gereken önlemler arasında sayılabilir. Bu önlemler sayesinde sürdürülebilir bir tüketim faaliyeti gerçekleştirilmiş olacaktır.

Atık yönetimi, her biri için farklı yöntemler ve uzmanlık alanları gerektiren katı, sıvı, gaz veya radyoaktif maddeleri içerebilir. Kaynağında geri kazanım içinde çeşitli atık türleri ayrı ayrı toplanabilir. Özellikle kaynağında geri kazanım için atık yönetimi konusunda eğitim ve farkındalık, kaynak yönetiminin küresel perspektifi açısından giderek daha önemli hale gelmektedir. Sürdürülebilir atık yönetiminin rolü, kaynağında üretilen atık miktarını minimize ederek, çevreye boşaltılan atık miktarını azaltmaktır. İnsan sağlığını tehdit edecek kadar çevreyi kirleten atıkların yönetilebilmesi için halkın belirli bir farkındalığına ve bunun için de eğitime ihtiyaç vardır. Türkiye’de 2017 yılında halkın atık yönetimi konusundaki farkındalığını arttırmayı amaçlayan “Sıfır Atık Projesi” hayata geçirilmiştir. Bu-proje ile hem ekonomik bir katkı elde edilmesi hem de çevrenin korunması hedeflenmiştir. 2017 yılında hayata geçirilen bu projenin toplumsal yansımaları konusunda yapılmış yeterli sayıda araştırma bulunmamaktadır.

Bu çalışmada bireylerin atık yönetimi ve sıfır atık projesine yönelik algı düzeylerini incelemek ve atık yönetimi ve sıfır atık projesine yönelik algı düzeylerinin sosyo-demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını araştırmak amaçlanmıştır. Araştırmanın önemi ise bireylerin atık yönetimi ve sıfır atık projesinin önemini kavrayarak, insan ve çevre sağlığını korumaya yönelik farkındalıklarını geliştirmelerine yönelik öneriler ortaya koyabilmektir. Bu amaçla araştırmanın soruları aşağıda sunulmuştur.

1. Bireylerin atık yönetimi ve sıfır atık projesine yönelik algıları ne düzeydedir?
2. Bireylerin kişisel atık yönetimi, sıfır atık projesi algısı, çevresel gözlemler, çevre kirliliği algısı, duyuru ve farkındalık, kamusal hizmet yeterliliği algı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Bireylerin demografik özelliklerine göre atık yönetimi ve sıfır atık projesi algıları anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Atık Kavramı

Atık, medeniyetin başlangıcından beri insan varlığının ayrılmaz bir sonucu olmuştur. Atık, herhangi bir modern toplumun verimsizliğinin sembolü ve yanlış tahsis edilmiş kaynakların bir temsilidir. Atık, bir kaynak olarak görülüp uygun şekilde yönetilseydi, üretilen atıkların artan hacimleri sorun olmazdı (UNEP, 2001). Her geçen yıl dünya nüfusu artmaya devam etmesiyle birlikte üretilen atık miktarı da artmaktadır. Hızlı kentleşme, 2025 yılına kadar dünya nüfusunun tahmini üçte ikisinin şehirlerde yaşamasıyla birlikte bu eğilime eşlik etmektedir (UNDESA, 2005). Kentleşmenin kendisi tek başına bir sorun olmasa da gelişigüzel ve plansız büyüme, kamusal alan ve nehir kıyılarının işgali, hava ve su kirliliği ve katı atık üretimi gibi birçok çevresel soruna neden olabilir (UNEP, 2001). Kentleşme atık üretiminin artmasının temel sebeplerinden biridir. Dünya nüfusunun %50'den fazlası kentsel alanlarda yaşamaktadır (UN-HABITAT, 2010) ve 2030 yılına kadar insan nüfusunun %80'inin kentsel alanlarda yaşayacağı öne sürülmektedir. Şehirler, dünya yüzeyinin sadece %2'sini kaplar iken dünyanın doğal kaynaklarının %75'inden fazlasını tüketir ve küresel olarak üretilen tüm atıkların %70'ini oluşturur (Ramsar, 2012). Dünya kentsel geleceğine doğru koşarken, kentsel yaşamda önemli bir problem olarak görülen kentsel katı atık (KKA) miktarı kentleşme oranından bile daha hızlı büyümektedir. 2012 yılında, küresel olarak yaklaşık 3 milyar şehir sakininin kişi başına 1,2 kg/gün (yılda 1,3 milyar ton) atık üretmiştir ve 2025 yılına kadar muhtemelen

4,3 milyar kent sakininin kişi başına günde 1,42 kg/gün kentsel katı atık (yılda 2,2 milyar ton) üreteceği tahmin edilmektedir (Hornweg and Bhada-Tata, 2012).

Gelişmekte olan ülkelerde, tarım sektörü ağırlıklı yapıdan, sanayi ve hizmet sektörünün ağırlıklı olduğu bir yapıya hızlı bir geçiş vardır. Nüfusun kırsal alanlardan kasaba ve şehirlere sürekli göç etmesi nedeniyle KKA miktarı da artmaktadır. Türkiye’de 1927 yılında, belde ve köylerde yani kırsal kesimde yaşayan nüfus oranı %75,8, il ve ilçe merkezlerinde yani kentsel bölgelerde yaşayan nüfus oranı %24,2 iken 1950 sonrasında kentsel nüfus oranının giderek artmaya başladığını görmekteyiz. Dünya Bankasının verilerine göre 2020 yılında Türkiye’de kentsel alanlarda yaşayan nüfus oranı %76’dır (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2022a). Kentsel nüfusun artması KKA miktarında da artışlara neden olmaktadır. Bu durum katı atık yönetimini de zorlaştırmakta ve katı atık yönetiminde problemlerin ortaya çıkmaya başlamasına neden olmaktadır. Kentsel nüfusta üretilen katı atık miktarı kırsal alandan oldukça fazladır. Kentsel alanlarda kişi başına atık üretimi, nüfusun büyüklüğüne bağlı olarak 0,2 kg/gün ile 0,6 kg/gün arasında değişmektedir (Ministry of Finance Government of India, 2009). Kentleşmenin aynı hızla devam etmesi durumunda kişi başına atık üretiminin de yılda yaklaşık %1,3 oranında artış göstereceği söylenmektedir (Bhide and Shekdar, 1998). Bu durum atık yönetimi kavramının artık dünya gündeminde önemli bir yer almasına neden olmuştur.

2.2. Sıfır Atık

Evsel katı atıklar eğer uygun şekilde toplanmaz, depolanmaz ve bertaraf yapılmaz ise tehlikeli sonuçlara neden olabilir (Yadav and Mishra, 2004). Özellikle vahşi depolamanın neden olduğu birçok ciddi halk sağlığı problemi yanı sıra çöplerin patlaması gibi afetlere neden olabileceği unutulmamalıdır. Bu nedenle, toplumu çevresel sorunlara karşı duyarlı hale getirmek gerekmektedir. İnsanı çevreye ve buna bağlı sorunlara karşı duyarlı kılan eğitimidir. Toplumun uygun atık yönetiminde etkin rol alabilmeleri için çevre sorunları hakkında farkındalık düzeyine sahip olmaları gerekmektedir (Tartiu, 2011). KAY geliştirmekte olan ülkelerde yetersiz sağlanan hizmetlerden biridir. Sınırlı kaynaklar, artan nüfus, hızlı kentleşme ve eski sistemlerin uygulanması verimsizliğe yol açmaktadır. Katı atık üretimi ve toplanması ile ilgili uygun planlama eksikliği ve yetersiz veri, KAY’ni daha da karmaşık hale getirmektedir. Karar vericiler, birden fazla hedef ve stratejiyi dikkate alan çözümler formüle etmelidir. Herhangi bir atık oluşumu doğal kaynakları tüketir, enerji ve su kullanır, arazi üzerinde baskı oluşturur, çevreyi kirletir ve nihayetinde atık yönetimi için ek bir ekonomik maliyet yaratır. Bu maliyetlerin azaltılabilmesi için atık diye bir şeyin kabul edilebilir olmayacağını, sadece geri dönüşümün olacağı bir konuma geçmenin önemi tüm dünyada kabul görmüş ve bu kabul sıfır atık sloganı ile gündem olmuştur.

Sıfır atık kavramı ilk olarak 1973 yılında Dr. Paul Palmer kimyasal atıklardan kaynakların geri kazanılması için kullanmıştır (TÜDAM, 2016). Sıfır atık kavramını tek başına tanımlayabilecek somut bir tanım yoktur. Uluslararası Sıfır Atık Birliği (Zero Waste International Alliance) tarafından yapılan tanıma göre sıfır atık, malzeme israfını sistematik olarak önlemek ve ortadan kaldırmak amacıyla tüm kaynakları koruyup, kurtarmak için ürünlerin ile üretim süreçlerinin tasarlanması ve yönetilmesidir (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2022). Sıfır atık, atık problemlerini çözmek için en vizyoner kavramlardan biridir. Dünyada sıfır atık vizyonunu ilan eden birçok ülke vardır. Türkiye’deki hızlı kentleşme ve sanayileşme farklı türlerde ve artan miktarlarda atık üretilmesine neden olmuştur. Bunun neticesinde KAY’de ortaya çıkacak problemlerin çözümüne katkı sağlamak için “Sıfır Atık” vizyonu kabul edilmiştir.

2016 yılında TÜİK’in yayınladığı verilere baktığımızda kişi başı oluşan atık miktarı 1,17 kg/gün’dür. Türkiye Değerlendirilebilir Atık Malzemeler Sanayicileri Derneği (TÜDAM) ve TÜİK verilerine göre geri dönüştürülebilir atık miktarı yıllık 6 milyon ton, toplam atık miktarı ise 31,6 milyon tondur. Buradan geri dönüştürülebilir atık miktarının toplam atıkların %19’u olduğu belirtilmektedir (TÜDAM, 2016; TÜİK, 2022). Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’nın “Sıfır Atık” projesinde 2023 yılında hedeflenen geri dönüşüm oranı ise %35’tir (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2022b). Türkiye’nin de bulunduğu 23 geliştirmekte olan ülkede evsel katı atık üretimi ve geri kazanım oranları üzerinde yapılan bir araştırmada ortalama kişi başı evsel katı atık üretiminin 0,77 kg/gün ve geri kazanım oranları %5-40 arasında olduğu belirtilmiştir (Troschinetz and Mihelcic, 2009). Sürdürülebilir bir dünya ve sürdürülebilir bir gelecek için sıfır atık projesinin önemi inkâr edilemez. Sıfır atık, atıkları önlemek ve ortadan kaldırmak ve atık akışından tüm kaynakları geri kazanmak için ürün ve süreçleri sistematik olarak tasarlamak ve yönetmek anlamına gelir (ZWIA, 2004). Sıfır atık için çalışmak, ürünleri parçalarına ayırmayı ve geri dönüştürmeyi mümkün kılan tasarım değişikliklerini motive eden dünya çapında bir hareket haline gelmiştir. Sıfır atık kavramının basit bir tanımı, herhangi bir ürünün yaşam döngüsünün hiçbir aşamasında istenmeyen ve gereksiz atıkların olmaması şeklinde yapılabilir. Sıfır atık kapsamı, atık kaynaklarının

üretim aşamasından başlayarak önlenmesini, kaynağında azaltılmasını, dönüştürülebilir atıkların yeniden kullanılmasını ve üretim süreçlerinin yeniden tasarlanmasını da içeren sürdürülebilir bir atık yönetimi sağlayabilmek için tasarlanması gereken birçok kavramı içermektedir. Bu nedenle, sıfır atık stratejisi en iyi KAY uygulaması olarak popülaritesini artırmaktadır. Sıfır atık ürünlerin geri dönüşümünü teşvik etmenin yanı sıra atık oluşumunu en başta önlemek için tasarımını, üretimini ve dağıtımını yeniden yapılandırmayı da amaçlar (UNECE, 2011).

Sıfır atık ilkelerinin doğru uygulanması ile mevcut şehirler sıfır atık şehirlere dönüştürülebilir. Anahtar itici güçler, kısa vadeli ve uzun vadeli uygulama stratejilerine dayanmaktadır. Farkındalık ve eğitim, davranış değişikliği ve sistem düşüncesi uzun vadeli stratejiler iken yenilikçi bir endüstriyel tasarım ile %100 geri dönüşümü hedefleyen bir geri dönüşüm uygulanması gereken kısa vadeli stratejilerdir.

2.3. Atık Yönetimi

KKA'lar tüm dünya için önemli bir çevre sorunu haline gelmektedir. Güvenli atık yönetimi, doğal çevreye karşı özel sorumluluğumuzdur. Çevresel bozulmanın ana nedenlerinden biri, katı atıkların bertarafındaki yanlış yönetimidir. Bu durum KKA yönetiminin önemini giderek arttırmıştır. KKA yönetiminde, doğru ve bilinçli uygulamalar ile atıkların kaynağında azaltılması ve kontrol altına alınması mümkündür. Kontrol önlemlerine rağmen ortaya çıkan KKA'ın doğru yönetimi ayrı bir önem arz etmektedir. Atık yönetimi oldukça geniş bir kavramdır. Bu kavram, atıkların bertarafı, lojistiği, çevresel etkisi, sosyal sorumluluğu ve maliyetlerini ele alır. Sürdürülebilir kalkınma ilkesine göre ele alındığında, uygun bir atık bertarafı faaliyeti, çevreyi en az etkileyen, sosyal olarak kabul edilebilir, teknik olarak doğru ve ekonomik bir çözüm sağlamalıdır. Ancak böyle bir çözümün ortaya konması sıklıkla birbirinden farklı birçok amacı karşılamaya yarayan bir uzlaşmayı sağlayacaktır.

Katı Atık Yönetimi (KAY), toplama, taşıma ve bertaraf olmak üzere 3 temel bileşene sahiptir. Kapsamlı bir KAY, kaynağında azaltma, arıtma, ayırma, geri dönüşüm ve bertaraf gibi çeşitli düzeylerde karmaşıklığa sahip faaliyetleri içerir (Zagozewski, Judd-Henry, Nilson and Bharadwaj, 2011). KAY'nin amacı, katı atıkların malzeme ve enerjiyi uygun maliyetli ve çevre dostu bir şekilde geri kazanarak arzide bertaraf edilen katı atık miktarını azaltmaktır. KAY'de "Sıfır atık" atık sorunlarının çözümüne yönelik en vizyoner kavramlardan biridir. Bu amaçla dünyada birçok ülke sıfır atık projeleri geliştirmiş ve bunu uygulamaya çalışmaktadır (Zaman and Lehmann, 2013). KAY'nde bertaraf edilmesi gereken KKA'lar başlıca aşağıdaki bileşenleri içermektedir (Öztürk, Arıkan, Altınbaş, Alp ve Güven, 2015):

- Karışık evsel katı atıklar
- Kâğıt, alüminyum kutular, plastik atıklar, metal atıklar gibi geri dönüştürülebilir atıklar
- Floresanlar, piller ve boya kutuları gibi tehlikeli atıklar
- İşyerleri ve kamu binaları ya da hastaneler gibi kurumsal ve ticari atıklar
- Evsel nitelikli endüstriyel katı atıklar
- Yeşil atıklar olarak nitelenen hal, pazar yeri ve bahçe atıkları
- Cadde, meydan ve kaldırım süprüntüleri
- Beyaz eşya ve mobilya gibi hacimli atıklar.

Evsel atıklar büyük miktarda katı atıklardan oluşmaktadır. Bu atıkların bazıları yeniden kullanılabilir atıklardır. Bu nedenle KAY iki değişik şekilde yapılabilir.

- Geri dönüştürülebilir maddelerin kaynağında ayrıştırılarak toplanması
- Geri dönüştürülebilir maddelerin ayrıştırılmadan karışık toplanması

Gelişmekte olan ülkelerde, en çok uygulanan "bertaraf" seçeneğinin açık çöp sahalarında veya uygun olmayan düzenli depolama alanlarında yapıldığı görülmektedir. Bu şekilde yapılan bir KAY, nihai bertaraf olmaması nedeniyle çevresel ve sosyal kaygıyı ortaya çıkaran bir durumdur (Ferronato, Torretta, Ragazzi and Rada, 2017; Ravindra, Kaur and Mor, 2015; Maheshi, 2015.). Bunun yerine düşük karbon emisyonlu çözümler ve uygun teknolojiler entegre edilerek, sürdürülebilir önlemler alınmalıdır (Papargyropoulou, Colenbrander, Sudmant, Gouldson and Tin, 2015). Bu amaçla, çevreyi koruyacak, yeni ekonomik büyüme yaratacak ve nüfusun ekolojik farkındalığını artıracak doğrusal ekonomiden dögüsel ekonomiye geçiş, dünya çapında mevcut KAY'ni iyileştirmek için en uygun yol olarak kabul edilebilir (Diaz ve Otoma, 2013).

3. MATERYAL VE METOT

3.1. Araştırmanın Türü

Bu çalışma, nicel araştırma modellerinden kesitsel ve tanımlayıcı tasarımda gerçekleştirilmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma grubunu, İstanbul ilinde ikamet eden 18 yaş ve üzeri bireyler oluşturmuştur. TÜİK verilerine göre İstanbul ilinde 18 yaş ve üzeri ikamet eden kişi sayısı 11,520,854'tür (TÜİK, 2020). Çalışma öncesi, evren sayısının bilindiği durumlarda yeterli örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde kullanılan, $n_0 = [(t \times S) / d]^2$, $n = [n_0 / (1 + (n_0 / N))]$ formülünden faydalanılarak yeterli örneklem sayısı hesaplanmıştır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2019). Formülde gerekli değerleri yerine koyduğumuzda en az 384 örneklem sayısına ulaşılmaktadır. Çalışmanın dâhil edilme kriterlerini, İstanbul ili sınırları içerisinde ikamet etmek ve 18 yaşını doldurmuş, araştırmaya katılmaya gönüllü olan bireyler oluşturmaktadır. Araştırmaya dâhil edilmeme kriterleri ise, İstanbul ili sınırları dışında ikamet etmek, 18 yaşını doldurmayan ve araştırmaya katılmayı kabul etmeyen bireyler oluşturmaktadır. Çalışma grubunun seçiminde kolayda örnekleme metodu seçilmiştir. Araştırmada ana kütlelin büyüklüğü, zaman ve maliyet kısıtları dikkate alınarak örnekleme yöntemine başvurulmuş, en düşük maliyetli ve uygulanması en kolay yöntem olarak da kolayda örnekleme metodu seçilmiştir. Kolayda örnekleme, herkesi örneğe dahil edilebilme imkânı veren diğer örnekleme stratejilerinden daha az maliyetli, daha hızlı ve basit olduğu için tercih edilen bir yöntemdir. Kolayda örneklemede araştırmacı çalışmayı duyurur ve katılımcılardan yanıtlamayı kabul eden bireyler araştırmaya dahil edilir (Stratton, 2021). Kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak geri dönmeme ihtimali olan, eksik ve/veya hatalı yanıtlanmış anketlerle karşılaşılabilceği varsayılarak 150 yazılı anket ve 300 adet çevrimiçi anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Anketlerden 40'ına geri dönüş yapılmamıştır. Eksik ve hatalı yanıtlama nedeni ile 26 anket değerlendirme kapsamı dışında bırakılarak 384 anket analize dahil edilmiştir. Çalışma, dahil etme kriterlerini taşıyan yaşları 18 ile 66 arasında değişen toplam 384 kişi ile yürütülmüştür. Katılımcıların yaş ortalaması 35,16 (SS= 10,9) olup, yaşları 18 ile 66 arasında değişmektedir. Çalışmada katılımcıların %41,9'unun (n= 161) erkek, %58,1'inin (n=229) kadın olduğu, %40,4'ünün (n=155) evli iken %59,6'sının (n=223) bekar olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların eğitim durumunun %61,7 (n=237) ile lisans mezunu olduğu ve %66,4'ünün (n= 255) 5001 ile 10000 TL arasında değişen gelire sahip olduğu belirlenmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan veri toplama formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların tanımlayıcı bilgilerinin yer aldığı "Kişisel Bilgi Formu", ikinci bölümde ise Gül (2020) tarafından geliştirilen ve yüksek lisans tezinde kullanılan "Atık Yönetimi ve Sıfır Atık Projesi Ölçeği" kullanılmıştır (Gül, 2020). Çalışmada kullanılan veri toplama araçlarıyla ilgili bilgiler aşağıda sunulmuştur.

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Anket formunun ilk bölümünde katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini belirlemeye yönelik araştırmacılar tarafından oluşturulan formdur.

3.3.2. Atık Yönetimi ve Sıfır Atık Projesi Ölçeği (AYSAPÖ)

Anket formunun ikinci bölümünde Gül (2020) tarafından geliştirilen ve yüksek lisans tezinde kullanılan ölçek kullanılmıştır. AYSAPÖ, toplam 24 madde ve kişisel atık yönetimi, sıfır atık projesi algısı, çevresel gözlemler, çevre kirliliği algısı, duyuru ve farkındalık çalışmaları ve kamusal hizmet yeterliliği olmak üzere 6 faktörlü bir ölçektir. Atık yönetimi ve sıfır atık projesine yönelik algıyı ölçmek için geliştirilen ölçek beş dereceli (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5= Kesinlikle katılıyorum) Likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin Cronbach alpha değeri 0,869, toplam varyans açıklama oranının ise %57 olarak bulunmuştur (Gül ve Yaman, 2021).

3.4. Veri Toplama Yöntemi

Çalışmamızda katılımcılara uygulanan kişisel bilgi formu ve ölçek formu, 01 Mart-30 Nisan 2022 tarihleri arasında yüz yüze anket yöntemi ve Google form aracılığıyla katılımcılara gönderilmiştir. Katılımcılar, "Bilgilendirilmiş

Olur Formu” ile çalışma hakkında bilgilendirdikten sonra rızaları alınarak anketi doldurmaları istenmiştir. Çevrimiçi anketin ilk sayfasında bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

3.5. Analiz Yöntemi

Tüm istatistiksel analizler, Windows için IBM SPSS İstatistik (Statistical Package for the Social Sciences) 24.0 sürümü kullanılarak yapılmıştır. Araştırma kapsamında öncelikle araştırma değişkenlerine ait ortalama, frekans, standart sapma, çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri ve değişkenlerin normallik varsayımını karşılayıp karşılamadığını belirlemek için normal dağılım eğrisinin de çizdirildiği histogram, aykırı ya da uç değerlerin gözlemlendiği kutu-bıyık grafiği, QQ plot grafiği incelenmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerleri eldeki verilerin normal dağılım eğrisinde nasıl konumlandıklarını görmek ve normal dağılıma uyup uymadıklarının kontrolü açısından önemli bir yol göstericidir (Yücenur, Demirel, Ceylan ve Demirel, 2011). Değişkenlere ait çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ile +2 arasında (Berber ve Sarı, 2010) değerlerde olduğu belirlenmiştir. Çalışmada bağımlı değişkenin bağımsız değişkenin her bir kategorisinde normal dağılım gösterdiği için verilerin analizinde parametrik test istatistiklerinden bağımsız örneklem t-testi ve ANOVA testi kullanılmıştır. Ölçek alt boyutları puanları arasındaki korelasyonlar Pearson korelasyon analizi ile belirlenmiştir. Sonuçlar %95’lik güven aralığında, %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

3.6. Araştırma Etiği

Araştırmanın yapılabilmesi için İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi etik kurulundan 28.01.2022 tarih ve 2022/01 sayılı etik kurul onayı alınmıştır. Atık Yönetimi ve Sıfır Atık Projesi Ölçeğinin araştırmamızda kullanım izni sorumlu araştırmacıdan 16.11.2021 tarihinde elektronik posta yolu ile alınmıştır. Araştırmaya dahil edilme kriterlerine uyan ve çalışmaya katılmayı kabul eden katılımcılar araştırma hakkında bilgi verilerek, çalışmaya dahil edilen katılımcılardan bilgilendirilmiş onamları alınmıştır. Tüm araştırma süreci Helsinki Deklarasyonu kurallarına uygun olarak yürütülmüştür.

4. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, katılımcılara uygulanan AYSAPÖ betimleyici bulgular ve kişisel bilgi formundan elde edilen veriler üzerinde yapılan istatistiksel analizler sunulmuştur.

AYSAPÖ ve alt boyutları ortalama, standart sapma, basıklık, çarpıklık değerleri aşağıda Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlere Ait Ortalama, Standart Sapma, Çarpıklık, Basıklık Değerleri (n=384)

	\bar{x}	SS	Min-Max	Çarpıklık	Basıklık
Kişisel Atık Yönetimi	26,01	7,37	9-45	-0,16	-0,04
Sıfır Atık Projesi Algısı	11,89	3,44	4-20	-0,30	-0,31
Çevresel Gözlemler	12,17	4,09	4-20	-0,27	-0,43
Çevre Kirliliği Algısı	5,46	1,93	2-10	0,06	-0,75
Duyuru ve Farkındalık	9,16	2,64	3-15	-0,16	-0,12
Kamusal Hizmet Yeterliliği	5,69	2,02	2-10	0,09	-0,77
AYSAPÖ Toplam	70,30	15,16	24-120	-0,34	1,12

Çalışmada Tablo 1’de görüldüğü üzere ortalama değerler 5,46 ile 70,30 arasında, çarpıklık katsayıları -0,34 ile 0,09 arasında, basıklık katsayıları -0,77 ile 1,12 arasındadır. Basıklık ve çarpıklık katsayıları -2 ile +2 arasında olduğu için değişkenler normal dağılım göstermektedir (Berber ve Sarı, 2010). Değişkenlere ait histogram grafikler incelenmiştir ve grafiklerin de basıklık ve çarpıklık katsayılarını destekler nitelikte olduğu görülmüştür. AYSAPÖ Cronbach Alpha katsayısı 0,85 bulunmuştur.

AYSAPÖ alt boyutları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Yapılan analize ilişkin bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Değişkenlere Ait Korelasyon Katsayıları (n=384)

	1	2	3	4	5
Kişisel Atık Yönetimi	-				
Sıfır Atık Projesi Algısı	0,37*				

Çevresel Gözlemler	0,40*	0,49*				
Çevre Kirliliği Algısı	0,31*	0,17**	0,25*			
Duyuru ve Farkındalık	0,38*	0,33*	0,34*	0,30**		
Kamusal Hizmet Yeterliliği	0,29*	0,36*	0,45*	0,34*	0,25*	

* $p<0,001$; ** $p<0,01$

Korelasyon analizi sonucunda kamu hizmet yeterliliği ile kişisel atık yönetimi ($r= 0,29$, $p<0,001$); sıfır atık projesi algısı ($r= 0,36$, $p<0,001$), çevresel gözlemler ($r= 0,45$, $p<0,001$); çevre kirliliği algısı ($r= 0,34$, $p<0,001$); duyuru ve farkındalık ($r= 0,25$, $p<0,001$) ile pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır.

Cinsiyet ve medeni durumuna göre ölçek puanlarını değerlendirmek amacıyla bağımsız örneklem t-testi analizi sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Cinsiyete ve Medeni Duruma göre AYSAPÖ puanlarının karşılaştırılması (n=384)

	Kişisel Atık Yönetimi	Sıfır Atık Projesi Algısı	Çevresel Gözlemler	Çevre Kirliliği Algısı	Duyuru ve Farkındalık	Kamusal Hizmet Yeterliliği	Ölçek Toplam
Cinsiyet	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS
Kadın	25,52±7,42	12,09±3,70	12,32±4,19	5,37±1,92	9,04±2,69	5,63±2,02	69,87±14,98
Erkek	26,72±7,26	11,60±3,80	11,94±3,93	5,58±1,94	9,32±2,57	5,76±2,03	70,93±15,43
t	-1,561	1,264	0,897	-1,014	-1,038	-0,588	-0,670
p	0,119	0,207	0,370	0,311	0,300	0,557	0,503
Medeni Durum	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS
Evli	25,57±7,17	11,48±3,83	11,78±3,90	5,34±1,94	9,14±2,73	5,61±2,04	68,93±15,24
Bekar	26,61±7,62	12,47±3,55	12,70±4,28	5,62±1,90	9,18±2,52	5,80±1,99	72,22±14,86
t	-1,367	-2,593	-2,181	-1,371	-0,134	-0,886	-2,100
p	0,172	0,010*	0,030*	0,171	0,894	0,376	0,036*

* $p<0,05$

Analiz sonucunda cinsiyet durumu ile AYSAPÖ toplam ve alt boyutları puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Medeni durum ile kişisel atık yönetimi, çevre kirliliği, duyuru ve farkındalık ve kamusal hizmet yeterliliği alt boyutları puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Medeni durum ile AYSAPÖ toplam ($t= -2,100$, $p<0,05$), sıfır atık projesi algısı ($t= -2,593$, $p< 0,05$) ve çevresel gözlemler ($t= -2,181$, $p<0,05$) puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığına bakıldığında, bekar olanların AYSAPÖ toplam, sıfır atık projesi algısı ve çevresel gözlemler puan ortalamaları, evli olanlardan yüksek bulunmuştur.

Yaş ve eğitim durumuna göre AYSAPÖ toplam ve alt boyutları puanlarını değerlendirmek amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonuçları aşağıda Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Yaş ve Eğitim Duruma göre AYSAPÖ puanlarının karşılaştırılması (n=384)

	Kişisel Atık Yönetimi	Sıfır Atık Projesi Algısı	Çevresel Gözlemler	Çevre Kirliliği Algısı	Duyuru ve Farkındalık	Kamusal Hizmet Yeterliliği	Ölçek Toplam
Yaş	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS
18-25 (1)	26,41±6,99	26,01±7,37	13,58±3,97	5,84±1,87	9,25±2,56	6,12±1,85	73,58±12,48
26-35 (2)	26,70±7,74	12,66±3,35	11,81±4,15	5,42±2,02	9,29±2,67	5,35±2,00	70,68±16,13
36-45 (3)	24,39±7,62	12,11±3,52	11,65±4,07	5,30±1,90	9,31±2,71	5,56±2,07	67,76±16,62
46 ve üzeri (4)	26,57±6,66	11,56±4,25	11,68±3,81	5,27±1,85	8,64±2,59	5,86±2,12	69,05±13,96
F	2,188	3,041	5,067	1,661	0,212	2,895	2,586
p	0,089	0,029*	0,002**	0,175	0,305	0,035*	0,053
Fark	-	1>4	1>2; 1>3; 1>4	-	-	1>2	-
Eğitim Durumu	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS
İlköğretim (1)	25,41±11,18	11,14±5,15	11,79±4,69	5,62±2,48	8,83±3,73	6,48±2,65	69,28±24,67

Lise (2)	25,64±8,01	11,93±4,46	12,41±4,59	5,84±1,95	9,25±3,13	6,14±2,27	70,56±16,87
Ön lisans (3)	27,94±5,58	12,56±3,15	11,28±4,06	5,78±2,07	10,00±1,88	6,72±1,84	74,28±11,84
Lisans (4)	26,16±6,87	12,19±3,29	12,65±3,82	5,40±1,84	9,25±2,41	5,57±1,91	71,20±13,04
Lisans üstü (5)	25,38±7,07	10,79±4,12	10,45±4,09	5,25±1,90	8,61±2,71	5,11±1,71	65,57±16,20
F	0,511	2,057	3,709	0,813	1,265	4,363	1,939
p	0,728	0,086	0,006**	0,517	0,283	0,002**	0,103
Fark	-	-	4>5	-	-	1>5; 3>5	-

* $p<0,05$; ** $p<0,01$

ANOVA testi sonuçlarına göre katılımcıların yaş grupları ile çevresel gözlemler ($F= 5,067$, $p<0,01$), sıfır atık projesi algısı ($F= 3,041$, $p<0,05$) ve kamusal hizmet yeterliliği ($F= 2,895$, $p<0,05$) puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğuna bakıldığında, yaş grubu 18-25 yaş olanların sıfır atık projesi puan ortalamaları, yaş grubu 46 ve üzeri yaş olanların puan ortalamalarından yüksek bulunmuştur. Yaş grubu 18-25 olanların kamusal hizmet yeterliliği puan ortalamaları, yaş grubu 26-35 yaş aralığı, 36-45 yaş aralığı, 46 yaş ve üzeri olanların puan ortalamalarından daha yüksek bulunmuştur. Yaş grubu 18-25 yaş olanların çevresel gözlemler puan ortalamaları, yaş grubu 26-35 yaş aralığı olanların puan ortalamalarından yüksek bulunmuştur.

Katılımcıların eğitim durumu ile çevresel gözlemler ve kamu hizmet yeterliliği puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,01$). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğuna bakıldığında, eğitim durumu ilköğretim ve ön lisans olanların kamu hizmet yeterliliği puan ortalamaları, eğitim durumu lisans üstü olanların kamu hizmet yeterliliği puan ortalamalarından daha yüksek bulunmuştur. Eğitim durumu lisans olanların çevresel gözlemler puan ortalamaları, lisans üstü olanlardan daha yüksek bulunmuştur.

5. TARTIŞMA

Sıfır Atık kavramı, katı atık sorununu çözenin etkili bir yoludur. Sıfır atık tüm ürünlerin üretim kaynaklarından başlayarak, yeniden tasarlanması ile tekrar kullanılabilir hale getirilmesidir. Mevcut dünyada birçok sıfır atık uygulaması ve sıfır atık yaklaşımı mevcut olmasına rağmen, sıfır atık yönetimi sosyo-ekonomik, politik, çevresel, teknolojik birçok yönleri içerir ve birçok paydaşının olduğu unutulmamalıdır. Ancak bunun yanı sıra "Sıfır Atık" kavramına dayalı KAY'de toplumun farkındalığı ve davranış kalıpları oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Etkili bir atık yönetiminin varlığı, asıl malzeme atık olmadığı için başka faydalı nesnelere dönüştürülebilecek malzemenin çöp sahasına gitmesini önleyebilir. Ulaşılması kolay bir KAY, insanlara "atıklarını" tekrar yararlı nesnelere dönüştürme fırsatı sunar.

İnsanlar son yıllarda çevreye ilgi duymaya başladılar. Bu durum, evlerde üretilen KKA'ların yönetimine olan ilgiyi artırmıştır. Eysel atık yönetimine bireysel katılım, evsel atık yönetimine doğrudan ya da dolaylı katılım şeklinde görülebilir (Nugraha, Sutjahjo and Amin, 2018). Çalışmamızda AYSAPÖ puan ortalamasının 70,30 olarak bulunması bu ilginin göstergelerinden biridir. Bu sonuç örneklem grubunun bir farkındalığa sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir. Dünyanın birçok yerinde birçok araştırmacı çevre eğitiminin bir parçası olarak çevre bilinci ve tutumu üzerinde çalışıyor olsa da sıfır atıkla ilgili davranışların olması istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir (Uzun, Gilbertson, Keles and Ratinen, 2019; Ahmad, Kim, Anwer and Zhuang, 2020; Jain, Singhal, Jain and Bhaskar, 2020). Geri dönüşüm, sıfır atık yolunda atılan önemli bir adım olmakla birlikte, tüketicileri bunun önemi hakkında bilgilendirmek, bireysel geri dönüşüm katılımını teşvik edecektir (Nyamwange, 1996).

Çalışmada evli ve bekar bireylerin atık yönetimi ve sıfır atık projesi, sıfır atık projesi algısı ve çevresel gözlem düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Bekar bireylerin evli olanlara göre atık yönetimi ve sıfır atık projesi toplam, sıfır atık projesi algısı ve çevresel gözlem düzeyleri yüksek bulunmuştur. Bu durumda bekar bireylerin evli olanlara göre atık yönetimi ve sıfır atık projesine yönelik daha bilinçli olduğu, sıfır atık projesi konusunda daha yüksek bilgi düzeyine sahip olduğu ve atık yönetimine dönük daha fazla çevresel gözlem yaptığı söylenebilir. Kuveyt'te yapılan bir çalışma bireylerin atıklarla ilgili sorunlara ilişkin farkındalık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir. Çalışmada evli olanların bekarlara göre atıklarla ilgili sorunların boyutları hakkında daha bilgili olduğunu ortaya koymuştur (Al-Yaqout, Koushki and Hamoda, 2002). Benzer bir şekilde literatürde atık yönetimine yönelik algı düzeylerinde evli ve bekar bireyler arasında farklılıklar bulunmuştur (Agbefe, Lawson and Yirenya-Tawiah, 2019). Öte yandan Türkiye'de yapılan bir çalışmada medeni durum ile AYSAPÖ ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Gül ve Yaman, 2021).

Çalışmamızda genç yaş grubu olarak kabul edebileceğimiz 18-25 yaş grubundaki bireylerin çevresel gözlemler, sıfır atık projesi algısı ve kamusal hizmet yeterliliği algılarının diğer yaş gruplarından daha yüksek olduğu bulunmuştur. Slovakya’da yapılan bir çalışmada gençlerin çevre duyarlılığının ve sıfır atık duyarlılığının daha fazla olduğu bulunmuştur (Loučanová, 2021). Li (2003), Çin'in en büyük beşinci şehri olan Wuhan'da geri dönüşüm davranışı üzerine yaptığı bir çalışmada, yaşın geri dönüşüm faaliyetinde etkili önemli bir faktör olduğunu bulmuştur. İran’da yapılan bir çalışma gençlerin çevre duyarlılığı ve sıfır atık farkındalığının 40 yaş üstü kişilerden daha fazla olduğunu bulmuştur (Fattahi, Yari, Mohammadi and Almasi, 2019). Çalışmada 40 yıl öncesinde İran’da insanların yaşam koşullarının daha kötü olduğu eğitime erişimin daha zor olduğu belirtilmiştir. Benzer durum Türkiye için de geçerlidir. Günümüzde, gençlerin eğitim ve öğretime erişimi kolaydır. Kuşaklar arası değişimle birlikte, değişen yaşam tarzlarındaki farklılıklar nedeniyle gençler bu konuyu toplumda bir kişilik meselesi olarak görmekte ve çevrenin korunmasında daha etkin rol oynamak istemektedirler. Bu durumda bu yaş aralığındaki farkındalık düzeyinin diğer yaş gruplarından daha yüksek olma sonucunu getirmektedir.

Çalışmamızda katılımcıların eğitim durumu ile çevresel gözlemler ve kamu hizmet yeterliliği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Eğitim düzeyi lisans olanların çevresel gözlemleri, eğitim düzeyi lisans üstü olanlardan daha yüksek bulunmuştur. Buna göre eğitim düzeyi lisans olanların, lisansüstü olanlara göre atık yönetimine dönük daha fazla çevresel gözlem yaptığı söylenebilir. Ayrıca eğitim düzeyi ilköğretim ve ön lisans olanların kamu hizmet yeterliliği algıları, eğitim düzeyi lisans üstü olanlardan daha yüksek bulunmuştur. Toplum oluştururan bireylerin kamudan beklentileri farklı düzeylerde olabilmektedir. Bu durumda eğitim düzeyi yükseldikçe kamu hizmet yeterliliğine yönelik beklentilerin arttığı söylenebilir. Eğitim düzeyi yükseldikçe beklentiler artmakta o beklentiler karşılanmadığı zaman da yaşanan hayal kırıklıkları kamu hizmet yeterliliğine olumsuz yönde bakmalarını beraberinde getirmektedir. Çin’de yapılan bir çalışmada ilköğretim veya daha az eğitime sahip bireylerin evsel atıkların geri dönüşümünde diğer eğitim gruplarına göre daha aktif olduğu belirlenmiştir (Li, 2003). Öte yandan literatürde eğitim durumu yükseldikçe farkındalık ve tutumun arttığını gösteren çalışmalar bulunmaktadır (El Sakka, 2013; Fattahi et al., 2019; Gül ve Yaman, 2021). Bizim sonuçlarımızın farklı çıkması sosyolojik olarak toplumun bakış açısı ve düşünce tarzı üzerinden değerlendirilmesi

Bu araştırmanın birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma, İstanbul ilinde ikamet eden 18 yaş ve üzeri bireyler üzerinde yapılmıştır. Bu araştırma çalışmada kullanılan veri toplama araçlarının kapsadığı boyutlarla ve araştırmaya katılan bireylerin algılarıyla sınırlıdır. Araştırmanın kavramsal çerçevesini ise söz konusu bireylerin atık yönetimi ve sıfır atık projesine yönelik değişen algılarını teşkil etmektedir.

6. SONUÇ

Artan nüfus, kentleşme, aşırı kalabalıklaşma, sınırlı doğal kaynaklar, aşırı tüketim, kaynakların israfı ve artan KKA gibi modern şehirlerin sorunları, bunları kapsamlı veya en azından kısmen çözebilecek çözümler arama ihtiyacını doğurmaktadır. Böyle bir çözümün kaynağı olarak, çağdaş uygarlık değişimlerine bütünlük bir yaklaşım öneren, varsayımları şehirlerin özgüllüğüne ve sorunlarına mükemmel bir şekilde uyan “sıfır atık” kavramı gösterilebilir. Sıfır atık ile ilgili olarak ilk ve en önemli unsur, sadece sorunu ortadan kaldırmakla kalmayıp aynı zamanda kaynak, enerji, su vb. kullanımını da sınırlandırarak atık oluşumunu azaltmaktır. Bunun gerçekleştirilmesi için toplumda davranış değişikliği yaratabilecek faaliyetlerin gerçekleştirilmesi, bireylere sürdürülebilir tüketim alışkanlıklarının kazandırılması ve toplumdaki her yaştan, her eğitim düzeyinden bireylerin sorumluluk alması gerekmektedir. Sıfır atık amacına ulaşılabilmesi için tüm bu hususların aynı anda uygulamaya konulması önem arz eder. Kısa vadede sonuçları görülmesi bile uzun vadeye yayılmış sıfır atık eylem planı ile başarıya ulaşma şansının daha yüksek olacağı söylenebilir.

Çevre sorunlarına neden olan atık sorunlarının çözümünde çevre dostu tutumlar benimsemek esastır. Bu çalışmada bireylerin atık yönetimi ve sıfır atık projesine yönelik algı düzeyleri sosyo-demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Atık yönetimindeki aksaklıkların giderilmesi ya da en aza indirilmesi, toplumun bilinçlendirilmesi ve farkındalıklarının geliştirilmesi ile sağlanabilir. Bunun için çevrenin korunmasına yönelik gerekli olan araçların başında eğitim gelmektedir. Disiplinler üstü kitaplarda çevre eğitimine yer verilmeli ve bireylere çevre bilinci kazandırmak eğitim sisteminin temel amaçlarından biri olmalıdır. Bu konuda başta yerel yönetimler olmak üzere, politika yapıcılara, karar vericilere, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelere önemli görevler düşmektedir. Bizden sonraki araştırmalarda, daha fazla bilgi edinilebilecek, atık önleme bağlamında davranış değişikliği ve sürdürülebilir tüketimin engellerini ve fırsatlarını daha iyi ortaya koyacak çalışmalar planlanabilir. Ayrıca

ekonomik büyümenin, teknolojik gelişmenin ve potansiyel çevresel yükün ayrıştırılması, ürün yönetimi ve kaynak geri kazanımı bağlamlarında çalışmalar da konunun anlaşılmasına katkı sunar.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar makalede eşit katkı oranına sahiptir.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Desteklerinden dolayı katılımcılarımıza teşekkür ederiz.

Çatışma Beyanı: Yazarlar, bu makalede bildirilen çalışmayı etkileyebilecek hiçbir finansal çıkarları veya kişisel ilişkileri olmadığını beyan eder.

KAYNAKLAR

- Agbefe, L. E., Lawson, E. T. and Yirenya-Tawiah, D. (2019). Awareness on waste segregation at source and willingness to pay for collection service in selected markets in Ga West Municipality, Accra, Ghana. *Journal of Material Cycles and Waste Management*, 21(4), 905-914.
- Ahmad, W., Kim, W. G., Anwer, Z. and Zhuang, W. (2020). Schwartz personal values, theory of planned behavior and environmental consciousness: How tourists' visiting intentions towards eco-friendly destinations are shaped?. *Journal of Business Research*, (110), 228-236.
- Al-Yaqout, A. F., Koushki, P. A. and Hamoda, M. F. (2002). Public opinion and siting solid waste landfills in Kuwait. *Resources, Conservation and Recycling*, 35(4), 215-227.
- Berber, N. ve Sarı, M. (2010). Kavramsal değişime dayalı öğretim stratejilerinin fizik dersine yönelik bazı duyuşsal özelliklerin gelişimine etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 45-64.
- Bhide, A. D. and Shekdar, AV. (1998). Solid waste management in Indian urban centers. *Int. Solid Waste Assoc. (ISWA) Times*, 1, 26-28
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö, E., Karadeniz., Ş. ve Demirel, F. (2019). Bilimsel araştırma yöntemleri. 25. Baskı, Ankara, Pegem Akademi, 79-100.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, (2022a). Çevresel Göstergeler. <https://cevreselegostergeler.csb.gov.tr/kentsel---kirsal-nufus-orani-i-85670> [Erişim Tarihi: 24.08.2022].
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, (2022b). Sıfır Atık. <https://sifiratik.csb.gov.tr/neden-sifiratik-i-7090> [Erişim Tarihi: 24.08.2022].
- Department of Economic Affairs (2009). Position paper on the solid waste management sector in India. Ministry of Finance, Government of India.
- Diaz, R. and Otoma, S. (2013). Constrained recycling: a framework to reduce landfilling in developing countries. *Waste Management & Research*, 31(1), 23-29.
- El Sakka, S. (2013). The awareness of environmental aspects in solving the solid waste management problems an overview on Egypt. *Scientific Journal of Research and Business Studies-Helwan University*, 1-26.
- Fattahi, H., Yari, A. R., Mohammadi, M. and Almasi, A. (2019). Evaluation of people's awareness and practice of household waste management in 2017: A case study of Kermanshah, Iran. *Archives of Hygiene Sciences*, 8(4), 225-231.
- Ferronato, N., Torretta, V., Ragazzi, M. and Rada, E. C. (2017). Waste mismanagement in developing countries: A case study of environmental contamination. *UPB Sci. Bull*, 79(2), 185-196.
- Gül, M. (2020). Türkiye'de Atık Yönetimi ve Sıfır Atık Projesinin Değerlendirilmesi: Ankara Örneği. Karabük Üniversitesi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Karabük, 2020
- Gül, M. ve Yaman, K. (2021), Türkiye'de atık yönetimi ve sıfır atık projesinin değerlendirilmesi: Ankara örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(4), 1267-1296, <https://doi.org/10.16951/atauniiibd.870434>

- Hoorweg, D. and Bhada-Tata, P. (2012). What a Waste: A Global Review of Solid Waste Management. Urban development series; knowledge papers no. 15. World Bank, Washington, DC. © World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/17388> [Erişim Tarihi: 14.11.2022].
- Jain, S., Singhal, S., Jain, N. K. and Bhaskar, K. (2020). Construction and demolition waste recycling: investigating the role of theory of planned behavior, institutional pressures and environmental consciousness. *Journal of Cleaner Production*, 1-11.
- Li, S. (2003). Recycling behavior under China's social and economic transition: the case of metropolitan Wuhan. *Environment and Behavior*, 35(6), 784-801.
- Loučanová, E. (2021). Perception of zero waste in the context to environmental innovation in Slovakia. *Studia Universitatis Vasile Goldiş Arad, Seria Ştiinţe Economice*, 31(1), 22-33.
- Maheshi, D. (2015). Environmental and economic assessment of 'open waste dump' mining in Sri Lanka. *Resources, Conservation and Recycling*, 102, 67-79.
- Ministry of Finance (2009). Position Paper on the Solid Waste Management Sector in India. Department of Economic affairs, Ministry of Finance, Government of India.
- Nugraha, A., Sutjahjo, S. H. and Amin, A. A. (2018). Analisis persepsi dan partisipasi masyarakat terhadap pengelolaan sampah rumah tangga di Jakarta Selatan. *Jurnal Pengelolaan Sumberdaya Alam Dan Lingkungan (Journal of Natural Resources and Environmental Management)*, 8(1), 7-14.
- Nyamwange, M. (1996). Public perception of strategies for increasing participation in recycling programs. *The Journal of Environmental Education*, 27, 19-22.
- Öztürk, İ., Arıkan, O., Altınbaş, M., Alp, K. ve Güven, H. (2015). *Katı Atık Geri Dönüşüm ve Arıtma Teknolojileri*, ISBN: 978-605-9186-00-1.
- Papargyropoulou, E., Colenbrander, S., Sudmant, A. H., Gouldson, A. and Tin, L. C. (2015). The economic case for low carbon waste management in rapidly growing cities in the developing world: The case of Palembang, Indonesia. *Journal of Environmental Management*, 163, 11-19.
- Ramsar, (2012). The Ramsar Convention on Wetlands. Background and Context to the Development of Principles and Guidance for the Planning and Management of Urban and Peri-urban Wetlands (COP11 DR11), <http://www.ramsar.org/pdf/cop11/doc/cop11-doc23-e-urban.pdf> [Erişim Tarihi: 14.08.2022].
- Ravindra, K., Kaur, K. and Mor, S. (2015). System analysis of municipal solid waste management in Chandigarh and minimization practices for cleaner emissions. *Journal of Cleaner production*, 89, 251-256.
- Stratton, S. J. (2021). Population research: convenience sampling strategies. *Prehospital and Disaster Medicine*, 36(4), 373-374.
- Tartiu, V. (2011) Evaluation of attitudes and knowledge regarding municipal waste among students, Case study: Bucharest Academy of Economic studies. *J. Economica. Seria Management*, 14(1), 263-276.
- Troschinetz, A.M. and Mihelcic, J. R (2009). Sustainable recycling of municipal solid waste in developing countries, *Waste Management*, 29(2), 915-923. <https://doi.org/10.1016/j.wasman.2008.04.016>.
- TÜDAM, (2016). Geri Dönüşüm Sektörü Teşvik Raporu. Erişim Adresi: <http://tudam.org.tr/geri-donusum-sektoru-tesvik-raporu.pdf> Erişim Tarihi: 24.08.2022
- TÜİK (2020). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-SonucLari-2020-37210> [Erişim Tarihi: 24.08.2022].
- TÜİK (2022). Haber Bülteni. Erişim Adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30567> [Erişim Tarihi: 24.08.2022].
- UN-HABITAT (2010). Solid Waste Management in the World's Cities, Water and Sanitation in the World's Cities Report 2010. Earthscan, Washington, DC (2010)

- UNDESA, (2005). Agenda 21 – Chapter 21 Environmentally Sound Management of Solid Wastes and Sewage-related Issues, Division for Sustainable Development, United Nations Department of Economic and Social Affairs. Erişim Adresi: <http://www.un-documents.net/a21-21.htm> [Erişim Tarihi: 18.08.2022].
- UNECE-United Nations Economic Commission for Europe (2011). Climate Neutral Cities: How to Make Cities Less Energy and Carbon Intensive and More Resilient to Climatic Challenges. Erişim Adresi: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/hlm/documents/Publications/climate.neutral.cities_e.pdf [Erişim Tarihi: 24.08.2022].
- UNEP, (2001). Solid Waste Management, Nepal: State of the Environment 2001, United Nations Environment Programme, pp. 97–118, 2001, Chapter 3.3. Erişim Adresi: <http://www.sacep.org/pdf/Reports-Technical/2001-State-of-Environment-Report-Nepal.pdf> [Erişim Tarihi: 18.08.2022].
- Uzun, N., Gilbertson, K. L., Keles, O. and Ratinen I. (2019). Environmental attitude scale for secondary school, high school and undergraduate students: validity and reliability study. *Journal of Education in Science Environment and Health*, 5(1), 79-90.
- Yadav, P. R. and Mishra, S. R. (2004) Human Ecology. N. Delhi, Discovery Publishing House.
- Yücenur, G. N., Demirel, N. C., Ceylan, C. ve Demirel, T. (2011). Hizmet değerinin müşterilerin davranışsal niyetleri üzerindeki etkisinin yapısal eşitlik modeli ile ölçülmesi. *Dogus University Journal*, 12 (1), 156-168.
- Zagozewski, R., Judd Henry, I., Nilson, S. and Bharadwaj, L. (2011) Perspectives of past and present waste disposal practices: A community based participatory research project in three Saskatchewan first nations communities. *J. Environmental Health Insights*, 5, 9-20.
- Zaman, A. U. and Lehmann, S. (2013). The zero waste index: a performance measurement tool for waste management systems in a 'zero waste city'. *Journal of Cleaner Production*, 50, 123-132.
- ZWIA, (2004). Zero Waste Definition Adopted by Zero Waste Planning Group. Erişim Adresi: http://www.zwia.org/main/index.php?option=com_content&view=article&id=49&Itemid=37 [Erişim Tarihi: 24.08.2022].

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA YOLUNDA YEŞİL BÜYÜME STRATEJİLERİNİN KENTLERE YANSIMASI

GREEN GROWTH STRATEGIES ON THE PATH TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND ITS REFLECTION TO CITIES

Dr. Ahmet ÖZASLAN¹

ÖZ

Günümüzde dünya, küresel nüfus artışı ve buna bağlı olarak çevre üzerindeki artan baskı ile karşı karşıyadır. Ülkeler hem ekonomik durgunluk, hem de küresel ısınma ve iklim değişikliği sonucunda oluşan çevre krizlerinden çıkabilmek için sürdürülebilir kalkınmaya alternatif yeni yaklaşımlar bulma yoluna gitmektedir. Bu kapsamda yeşil büyüme ve yeşil ekonomi yaklaşımları, ülkeler için sürdürülebilir kalkınmaya doğrudan ulaşılabilirlik imkânını içinde barındıran pratik araçlar olarak görülmektedir. Bugün dünya nüfusunun yarısından fazlası kentlerde yaşamakta ve kentsel mekan üzerinde oluşan olumsuz çevresel dışsallıkların çözümü zorlaşmaktadır. Ulusal ekonomik büyümenin itici güçleri olan kentlerde enerji tüketimi ve CO₂ salınım oranı yükselmekte, dolayısıyla bu durum iklim değişikliğini tetiklemektedir. Bu sorunların minimum seviyeye indirilmesi ve insan onuruna yakışır bir yapıyı çevrenin oluşturulabilmesi için yeşil temelli mekânsal gelişime yönelik adımlar atılmaktadır. Kentler özelinde uygulanacak yeşil büyüme stratejilerinin özellikle yoksulluğun azaltılmasında ve toplumsal refahın sağlanmasında kilit bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Bu çalışma ile yeşil büyüme ve yeşil ekonomi kavramları sürdürülebilir kalkınma ölçeğinde açıklanarak kentlerde sürdürülebilir bir çevre oluşturulabilmesi için yeşil büyüme stratejilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma, Yeşil Büyüme, Yeşil Ekonomi, Kentsel Mekân

JEL Sınıflandırma Kodları: Q01, Q56, Q57, O18

ABSTRACT

Today, the world is faced with global population growth and the consequent increasing pressure on the environment. Countries are trying to find alternative new approaches to sustainable development in order to get out of environmental crises as a result of both economic stagnation and global warming and climate change. In this context, green growth and green economy approaches are seen as practical tools that allow countries to directly reach sustainable development. Today, more than half of the world's population lives in cities and the solution of negative environmental externalities on urban space becomes difficult. In cities, which are the driving forces of national economic growth, energy consumption and CO₂ emissions are increasing, thus triggering climate change. In order to minimize these problems and to create a built environment worthy of human dignity, steps are taken towards green-based spatial development. It is thought that green growth strategies to be implemented in cities will play a key role in reducing poverty and ensuring social welfare. In this study, the concepts of green growth and green economy are explained on the scale of sustainable development and it is aimed to evaluate green growth strategies in order to create a sustainable environment in cities.

Keywords: Sustainable Development, Green Growth, Green Economy, Urban Space

JEL Classification Codes: Q01, Q56, Q57, O18

¹ Bağımsız Araştırmacı, ahmetozaslan07@hotmail.com

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

The relationship and potential differences between the concepts of sustainable development, green economy and green growth are revealed. In this context, an answer is sought for what kind of political action dominates in our country and in selected other world states for the implementation of green growth strategies. In addition, the urban green growth opportunities are discussed in order to create a sustainable environment and to open the scarce spatial areas to settlement at an optimal level, especially in the industrialized and economically populated cities.

Design/methodology/approach:

In this study, document analysis, which is a sub-type of qualitative research method, was used. A review article study was conducted by examining the current articles, papers, reports and sample applications in the literature on green growth and urban green growth strategy in the concept of sustainable development.

Findings:

In the study, it is found that the green growth phenomenon as a new approach has an important integrative role in achieving the goals of sustainable development. After the 2000s, especially developed and developing countries; It is seen that it has begun to give more importance to environmentally sensitive issues such as adapting to climate change, developing green-based technology, resource efficiency, reducing carbon emission rates and ecological footprint. In order to actively apply green-based issues to all areas of life in our country, especially central governments implement policies such as different penal actions, tax, incentive and subsidy supports, and R&D projects for green innovation to deter negative externalities. In addition, structural changes in governing institutions are becoming more common in the move towards environmentally friendly growth. Sustainable spatial development is important in order to transfer the cities, which have a great place in creating negative environmental externalities, to future generations. Cities' population growth and exposure to intense migrations cause negativities such as greenhouse gas and CO2 emissions, energy demand, unconscious water consumption, solid waste existence, inadequacy of shelter and transportation networks, and urban poverty in spatial areas. The urban green growth strategies of local governments, which have an important place in the solution of these factors, and their planning by considering the environmental, economic and social dimensions of sustainability open the door to the production of greener spaces. This situation shows that cities have a critical importance in realizing the green growth targets to be set forth in terms of countries.

Conclusion and Discussion:

The phenomenon of green growth, which is a newer concept than sustainable development, creates an important gap in the literature. In this context, the article focuses on the strategies implemented by Turkey and selected countries with an environmentally friendly growth approach, and the current situation of cities, which have a large share in negative environmental externalities, in terms of green growth, by considering the concepts of sustainable development, green growth and green economy together. In line with the elements emphasized in this study, it is thought that it will be useful to consider the following suggestions in order to shed light on the research that can be done in the future;

- It is important to implement R&D activities on the basis of green innovation in order to reduce fossil fuel dependence and increase renewable energy production.
- Environmental friendly growth awareness should be developed by running the participation mechanism among central and local government, private sector, NGOs, universities, international organizations and citizens.
- It is necessary to implement deterrent mechanisms by increasing the control of negative externalities given to the environment.
- Care should be taken to increase the rate of green business lines in employment by setting them to certain standards.
- The settlement plans that will be implemented in the production of safe spaces for green-based and environmentally friendly cities should be designed in a more compact order, taking into account the optimal expansion area that cities can reach in the future.
- The existence of water, solid waste, energy, transportation, education and health facilities and urban transformation projects in which mixed-use areas are located as a whole play an important role in ensuring the compact order.
- In order to produce sustainable spaces in urban green growth strategies, different urban development approaches such as eco-city, livable city, slow/calm city and smart city should be examined in addition to compact cities.
- The green transformation revolution to be realized in cities should be considered not only on environmental criteria, but also in terms of both increasing employment and reducing poverty in economic and social terms.

1. GİRİŞ

Sürdürülebilir kalkınma paradigmasını oluşturan modern teoriler ve bunlardan türetilen en iyi uygulamalar, bireysel ve kamusal ihtiyaçların tutarlılığına, ekonomik büyüme faktörlerine ve ekosistemin korunmasına dayanmaktadır. Yeşil büyüme eğilimi, modern toplumun karşı karşıya olduğu bir zorluktan, başta iklim olmak üzere çevre üzerindeki antropojenik etkiyi azaltma sorunlarını çözmeye giderek daha fazla odaklanan baskın bilimsel düşünce alanına doğru ilerlemektedir (Zhironkin ve Cehlár, 2022). Bu sürecin tetikleyicisi, 2008 küresel kriz ile başlayan büyük durgunluk ve küresel ısınma ile iklim değişikliğinin sonucunda ortaya çıkan, ancak arkasında yapısal sorunlarında bulunduğu çevre krizleridir. Krizlerin neden olduğu sosyal sorunların sorunsuz bir şekilde çözümlenmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve durgunluktan çıkılabilmesi için itici bir güce sahip olan yeşil büyüme ve yeşil ekonomi yaklaşımıdır (Gül, Kiriş, Negiz ve Gökdayı, 2014). Sürdürülebilir kalkınmadan tamamen bağımsız olarak düşünülmemesi gereken bu alternatif yaklaşım, daha kapsamlı bir tartışmanın kapılarını aralayarak evrensel hedefi, yani sürdürülebilir kalkınmayı yeniden etkinleştirme şansı yaratmaktadır. Yeşil büyüme stratejileri, ekonomik büyüme ve çevre korumanın karşılıklı sinerjisini sağlamak için ekonomiyi yeniden yönlendirerek, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin uygulanmasına daha iyi uyum sağlamak için geleneksel ekonomik kalkınma yollarını desteklemeyi amaçlamaktadır. Bu tür stratejiler, aynı zamanda çevresel eksiklikleri azaltırken, dünyanın doğal sermayesini temel alan ve artıran ekonomik faaliyet alanlarındaki yatırımlarda önemli bir artışla karakterize edilen yeşil ekonominin inşasına yardımcı olabilmektedir (Kasztelan, 2017).

Uluslararası alanlarda yapılan konferanslar, anlaşmalar ve uygulamaya konulacak kararlar, sürdürülebilir kalkınma kapsamında yeşil büyüme ve yeşil ekonominin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Böylece yeni ekonomik sektörlerde yeşil kavramının önemi artarak çeşitli platformlarda gündemin bir parçası haline gelmektedir (Yılmaz, 2018). Dünyadaki birçok ülke artık yeni bir kalkınma düzeni arayışı ile yeşil AR-GE yatırımlarını artırmakta ve yeşil inovasyon, yeşil vergi uygulamaları gibi doğrudan bir dizi politikayı hayata geçirmeye çalışmaktadır. Bu uygulamaların bağlantısı bulunan yeşil işlerde istihdam ve yeni iş alanlarının oluşması da ekonomik kalkınma yolunda hem kentlerin hem de ülkelerin daha çevre dostu büyümelerinin önünü açmaktadır.

Kapsamlı bir literatür taramasına dayanan bu çalışma, sürdürülebilir kalkınma ekseninde yeşil büyüme kavramının teorik altyapısı, yeşil büyüme ve yeşil ekonomi göstergeleri, yeşil büyüme stratejilerinin muhtemel etki düzeyleri ve dünyadaki yeşil büyüme olgusunun, Türkiye ve seçilmiş ülkeler kapsamındaki stratejik yaklaşımları üzerinden değerlendirilmektedir. Ayrıca ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı ve düğüm noktaları oluşturduğu kentlerde, yeşil ekonomi stratejilerinin gerekliliğine dikkat çekilmektedir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, sürdürülebilir kalkınma temelinde ele alınan çevre dostu (yeşil) büyümenin hem ekonomi hem de kentler üzerindeki önemini ve etki düzeyini anlamaktır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMADAN YEŞİL BÜYÜMEYE

İnsan ve fiziksel çevre arasındaki ilişkinin tarihsel gelişiminin incelenmesi, sürdürülebilir kalkınma ve yeşil büyüme kavramlarının ortaya çıkışını anlamak için gerekli bir adımdır. Bu evrim; çevrenin mutlak cehaleti, çevrenin korunmasına karşı ekonomik büyüme ikilemi ve sürdürülebilir kalkınma şeklinde üç farklı döneme ayrılmaktadır. Birinci dönemde çevre, yeni türlerin hayatta kalması gereken düşmanca bir yer olmuştur. Bazen çevreye saygı gösterilmesine rağmen, bu esas olarak insanların daha etkili bir şekilde hayatta kalmalarını sağlamak için yapılmıştır. İkinci dönemde, insanlar ekonomik büyümenin çevre üzerinde genellikle olumsuz bir etkisi olduğunu anlamaya başlamıştır. Çevreyi iyileştirmek için çeşitli sosyal baskılar ortaya çıkmış ve sonuç olarak çevre kalitesi yavaş yavaş iyileşmeye başlamıştır. Ancak çevrenin korunmasında ortaya çıkan maliyet, kaçınılmaz olarak ekonominin büyümesini yavaşlatmıştır. Üçüncü çevre döneminin başlarında ekonomik büyümenin sınırları ve bunun çevre ve toplum üzerindeki sonuçları ile ilgili sorular gelişmeye başlamıştır. Bu soruna dikkat çekmek için 1973 yılında, eko-kalkınma terimi Birleşmiş Milletler Çevre Programında (UNEP) türetilmiştir. Eko-kalkınma, biyosfer kaynaklarının uzun vadeli optimizasyonuna dayalı muhafazakâr kalkınma ve doğanın korunmasını dikkate alan uygun teknoloji ve üretim sistemi aracılığıyla kalkınmaya yönelik bir yaklaşım olarak belirtilmiştir. Bir ekonomik büyümenin sürdürülebilir olmasının ancak doğal çevrenin bağımlılığı dikkate alındığında olabileceği fikri ile ilgili tartışmalar 1980'li yılların başına kadar devam etmiştir (Zervas, 2012).

1980'li yıllarda Birleşmiş Milletler (BM), sürdürülebilir kalkınma kavramının oluşmasında ve kavramın içeriğinin doldurulmasında önemli bir aktör olmuştur. Kavram üzerinde fikir birliğinin sağlanabilmesi için Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun (1987) "Ortak Geleceğimiz" adlı Brundtland Raporu'nda sürdürülebilir kalkınma kavramı üretilmiştir. Bu raporda kavram, bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların da kendi gereksinimlerini giderebilme olanağından ödün vermeksizin karşılayan kalkınma şeklinde belirtilmiştir (Yeni, 2014). Sürdürülebilir kalkınma, "Gündem 21" in uygulanması için bir model programı benimseyen Rio de Janeiro Dünya Zirvesi'nden (1992) sonra daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Dünya Zirvesi'nden hemen sonra sürdürülebilir kalkınma ilkesi hükümetler tarafından yaygın olarak benimsenmiş ve birçok ülkede çevresel hedeflerin öncelikli olarak ele alınması üzerinde önemli bir etkisi olmuştur (Kasztelan, 2017).

1993 yılında, "Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu" kurulmuştur (Tıraş, 2012). 3-14 Haziran 1996 tarihleri arasında İstanbul'da "İnsan Yerleşimleri Konferansı-Habitat II" düzenlenmiştir. Konferansın temel vurgusu, "HABİTAT II Dünyanın Tüm Yerleşimlerini İnsanlar İçin Sağlıklı, Güvenli, Adil ve Yaşanabilir Kılmayı Amaçlayan Bir Dünya Zirvesidir" şeklinde olmuştur (Yiğitbaşıoğlu, 1998). 1997 yılında New York'ta Rio+5 Zirvesi gerçekleştirilmiş ve bu zirvede, 1992 Rio Konferansı'nda alınan kararların uygulanabilirliği değerlendirilmiştir (Bozlağan, 2005). Eylül 2000'de, 189 ülkenin liderleri New York'taki BM Genel Merkezi'nde bir araya gelerek tarihi Milenyum Deklarasyonu'nu imzalamıştır. (Hwang ve Kim, 2017: 14). 26 Ağustos-4 Eylül 2002 tarihleri arasında Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde "BM Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi" gerçekleştirilmiştir. Zirve, Gündem 21 uygulamalarının değerlendirilmesini amaçlaması sebebiyle, "Rio+10" olarak da bilinmektedir (Emrealp, 2005). Sürdürülebilir kalkınmanın temelini iyi yönetim, çevresel, sosyal ve ekonomik politikalar, halkın ihtiyaçlarına cevap veren demokratik kurumlar, hukukun üstünlüğü, yolsuzlukla mücadele, cinsiyet eşitliği ve yatırım için uygun bir ortamın gerekliliği gibi bileşenlere dayandırmışlardır (GEKA, 2011). 20-22 Haziran 2012 yılında Rio de Janeiro kentinde "Rio+20 BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı" gerçekleştirilmiştir. Bu konferansta Küresel Yeşil Büyüme Enstitüsü'nün kurulması kararlaştırılmıştır (Yıldırım Özcan, 2019). Bu doğrultuda, zirvenin sonuç bildirgesinde yeşil ekonomiye geçişle ilgili olarak ülkelere yol gösterecek şekilde kamu ve özel sektör için gerçekçi ve uygulanabilir önerilerin oluşturulması vurgulanmıştır (<http://www.surdurulebiliralkinma.gov.tr>). 2015 yılında BM Üye Devletleri, evrenselliği ve insan haklarını temel alan "2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi" başlığında bir vizyon benimsemişlerdir. Bu vizyon ise, insanlara ve gezegene odaklanmış bir sürdürülebilir kalkınma çağına geçişi amaçlamıştır (ILO, 2018).

Sürdürülebilir kalkınma, toprak altı, enerji, geleneksel ve yeni malzemeler, ulaşım için mevcut ve gelecekteki ihtiyaçlar arasında bir denge sağlamak için dünya çapında hükümetlerin ve tüm toplumun sorumluluğunun artmasıyla ilişkilidir. Bu sorumluluk, genellikle ortak kökleri olan çevresel ve sosyal sorunları eşitlemektedir. Bu da sürdürülebilir kalkınma konularında disiplinler arası ve çok taraflı araştırmaların önemini vurgulamakta ve sonuçları yeşil büyüme ve yeşil ekonomi perspektifleri hakkındaki sorulara yanıt olabilmektedir. Yeşil ekonomiye gerçek bir geçiş süreci, tüm endüstrilerin sürdürülebilir gelişimi ve hem üretim hem de tüketimin yeşil teknolojilerle doyurulması ile mümkündür. Sürdürülebilir kalkınmanın ayrılmaz parçası olan bu süreç, yeşil ekonomi gelişiminin ana özelliği geri dönüşüm olan sürdürülebilir mal ve hizmetlerin üretimini artırmaktan oluşan "yeşil büyüme" kavramında birleştirilmektedir (Zhironkin ve Cehlár, 2022). Bu bağlamda yeşil büyüme ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki farkın netleştirilmesi için yeşil büyüme ve yeşil ekonomi kavramlarının net olarak yapılması gerekmektedir.

3. YEŞİL BÜYÜME VE YEŞİL EKONOMİ KAVRAMI

Yeşil büyüme yaklaşımı, 2005 yılında Seul'da gerçekleştirilen 5. Çevre ve Kalkınma Bakanlar Konferansı (MCED) bünyesinde, Asya Pasifik Bölgesi ülkelerinin, yeşil bir büyüme yolunda hareket etme kararı almasıyla gündeme gelmiştir. Bu konferansta, çevre ve ekonominin hükümet politikalarında birlikte değerlendirilmesi gerektiği ve ekonomik büyümenin eko-verimliliğinin artırılmasının önemi üzerinde durulmuştur. Bu sayede yeşil büyüme kavramı, özellikle 2008 finansal krizi ardından, günümüzün ekonomik sıkıntılarına bir çözüm olarak görülmeye başlamış (ILO, 2015) ve bunun sürdürülebilir kalkınmanın bir ikamesi değil, onu başarmanın bir yolu olduğu vurgulanmıştır (GGGI, 2014).

Ekim 2008'de UNEP, ekonominin "yeşil" sektörlerine yapılan yatırımlar için siyasi destek sağlamak ve aynı zamanda konvansiyonel, malzeme tüketen ve kirlilik üreten sektörleri "yeşil" yapmak için "Yeşil Ekonomi Girişimi" olarak adlandırılan girişimi başlatmıştır. Nisan 2009'da "Küresel Yeşil Yeni Anlaşma (GGND)" raporu yayınlanmıştır (Kasztelan, 2017). Haziran 2009'da, OECD üyesi ülkelerin Bakanlar Kurulu'ndan "Yeşil Büyüme Bildirgesi" yayınlanmıştır. Bildiride çevresel ve sosyal açıdan sürdürülebilir ekonomik büyümenin, bugün tüm

ülkelerin karşı karşıya olduğu temel bir zorluk olduğuna dikkat çekilmiştir. Devamında yeşil yatırımı teşvik etmek için kamu yatırımlarının uzun vadeli bir çerçeve ile tutarlı olması, kısa vadede ekonomik toparlanmaya ve uzun vadede yeşil bir ekonomi için gerekli olan çevre dostu altyapının inşasına yardımcı olması gibi bir dizi politika aracına ihtiyaç olduğu belirtilmiştir (Zervas, 2012). Şubat 2010'da, Nusa Dua'daki Küresel Çevre Forumu'nun bakanları ve delegasyon başkanları, yeşil ekonomi kavramını daha fazla tanımlama ve teşvik etmede UNEP'in öncü rolünü kabul etmişlerdir. 2011 yılında UNEP, birçok kez alıntılanan yeşil ekonomi tanımını da içeren "Yeşil Ekonomi Raporu"nu hazırlamıştır (Kasztelan, 2017). Ayrıca Haziran 2010'da Güney Kore, kar amacı gütmeyen bir vakıf olarak Küresel Yeşil Büyüme Enstitüsü'nün (GGGI) kurulmasında etkili olmuştur. Şubat 2012'de Dünya Bankası, UNEP, OECD ve GGGI ile birlikte Meksika'da yeni bir uluslararası bilgi paylaşım platformu olan "Yeşil Büyüme Bilgi Platformu (GGKP)" başlatılmıştır. Bu platformda hem yeşil büyümeyi destekleyen hem de yeşil ekonomiyi teşvik eden büyük uluslararası kuruluşlar aynı çatı altında bir araya getirilmiştir (Kanianska, 2017).

UNEP yeşil ekonomi kavramını, sosyal eşitliği ve toplumsal refahı arttıran ve aynı zamanda çevresel riskleri ve ekolojik kırıkları azaltan bir yaklaşım olarak tanımlamıştır (ILO, 2015). Yeşil ekonomi, dünyanın doğal sermayesini güçlendiren veya çevresel tehditlerin azaltılmasına katkıda bulunan ekonomi sektörlerine yapılan yatırımlardaki önemli bir artış ile ifade edilmektedir. Bu sektörler arasında özellikle yenilenebilir enerji, düşük emisyonlu ulaşım, enerji verimli bina, temiz teknolojiler, atık yönetiminin iyileştirilmesi, sürdürülebilir tarım, orman yönetimi ve sürdürülebilir balıkçılık yer almaktadır (Kasztelan, 2017: 491). Yeşil ekonomi; yeni işler başlatmak, yeni pazarlar geliştirmek ve düşük enerji maliyetleri için büyük olanaklar sunmaktadır. Bu kavram, aynı zamanda "yeşil işler" kavramını da beraberinde getirmiştir. Bu kavram, yeşil ekonominin ön plana çıkardığı sektörlerde istihdam imkanı sağlayan işlerdir (Gül vd., 2014). Tüm bu tanımlar yeşil ekonominin, büyüme ve refah ya da doğal kaynakların kullanımında verimlilik ve risk azaltma ile ilgili farklı çıkarımları kapsayan bir "şemsiye" kavram olduğunu göstermektedir (Weng, Xu ve Ji, 2018). Yukarıda tanımlanan yeşil ekonomi kavramının hedefleri (Kanianska, 2017):

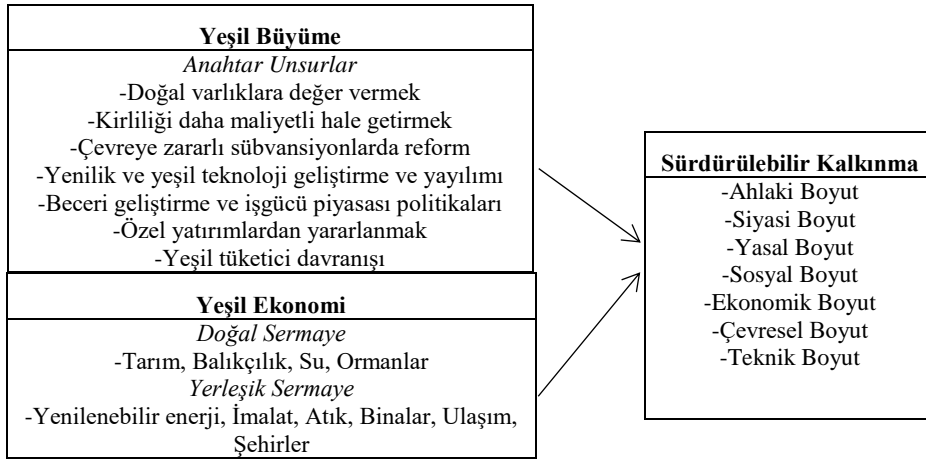
- Doğal çevreyi korumak, sürdürmek ve restore etmek,
- Halk sağlığını korumak ve beslemek,
- Yeşil ekonomi yoluyla sosyal adaleti artırmak,
- Yerel bağımsız işletmeleri ve kurumları güçlendirmek,
- İyi yeşil yakalı işler yaratarak yoksulluğu azaltmak olarak belirtilebilir.

Yeşil büyüme, ekonomik, çevresel ve sosyal politikaların farklı yönlerini güçlendirmektedir. Bu, doğal sermayenin değerini hesaba katarak ve ekonomik büyümedeki temel rolünü kabul ederek elde edilir. Yeşil büyüme, birçok ülke tarafından çevresel ve sosyal değerleri birleştiren, yaratan ve sürdüren yollarla kapsayıcı ekonomik kalkınmayı yaygınlaştırma olarak anlaşılmaktadır (OECD, 2002). Dünya Bankası (2012) bu kavramı, doğal kaynakların kullanımında verimli olan, kirliliği ve çevresel etkileri minimum seviyeye düşüren temiz bir büyüme olarak ifade etmektedir. Ayrıca fiziksel afetlerin önlenmesinde doğal tehlikelerin, çevre yönetiminin ve doğal sermayenin rolünü hesaba katması bakımından esnek olan ekonomik büyüme olarak tanımlanmaktadır. Yeşil büyüme, büyüme sürecinin merkezine insan refahını yerleştiren ve doğal sermayenin ekonomik zenginlik yaratma sürecine yaptığı katkıyı açıkça kabul eden yeni bir ekonomik büyüme yaklaşımıdır. Büyümeyi yeşil olmakla dengelemekten daha fazlası olan bu yeni yaklaşım, yeşil teknolojileri kullanmak ve ülkelerin geleneksel, kaynak yoğun, "kahverengi büyüme" kalkınma modellerini atlamalarına yardımcı olacak teşvikler ve politikalar tasarlamak için bir yol ortaya koymaktadır (GGGI, 2014). Yeşil büyüme, ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi teşvik ederken, doğal varlıkların, refahımızın dayandığı kaynakları ve çevresel hizmetleri sağlamayı ifade etmektedir (OECD, 2011). Yeşil büyüme, ekonomik ve çevresel zorlukları ele alma ve aşağıdaki kanallar aracılığıyla yeni büyüme kaynakları oluşturma potansiyeline sahiptir (OECD, 2011).

- **Üretkenlik:** Verimliliği artırmak, atık ve enerji tüketimini azaltmak ve kaynakları en yüksek değerde kullanıma sunmak.
- **Yenilik:** Değer yaratmanın ve çevresel sorunları ele almanın yeni yollarına izin veren politikalar ve çerçeve koşulları tarafından desteklenen yenilik fırsatları sağlamak.
- **Yeni Pazarlar:** Yeşil teknolojiler, mallar ve hizmetler için talebi teşvik ederek yeni pazarların yaratılması; yeni iş fırsatları oluşturmak.

- *Güven*: Devletlerin önemli çevre sorunlarıyla nasıl başa çıktığı konusunda daha fazla öngörülebilirlik ve süreklilik yoluyla yatırımcı güvenini artırmak.
- *İstikrar*: Daha dengeli makroekonomik koşullar, kaynak fiyatlarındaki oynaklığın azalması ve örneğin kamu harcamaları bileşiminin ve verimliliğinin gözden geçirilmesi yoluyla mali konsolidasyonun desteklenmesi ve kirliliğin fiyatlandırılarak gelirlerin artırılması.

Sürdürülebilir kalkınmanın aksine yeşil büyüme, ekonomik büyüme sorunuyla doğrudan baş etmektedir. Sürdürülebilir kalkınma, büyüme ve çevre koruma arasındaki genel uyumluluk ve birincil ekonomik hedefin, yani kalkınmanın yeniden değerlendirilmesi gibi konuları ihmal etmektedir. Yeşil büyüme sadece bu tür bir uyumluluğa vurgu yapmakla kalmaz, aynı zamanda çevre korumanın büyüme oranlarının iyileştirilmesine katkıda bulunabileceğini iddia etmektedir (GGGI, 2014). Çevre, ekonomi ve toplum bileşenlerinin bir arada olduğu sürdürülebilir kalkınmanın aksine, yeşil büyümede sosyal bileşenin göz ardı edildiği görülmektedir. Bu nedenle yeşil büyüme, sürdürülebilir kalkınmaya kıyasla amaçlarında önemli bir bozulmaya sahiptir. Sürdürülebilir kalkınmadan yeşil büyümeye geçişte bir kayıp daha vardır. Sürdürülebilir kalkınma, geliştirme terimini içermekte iken yeşil büyüme, daha çok nicel bir büyüme olarak anlaşılmaktadır. Bu nedenle, yeşil büyümenin sadece çevrenin sömürülmesine dayalı bir ekonomik büyüme olduğu düşünülmektedir. Başka bir deyişle, belirli kişilerin, özellikle de özel kuruluşların gelirlerinde veya kârlarında artış yaratmanın yeni bir yolu olduğu ön plana çıkmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, çevrenin sömürülmesinden kaynaklanan sermayenin karlılığını artırmak ve çevrenin ciddi şekilde bozulması olmadan mevcut mali krizden çıkmaya yardımcı olmak için yeni fırsat olan yeşil büyüme haline gelir (Zervas, 2012). Sonuç olarak yeşil büyüme aslında doğal sermayenin rasyonel kullanımına katkıda bulunan, kirliliği önleyen, sosyal refahı iyileştirme şansı yaratan ve nihayet sürdürülebilir kalkınma yoluna girmeyi mümkün kılan bir büyüme yaklaşımıdır. Bu durum, yeşil büyüme – yeşil ekonomi – sürdürülebilir kalkınma üçlüsünün bütünlüğünü vurgulamayı mümkün kılmaktadır. Bu doğrultuda Şekil 1’de görüldüğü gibi Kasztelan (2017), bütünlüğünü vurguladığı bu üçlü kavram için tamamlayıcı ve sinerjik bir model önermiştir.

Şekil 1. Bütünleştirilmiş Yeşil Büyüme, Yeşil Ekonomi ve Sürdürülebilir Kalkınma Modeli

Kaynak: (Kasztelan, 2017).

3.1. Çalışmanın Etik Durumu

Bu çalışma bir derleme çalışması olduğundan etik kurul onayı gerektirmeyen bir çalışmadır.

3.2. Yeşil Büyüme ve Yeşil Ekonomi Stratejisinin Göstergeleri

Yeşil büyüme göstergelerinin ilk seti 2011 yılında OECD tarafından “Yeşil Büyüme Doğru: İlerlemenin İzlenmesi” adlı yayında dört gösterge grubu ile sınıflandırılmıştır. Bunlar; ekonominin çevresel ve kaynak verimliliği, doğal varlık temeli, çevresel yaşam kalitesi ve ekonomik fırsatlar ve politik karşılıkları şeklindedir (OECD, 2011). 2014’te yayımlanan OECD Yeşil Büyüme Göstergeleri raporunda, önceki raporda belirtilen göstergelerin daha güncel verilerle tekrardan incelenmesine yer verilmiştir. OECD bu göstergeleri; düşük

karbon, kaynak verimli ekonomi, doğal varlık temelini koruması, insanların yaşam kalitesinin geliştirilmesi ve uygun politika önlemlerinin uygulanması ile yeşil büyümenin sağladığı ekonomik fırsatların farkına varılması olarak dört amaç etrafında birleştirmiştir (Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü, 2014). Bu raporda beş başlık oluşturulmuş ve bazı göstergeler detaylı olarak ele alınmıştır. En güncel haliyle 2017 yılında göstergeler tekrardan ve daha geniş bir şekilde belirtilmiştir (Yılmaz, 2018). Aşağıdaki Tablo 1’de yeşil büyüme göstergeleri ana başlıklar şeklinde sunulmuştur.

Tablo 1. Güncel Yeşil Büyüme Göstergeleri

Gösterge Adı	Alt Değişkenler
Sosyo- Ekonomik Bağlam	Kişi başına GSYİH, Nüfus, Nüfus yoğunluğu, İşsizlik, Gini katsayısı, İnsani gelişim indeksi
Doğal Varlık Tabanı	Yıllık ortalama ormansızlaşma, Kişi başına düşen yıllık tatlı su çekilmesi, Tarım arazisi, Karasal ve deniz koruma alanları
Çevre ve Kaynak Verimliliği	Kişi başına CO2 emisyonları, Karbon verimliliği
Çevresel Yaşam Kalitesi	Nüfusun hava kirliliğine maruz kalması, İyileştirilmiş sağlık hizmetlerine erişim, İyileştirilmiş su kaynağına erişim, Elektriğe erişim
Politikalar ve Ekonomik Fırsatlar	Fosil yakıt tüketimi sübvansiyonları, Çevreyle ilgili vergi geliri, Yenilenebilir elektrik
Servet Değişiklikleri	Kişi başına düşen servetteki değişim

Kaynak: <https://www.greengrowthknowledge.org/data-explorer?type=line&startYear=1960&endYear=2015>, (05.04.2022).

DUAL CITIZEN LLC tarafından 2016 yılında yayınlanan küresel yeşil ekonomi indeksi raporunda yeşil ekonomi için 4 ana başlık ve 19 alt değişken belirtilmiştir. Küresel yeşil ekonomi göstergeleri, ana başlıklar ve bunlara karşılık gelen değişkenler olarak aşağıdaki Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Küresel Yeşil Ekonomi Göstergeleri

Gösterge Adı	Alt Değişkenler
Liderlik ve İklim Değişikliği	Devlet başkanı, Medya kapsamı, Uluslararası forumlar, İklim değişikliği performansı
Verimlilik Sektörleri	Binalar, Ulaşım, Enerji, Turizm, Kaynak verimliliği
Piyasalar ve Yatırım	Yenilenebilir enerji yatırımı, Temiz teknoloji inovasyonu, Kurumsal sürdürülebilirlik, Yeşil yatırım kolaylaştırılması
Çevre	Tarım, Hava kalitesi, Su, Biyoçeşitlilik ve doğal ortam, Balıkçılık, Ormanlar

Kaynak: Tamanini, 2016.

3.3. Yeşil Büyüme Yolunda Stratejik Etki ve Beklenti Düzeyi

Yeşil büyüme stratejisi yerel, bölgesel ve küresel çevresel eşikleri aşmaktan kaçınacak olan yeni kalkınma modellerine geçişe izin vererek çevre üzerindeki baskıyı azaltmanın uygun maliyetli yollarına odaklanmaktadır. Ulusal düzeyde geliştirilen yeşil büyüme stratejileri, işletmelerin ve tüketicilerin çevre dostu davranışlarını teşvik etmekte, işgücünün, sermayenin ve teknolojinin daha yeşil operasyonlara yönelik optimal yeniden tahsisini iyileştirmekte ve eko-yeniliklerin gelişimi için motivasyon sağlamaktadır (Kasztelan, 2017). Bir ekonominin yeşil büyüme yolu politik ve kurumsal ortama, kalkınma düzeyine, sahip olunan kaynaklara ve belli çevresel baskı noktalarına bağlıdır. Büyüme artırmak ve çevresel baskıları en aza indirmek için kaynakların çok daha verimli kullanılması gerekmektedir. Verimli kaynak kullanımı ve yönetimi ekonomi politikasının temel amacıdır ve normal olarak ‘yeşil’ bir gündemle bağlantılı olmayan birçok mali ve düzenleyici müdahaleye ihtiyaç duyulmaktadır. Politik eylem, sürece sadece geleneksel ‘yeşil’ politikalarla değil çok çeşitli politikalarla bakmayı gerektirmektedir (Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü, 2014).

Yeşil büyüme stratejisinde, daha büyük ekonomik bütünleşmelere, teknolojik birlikteliklere ve kıt çevresel kaynaklar üzerindeki baskının azaltılmasına yardımcı olacak bir genel çerçeve belirlemek önemlidir. Yeşil büyüme stratejileri, piyasa merkezli yaklaşımlar, yasal düzenlemeler ve standartlar, AR-GE çalışmalarını teşvik edici ölçütler ve tüketici taleplerini kolaylaştıran bilgi temelli araçlar da dâhil olmak üzere politik araçları içermelidir (OECD, 2010). Yeşil büyüme süreçleri için kritik öneme sahip olan yeşil inovasyon, hem yeni sınır teknolojilerinin yaratılmasını ve ticarileştirilmesini hem de firma için yeni olan yeşil teknolojilerin yaygınlaştırılmasını ve benimsenmesini içermektedir. Yeşil inovasyon, ürün, süreç, organizasyonel ve pazarlama iyileştirmelerini kapsayan geniş bir teknoloji yorumuyla çevresel sorunları çözümlen yeni bir yoldur (World Bank, 2012). Oğuztürk ve Özbay (2022), küresel ısınma ve sera gazı emisyonlarının azaltılmasında geleneksel enerji kaynaklarının yerine yenilenebilir enerji kaynaklarının (güneş, rüzgar, toprak, bitki vb.) daha sürdürülebilir bir çevre için gerekliliğini vurgulayarak bu durumun yeşil inovasyon politikaları için kritik bir hal aldığını belirtmişlerdir.

Yeşil inovasyon için yeşil büyüme stratejileri içinde birçok zorluk barındırmaktadır. Örneğin, çevresel dışsallıkların ya düşük fiyatlı olması ya da hiç fiyatlandırılmaması, yeni teknolojilerin özellikle mevcut teknolojilerin hâkim olduğu enerji ve ulaşım gibi pazarlarda rekabet etmekte gücünün düşük kalabilmesi, ticaret ve yatırımın önündeki engellerin varlığı yeşil teknolojilerin geliştirilmesi ve yayılmasını yavaşlatmaktadır. Devletler tarafından ortaya konacak olan yeşil inovasyon politikaları; dışsallıkların fiyatlandırılması, uluslararası işbirliği, tematik ve misyon odaklı AR-GE yatırımlarının artırılması, teknolojilerin ödüllendirilmesi, vergi teşvikleri, sübvansiyon destelemeleri, ortak yatırım fonları sisteminin oluşturulması, bilgi arzının iyileştirilmesi, kent ve ulaşım planlaması, fikri mülkiyet haklarının korunması ve gönüllü patent havuzları ve işbirlikçi mekanizmaların geliştirilmesi bakımından fırsat sunmaktadır (OECD, 2011).

Bazı ülkeler kamu yatırımlarını, toplu taşıma araçları, düşük karbonlu enerji üretimi, akıllı elektrik şebekeleri, kamu binalarında enerji verimliliği, su ve sağlık koruma altyapısı gibi alanlarda artırmaktadır. Ülkelerin uygulamaya koyduğu yeşil unsurlara yönelik kararların bir kısmı yeşil büyümeye geçişi hızlandırırken kısa dönemde istihdam üzerinde olumlu etkiler yaratabilmektedir. Ancak birçok yeşil büyüme senaryosu bakımından söz konusu kararların istihdam üzerindeki uzun dönemli etkileri net bir şekilde bilinmemektedir (OECD, 2010).

Yukarıda belirtilen yeşil büyüme stratejilerine yönelik politik eylemlerin kısa ve uzun vadeli beklenen olumlu etkileri şunlardır (GGGI, 2014):

- Sağlanan ekosistem hizmetlerini tanıyarak ve bunlara değer vererek ülkenin doğal varlıklarını sürdürmek ve geliştirmek,
- Büyümeden elde edilen gelirleri adil bir şekilde dağıtan iyi tasarlanmış yeşil büyüme politikaları aracılığıyla yoksulluğu azaltmak,
- Teknolojik yeniliklere yatırım yaparak yeni büyüme fırsatlarından ve istihdamdan yararlanmak,
- Ülkeyi fosil yakıt bağımlılığından ve emisyon açısından yoğun yollardan uzaklaştıran dayanıklı altyapıya yatırım yapmak,
- İklim değişikliğine ve doğal tehlikelere karşı hassasiyeti azaltmak,
- Düşük karbonlu kalkınmaya geçiş ve ekonomik büyümenin azaltılmış ekolojik ayak izidir.

Sürdürülebilir üretim ve tüketim tercihlerine rehberlik etmenin, kaynaklar açısından verimli bir yolunu teşvik eden yeşil büyüme stratejisi, etkili bir şekilde tasarlanıp uygulandığı takdirde yukarıda belirtilen olumlu etkilere yol açabilmektedir. Yeşil büyüme stratejisinin uygulanması ile oluşan muhtemel etkiler, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları açısından sınıflandırılarak aşağıdaki Tablo 3'te belirtilmiştir.

Tablo 3. Yeşil Büyümenin Sonuçları

Sürdürülebilirlik Boyutları	Muhtemel Etki Düzeyi
Ekonomik	Artan ve daha adil dağıtılan GSYİH – geleneksel mal ve hizmetlerin üretimi Fiyatlandırılmamış ekosistem hizmetlerinin üretiminin artması veya azaltılmasının engellenmesi Ekonomik çeşitlendirme, yani ekonomik risklerin daha iyi yönetimi Yeşil teknolojilerin inovasyonu, erişimi ve benimsenmesi, yani geliştirilmiş pazar güveni
Çevresel	Artan üretkenlik ve doğal kaynak kullanımının verimliliği Ekolojik sınırlar içinde kullanılan doğal sermaye Yenilenemez doğal sermaye kullanımı yoluyla artırılan diğer sermaye türleri Azaltılmış olumsuz çevresel etki ve iyileştirilmiş doğal tehlike/risk yönetimi
Sosyal	Artan geçim fırsatları, gelir ve/veya yaşam kalitesi, Gelişmiş sosyal, beşeri ve bilgi sermayesi Azaltılmış eşitsizlik ve yoksullukla mücadele

Kaynak: OECD, 2002.

4. YEŞİL BÜYÜME YOLUNDA SEÇİLMİŞ ÜLKELERİN STRATEJİK YAKLAŞIMLARI

Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin öncelikleri arasında; yoksulluğa son verilmesi, temel eğitim hizmeti sunulması, gıda güvenliğinin sağlanması, su temini ve sağlık koruma gibi temel hizmetlerin verilmesi yer almaktadır. Bu önceliklerin ülke kalkınmasında stratejik eylemler bütünü oluşturması, daha adil ve onurlu bir yaşam için hassas olan doğal kaynakların sağlam yönetilmesine bağlıdır (OECD, 2010). Gelecek nesillerin insan onuruna yakışır bir şekilde yaşayabilmesi fikri doğrultusunda, gelişmenin her seviyesindeki ülkelerin yeşil büyüme için ulusal olarak uyarlanmış politikalar ve programlar tasarlayıp uyguladığına dair stratejik adımlar bulunmaktadır. Giderek artan sayıda ülke, yeşil büyüme stratejilerinde güven ve ivme oluşturmak için erken kazanımlar elde etmeye odaklanmaktadır. Böylece çevre dostu bir büyümeye doğru ilerlemenin, teknolojik değişim ve inovasyona yapılan yatırım kadar, yönetim kurumlarındaki yapısal değişimle de ilgili olduğunun bilinci gittikçe yaygınlaşmaktadır. Hem temiz teknoloji kullanımının yaygınlaştırılmasında hem de doğal kaynakların iyi yönetilmesi ve iklim değişikliğiyle mücadelede kritik bir öneme sahip olan yeşil temelli politikalar ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirmede önemli bir yere sahiptir. Çalışmanın bu kısmında, Türkiye ve seçilmiş diğer ülkelerin ortaya koyduğu yeşil büyüme ile ilgili adımları ele alınmaktadır.

4.1. Türkiye

2014–2018 dönemi için hazırlanan 10. Kalkınma Planı'nda yeşil büyüme kavramı “Küresel Eğilimler ve Türkiye Etkileşimi”, İklim Değişikliği ve Çevre başlığının 62. maddesinde sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada yeni bir büyüme modeli olarak görülen yeşil büyüme yaklaşımıyla temiz üretim, eko-verimlilik, çevrenin korunması ve rekabetçiliğin artırılmasının mümkün olduğu belirtilmiştir. Ayrıca tarım ve turizm gibi çevreye duyarlı sektörlerde çevresel potansiyellerin üzerinde durulduğu, kentlerin daha çevre dostu ve ekonomik olarak etkin olabilmesi için yeni düzenleme ve yatırımlara ihtiyaç duyulduğu ele alınmıştır. “Yaşanabilir Mekânlar, Sürdürülebilir Çevre” başlığının 900. maddesinde çevresel kalitenin korunması, gelecek nesillerin refah ve mutluluğunu en aza indirmeyecek bir kalkınma ve mekânsal gelişme yaklaşımının benimsenmesi için sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarının bütüncül olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu başlığın devamındaki “Çevrenin Korunması” adlı alt başlıkta, yeşil büyümenin sağlanması için enerji, sanayi, tarım, ulaştırma, inşaat, hizmetler ve kentleşme gibi alanlarda çevre dostu yeni iş imkânları, gelir kaynakları, ürün ve teknolojilerin geliştirilmesi gibi fırsatların değerlendirileceği ve yeşil inovasyonun destekleneceği ifade edilmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013). 2019-2023 yıllarını kapsayan 11. Kalkınma Planı'nda yeşil büyüme kavramı sadece “Plan Öncesi Dönemde Türkiye’de Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler” başlığı altındaki 157. maddede “Ülkemizin gelişmekte olan ülke konumuna paralel şekilde, yeşil büyüme ve

emisyon artış trendinin sınırlandırılması yönünde bir politika izlenmekte, iklim değişikliğine uyum çabaları önemini korumaktadır.” şeklinde yer almıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019).

Yukarıda bahsedilen kalkınma planlarına ek olarak, “Sürdürülebilir Kalkınma Raporu Geleceği Sahiplenmek” isimli raporda Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için yeşil büyüme yaklaşımının ekonomi, sosyal ve çevre için bütüncül politikalarla ele alınması gerektiği üzerinde durulmuştur. Raporun birinci bölümünde yeşil büyüme yaklaşımının genel bileşenleri ortaya konularak, fırsatlar ve zorluklar değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümünde ise Türkiye’nin yeşil büyüme hedefini gerçekleştirmesi için ekonominin çevre baskısını azaltma potansiyeli yüksek olan sektörlerinde nasıl bir yol izleneceğine değinilmiştir. Bu kapsamda raporda (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2012);

- Katma değeri yüksek ürünlerin pazarlanmasına yönelik sanayileşme altyapısının güçlendirilerek yeşil büyümenin gerektirdiği şekilde çevresel kirliliğin azaltılmasının sağlanacağına dikkat çekilmiştir.
- Uluslararası rekabet gücünü artırmak için yeni teknolojilerin geliştirileceği belirtilmiştir.
- İthalata dayalı enerji arzı yerine, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması ve enerji verimliliği uygulamalarının yaygınlaştırılması ile yeni iş alanlarının geliştirilebileceğine ve ödemeler dengesinde iyileşmelerin sağlanacağına vurgu yapılmıştır.
- Kırsal kalkınma ve gıda güvenliği bakımından stratejik bir konuma sahip olan tarım sektöründe iyileştirmelerin olacağı ifade edilmiştir.
- İklim değişikliğiyle mücadelede önemli bir role sahip olan ormancılık sektörünün yeşil büyüme açısından fırsatlar barındırdığına değinilmiştir.
- Sera gazı emisyon yoğunluğunu azaltmak üzere verimlilik artışına yönelik uygulamaların geliştirileceği vurgulanmıştır.
- Yeşil büyümenin getireceği ek istihdam artışı, kalkınmanın sosyal yönünü geliştirmek açısından önemli görülmüştür.
- Yeşil büyümenin sağlayacağı yeşil iş fırsatları için gençlerin becerilerinin geliştirilmesi ve niteliklerinin yükseltilmesine dikkat çekilmiştir.
- Termal, sağlık, doğa, kış turizmi gibi potansiyelleri içinde barındıran Türkiye’nin sürdürülebilir turizm modelini hayata geçirebilmesi için yeşil büyümenin desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir.

4.2. Güney Kore

2008’de Güney Kore, yeni kalkınma vizyonu olarak düşük karbonlu yeşil büyümeyi benimsemiştir. Güney Kore, merkezi Seul’de bulunan ve gelişmekte olan ve yükselen ülkelerde 'yeşil büyüme' olarak bilinen yeni bir ekonomik büyüme modeline öncülük etmeyi hedefleyen Küresel Yeşil Büyüme Enstitüsü'nün (GGGI) kurulmasında etkili olmuştur (Ho ve Wang, 2014). Yeşil Büyüme stratejisi gereğince Güney Kore, 2030 yılında toplam enerji arzının %11’ini yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlamayı planlamaktadır (Karadaş, 2018). Yeşil Büyüme Ulusal Stratejisi ve Kore'nin Beş Yıllık Planı (2009-2013) yeşil büyüme için kapsamlı bir politika çerçevesi sunmaktadır. Stratejinin amaçları:

- Çevre dostu yeni büyüme motorlarını teşvik etmek,
- İnsanların yaşam kalitesini artırmak,
- İklim değişikliğiyle mücadele için uluslararası çabalara katkıda bulunmaktır.

Bunun gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için, 2009 yılında yeşil büyüme üzerine bir Başkanlık Komisyonu kurulmuş ve 2010 yılında “Düşük Karbonlu Yeşil Büyüme Çerçeve Yasası” çıkarılmıştır. Beş Yıllık Plan’a göre, hükümet yıllık GSYH’nin yaklaşık %2’sini yeşil büyüme programları ve projelerine harcayacağını belirtmiştir (OECD, 2011). Güney Kore, 2020 yılına kadar dünyanın en büyük 7. ekonomisi olma hedefiyle Yeşil Teknoloji Yol Haritası tarafından yönlendirilen 27 öncelikli teknoloji için inovasyon ve dağıtım programlarına yatırım yapmaktadır (GGBP, 2014).

4.3. Çin

Çin'in 12. Beş Yıllık Planının (FYP, 2011-2015) 'Yeşil Kalkınma' bölümü, ülkenin daha yeşil bir ekonomiye doğru ilerleme arzusunun bir tezahürüdür. Plan, Çin'in gelecekteki sosyoekonomik kalkınmasına ilişkin öncelikleri belirleyen, sektörel ve alt ulusal düzeyde politika yapımı için hedefler sağlayan ulusal bir yol haritasıdır. Yeşil kalkınma temasında iklim değişikliği, kaynak tasarrufu ve yönetimi, döngüsel ekonomi, çevre koruma, ekosistem koruma ve kurtarma, su koruma ve doğal afet önleme olarak altı stratejik konu belirlenmiştir. Çin, GSYH birimi başına enerji tüketimindeki (kömür) azalmalar dahil olmak üzere yeşil büyüme ile ilgili birden fazla hedef belirlemiştir. Hedef belirlemedeki yaklaşım, ülkenin ölçeğinden ve çeşitliliğinden etkilenmektedir. Çin'in çok büyük ve heterojen olması, etkili hedef belirlemede yerel yönetimlerin güçlü katılımını gerektirmektedir (OECD, 2011). Bu durum çevre ile ilgili hedeflere ulaşılmada, il yönetimi yetkililerinin performansının ölçülmesinde daha önemli hale gelmiştir (GGBP, 2014).

4.4. Almanya

Almanya'nın yeşil büyüme politikaları, özellikle yenilenebilir enerjiye odaklanan, uluslararası düzeyde rekabetçi bir çevresel mal ve hizmet sektörünün gelişmesini sağlayarak çevresel inovasyon için önemli bir güce sahip olmuştur (GGBP, 2014). Alman yeşil büyüme vizyonunun merkezi Energiewende (Enerji Dönüşümü)'dir. Bu, 2000 yılında politika haline gelen fosil yakıtlardan yenilenebilir kaynaklara geçiş için iddialı bir plandır (GGBP, 2014). 2002 yılında ortaya konan "Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi" ile birlikte 21 farklı sektör için bazı hedefler tanımlanmıştır. Bu stratejinin hedeflerinden birisi olan elektrik arzının yenilenebilir kaynaklardan sağlanması hedefi %12,5 olarak belirlenmiştir. 2010 yılında, elektrik arzının yaklaşık %17'si yenilenebilir kaynaklardan üretilmiş ve belirlenen hedef değeri aşmıştır (OECD, 2011).

Mart 2011'deki Fukushima felaketinin ardından, Şansölye Angela Merkel yedi reaktörün derhal kapatılmasını emretmiş ve nükleer enerjiyi aşamalı olarak durdurma planlarını gündeme getirmiştir. Almanya, bu hareketle temiz enerji hedeflerini tekrardan teyit etmişse de bu hedeflere nükleer güç olmadan ulaşmanın kolay olmadığı görülmektedir. Almanya'nın özellikle çevre konusundaki deneyimi, vatandaşlarının son derece yüksek düzeyde çevre bilincine sahip olduğunu ve yeşil büyüme tercihlerinin önemli bir siyasi itici güç haline geldiğini göstermektedir (GGBP, 2014).

4.5. Danimarka

Danimarka ekonomisi 1980'lerden bugüne %80 civarında büyürken, enerji tüketimi genel olarak sabit kalmış ve CO₂ emisyonları düşmüştür. 2020 yılı için Danimarka hükümeti, 1990 yılına kıyasla sera gazı emisyonlarını %40 oranında azaltma hedefi belirlemiştir. Ülkenin çevre vizyonu, 2050 yılına kadar fosil yakıtlardan bağımsız olmak şeklinde belirlenmiştir. Bu vizyon için 2008 yılında hükümet tarafından bir "İklim Komisyonu" oluşturulmuştur (GGBP, 2014). 2009 yılında, Danimarka hükümeti ve Danimarka Halk Partisi, "Yeşil Büyüme Anlaşması"ni imzalamışlardır. Anlaşmanın amacı, yüksek seviyede çevre, doğa ve iklim korumasının modern ve rekabetçi tarım ve gıda endüstrileriyle birlikte ele alınmasını sağlamak olarak ortaya konmuştur. Bu iddialı ve uzun dönemli plan, çevre ve doğa politikalarını ve tarım endüstrisinin büyüme koşullarını tanımlamıştır. Bu anlaşma gereğince, 2015 yılına kadar yatırımların önceki girişimlere göre %50 arttırılması için 13,5 milyar Danimarka Kronu fonun yeşil büyüme yatırımı olarak kullanılması hedeflenmiştir (Karadaş, 2018).

4.6. Diğer Ülkeler

Kamboçya'da yeşil büyüme vizyonunun arkasındaki itici güç, ekonomik ve nüfus artışıyla birlikte gelen kirlilik sorunudur (GGBP, 2014). 2009'da Kamboçya, çevresel açıdan sürdürülebilir ve sosyal açıdan kapsayıcı kalkınma için bir çerçeve sağlayan "Ulusal Yeşil Büyüme Yol Haritası"ni başlatmıştır. Strateji, UNESCAP'ın düşük karbonlu, sosyal açıdan kapsayıcı kalkınmayı teşvik etmek için ekolojik temelli sürdürülebilir ekonomik ilerlemeyi vurgulayan yeşil büyüme tanımı üzerine inşa edilmiştir. Bu yol haritası, suya erişim, tarım, sürdürülebilir arazi kullanımı, yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği, bilgi, finans ve yatırımlara odaklanan yeşil büyüme için kısa, orta ve uzun vadeli planlar önermektedir. Bu hedefleri uygulamak için "Ulusal Yeşil Büyüme Ana Planı" geliştirilmiştir (GGGI, 2014).

Vietnam 2012 yılında, 2011-2020 dönemini kapsayan yeşil büyüme stratejisini başlatmıştır. Yeşil büyüme, düşük karbonlu bir ekonomiye ulaşmanın ve doğal sermayeyi zenginleştirmenin bir yolu ve sürdürülebilir kalkınmanın ana gücü olarak görülmektedir. Stratejinin hedefleri, sera gazı emisyonunu azaltmak, mevcut

sektörleri yeşillendirerek ekonomiyi yeniden yapılandırmak, enerji ve doğal kaynakları daha yüksek katma değerlerle verimli kullanmak için ilgili sektörlerin gelişimini teşvik etmek, iklim değişikliğine etkin bir müdahaleye katkıda bulunmak için uygun ileri teknolojileri geliştirmek, yeşil sanayi, tarım ve hizmetlerden istihdam yaratarak insanların yaşam standartlarını iyileştirmek, çevre dostu bir yaşam tarzı yaratmak ve yeşil altyapının geliştirilmesini sağlamaktır (GGGI, 2014).

Mozambik, 2030 yılına kadar kapsayıcı, orta gelirli bir ülke olma vizyonunu ortaya koymak için Rio+20 Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nda "Yeşil Ekonomi Yol Haritası"ni başlatmıştır. Ekim 2013'te hükümet, yeşil bir ekonomiye giden yolda bir yıllık dönemdeki eylemleri belirleyen 2013/2014 eylem planını onaylamış ve yol haritasını 2015-2035 uzun vadeli Ulusal Kalkınma Stratejisi ile ilişkilendirme sürecine girmiştir (GGBP, 2014:).

Etiyopya, 2011 yılında "İklim Dayanıklı Yeşil Ekonomi Stratejisi"ni başlatmıştır. Bu strateji, 2025 yılına kadar iklimi dayanıklı yeşil bir ekonomi yoluyla orta gelir statüsüne ulaşmaya dayanmaktadır. Orta gelir statüsüne ulaşmak için 2030 yılına kadar kişi başı GSYH'yi %475 artırmak, sera gazı emisyonlarını ise 2011 seviyelerinin %35 altına düşürmek hedeflenmiştir. Ayrıca stratejide tarım ve ormancılıkta iklim değişikliğine uyum sağlama ihtiyacı da kabul edilmiştir. Stratejinin hazırlanmasında yaklaşık 150 potansiyel yeşil ekonomi girişimi belirlenip analiz edilmiş ve 60 girişime öncelik verilmiştir (GGBP, 2014).

Ruanda'nın Ekonomik Kalkınma ve Yoksulluğu Azaltma Stratejisi (2008-2012) ülkenin orta vadeli stratejisini ve gösterge niteliğindeki mali tahsisleri ortaya koymaktadır. Güçlü çevresel ve doğal kaynak içeriğine sahip birkaç sektör, bu stratejide Ruanda'nın kalkınma hedeflerine ulaşmak için kritik olarak tanımlanmıştır (OECD, 2011). Ruanda, Ekim 2011'de "İklim Değişikliği ve Düşük Karbon Kalkınması için Yeşil Büyüme ve İklim Dayanıklılık Ulusal Stratejisi"ni yayınlamıştır. 2050 yılına kadar enerji güvenliği ve düşük karbonlu enerji arzı, sürdürülebilir arazi kullanımı ve su kaynakları yönetimi, sosyal koruma ve afet riskinin azaltılması gibi konularda ilerlemenin sağlanması hedeflenmektedir (GGBP, 2014).

5. YEŞİL BÜYÜME YAKLAŞIMINDA KENTLERİN ÖNEMİ

Bugün dünya nüfusunun yarısından fazlası kentlerde yaşamakta ve yüzyılın sonunda, bu payın yaklaşık %85'e çıkması beklenmektedir. Bu, önümüzdeki yıllarda barınması gereken 5 milyar yeni kent sakini olacağı anlamına gelmektedir. Kentler, ülkelerin ekonomik ve çevresel performansında orantısız olarak büyük roller oynamaktadır. Bunlar, ulusal büyümenin kritik itici güçleridir. Kentler ayrıca enerji tüketimine ve dolayısıyla iklim değişikliğine orantısız bir şekilde katkıda bulunmaktadır. Küresel enerji kullanımının tahmini olarak %67'sini ve küresel enerji ile ilgili CO₂ emisyonlarının %71'ini oluşturmaktadır (OECD, 2013). Ekonomik büyümenin, istihdam yaratmanın ve inovasyonun temel motorları, aynı zamanda küresel ısınmaya ve çevreye en büyük katkıda bulunanlar olarak kentler yeşil bir küresel ekonomiye geçişin merkezinde yer almaktadır. Yüksek vasıflı insanlar ve gelişmiş firmalar için inovasyonun ana merkezleri olarak kentler, eko-ürün pazarları ve büyük ölçekli yeşil altyapı yatırımları için doğru ölçeği sağlayabilir. Ayrıca elektrikli arabalar ve elektrikli araba kiralama planları gibi yeşil teknoloji geliştirme için umut verici test alanlarıdır. Kentlerin mekansal olarak nasıl geliştiği hem ekonomik hem de çevresel ulusal hedefleri etkilemektedir. Kentsel alanlar yoğunlaştıkça kişi başına CO₂ emisyonları önemli ölçüde düşmektedir. Yeşil büyümeye ulaşmak için gerekli olan çevresel ve ekonomik politikalar arasındaki sinerjiler ve tamamlayıcılıklar kentsel düzeyde daha güçlüdür (Kamal-Chaoui, Grazi, Joo ve Plouin 2011).

Kentsel yeşil büyüme, örneğin düşük hava kirliliği ve CO₂ emisyonları gibi çevresel etkiyi azaltan su, enerji ve gelişmemiş arazi dahil olmak üzere doğal kaynakların düşük tüketimi ve ekolojik hizmetlerin korunması gibi kentsel faaliyetler yoluyla ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi desteklemektedir (OECD, 2013). Geleneksel kentsel ekonominin yeşillendirilmesi ve yeşil kentsel sektörün genişletilmesi, büyüme (arz ve talebin artması yoluyla), istihdam yaratılması ve kentsel çekiciliğin artmasını sağlamaktadır. Bu etkiler kısmen kentsel düzeyde ekonomik verimlilik, eşitlik ve çevresel hedefler arasındaki daha güçlü etkileşimlerin sonucudur (Hammer, Kamal-Chaoui, Robert ve Plouin, 2011). Yeşil kentsel faaliyetlerin ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki potansiyel etkileri nelerdir? sorusuna cevap arayan OECD, bazı temel politikalara odaklanmaktadır (OECD, 2013).

- Yeşil işlerde artış, binaların enerji verimliliğini iyileştirmeleri,

- Bir şehrin firmalar ve vasıflı insan sermayesi için çekiciliğinin artması, ulaşım sisteminin verimliliğinin artırılması,
- Yeşil teknoloji araştırma ve geliştirmesini teşvik etmek ve yenilik,
- Dolgu geliştirme ve eko-bölgeler dâhil olmak üzere kentsel arazinin değerinde artıştır.

Bu nedenle, kentler sadece ulusal büyümeyi teşvik etmede kritik bir rol oynamakla kalmayıp, aynı zamanda olumsuz çevresel dışsallıklar da oluşturdukları için yeşil büyüme çabalarının merkezinde olmaktadır (OECD, 2016). Yeşil büyüme stratejilerinin kentsel düzeyde benimsenmesi ve uygulanması, yeşil büyüme projelerinin ve farklı kentsel sektörlerdeki girişimlerin, sağladıkları sürdürülebilirlik faydalarının ölçülmesi de dâhil olmak üzere daha geniş yeşil büyüme gündemine ne ölçüde katkıda bulunduğunu değerlendirmek için metodolojilerin geliştirilmesini gerektirmektedir. Uygulamada bu genellikle, istihdam yaratılmasına, kentsel çekiciliğe, yeşil ürün ve hizmetlerin arzına ve artan kentsel arazi değerlerine katkıda bulunma olasılığı en yüksek olan çevresel etkileri azaltmak için kentsel faaliyetlerin belirlenmesi anlamına gelmektedir. Bu faaliyetler su, katı atık, ulaşım, enerji ve kentsel yeşillendirme gibi farklı sektörlerde uygulanabilir. Böylece kentsel yeşil büyüme süreci, belirli yerlerde yoksulluğun azaltılması da dâhil olmak üzere çok çeşitli ortak faydalar (hem ekonomik hem de sosyal) üretebilir (Grafakos, Gianoli ve Tsatsou, 2016). Kent yönetimleri, binaların minimum katı yeşil standardı karşılamasını sağlamak için düzenlemeler yoluyla enerji ve kaynak verimliliğini teşvik edebilir. Yenilikçilik, kaliteli altyapı yatırımı ve insan kaynakları gelişimi, kentlerin uzun vadeli büyümesi için katalizörlerdir ve yeşil büyüme hedeflerini destekleyebilir. (OECD, 2016: 14).

6. SONUÇ

Yeşil büyüme ve yeşil ekonomi kavramları, finansal ve ekonomik krizin sebep olduğu durgunluktan çıkma gerçeğiyle bağlantılıdır. Sürdürülebilir kalkınma temelinde bütünleştirilen bu bağlantı, çevresel ürün ve hizmetler pazarına yatırım yapmayı, kaynakların ve enerji verimliliğinin sağlanmasını, ormanlar, su kütleleri veya biyoçeşitlilik gibi doğal altyapının geliştirilmesini hedefleyerek küresel ekonominin canlanmasını teşvik etmektedir. Böylece bu yeni yaklaşım, endüstriyel teknolojilerin yenilikçi gelişimi ve bunların enerji, şehircilik, ekoloji, finans ve yatırımdaki en güncel trendlere uyarlanması sisteminde gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

Dünya literatüründe yeşil büyüme yaklaşımına olan ilginin 2000'li yıllarla birlikte artması, sürdürülebilir kalkınma için belirlenen bin yıl hedeflerine ulaşmada katalizör görevi üstlenmektedir. Özellikle gıda güvenliğinin sağlanması, temiz su, temel eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması, yoksulluğun azaltılması ve enerji verimliliğinin artırılması gibi hedefler yaşam kalitesinin iyileştirilmesi için büyük bir öneme sahiptir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler çevre bilinci kapsamında kıt kaynakların sürdürülebilirliğini sağlamak için bir dizi politika ve uygulamaları hayata geçirmeye odaklanmaktadır. Bunlar arasında doğadaki biyoçeşitliliğin, su kaynaklarının ve ormanların korunması, karbon emisyon oranlarının azaltılması, mekânsal gelişimin sınırlandırılması, toplu ulaşım sistemlerinin yaygınlaştırılarak otomobil bağımlılığının azaltılması gibi stratejik adımlar yer almaktadır. Özellikle gelişmiş ülkeler çevre dostu bir büyüme için GSYH'larının belli bir kısmını yeşil temelli AR-GE yatırımlarına ayırmakta ve karbon emisyon oranının azaltılması için yenilenebilir enerji kaynaklarına büyük önem vermektedir. Ayrıca çevre üzerinde ciddi hasarlara sebep olan ve olumsuz dışsallık oluşturan sektörlerle karşı caydırıcı tedbirler olarak farklı yasal düzenlemelere gitmektedir. Uygulamaya konan bu tarz yeşil temelli faaliyetler, yeni iş kollarının oluşmasına ve kısa dönemde istihdam üzerinde pozitif bir etkiye yol açmaktadır.

Ülkemiz açısından çevre dostu bir büyüme bilincinin gelişmesi ve uygulama alanı bulabilmesi için merkezi ve yerel yönetim, özel sektör, STK'lar, üniversiteler, uluslararası kuruluşlar ve vatandaşlar arasında yönetişimin sağlanması gerekmektedir. Bu işbirliği ve ortak karar alma mekanizmasının geliştirilebilmesi için yeşil büyüme stratejisi ile ilgili gerekli göstergeler oluşturulmalı, tanımlanmalı ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Çevreye zararı bulunan sektörlerin belirlenerek bu alanlarda faaliyet gösteren firmalar için caydırıcı yeşil vergi uygulamalarının hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu konu ile ilgili işlem yapma ve denetleme mekanizmalarının kolaylaştırılması ve yasal olarak belli standartlara bağlanması önemlidir. Çevre ile ilgili günümüzde etkili olmaya başlayan yeşil iş kollarının görev tanımı, çalışma koşulları, ücretler ve kariyer planlamalarının gözden geçirilerek istihdam içindeki payının artırılmasına katkı sağlanmalıdır. Özellikle enerji konusunda dışa bağımlı olan Türkiye ekonomisinde, alternatif yenilenebilir kaynakların oluşturulması ve mevcutta bulunan kaynaklarda kapasite artırımının sağlanması için devlet teşvikleri, vergi indirimleri ve kolay

kredi imkanlarının önü açılmalıdır. Bu durum doğrudan dış ticaret ve istihdam üzerinde olumlu bir etki oluşturacaktır.

Sürdürülebilir kent fikrinin benimsenmesi ve buna yönelik yeşil büyüme stratejileri hem olumsuz çevresel dışsallıkları hem de kentsel faaliyetler yoluyla su, enerji ve gelişmemiş arazi dahil olmak üzere doğal kaynakların ve çevresel varlıkların tüketimini azaltmaktadır. Bu doğrultuda kentsel yeşil büyüme stratejilerinin uygulanabilirliği ve işlevselliği için aşağıda belirtilen unsurların ele alınmasının faydalı olabileceği düşünülmektedir;

- Çevre dostu bir büyümenin gerçekleştirilebilmesi için ilk olarak yerelden genele yeşil büyüme stratejisi hedefi belirlenmeli ve bu kapsamda belediyelerin sorumluluk alanlarında bulunan altyapı, ulaşım, mekânsal planlama, kırsal kalkınma, atık yönetimi gibi konulardaki zorluk ve engellerin hafifletilmesi için yasal adımların atılması,
- Özellikle ulaşım politikalarının yeşil büyüme gündeminde çok daha üst sıralara konulması ve arazi kullanımı planlamasında toplu taşıma odaklı bir yaklaşımın daha iyi koordine edilmesi,
- Yeşil temelli ve çevre dostu kentler için güvenli alanların üretiminde uygulanacak yerleşim planlarının, kentlerin gelecekte ulaşabilecekleri optimal genişleme alanı dikkate alınarak daha kompakt bir düzende tasarlanması,
- Kompakt düzenin sağlanmasında su, katı atık, enerji, ulaşım, eğitim ve sağlık tesisleri ile karma kullanım alanlarının bir bütün olarak yer aldığı kentsel dönüşüm projelerinin varlığı,
- Kentsel yeşil büyüme stratejilerinde sürdürülebilir alanlar üretebilmek için kompakt kentlerin yanı sıra eko-kent, yaşanabilir kent, yavaş/sakin kent ve akıllı kent gibi farklı kentsel gelişim yaklaşımlarının incelenmesi,
- Kentlerde gerçekleştirilecek yeşil dönüşüm devriminin sadece çevresel kriterler açısından değil, ekonomik ve sosyal açıdan hem istihdamın artırılması hem de yoksulluğun azaltılması bakımından değerlendirilmesi,
- Ayrıca kentlerin gelişim ve dönüşüm sürecinde kentsel mekanı kullanan sakinlerin eşitlik temelinde yeşil büyüme projelerine katılımının sağlanması gerekmektedir. Böylece yerelde başlayacak olan çevreyi koruma fikri bir damlama etkisi yoluyla bütün ülkeye yayılacak ve yeşilin farkındalığı artacaktır.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Makaleye yazar tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Makale için herhangi bir kurum veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü. (2014). Temiz Üretim (Eko - Verimlilik). *Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi*, (308), Koza Yayıncılık.
- Bozlağan, R. (2005). Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (50), 1011-1028.
- Emrealp, S. (2005). *YG 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler El Kitabı*. 2. Baskı. İstanbul: IULA-EMME Yayınları.
- GEKA (Güney Ege Kalkınma Ajansı). (2011). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre. (Hazırlayan: Ceren Aksu). Erişim Adresi: www.geka.gov.tr, (07.05.2020).

- GGGI. (2014). Green Growth Concepts and Definitions Working Paper. Erişim Adresi: <http://greengrowth.bappenas.go.id/wp-content/uploads/2018/05/Green-Growth-Concept-Definitions-Paper.pdf>, (12.04.2022).
- GGBP. (2014). Lessons from Country Experiences,. Global Green Growth Institute. Erişim Adresi: https://www.greengrowthknowledge.org/sites/default/files/downloads/resource/Green-Growth-in-Practice-GGBP_0.pdf, (11.04.2022).
- Grafakos, S., Gianoli, A. ve Tsatsou, A. (2016). Towards the Development of an Integrated Sustainability and Resilience Benefits Assessment Framework of Urban Green Growth Interventions. *Sustainability*, 8 (461), 1-33.
- Gül, H., Kiriş, H.M., Negiz, N. ve Gökdayı, İ. (2014). *Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Yerel Siyaset*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Hammer, S., Kamal-Chaoui, L., Robert, A. ve Plouin, M. (2011), Cities and Green Growth: A Conceptual Framework. OECD Regional Development Working Papers 2011/08. OECD Publishing.
- Ho, M.S. ve Wang, Z. (2014). Green Growth (for China): A Literature Review. *Resources for the Future*, 1-31.
- Hwang, S. ve Kim, J. (2017). UN SDGs and A Handbook for Youth. Erişim Adresi: https://www.unescap.org/sites/default/files/UN%20and%20SDGs_A%20Handbook%20for%20Youth.pdf, (17.04.2020).
- ILO. (2015). Yeşil Ekonomide İnsana Yakışır İşler: Türkiye’den İyi Örnekler Vaka Çalışması. ILO Office for Turkey: Ankara.
- ILO, (2018). Towards 2030: Effective Development Cooperation in Support of The Sustainable Development Goals. 107th Session, Report IV, Geneva.
- Kamal-Chaoui, L., Grazi, F., Joo, J. ve Plouin, M. (2011). The Implementation of the Korean Green Growth Strategy in Urban Areas. OECD Regional Development Working Papers 2011/02. OECD Publishing.
- Karadaş, H. A. (2018). Çevresel Sorunlar Bağlamında Yeşil Büyüme ve Cari Açık İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. Doktora Tezi. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Kanianska, R. (2017). *Green Growth and Green Economy*. Banská Bystrica: Belianum.
- Kasztelan, A. (2017). Green Growth, Green Economy and Sustainable Development: Terminological and Relational Discourse. *Prague Economic Papers*, 26(4), 487-499.
- OECD. (2002). Green Growth and Developing Countries: A Summary for Policy Makers. Erişim Adresi: <https://www.oecd.org/dac/50526354.pdf>, (10.04.2022).
- OECD. (2010). Yeşil Büyüme Stratejisi Geçici Raporu: Sürdürülebilir Bir Gelecek İçin Taahhütlerimizin Yerine Getirilmesi (Green Growth Strategy). OECD Mayıs 2010, Erişim Adresi: <https://www.oecd.org/greengrowth/45529850.pdf>, (07.04.2022).
- OECD. (2011). Towards green growth: A summary for policy makers. Erişim Adresi: <https://www.oecd.org/greengrowth/48012345.pdf>, (10.04.2022).
- OECD. (2013). Green Growth in Cities. OECD Green Growth Studies. OECD Publishing.
- OECD. (2016). Urban Green Growth in Dynamic Asia. OECD Green Growth Studies. Paris: OECD Publishing.
- Oğuztürk, B.S. ve Özbay, F. (2022). The Relationship between Green Innovation, CO2 Emissions, Gross Domestic Product, and Renewable Energy Supply: A Panel Data Analysis for BRICS Countries and Turkey. *Istanbul Business Research*, 51(1), 237-256.
- Tamanini, J. (2016). The Global Green Economy Index GGEI 2016 Measuring National Performance in the Green Economy. Dual Citizen LLC. 5th Edition
- T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Ankara.

- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2013). 10. Kalkınma Planı (2014-2018). Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2012). Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Raporu Geleceği Sahiplenmek. Haziran. Ankara.
- Tıraş, H. H. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 57-73.
- Weng, Q, Xu, H. ve Ji, Y. (2018). Growing a green economy in China. *IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science*, (121), 1-7.
- World Bank, (2012). Inclusive Green Growth: The Pathway to Sustainable Development. Washington: DC: World Bank.
- Yeni, O. (2014). Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma: Bir Yazın Taraması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 181-208.
- Yıldırım Özcan, K. (2019). Yeşil Yeni Düzen ve Yeşil Büyüme Bağlamında Kayseri, Sakarya, Hatay ve Samsun Örnekleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 23(3), 1013-1031.
- Yılmaz, V. (2018). Sürdürülebilir Kalkınma ve Yeşil Büyüme Arasındaki İlişki. *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 6(2), 79-89.
- Yiğitbaşıoğlu, H. (1998). Kentlerin Çevre Sorunları ve Habitat Konferansları. *AÜ DTCF Dergisi*, 38(1-2), 13-29.
- Zervas, E. (2012). Green Growth Versus Sustainable Development. Proceedings of the 3rd International Conference on Development, Energy, Environment, Economics (DEEE '12), Paris, France, 399-404.
- Zhironkin, S. ve Michal Cehlár, M. (2022). Green Economy and Sustainable Development: The Outlook. *Energies*, 15(1675), 1-8.
- http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/wpcontent/uploads/2016/07/Rio_20_S%C3%BCreci_Hakkinda.pdf, (25.05.2020).
- <https://www.greengrowthknowledge.org/data-explorer?type=line&startYear=1960&endYear=2015>, (05.04.2022).

İNCELEME MAKALESİ / REVIEW ARTICLE

YALIN YÖNETİM ALANINDA YÜRÜTÜLEN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ (1996-2022)

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF GRADUATE THESES ON LEAN MANAGEMENT (1996-2022)

Arş. Gör. Furkan ALP¹
Dr. Öğr. Üyesi Betül AKALIN²

ÖZ

Yalın Yönetim kavramı, verimliliği ve kaliteyi artırmak için süreçlerde sistematik olarak kademeli değişiklikler gerçekleştirerek israfı önlemeyi amaçlayan ve sürekli iyileştirme kavramını destekleyen bir yaklaşımdır. Yalın sağlık hizmetleri de sağlık hizmetlerinde israfın tanımlanması ve ortadan kaldırılmasına odaklanmaktadır. Bu çalışma ile Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) Başkanlığı Tez Merkezi'nde yalın yönetim konusu ile ilgili yayımlanmış olan tezlerin belirlenen parametreler ile bibliyometrik olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma evrenini 1996-2022 yılları arasında yayımlanan 86 yüksek lisans ve doktora tezi oluşturmaktadır. İncelemeye alınan tezler; tür, yıl, yayın dili, yazarların cinsiyeti, danışman ünvanı, çalışmanın gerçekleştirildiği il, üniversite, enstitü, anabilim dalı, araştırma yöntemi, veri toplama yöntemi, sayfa aralığı ve kullanılan anahtar kelimelere göre bibliyometrik parametreler açısından değerlendirilmiştir. Bu çalışma, yalın yönetim kavramı ile ilgili literatürde ulusal düzeyde önemli bir boşluğu dolduracaktır ve yalın yönetim konusunda çalışmalar yapacak olan araştırmacılara ön bilgi verecektir.

Anahtar Kelimeler: Yalın Yönetim, Lisansüstü Tezler, Bibliyometrik Analiz.

JEL Sınıflandırma Kodları: I12, M12, M54.

ABSTRACT

Lean Management is an approach that aims to prevent waste by systematically making incremental changes to processes to improve efficiency and quality and supports the concept of continuous improvement. Lean healthcare also focuses on identifying and eliminating waste in healthcare. This study aims to bibliometrically examine the theses published in the Council of Higher Education (YÖK) Presidency Thesis Center on the subject of lean management with the determined parameters. The study population consists of 86 master's and doctoral theses published between 1996 and 2022. The theses were evaluated in terms of bibliometric parameters according to type, year, language of publication, gender of authors, title of advisor, province, university, institute, department, research method, data collection method, page range and keywords used. This study will fill an important gap in the literature on the concept of lean management at the national level and will provide preliminary information to researchers who will conduct studies on lean management.

Keywords: Lean Management, Graduate Theses, Bibliometric Analysis.

JEL Classification Codes: I12, M12, M54.

¹ İstanbul Aydın Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, furkanalp@aydin.edu.tr

² Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, betul.akalin@sbu.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

The concept of lean management is defined as an approach that aims to prevent waste by adding value to processes with minimum inputs. Today, at the last point where the lean management approach has reached, Japan's giant company Toyota has managed to create a revolution in terms of unique process management and total sales. When the successes and increasing sales shares of Toyota in the global market are examined, it is shown as the most important proof of the power of lean management. It is generally accepted that the implementation of lean approaches in healthcare will provide various benefits. A growing body of research examines the application of lean methodologies in healthcare organizations and is often shown to provide benefits in patient care and resource allocation. The number of studies on lean management in Turkey has increased in recent years, but it has been concluded that the number of studies examined by bibliometric analysis method within the scope of lean management is limited. This study is important in terms of giving direction to the studies to be conducted on lean management.

Design/methodology/approach:

In this study, postgraduate thesis studies published about lean management in the Higher Education Thesis Center (YÖK) database were examined. All thesis studies included in the Higher Education Thesis Center (YÖK) database and published between 1996 and 2022 were used as an evaluation tool. In this context, 86 thesis studies were subject to the study. Of the 86 thesis studies, 71 were master's and 15 were doctoral thesis studies. In the study, answers to 13 questions were sought to examine the thesis studies. Ethics committee approval was not obtained for the study due to the lack of any method to collect the data of the participants within the scope of the study. The parameters determined in order to find answers to the questions related to the study were analyzed through the SPSS 26.0 program. The findings obtained with the results of the study will provide summary information about the studies in the literature by revealing the general framework of lean management.

Findings:

Studies on lean management have generally increased as of 2017 and studies on lean management have gained momentum in recent years. It was observed that most thesis studies were written in Turkish, male authors showed more interest in lean management according to the gender of the authors, and the province where the most postgraduate thesis studies were carried out according to the provinces was Istanbul. It was observed that most of the thesis studies were written in Turkish, male authors showed more interest in lean management according to the gender of the authors, and the province where the most postgraduate thesis studies were carried out according to the provinces was Istanbul. When the distribution of theses according to the department, it was determined that the most studies were conducted in the Department of Business Administration. In addition, it was determined that studies were conducted in the Departments of Industrial Engineering and Health Management. According to the data collection method of the theses, it was determined that the survey method was used in the majority, and according to the distribution of the most used keywords, the concepts of lean production and six sigma were used quite frequently.

Conclusion and Discussion:

Many studies support the successful implementation of lean management in health services. On the other hand, it is important that lean management practices are not short-term but long-term and spread over time to become an organizational policy. Lean management includes many concepts. When we look at the keywords with which the concept of lean management is associated, it is seen that many new concepts have been introduced to the literature. Looking at some of the studies on these concepts, the concept of lean production is mentioned as a keyword in most studies. It is thought that this study will fill a very important gap in the literature and will be a guide for future studies because it considers many factors while evaluating and especially because it covers all theses written about lean management from the first thesis (1996) to the present day (2022). In addition, the fact that the information on lean management is revealed through various parameters is thought to provide clear results for future research.

1. GİRİŞ

Yalın düşünce veya yalın yönetim denildiğinde akla ilk Japon üretim sistemi ve özellikle Toyota Üretim Sistemi gelmektedir (Yamamoto & Milstead & Lloyd; 2019). Toyota'nın dahi mühendisi Taichi Ohno adım adım ilerleyerek, üretimi gün be gün adeta bir mikroskop altına yatırıp, titizlikle inceleyerek ve geliştirerek, bugün "Yalın Üretim" diye tanımladığımız sistemin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yalın üretimin en temel hedefi süreçler içerisindeki katma değeri olmayan işlemleri belirleyip yok ederek israfı önlemektir (Amaro & Alves & Sousa; 2019). Bu işlemleri yaparken her süreci katma değerli hale getirerek yüksek verim sağlanması amaçlanmaktadır.

Yalın yönetim anlayışı kavramı minimum girdiler ile süreçlere değer katarak israfı önlemeyi amaçlayan bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Değer kavramı bu noktada süreçler boyunca göz önüne alınarak hizmet satın alıcıların istedikleri nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayar, 2020). Yalın yönetim anlayışının temel amacı değer akışı yoluyla israfın ortadan kaldırılmasıdır (Çilhoroz & Arslan 2018). İsfraf Japonca literatüründe "Muda" anlamına gelmektedir. Aynı şekilde atıkların azaltılması üzerine yapılan tüm girişimler sürekli iyileştirme faaliyetlerinin daha etkin bir şekilde yapılabilmesini sağlar. Sürekli iyileştirme ise Japonca literatüründe "Kaizen" anlamına gelmektedir. Kısacası sürekli iyileştirme faaliyetleri israfın azaltılmasında önemli rol oynamaktadır (Arnheiter ve Maleyeff, 2005: 9).

Geleneksel örgüt yönetimi ile yalın yönetim karşılaştırıldığında geleneksel örgüt yönetiminde planlama yönetici tarafından yapılırken yalın yönetimin olduğu örgütlerde yönetici takımla birlikte planlama yapar. Geleneksel örgüt yönetiminde yönetici kademesi dışındakilere eğitimler daha çok teknik konularda verilirken yalın yönetimin olduğu örgütlerde tüm çalışanlar yönetim ve teknik konulara ilişkin eğitimler alabilmektedir. Geleneksel örgüt yönetiminde yöntem ve süreçler yöneticiler tarafından geliştirilirken yalın yönetimin olduğu örgütlerde yöntem ve süreçlerin geliştirilmesinde tüm çalışanlar çaba gösterir (Yangınlar & Bal; 2019). En önemlisi ise geleneksel örgüt yönetimine göre yalın yönetimde israfı daha çok özen gösterilir ve bu sayede yalın yönetim yaklaşımının işletme performansını arttırdığına ilişkin çalışmalar bulunmaktadır (Gök & Arıcı; 2016). Günümüzde yalın yönetim anlayışının geldiği son noktada Japonya'nın dev şirketi Toyota'nın yapmış olduğu benzersiz süreç yönetimi ve toplam satış anlamında büyük bir devrim yaratmayı başarmıştır. Toyota'nın Küresel pazarda elde etmiş olduğu başarılar ve artan satış payları incelendiğinde yalın yönetimin gücünün en önemli kanıtı olarak gösterilmektedir. Bu başarılar sayesinde dünya üzerinde yalın düşünceye dair daha fazla bilgi için çalışmalar artmıştır. Yalın düşünce dünyadaki her ülkeye yayılmaya devam ettikçe, liderler aynı zamanda üretimin ötesindeki araçları ve prensipleri, lojistik ve dağıtım, hizmetler, perakende satış, sağlık, inşaat, bakım ve hatta hükümetlere uyarlanmaktadır (Balcıoğlu & Gozel; 2019).

Sağlık hizmetlerinde yalın yaklaşımların uygulanmasının çeşitli faydalar sağlayacağı genel kanı olarak kabul edilmektedir. Giderek artan sayıda yapılan araştırma, sağlık kuruluşlarında yalın metodolojilerin uygulanmasını incelemekte ve genellikle hasta bakımı ve kaynak tahsisinde faydalar sağlayacağı gösterilmektedir (Waring ve Bishop, 2010). Sağlık Hizmetlerinde yalın yönetim ile ilgili çalışmalara bakıldığında; Parkhi (2018) yapmış olduğu literatür araştırmalarında İngiltere'deki 152 hastanede yakın zamanda yapılan bir anket ile yalın uygulama süreçlerinin hastane kuruluşları arasında önemli ölçüde farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Örneğin süreç haritalama, 5S yaklaşımları vb. sıkı bir şekilde odaklanıldığı takdirde, yalın metodolojiye dayalı açıkça tanımlanmış bir hizmet iyileştirme programı uygulanmıştır (Radnor vd., 2009). 152 hastane kuruluşundan sadece 5'i yalın ilkelerin kurum kültürünün bir parçası olarak benimsendiğini, stratejinin operasyonel hedeflerle uyumlu hale getirildiğini ve sürekli iyileştirmeye dayalı bir çalışma felsefesi geliştirdiği gözlemlenmiştir. Laganga (2011) çalışmasında yalın süreç iyileştirme yöntemleri ile ayakta tedavi sağlık kuruluşlarındaki operasyonları iyileştirmedeki etkisini, yeni hasta kabulü için hizmet kapasitesinde yüzde 27'lik bir artış ve gelmeme oranında yüzde 12'lik bir azalma göstererek ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Yasin ve diğerlerinin (2003) çalışmasında ise; hem imalat hem de sağlık hizmetlerinde üst yönetim tarafından başlatılan yalın projeler, yalın muhasebe süreçleri önemli ölçüde başarılı olmuştur. Ayrıca bu araştırmacılar, uygulamayı bir sonraki seviyeye taşımadan önce üst yönetim seviyesinde bir uzlaşmaya varmanın önemini vurgulamışlardır.

Türkiye geneli yapılan çalışmalara bakıldığında; Şantaş (2020) çalışmasında yalın yönetim anlayışı ile organizasyon bünyesinde gelişimin desteklenebileceğini, çalışanların savurganlığı azaltılması için yönlendirilebileceğini ve hasta odaklı sağlık kurumlarına ve yalın yönetimi benimsemiş liderlerin daha etkili olabileceği üzerinde durmaktadır. Çavmak (2018) çalışmasında yalın yönetim anlayışı ile çalışanın daha akılcı ve etkili kullanılabilmesi, stok kontrolünde Kanban yönteminin uygulanmaya başlanması, kaizen anlayışı ile iş süreçlerinde meydana gelebilecek gereksiz işlerin önlenerek daha yalın ve daha az israf ile süreçlerin

ilerleyebileceğini açıklamaktadır. Deniz & Ünlü & Sevimli (2021) çalışmalarında ise sağlık kurumlarında benimsenen yalın yönetim anlayışı örneklerine yer vererek yalın yönetimin sağlık kurumuna olan faydalarını sunmuşlardır. Bu çalışma ile yalın yönetim uygulamaları sağlık kurumlarında kalite odaklı hizmet anlayışını ön planda tutarak hasta bekleme sürelerinde azalmaların gözlemlendiği, maliyetlerin minimum seviyeye geldiğini ve hizmet süreçlerinde hatalı veya yanlış tedavi uygulamalarının azaltılarak daha faydalı sonuçların elde edildiğine ulaşılmıştır. Türkiye genelinde yalın yönetim ile ilgili çalışmaların sayısı son yıllarda artmıştır ancak yalın yönetim kapsamında bibliyometrik analiz yöntemi ile irdelenen çalışma sayısının kısıtlı olduğu kanısına varılmıştır. Bu çalışma yalın yönetim ile ilgili yapılacak olan çalışmalara yön vermesi açısından önemlidir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada Yükseköğretim Tez Merkezi (YÖK) veri tabanında yalın yönetim konusu ile ilgili yayımlanmış lisansüstü tez çalışmaları incelenmiştir. Yükseköğretim Tez Merkezi (YÖK) veri tabanı içerisinde yer alan ve 1996 yılından 2022 yılına kadar yayımlanan tüm tez çalışmaları değerlendirme aracı olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda çalışmaya 86 tez çalışması konu olmuştur. Çalışmaya konu olan 86 tez çalışmasının 71'i yüksek lisans ve 15'i doktora tez çalışması olarak belirlenmiştir. Çalışma içerisinde tez çalışmalarını incelemek için aşağıda yer alan sorulara yanıt aranmıştır;

1. Yalın yönetim alanında yazılan yüksek lisans ve doktora tez sayısı kaçtır?
2. Yalın yönetim alanında yazılan lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı nedir?
3. Yalın yönetim alanında yazılan lisansüstü tezlerin yayın diline göre dağılımı nedir?
4. Yalın yönetim alanında yazılan lisansüstü tezlerin yazarlarının cinsiyetlerine göre dağılımı nedir?
5. Yalın yönetim alanında yazılan lisansüstü tezlerin danışman unvanlarına göre dağılımı nedir?
6. Yalın yönetim alanında yazılan lisansüstü tezlerin gerçekleştirildiği illere göre dağılımı nedir?
7. Yalın yönetim alanında yazılan lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı nedir?
8. Yalın yönetim alanında yazılan lisansüstü tezlerin enstitüye göre dağılımı nedir?
9. Yalın yönetim alanında yazılan lisansüstü tezlerin anabilim dalına göre dağılımı nedir?
10. Yalın yönetim alanında yazılan lisansüstü tezlerin araştırma yöntemine göre dağılımı nedir?
11. Yalın yönetim alanında yazılan lisansüstü tezlerin veri toplama yöntemine göre dağılımı nedir?
12. Yalın yönetim alanında yazılan lisansüstü tezlerin sayfa aralığına göre dağılımı nedir?
13. Yalın yönetim alanında yazılan lisansüstü tezlerin en çok kullanılan anahtar kelimelere göre dağılımı nedir?

Çalışma kapsamında katılımcıların verilerinin toplanacağı herhangi bir yöntemin olmaması sebebiyle çalışma için etik kurul onayı alınmamıştır. Çalışma ile ilgili sorulara yanıt bulmak açısından belirlenen parametreler SPSS 26.0 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Çalışma sonuçları ile elde edilen bulgular yalın yönetim ile ilgili genel çerçeveyi ortaya koyarak literatürde yer alan çalışmalar ile ilgili özet bilgi sunacaktır.

Çalışmanın Etik Durumu

Bu çalışmanın derleme çalışma olması sebebiyle etik kurul alınmamıştır.

3. BULGULAR

Yalın Yönetim ile ilgili 1996-2022 yılları arasında toplam 86 teze ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında 86 tezin tamamı incelenerek çalışmanın geneline ait veriler tablolar aracılığıyla aktarılmıştır.

Tablo 1. Yüksek Lisans ve Doktora Tez Sayısı

Tez Türü	N	%
Yüksek Lisans	71	82,56

Doktora	15	17,44
Toplam	100	100

Çalışma bulguları kapsamında ilk olarak Ulusal Tez Merkezi içerisinde yalnız yönetim kapsamındaki lisansüstü tezlerin dağılımı Tablo 1’de gösterilen biçimde belirlenmiş ve lisansüstü tezler içerisinde 71 çalışmanın yüksek lisans (%82,56), 15 çalışmanın doktora tezinden (%17,44) oluştuğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	N	%
1996	1	1,16
1997	1	1,16
1998	3	3,49
1999	0	0,00
2000	1	1,16
2001	1	1,16
2002	1	1,16
2003	0	0,00
2004	0	0,00
2005	1	1,16
2006	2	2,33
2007	3	3,49
2008	3	3,49
2009	4	4,65
2010	4	4,65
2011	1	1,16
2012	3	3,49
2013	0	0,00
2014	2	2,33
2015	3	3,49
2016	3	3,49
2017	6	6,98
2018	9	10,47
2019	11	12,79
2020	7	8,14
2021	12	13,95
2022	4	4,65
Toplam	86	100

Tezlerin yıllara göre kronolojik dağılımında 2017 ve sonrası öne çıkan yıllar olmuştur (Tablo 2). Bu verilerden hareketle 2017 yılı itibarıyla yalnız yönetim ile ilgili çalışmaların arttığından söz edilebilir.

Tablo 3. Lisansüstü Tezlerin Yayın Diline Göre Dağılımı

Dil	N	%
Türkçe	76	88,37
İngilizce	9	10,47
Almanca	1	1,16

Toplam	86	100
--------	----	-----

Yalın yönetimi konu alan lisansüstü tezlerin yayın diline göre dağılımına bakıldığında 76 adet tezin Türkçe (% 88,37), 9 adet tezin İngilizce (% 10,47) ve 1 adet tezin Almanca (%1,16) olarak yazıldığı belirlenmiştir (Tablo 3).

Tablo 4. Tez Yazarlarının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet	N	%
Erkek	47	54,65
Kadın	39	45,35
Toplam	86	100

Yalın yönetimi konu alan lisansüstü tezlerin yazarlarının cinsiyetlerine göre dağılımına bakıldığında 47 adet tezin Erkek yazarlar tarafından yazıldığı (% 54,65) ve 39 adet tezin Kadın (% 45,35) yazarlar tarafından yazıldığı görülmektedir (Tablo 4). Bu verilerden hareketle yalın yönetim konusuna erkek yazarların daha fazla ilgi gösterdiği görülmektedir.

Tablo 5. Lisansüstü Tezlerin Danışman Ünvanlarına Göre Dağılımı

Ünvan Adı	N	%
Prof. Dr.	34	39,53
Doç. Dr.	29	33,72
Dr. Öğr. Üyesi	23	26,74
Toplam	86	100

Yalın yönetimi konu alan lisansüstü tezlerin danışman ünvanlarına göre dağılımına bakıldığında 34 çalışmanın Prof. Dr. (% 39,53) tarafından yürütüldüğü, 29 çalışmanın Doç. Dr. (% 33,72) tarafından yürütüldüğü ve 23 çalışmanın Dr. Öğr. Üyesi (% 26,74) tarafından yürütüldüğü görülmektedir (Tablo 5).

Tablo 6. Lisansüstü Tezlerin Gerçekleştirildiği İllere Göre Dağılımı

İl	N	%
İstanbul	46	53,49
İzmir	7	8,14
Ankara	6	6,98
Kahramanmaraş	5	5,81
Sakarya	3	3,49
Malatya	3	3,49
Düzce	2	2,33
Bursa	2	2,33
Afyon	1	1,16
Isparta	1	1,16
Karabük	1	1,16
Manisa	1	1,16
Edirne	1	1,16
Trabzon	1	1,16
Mersin	1	1,16
Karabük	1	1,16
Antalya	1	1,16
Konya	1	1,16
Elazığ	1	1,16

Bolu	1	1,16
Toplam	86	100

Yalın yönetimi konu alan lisansüstü tezlerin araştırmalarının yapıldığı illere göre dağılımı Tablo 6’da verilmiştir. İller içerisinde en fazla lisansüstü tez çalışmasının gerçekleştirildiği il 46 çalışma ile İstanbul (% 53,49) olarak belirlenmiştir.

Tablo 7. Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite Adı	N	%
İstanbul Teknik Üniversitesi	13	15,12
Marmara Üniversitesi	8	9,30
Beykent Üniversitesi	7	8,14
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	5	5,81
Dokuz Eylül Üniversitesi	5	5,81
İnönü Üniversitesi	4	4,65
Bahçeşehir Üniversitesi	3	3,49
Sakarya Üniversitesi	3	3,49
İstanbul Kültür Üniversitesi	2	2,33
Uludağ Üniversitesi	2	2,33
İstanbul Gelişim Üniversitesi	2	2,33
Gazi Üniversitesi	2	2,33
Karabük Üniversitesi	2	2,33
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	2	2,33
Düzce Üniversitesi	2	2,33
İbn Haldun Üniversitesi	1	1,16
Manisa Celal Bayar Üniversitesi	1	1,16
Gebze Teknik Üniversitesi	1	1,16
Yaşar Üniversitesi	1	1,16
Üsküdar Üniversitesi	1	1,16
Trakya Üniversitesi	1	1,16
Atılım Üniversitesi	1	1,16
Yıldız Teknik Üniversitesi	1	1,16
İstanbul Bilgi Üniversitesi	1	1,16
Hacettepe Üniversitesi	1	1,16
Çağ Üniversitesi	1	1,16
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	1	1,16
Ufuk Üniversitesi	1	1,16
Okan Üniversitesi	1	1,16
TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi	1	1,16
Boğaziçi Üniversitesi	1	1,16
Karadeniz Teknik Üniversitesi	1	1,16
Akdeniz Üniversitesi	1	1,16
Fırat Üniversitesi	1	1,16
Hasan Kalyoncu Üniversitesi	1	1,16
Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü	1	1,16

Afyon Kocatepe Üniversitesi	1	1,16
Süleyman Demirel Üniversitesi	1	1,16
İstanbul Aydın Üniversitesi	1	1,16
Toplam	86	100

Yalın yönetimi konu alan lisansüstü tezlerin hazırlandığı üniversitelerin türlere göre dağılımı Tablo 7’de verilmiştir. Üniversiteler içerisinde en fazla lisansüstü tez çalışılan üniversitelere bakıldığında ilk sırada 13 çalışma ile İstanbul Teknik Üniversitesi (% 15,12), ikinci sırada 8 çalışma ile Marmara Üniversitesi (% 9,30), üçüncü sırada 7 çalışma ile Beykent Üniversitesi (% 8,14) yer almaktadır.

Tablo 8. Lisansüstü Tezlerin Enstitüye Göre Dağılımı

Enstitü Adı	N	%
Sosyal Bilimler Enstitüsü	56	65,12
Fen Bilimleri Enstitüsü	17	19,77
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	10	11,63
Sağlık Bilimleri Enstitüsü	3	3,49
Toplam	86	100

Yalın yönetimi konu alan lisansüstü tezlerin enstitüye göre dağılımı Tablo 8’de verilmiştir. Lisansüstü tezlerin enstitüye göre dağılımına bakıldığında 56 çalışma Sosyal Bilimler Enstitüsü (% 65,12) tarafından yayımlanmıştır. 17 çalışma ile Fen Bilimler Enstitüsü (% 19,77) ikinci sırada yer almaktadır. 10 çalışma ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (% 11,63) üçüncü sırada yer almaktadır.

Tablo 9. Lisansüstü Tezlerin Anabilim Dalına Göre Dağılımı

Anabilim Dalı	N	%
İşletme	56	65,12
Endüstri Mühendisliği	11	12,79
Sağlık Yönetimi	8	9,30
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	5	5,81
Toplam Kalite Yönetimi	3	3,49
Mimarlık	3	3,49
Basım Teknolojileri	1	1,16
Tıbbi Mikrobiyoloji	1	1,16
İnsan Kaynakları Yönetimi	1	1,16
Toplam	86	100

Yalın yönetimi konu alan lisansüstü tezlerin anabilim dalına göre dağılımı Tablo 9’da verilmiştir. Lisansüstü tezlerin anabilim dalına göre dağılımı incelendiğinde 56 çalışma İşletme Anabilim dalında (% 65,12) gerçekleştirilmiştir. İkinci sırada 11 çalışma ile Endüstri Mühendisliği Anabilim dalı (% 12,79) yer almaktadır. Üçüncü sırada ise 8 çalışma ile Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı (% 9,30) yer almaktadır.

Tablo 10. Lisansüstü Tezlerin Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı

Araştırma Yöntemi	N	%
Nitel	41	47,67
Nitel	45	52,33
Toplam	86	100

Yalın yönetimi konu alan lisansüstü tezlerin araştırma yöntemine göre dağılımına bakıldığında 41 adet tez Nicel (% 47,67) ve 45 adet tez Nitel (% 52,33) olarak belirlenmiştir (Tablo 10).

Tablo 11. Lisansüstü Tezlerin Veri Toplama Yöntemine Göre Dağılımı

Veri Toplama Yöntemi	N	%
Anket	41	47,67
Gözlem	19	22,09
Doküman İncelemesi	18	20,93
Derinlemesine görüşme	7	8,14
Vaka Çalışması	1	1,16
Toplam	86	100

Yalın yönetimi konu alan lisansüstü tezlerin veri toplama yöntemine göre dağılımına bakıldığında 41 adet tezin anket yöntemi (% 47,67), 19 adet tezin gözlem (% 22,09), 18 adet tezin doküman incelemesi (% 20,93) 7 adet tezin derinlemesine görüşme (% 8,14) ve 1 adet tezin vaka incelemesi (% 1,16) ile çalışıldığı belirlenmiştir (Tablo 11).

Tablo 12. Lisansüstü Tezlerin Sayfa Aralığına Göre Dağılımı

Sayfa Sayısı	N	%
50-100	21	24,42
101-150	36	41,86
151-200	13	15,12
201-300	11	12,79
301-400	5	5,81
Toplam	86	100

Yalın yönetimi konu alan lisansüstü tezlerin sayfa aralığına göre dağılımına bakıldığında 21 tez çalışmasının 50-100 sayfa aralığında yazıldığı, 36 tez çalışmasının 101-150 sayfa aralığında yazıldığı, 13 tez çalışmasının 151-200 sayfa aralığında yazıldığı, 11 tez çalışmasının 201-300 sayfa aralığında yazıldığı, ve 5 tez çalışmasının 301-400 sayfa aralığında yazıldığı görülmektedir (Tablo 12).

Tablo 13. Lisansüstü Tezlerin En Çok Kullanılan Anahtar Kelimelere Göre Dağılımı

En Çok Kullanılan Anahtar Kelime	N	%
Yalın Üretim	17	19,77
Altı Sigma	8	9,30
Yalın Hastane	5	5,81
İsraf	5	5,81
Değer akış haritalama	5	5,81
Yalın Düşünce	4	4,65
Uygulanabilirlik	4	4,65
İş Performansı	3	3,49
Yalın Uygulama	3	3,49
İnsan Kaynakları	3	3,49
Yalın Örgütler	2	2,33
Kaizen	2	2,33
Hizmet Kalitesi	2	2,33
Tedarik Zinciri	2	2,33
Maliyet	2	2,33

Hastane Sorunları	1	1,16
Liderlik	1	1,16
Yedi Muda	1	1,16
Yalın Konaklama	1	1,16
Endüstri 4.0	1	1,16
Yalın Marka	1	1,16
Sürekli İyileştirme	1	1,16
Yalın Muhasebe	1	1,16
Yalın Performans	1	1,16
Yalın Tasarım	1	1,16
Lojistik	1	1,16
SGK	1	1,16
Yönetmelik Yalınlık	1	1,16
Yalın Olgunluk	1	1,16
Yalın Felsefe	1	1,16
Toplam Kalite Yönetimi	1	1,16
Hasta Tatmini	1	1,16
Dijital Dönüşüm	1	1,16
Tıbbi Hata	1	1,16
Toplam	86	100

Yalın yönetim ile ilgili lisansüstü tezlerin genelinde en çok kullanılan anahtar kelimelerin dağılımına bakıldığında sırasıyla yalın üretim, altı sigma, yalın hastane, israf, değer akış haritalama, yalın düşünce, uygulanabilirlik, iş performansı, yalın uygulama, insan kaynakları, yalın örgütler, kaizen, hastane sorunları, liderlik, yedi muda, yalın konaklama, endüstri 4.0, yalın marka, sürekli iyileştirme, yalın muhasebe, yalın performans, yalın tasarım, lojistik, SGK, yönetmelik yalınlık, tedarik zinciri, yalın olgunluk, yalın felsefe, toplam kalite yönetimi, hasta tatmini, hizmet kalitesi, dijital dönüşüm, maliyet ve tıbbi hata olarak belirlenmiştir (Tablo 13).

4. TARTIŞMA

Yalın yönetimin sağlık hizmetlerinde başarılı bir şekilde uygulandığına dair birçok çalışma destekleyici niteliktedir. Diğer yandan yalın yönetim uygulamalarının kısa süreli olarak değil uzun süreli ve zamana yayılarak kurum politikası haline getirilmesi önemli bir husustur. Yalın yönetim içerisinde birçok kavramı barındırmaktadır. Yalın yönetim kavramının bağdaştırıldığı anahtar kelimelere bakıldığında birçok yeni kavramın literatüre kazandırıldığı görülmektedir. Bu kavramlar ile ilgili yapılan çalışmaların bir kısmına bakıldığında yalın üretim kavramının çoğu çalışmada anahtar kelime olarak geçmektedir. Yalın üretim esasında stok kontrolünü yalınlaştırma ve ürün tedarik zincirinde olası israfları önlemek için ele alınan bir kavram olduğu görülmektedir. Medeni (2022) çalışmasında hastanenin bir klinik katında mevcut ve gelecek Değer Akış Haritası (DAH), Kanban ve Su Ötürmeceği uygulanarak; uygulama öncesi ve sonrası farklılıklar araştırılmıştır. Bu yöntemlerle klinikte ilaç ve malzeme kayıp ya da kaçakların ortadan kalktığı, fiili stok ile sanal stok arasındaki uyumsuzlukların yok olduğu, daha önce uygulanan yedi günlük stokta oluşan stok fazlalığının bir günlük stok uygulaması ile yok olduğu saptanmıştır. Aynı şekilde Dağcı (2019) çalışmasında bir hastanedeki yalın üretim uygulamaları üzerinde çalışmıştır. Hastanelerde değer katmayan faaliyetler ve bu faaliyetlerin ortadan kaldırılmasına yönelik değer akış haritalarından yararlanarak ulaşılan tespit ve önerilere yer vermiştir. Altı sigma ile ilgili yapılan çalışmaların içeriklerine bakıldığında Khoshnaw (2017) çalışmasında hastanelerde altı sigma uygulamasının, idari, teknik, mali ve insani faktörlerin başında gelebilecek faktörlerin olduğu gibi anahtar faktörlerin varlığının belirlenmesi yoluyla üst yönetim perspektifinden belirlenmesini amaçlamıştır. Gültaş (2020) çalışmasında ise Altı Sigma metodolojisini hastanelerin hizmet süreçlerinde uygulayarak müşteri memnuniyetini arttırmak ve bu yöntemin sağlık hizmetlerinde başarıyla uygulanabileceğini araştırmıştır. Araştırma sonucuna bakıldığında etkili bir kalite iyileştirme aracı olan altı sigma yönteminden faydalanılarak hastanenin hizmet süreçlerinde sistemin

performansının müşteri beklentilerini karşılama yeteneği ölçülmüştür. Müşteri beklentilerinin karşılanamadığı noktalar hata olarak kabul edilmiş ve hataların çözümlerinde çalışanların katılımı ve fikirlerinden faydalanılmıştır. Yapılan çalışmalara genel olarak bakıldığında yalın yönetim uygulamaları sağlık hizmetlerinin iş akış süreçlerine fayda sağladığı açıkça söylenebilmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi internet sitesi üzerinden ulaşılan Yalın yönetim konseptini konu alan 86 lisansüstü teze yer verilmiştir. Yayımlanan lisansüstü tezler; tür, yıl, yayın dili, yazarların cinsiyeti, danışman ünvanı, çalışmanın gerçekleştirildiği il, üniversite, enstitü, anabilim dalı, araştırma yöntemi, veri toplama yöntemi, sayfa aralığı ve kullanılan anahtar kelimeler gibi çeşitli parametreler kullanılarak bibliyometrik analizleri yapılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda konu ile ilişkin tarama yapıldığında yalın yönetim konseptini konu alan lisansüstü tezlerin çoğunlukla yüksek lisans tezleri olduğu ve doktora düzeyinde yapılan çalışmaların sınırlı kaldığı görülmektedir. Çalışmanın sonuçlarına bakıldığında yalın yönetim konusu ile ilgili çalışmaların günümüze kadar en çok yüksek lisans düzeyinde yapıldığı tespit edilmiştir. Genel anlamda 2017 yılı itibarıyla yalın yönetim ile ilgili çalışmaların arttığı ve son yıllarda yalın yönetim ile ilgili çalışmaların hız kazandığı söylenebilir. Yalın yönetimi konu alan lisansüstü tezlerin yayın diline göre tez çalışmalarının genel çoğunlukta Türkçe olarak yazıldığı, yazarlarının cinsiyetlerine göre yalın yönetim konusuna erkek yazarların daha çok ilgi gösterdiği görülmektedir. Yalın yönetimi konu alan lisansüstü tezlerin danışman ünvanlarına göre 34 çalışmanın Prof. Dr. tarafından yürütüldüğü, 29 çalışmanın Doç. Dr. tarafından yürütüldüğü ve 23 çalışmanın Dr. Öğr. Üyesi tarafından yürütüldüğü görülmektedir. Bu açıdan yalın yönetim konusu ile ilgili tez çalışmalarını ele alan ve yürütülmesine yardımcı olan danışman hocaların ünvanlarının kaydadeğer bir farklılık oluşturmadığı belirlenmiştir. Yalın yönetimi konu alan lisansüstü tezlerin araştırılmalarının yapıldığı illere göre en fazla lisansüstü tez çalışmasının gerçekleştirildiği il İstanbul olarak belirlenmiş olup İzmir ve Ankara tez çalışmalarının yoğun olarak gerçekleştirildiği diğer iller olarak görülmektedir. Yalın yönetimi konu alan lisansüstü tezlerin hazırlandığı üniversitelerin türlerine göre en fazla İstanbul Teknik Üniversitesi, daha sonrasında Marmara Üniversitesi ve Beykent Üniversitesi, gelmektedir. Yalın yönetimi konu alan lisansüstü tezlerin enstitüye göre dağılımında çalışmaların en fazla Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yayımlandığı tespit edilmiştir. Yalın yönetimi konu alan lisansüstü tezlerin anabilim dalına göre dağılımında en fazla çalışmanın İşletme Anabilim Dalı'nda yapıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Endüstri Mühendisliği ve Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı'nda çalışmaların yapıldığı tespit edilmiştir. Yalın yönetimi konu alan lisansüstü tezlerin veri toplama yöntemine göre büyük çoğunlukta anket yönteminin kullanıldığı tespit edilmiştir. Diğer veri toplama yöntemleri ise gözlem, doküman incelemesi, derinlemesine görüşme ve vaka çalışmasıdır. Yalın yönetimi konu alan lisansüstü tezlerin sayfa aralığına göre 36 tez çalışmasının 101-150 sayfa aralığında yazıldığı ve 21 tez çalışmasının 50-100 sayfa aralığında yazıldığı tespit edilmiştir. Yalın yönetim ile ilgili lisansüstü tezlerin genelinde en çok kullanılan anahtar kelimelerin dağılımına göre ise yalın üretim ve altı sigma kavramları oldukça fazla kullanıldığı tespit edilmiştir. İlişkilendirilen diğer çalışmalara bakıldığında yalın uygulama, yalın örgütler, yedi muda, yalın konaklama, yalın marka, yalın muhasebe, yalın olgunluk ve yönetsel yalınlık gibi literatürde yer alan yeni konuların yalın yönetim ile ilişkilendirilmesi bu çalışma ile tespit edilen önemli ayrıntılardan biridir.

Bu çalışmanın değerlendirme yapılırken birçok unsuru göz önünde bulundurması ve özellikle yalın yönetim ile ilgili yazılan ilk tezden (1996) günümüze kadar (2022) tüm tezleri kapsayacak şekilde oluşturulması nedeniyle literatür için oldukça önemli bir boşluğu dolduracağı ve gelecek çalışmalara yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Ayrıca yalın yönetim ile ilgili bilgilerin çeşitli parametreler aracılığıyla ortaya konuluyor olması, ileride yapılacak olan araştırmaları net sonuçlara ulaştıracağı düşünülmektedir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum veya kuruluştan destek alınmamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Amaro, P., Alves, A. C., & Sousa, R. M. (2019). Lean thinking: a transversal and global management philosophy to achieve sustainability benefits. *Lean Engineering for Global Development*, 1-31.
- Arnheiter, E.D., & Maleyeff, J. (2005). "The İntegration of Lean Management and Six Sigma", *The TQM Magazine*, 17(1), 5-18, <https://doi.org/10.1108/09544780510573020>.
- Balcioglu, Y. S., & Gozel, A. (2019). Alternatif Yönetim Yaklaşımlarından: Yalın Altı Sigma. *PressAcademia Procedia*, 9(1), 105-108.
- Bayar, M. (2020). Yalın Yönetim Anlayışının, Çalışanların Görev Performansına Etkilerine Yönelik Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 1984-2001.
- Çavmak, D. Ç. (2018). Sağlık Hizmetlerinde Yalın Yönetim: Bir Özel Hastane Koroner Yoğun Bakımı Değerlendirmesi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 4(1), 54-73.
- Çilhoroz, Y., & Arslan, İ. (2018). Yalın Yönetim Yaklaşımı ve Sağlık Hizmetlerinde Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(32), 156-185.
- Dağci, A., & Aslan, E. (2020). Sağlık Sektöründe Yalın Üretim Uygulaması: Tokat İlinde Bir Devlet Hastanesi Örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 23(4), 623-638.
- Deniz, D., Ünlü, T. N., & Sevimli, E. (2021). Sağlık Kuruluşlarında Yalın Yönetim Ve Yalın Uygulama Örnekleri. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 18(1), 41-60.
- Gök, M.Ş., ve Arıcı, T. (2016). "Yalın Üretim Sistemleri ve Çevresel Yönetimde Yenilikçi Yaklaşım: Teknolojik Yönelim", *Turkish Studies*, 11(21):113-124.
- Gültaş, M, P. (2020). Sağlıkta kalite ve mükemmellik arayışı: Altı Sigma. Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı.
- Khoshnaw, S, S. (2017). The important of six sigma methodology in the quality of hospital services: Erbil sample hospitals. Yüksek Lisans Tezi. Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı.
- LaGanga, L.R. (2011), "Lean service operations: reflections and new directions for capacity expansion in outpatient clinics", *Journal of Operations Management*, Vol. 29 No. 5, pp. 422-433.
- Medeni, A. (2022). Yalın stok yönetiminin sağlık hizmeti veren işletmelerde uygulanabilirliği ve Türkiye'de bir özel hastane üzerinde uygulama örneği. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı.
- Şantaş, G. (2020). Sağlıkta yalın yönetim ve yalın liderlik. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 2(7), 323-329.
- Waring, J.J. and Bishop, S. (2010), "Lean healthcare: rhetoric, ritual and resistance", *Social Science & Medicine*, Vol. 71 No. 7, pp. 1332-1340.
- Yamamoto, K., Milstead, M., & Lloyd, R. (2019). A review of the development of lean manufacturing and related lean practices: The case of Toyota Production System and managerial thinking. *International Management Review*, 15(2), 21-90.
- Yangınlar, G., & Bal, N. (2019). Yalın Yönetim ve Yalın Lojistik Kavramlarının İrdelenmesi. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 151-161.
- Yasin, M.M., Small, M.H. and Wafa, M.A. (2003), "Organizational modifications to support JIT implementation in manufacturing and service operations", *Omega*, Vol. 31 No. 3, pp. 213-226.